

Ўз 2
и 45

онамиз қаҳрамони

АБДУҚАЮМ ЙЎЛДОШЕВ

ОСМОН ОҒУШИ

**Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart**

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

Абдуқаюм Йўлдошев

ОСМОН ОҒУШИ

Қиссалар ва ҳикоялар

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2018

Йўлдошев, Абдуқаюм.

Осмон оғуши: А. Йўлдошев. – Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашрёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – 296 б.

Асарда мактаб ўқувчисининг Жиззах чўлларида бугдой қўриклаб, пахта териб юрган йилларидаёқ учувчи бўлиш орзусининг амалга ошиши қаламга олинган. Асар қаҳрамони минг бир қаршиликка қарамасдан мақсади сари дадил одимлаши ва вақт етиб ўзи орзу қилган учувчи бўлиши ишонарли, таъсирли қилиб тасвирланган. Ўзбек ёшларининг ҳаётидаги бир кўриниши билан аҳамиятга молик бу асар.

“Тудбай Америка” ушбу қисса бойлик излаб, пул излаб денгиз ортига йўл олган ватандошларимиз ҳақида. “Кенг имкониятлар” мамлакатадаги сафарнинг аянчли хотималари, ҳар жойнинг ҳам тошу тарозиси борлиги, асли бахт Ватанда эканлиги ҳақида.

Ҳикояларда асосан жиззахликларнинг турмуш тарзи қаламга олинган. Бири деҳқон, бири чўпон, бири миришқору яна бири мироб. Бу одамлар Ватанга беминнат хизмат қилаётгани ва хизмати эвазига таъма қилмаётгани тасвирланган.

УЎК 821.512.133-32

КБК 84(5Ў)6

© Абдуқаюм Йўлдошев

© Гафур Гулом

номидаги нашриёт-
матбаа ижодий уйи,
2018

ҲИКОЯЛАР

“ПАРИМ БЎЛСА...”

Умри киндик қони тўкилган овулида ўтаётган бўлишига қарамасдан Ибодулла шаҳар жинниси эди. Бемалол айтиш мумкинки, балиқ сувда ўзини қандай эмин-эркин сезса, аллақачон “шаҳарлик” лақабига эга бўлиб улгурган жўрамам ўзини шаҳарда шундай ҳис қиларди. Ҳолбуки, мактабни битирганидан сўнг у Тошкентда бор-йўғи бир ой яшаган, ундаям абитуриент бўлиб. Лекин барибир пойтахтни беш бармоғидай аниқ билади, дейишади. Мабодо бирон манзил борасида иккиланиб қолган тақдирда ҳам Ибодулла учун сўраб-суриштириб, айтилган жойни топиб бориш қўшни овулдаги тўйга ўтиб келишдай жўн иш.

Ҳар гал шаҳарга тушиш жўрам учун байрам эди. Ўзиям оғзининг таноби қочиб, икки-уч кунлаб астойдил тайёргарлик кўрарди: сочлар олдирилган, кўйлак-шимлар ювдирилган, дазмоллатилган, хаттоки рўмолчага қимматгина атирдан мўл-кўл сепилган, қора мой суртилавериб-чўтқаланаверганидан, бир парча духобада артилаверганидан ялтираб кетган туфлисига қараб бемалол соч тараса бўлади... Айниқса пойабзал масаласида Ибодулла жуда инжиқ эди: шаҳарга атаб атайин олиб қўйган туфлисини наинки ўзимизнинг овулдаги, балки ён қишлоқлардаги энг дабдабали тўйларига ҳам қиймасди, таъбир жоиз эса, кўз қорачиғидек асрарди. Унинг бу қилиғидан ранжиганларга ёинки хатти-ҳаракатини мазах қилганларга жавобан Ибодулла одатда “Сен нимани ҳам тушунардиг, эй умри бефойда ўтиб

бораётган банда” дегандай ачиниш аралаш караб қўй-
гач, ўхшатиб жавоб берарди:

– Душман оёққа қарайди...

Дарҳақиқат, шундан кейин мазкур ўта оддий
ҳақиқатни унутган ҳолда меъёридан ортик тирғала
бошлаганини сезган ҳар қандай гапдон ҳамкишлоқ ҳам
жимиб қоларди.

Тўғри, минг яхши кўргани билан, ҳадеб шаҳарга ту-
шиб келаверишга жўрамизнинг ҳамёни имкон бермас-
ди. Ахир, ўзи фермер... хўжалигида оддий сувчи бўлса,
арзимаган маошию ҳосил йиғилганда оладиган уч-тўрт
тонна буғдойи, бирон тележка егулик қовун-тарвуз би-
лан бола-чақасини боқсинми, шаҳарда ялло қилиб юр-
синми?

Аммо қишлоқда ким кўп – у-бу юмуши сабаб пой-
тахтга отланиб қолганлар кўп. Қишлоқ одами шаҳарга
шундай, дабдурустдан бостириб бораверишдан ийма-
нади. Бунинг устига шаҳарда ким кўп – ҳужжатингни
сўрайдиган, сўнг, паспортни қўлига олгач, “Сизни тўрт
кун бурунам шу ерда кўргандайман”, дея талмовсираб
турадиган миршаб кўп. Шундай пайтлари бундай одам-
ларнинг жонига Ибодуллага ўхшаган “шаҳар кўрган
эчки”лар ора киришади.

Тан олиш керак, шаҳарча озода уст-бош кийган, бу-
нинг устига кўчадаям, метродаям шу жойларнинг асл
эгасидай гердайиб юрадиган, юзида ўзига ишонч ва
қатъият акс этиб турган Ибодуллани ҳали бирон мир-
шаб тўхтатиб, ҳужжат сўрамаган. Аммо унинг бўйнини
қисибгина, атрофга олазарак караб, “Ишкилиб уялиб
қолмайин-да” деган ҳадикда кетаётган ҳамроҳларидан
биронтасини милиционер тўхтатса бас, Ибодулла қў-
макка ошиқарди.

Одатда Ибодулла честь бериб ўзини таништирган
миршабга кўзларини қисганча майин ва ҳаттоки, ота-
ларча табассум билан караб турарди-да, шеригининг
паспортини ўзининг қўлига олиб:

– Раҳимхон акам яхши юрибдиларми? – деб сўрарди. – Ҳойнаҳой ишда бўлсалар керак, биз уларнинг уйларига бораётгандик. Кеннойимга кеча қўнғирок қилиб тайинлаб қўйгандим.

То миршаб “Раҳимхон ака”нинг кимлигини эслаб олгунга қадар Ибодулла кейинги зарбани берарди, яъни бирдан бош чайқарди-да:

– Э, кечирасиз, – дерди астойдил афсусланиб, – Раҳимхон ака вазирликка ўтиб кетдилар, а? Ман у кишини ҳалиям сизларнинг бошқармангизда деб ўйлаб...

Одатда, исмлар ўзгариб турарди: баъзан “Раҳимхон”, баъзан “Акмалжон”, баъзан яна бошқаси...

Табиийки, бундай сўзамолликдан кейин иккиланиб қолган баъзи миршабларнинг бу йўловчиларга оқ йўл тилашдан ўзга иложи қолмасди. Буни тахминан элликка-эллик дейиш мумкин. Аммо сал хушёрроқ ёинки тажрибалироқ милиционер барибир хужжатни олар ва номига бўлса ҳам варақлаб кўргандан сўнггина буларга жавоб бериб юборарди. Тўғри, баъзан умуман бунақанги тарзда аравани курук опқочишлар таъсир қилмайдиган бирон миршаб ўзига самимият билан тикилиб турган Ибодуллага қараб эҳтимолки ўша жумласини айтиб ҳам қоларди: “Сизларни тўрт кун бурун кўргандайман... Амалдаги қонунга кўра шаҳарда уч кундан ортиқ юрсаларингиз...”

– Тўппа-тўғри, – дерди Ибодулла киприк қокмасдан. – Тўрт кун бурун келиб Раҳимхон акамни (Акмалжон акамни, Рустам акамни...) аммасининг тўйига айтиб кетгандик. Раҳимхон акам полковник Аслиддин аканиям олиб бордилар. Ажойиб одам эканлар... Сизга ўхшаган қўл-оёғи чаккон укалари хизматда бўлишди...

Бу қадар очик-ойдин эътирофдан сўнг яна тирғалаверишга унча-унча миршабнинг ҳадди сиғмаслиги аниқ...

Бундай пайтлари хайратга тушган ҳамроҳлар дарров Ибодулладан ўша акахонини қаердан танишини сўраб қолишади. Ибодулла қувлик билан кўз қисади ва сирли тарзда:

— Шаҳарга қулоқни тозалаб келиш керак, — деб қўяди...

Устига-устак, Ибодулла кўп ялинтириб ёки ўзини тарозига солиб ўтирмайди. Одатда, у ҳамроҳликни илтимос қилиб келгувчига учта савол билан мурожаат этади:

— Боришдан мақсад? Қачон қайтилади? Мабодо ўша кунни қайтилмаса, қаерда ётиб қолинади?

Мана шу саволларига қисқагина жавоб олгач, Ибодулла қошларини чимирган кўйи бир лаҳза жиддий тарзда ўйланиб қолар, шундан сўнг қатъий тарзда:

— Борамиз, — дерди.

Шу билан иш битди, тамом-вассалом.

Ибодулланинг сокол-мўйловини қиртишлаб олиб, сартарошга чопкиллаб қолганини, кийимларини ювдириб, дазмоллатаётганини, арзанда туфлисини шифонер тагидаги қутисидан олиб, артиб-артиб қўяётганини кўрган Гуласал эрининг яна шаҳар сафарига тадорик кўраётганини биларди-ю, бироқ миқ этмасди. Зеро, Ибодулла — хаттоки бир кунга бориб келса ҳам — шаҳардан алланечук хушнуду шодон кайфиятда, кўзлари чакнаб, болаларию рафикасини жуда-жуда соғиниб, энтикиш аралаш хаяжон билан, ҳовлиқиб, ажабтовур совға-саломлар билан қайтгувчи эди. Баайни олдидан оққан сувнинг кадрига энди-энди ета бошлагандай... Бундай кунларнинг кундузлари қувончли, кечалари эса лаззатли бўларди... Ўзини ёлғондан сипо, вазмин тутаётган, аммо хаяжондан вужуди дир-дир титраётган эри шаҳарга жўнаб қолса бас, Гуласал ширин бир нимани орзиқиб қутаётган гўдакдек тамшаниб йўл қарагани-қараган эди.

Лекин худо шохид, кимга ҳамроҳлик қилмасин, баъзилар оркаворатдан ачитиб айтганидай, кимга “гид”-

лик, яъни экскурсоводлик қилмасин, Ибодулла ўша одамнинг ўзига пул сарфлашига йўл қўймасди! Ўзи камбағал бўлгани билан, орияти баланд йигит эди бизнинг “шаҳар кўрган эчки”миз Ибодулла!

Одамлар унинг мана шу қилиғини тушунолмади аввал ажабланишар, сўнг ҳайрон бўлишар, ниҳоят жаҳллари чиқиб Ибодуллани (яна оркаворатдан):

– Ўзининг фойдасини билмаган тентак, – деб сўкиб ҳам қўйишарди.

Илло, шаҳарга бориб келишга ҳамроҳ бўлишни илтимос қилган ҳар қандай банда ўша одамнинг йўл ва овқат пулини тўлаши жоиз ҳамда лозим эмасми? Шундоқ. Оддий мантиқ ҳам шуни талаб этади-ку. Лекин Ибодулла мантиқ-пантукни тан олмас, кўзларини бакрайтирганча “Немецкий ҳисоб-китоб” деб тураверарди. Буни энди ўзбекчага ўгирсак “Эллика-эллик” ёки бўлмаса “Ҳар ким ўзига тўлайди” деган ажабтовур маъноларни англатарди. Сўнг, гапига қатъий амал қилган қўйи, автобус ё бўлмаса “Истана” маршрутли таксининг йўл ҳақини ўзи учун тўлар, бирон ошхонада овқатлангани маҳаллари ярим пулини чиқариб тураверар, агар ҳамроҳи “ҳой-ҳой” демаса шаҳардаги автобус-троллейбусу метрода йўл ҳақини биринчи бўлиб узатишдан ҳам қайтмасди...

Шўрлик Ибодулланинг маблағи ошиб-тошиб ётган бўлсаям майлиди... Ахир кўр эмасмиз, биламиз, Ибодулла бир сўмлаб пул йиғади, ўзини, баъзан оила аъзоларини ейиш-ичишдан сиқади, бировларнинг ўтини ўриб бериб уч-тўрт танга топади, кимларнингдир томорқасини суғориб бериб яна “носвой пули” ишлайди. Ва топганларининг барини тишининг ковагида асрайди. Бариси, бариси шаҳар учун, шаҳар учун!

Шаҳар!

Ҳатто уч фарзанд – икки ўғил ва бир қиз ҳам дадалари баъзан хасислик қилиб бермаган пул озгина фурсатдан сўнг шаҳардан ўзларига ажойиб-ғаройиб совға-са-

ломлар тарзида қайтиб келишини яхши билганлари учунми ортиқча тихирлик қилиб ўтирмайдилар. Шу боисдан улар ҳам меҳрибон отанинг пойтахт сафарини интиқ кутадилар...

Шаҳарга бориши аниқ бўлиб қолган маҳаллари Ибодулланинг кўзлари чакнаб кетарди. Бу кўзларда қувончдан кўра каттарок, ҳаяжондан кўра кучлироқ, энтиқишга нисбатан таъсирчанроқ туйғу ёлқинланарди.

Ҳа, Ибодулла шаҳар учун туғилган эди. Ҳар бир шаҳар сафари унинг учун бир дунё шодликлар олиб келадиган эзгу айём каби азиз ва лазиз эди...

Афсуски, жўрам кишлоқда яшарди...

* * *

Бу дунёда ҳамма ҳам омади чопган ишбилармон ёки яхши яшашни қотириб қўядиган уддабурон бўлавермайди-ку. Одатда осмондаги ойни орзу қилмасдан, бориға қаноат қилибгина кун кўришни маъқул кўрадиган одамлар атрофимизда кўпроқ учрайди: ҳаёт қонуни бу.

Ибодулла ҳам шундайлар тоифасидан шекилли. Ҳарқалай, ўттиз беш йиллик умрини камтарин-камсукумгина ўтказди, бойиб кетайин, кўлимда пул ўйнасин деб ўзини ўтга-чўкка урмади; илло, бунақа ишларни эпложмаслигини ўзи ҳам яхши биларди.

Мана, кишлоқ адоғида турадиган Ғанибой. Ўн йилча бурун институтнинг филология факультетини тугатган. Аммо ўзининг соҳаси бўйича бир кун ҳам ишламади. Дипломини сандикқа ташлаб қўйганча, тадбиркорлик билан шуғулланди. Аввал фермер бўлди, кейин қўшимчасига биофабрика ташкил қилди. Бунга ям қаноат ҳосил қилмай, кишлоқнинг ўзида иккита тегирмон қурди, иккита дўкон ишга туширди, даласига Россиянинг иккита тракторини сотиб олди. Аммо шу даражага эришгунга қадар, билганларнинг таъбири билан айтганда, “эшшакдай ишлади”: на ўзи дам олди, на ишчиларини тинч қўйди...

Институтда олган билими унчалик ёдидан чиқмаган шекилли, Ғани баъзан негадир ўзидан кўмак ёки қарз сўраб келганларга қараб туриб истехзоли оҳангда машҳур мисрани сал ўзгартирилган шаклда ўқиб қоларди:

– Мен ғанийман, сизда бисёр эҳтиёж...

Албатта, илтимосчини “ғаний” сўзининг аслида “бой, бадавлат” маънода келиши ҳам, ғазал муаллифи ҳам қизиқтирмайди. Унинг учун ўтинчи бажарилиб қолса бас.

Мана шу Ғанибойнинг иккита лақаби бор эди. Иккинчиси “янги ўзбек”. Бу-ку, тушунарли, ҳарқалай, “Ўзбековул”дан чиққан баобрў тадбиркор, сармоядор. Аммо биринчи лақаби ғалати ва анчайин узун ҳам: “Дикқат! Тошкентдан кўрсатамиз!...” Ҳа, ҳа, худди шундай. Бунинг қисқача тарихи эса бундоқ: Институтда ўқиб юрган йиллари таътилга келган Ғанининг бўлғуси тилшунос эканлигидан, бунинг устига шиғир-пиғир ёзиб юришидан хабар топган раис уни атай чақиртириб, қишлоқнинг ёзги саройида хўжалик аъзоларининг умумий йиғилиши бошланиши ҳақидаги хабарни саҳна ортидан овоз кучайтиргичда эълон қилишни сўрайди. Матн ҳам соддагина бўлади: “Дикқат! “Ўзбековул”дан гапирамиз...” Аммо нимагадир ҳаяжонланиб кетган Ғани ўзини диктор Ўктам Жобиров ҳис қиладими, ишқилиб кўтаринки оҳангда, тилини ғалати бураганча ўта тантанавор тарзда: “Дикқат! Тошкентдан кўрсатамиз!...” деб юборади.

Жон-пони чиқиб кетган раис оғзидаги носини туфлайсола чопиб парда ортига ўтади ва “Ҳозир ўзингга кўрсатиб кўяман!” деганча шўрлик дикторни қувиб солади...

Қизиқ томони шунда эдики, “янги ўзбек”нинг сармояси ортган сайин шунга тескари мутаносиб равишда биринчи лақаб ўз-ўзидан эл-улуснинг ёдидан кўтарилиб кетмоқда эди: ҳар нечук, ноқулай энди, шундай

одам-а; бир замонлар овулдошларига ҳадди сиғиб ҳазиллашган бўлса ҳазиллашгандир, нима, энди шугина эркалигини қирк йил дoston қилиб юриш шартми... уят бўлади-я...

Қишлоқда гап ётармиди. Айниқса кўпчилик назаридаги одамнинг туриш-турмуши синчков нигоҳлар остида кечиши тайин. Хуллас, шундай нигоҳлар эгалари тарқатган айрим миш-мишларга қараганда, кейинги пайтлари Ғанибой анча ўзгариб қолган. Хусусан, қўйиб беришса кун-туннинг йигирма тўрт соатини оёқда, ишда ўтказадиган “янги ўзбек” кутилмаганда мутолаага зўр беришга ўтганмиш-у, энди сал фурсат топса бас, ётиб олиб бир нималарни ўқигани-ўқиган эмиш. Бир хил пайтлари қордай оппоқ “Ласетти”сини ичидан қулфлаб олиб, китобдан бош кўтармай ўтираверармиш... Бироқ бу ҳали ҳаммаси эмас. Ғанибой хонасига қамалиб олганча, далага борсаям қўлтиғидан қўймайдиган “ноутбук” компютерида эринмай кино кўрармиш. Аммо бу ҳам ҳали ҳаммаси эмас. Ғанибой... тунлари, ҳаммадан яшириниб олиб бир нималар ёзаётган эмиш... Сармоядор одамнинг ҳар бир хатти-ҳаракатидан недир эзгуликлар кидирадиган ва уларни топишга ҳам уста аҳли овул дарҳол воқеликнинг моҳиятини очиб берадиган ташхисини эълон қилдиким, ёзаверсин, ёзгани яхши-да. Мана кўрасизлар, тез орада мазкур “иждо намуналари” – бу иборани ўзбековулликлар эҳтиром билан тилга олишарди – алоҳида китоб ҳолида чоп этилади, ададиям бирон ўн беш минг, йўқ-йўқ, овулдаги чақалоқлару қарияларниям ҳисобга олган ҳолда ўттиз мингни ташкил этади. Бу ҳали бошланиши. Ажабмас, кейинги китоб овулимизда яшаб ўтган ва ҳозирда яшаётган машҳур зотлар ҳамда оддий одамлар ҳақида бўлса... “Қазисан-қартасан, ўз касбингга тортасан, – деди овулда синчилигию мақолларни ўзи айтмоқчи бўлган фикрга мослаб ислоҳ этиши билан ном чиқарган

Марди бобо. – Ғанибойдиям ҳўкимат бежиз тўрт йил ёзув-чизувга ўқитмаган-да...”

Каттагина овулнинг у бошида ўтказилган тўй-маъракага баъзан бу бошидаги одам боролмасдан ҳам қолади. Камсуқумроқ Ибодулланинг Ғанибой билан ош-қатиклиги йўқ эди, бунинг устига “янги ўзбек”нинг жўрамга ўхшаганлар қўшилмайдиган давраси бошқа, улфату ошна-оғайниси бошқа. Марди бобо топиб айтганидай, тезак қопи билан, кетмон сопи билан, ҳамён эса ўзига бопи билан.

Шунгами, саратон тафти қайтган сунбула тонглари-дан бирида шахсан Ғанибойнинг ўзи далага кириб келганида Ибодулла аввалига уни танимай қолди. Хўп, ана, уни кўрмаганига нари борса етти-саккиз ой бўлгандир. Одам ҳам шунчалик тез ўзгарадими? Қани у аввалги кибр аралаш манманлик, кўзга яққол ташланиб турадиган даражадаги бировларни менсимаслик, ҳамсуҳбатига тепадан қарашлар, қўлларини кўкрагига намоёйишкоро-на чалиштириб туришлар, қаддини ғоз тутиб юришлар... Ибодулланинг қаршисида озиб-тўзиб, қорайиб кетган, ёноқ суяклари туртиб чиққан, кенг пешонасини чуқур ажинлар тилиб ўтган, кўзлари ич-ичига ботган... ҳорғин банда турарди. Ҳа, бутун вужудида, пир-пир учаётган лабларида, билинар-билинемас титраётган бармоқларида бениҳоя ҳорғинлик “манаман” дея кўзга ташланиб турган шу банда биринчи бўлиб салом берди ва ўзи овулда эришиб улгурган мақомига мутлақо ярашмаган титроқ овозда, аҳволига янада мос тушмаган тарзда чўғдай ёнаётган кўзларини олиб қочган кўйи... шаҳарга бирга бориб келишни таклиф қилди.

Бундай кутилмаган ташрифдан довдираб қолган Ибодулла – ахир, овулнинг ўзида “янги ўзбек” “юр” деган заҳоти чопқиллаб чиқадиған неча-неча талабгор топилиши аниқ! – ўзининг одатдаги аниқлаштирувчи саволларини ҳам айтолмади. Ғанининг ўзи изох берди:

– Икки машина буғдой обкетаётгандим. Сотишга.

Бундай тижорат сафари таклифи сал ўзига келиб олган Ибодуланинг кўнглига ўтиришмади.

– Мен бир оддий сувчи бўлсам, Ғани ака, – деди у шахарликларга таассубан ўзидан кичик одамга ҳам “ака”лаб мурожаат этиб. – Савдо-сотикни тушунмасам...

– Менам килолаб сотиб ўтирмайман. Оптом бераман-қўяман... – ердан бош кўтармай садо берди Ғанибой. – Менга шахарни биладиган одам керак. Бир-икки борар жойларим бор...

– Ўйлаб кўрай, – аниқ жавобдан ўзини олиб қочди Ибодулла.

– Илтимос, ака... Сизга ишониб келдим...

Ёпирай! Бу “янги ўзбек”ка бир бало бўлгани чин шекили. “Илтимос” дедими? Дўпписи ерга тушиб кетса, пул бериб олдирадиган одам-а?..

“Синган!..” деган ўйдан юраги шувиллаб кетган Ибодулла вақтдан ютишга ҳаракат қилди:

– Ўзи қачон бориш керак?

– Ҳозир. Ана, машиналар ҳам кеп қолишди...

Дарҳақиқат, йўл бошида иккита “КамАЗ” машинаси кўринди.

– Бу... бу... – баттар довдираб қолди Ибодулла. – Тайёрланмасдан... шундайига...

– Шаҳарда таксида юрамиз... Орқагаям... Илтимос...

Кимсан, Ғанибойнинг ўзи қаршингда қўл ковуштириб турипти-я, Ибодулла! Шундай одамга йўқ деб бўладими?..

– Ундай бўлса... кетдик...

Шундай қилиб, Ғанибой деганлари олдинга ўтиб йўл бошлади, жўрам унга эргашди.

Ҳаётида илк бор шахарга ҳеч бир тайёргарликсиз бораётгани учунми, Ибодулланинг кўнгли ғаш эди...

Ҳайдовчи Ғанибойнинг қайниси Азиз экан. Машина катта йўлга чиққандан у қулоғига бир нима тақиб олдию, йўлдан кўз узмаган қўйи, ора-сира елкаларини учириб қўйганча миқ этмасдан кетаверди.

Ухшатмагунча учратмас. Ноутбукини очган Ғанибой ҳам қулоғига наушник тақаётганини кўрган Ибодулланинг энсаси қотди: илло, у одатда сафарга чиққанида ҳамроҳлари билан чакчақлашиб, гангир-гунгир хангома қилиб кетарди; шунда йўлнинг узоклигиям билинмай кетади. Булар бўлса...

“Йўқ, бу синмаган, – ўзича мулоҳаза юрита бошлади Ибодулла. – Шундай бўлганида аллақачон ярим қишлоқ бундан хабар топиб улгурарди. Лекин буни бир бало қилиб алдаб-сулдаб, катта пулга ухлатиб кетишган. Шунинг аламига қуйиб кетган...”

Ҳамроҳининг ўзига тикилиб қолганини сездими, клавиатура тугмачаларини ошиқиб босаётган Ғанибой бош кўтариб, нимадир деди.

– А? Узр... эшитмай қолдим...

“Янги ўзбек” ноутбуки экранига ишора қилди:

– “Қора оккуш”. Кўрганмисиз?

Ҳа, бу бандага нимадир бўлгани аниқ эди. Ўзи оккушмиш-у, яна қорамиш... Тўғри, Ибодулла унга ўхшаб тўрт йил институт тупроғини яламаган, аммо табиатда бунақаси учрамаслигини билади. Шундай бўлса-да, ҳар эҳтимолга қарши, жим турмаслик учунок, азбаройи лутф юзасидан сўраган бўлди:

– Қайси қуш?

Ғанибой бажонидил изох берди:

– Натали Портман ўйнаган. Кейин ўзининг балет-мейстерига эрга теккан актриса бор-ку.

Ибодулла “пиқ” этиб қулиб юборишданг ўзини аранг тийди, зеро у айни сонияда телевизорда кўп қўйиладиган бир кинодаги гуржими-арманми одамнинг гапларини эслаб, ўзича ҳозирги вазиятга мослаганди ҳам:

“Менга қара, Валико, ким у Натали деганлари, бу ерда нима қилиб юрибди у, пишириб қўйибдими унга...”

Бир амаллаб лаб-лунжини йиғиштириб олган Ибодулла жиддий тарзда бош ирғаб қўйишни уддалади, гўёки айтди: “Ким бўлибди у Портман-мортманларингиз... Керак бўлса ундан катталариниям биламиз, ака!”

Бу унсиз эътирофни илғаб, баногоҳ юзи ёришиб кетган, лаблари пир-пир учиш асносида қўллари сезиларли даражада титрай бошлаган Ғанижон (“Худо ҳақки, унинг иссиғи бор! – деган тўхтама келди Ибодулла ҳамроҳининг чўғдай ёнаётган кўзларидан нигоҳини олиб кочиб, тер тепчиган пешонасига зимдан разм соларкан. – Камида ўттиз тўққиз, балки қирққаям яқинлаб қолгандир...”) компьютерини ўртага қўйди-да, буюк ҳаяжон билан экранга ишора қилди. Ибодулла шу томонга қаради. Унда ярим-яланғоч аёллару тор иштон кийган эркаклар уёқдан-буёққа чошиб юришарди. Ғанибой сал энгашиб, наушнигининг бир томони-ни ҳамроҳининг қулоғига қўйган эди, Ибодуллага энди мусиқа ҳам эшитила бошлади.

Юзи ҳамроҳинининг юзига яқинлашиб қолган Ғанибой ҳеч бир мукаддимасиз, гўё тасодифан узилиб қолган суҳбатини келган жойидан давом эттираётгандай:

– Кўряпсизми?! Кўряпсизми?! – деди туйқус босиб келган хиссиётлар гирдобиди вужуди дир-дир титраганча. – Кўлда оққушлар яна қизларга айланишди. Мана малика. Мана... Шўрлик қиз шахзодага ҳаммасини айтиб беряпти. Ёвуз сеҳргар уни оққушга айлантириб қўйган. Фақат тундагина у яна маликага айланади. Жодудан бутунлай халос бўлиш учун кизни кимдир чин кўнгилдан севиб қолиши керак... Худди ўзимизнинг афсоналарга ўхшайди-я... Тўғрими, тўғрими!

Бу савол эмас эди, маълум ва аён ҳақиқатни тасдиқлатиб олиш эди, холос. Шу боис ўзига титраб-қакшаб қараб турган ҳамроҳига бош ирғаб қўйган Ибодул-

ла яна бир бор азбаройи оғзига талкон солиб ўтирмаслик учунок сўради:

– Ишқилиб охирида... кутуладими қиз?

– Йўқ-да! – чинкириб юборди Ғанибой. – Ёвуз сеҳр-гар маликанинг ўрнига ўзининг қизини шахзодага ма-лика деб кўрсатади. Шахзода алданади... Буни эшитган Одетта ҳалок бўлади, кейин Зигфрид ҳам...

– Ким-ким?

– Қиз билан йигит...

– Ҳа, оғир экан... – деб қўйди Ибодулла.

– Тўппа-тўғри! Тўппа-тўғри! Буни кўриш оғир. Ле-кин кўрмасликнинг иложи йўқ... ҳеч иложи йўқ...

Ўзининг оддийгина луқмаси бундай чуқур мулоҳа-заларга олиб келишини кутмаган Ибодулла ортиқча ақлли гап қилиб ўтирмасдан, оддийрок таклифга кўча қолди:

– Бошқаси йўқми? Енгилроғи...

– Бор, бор... – “Янги ўзбек” шошиб клавиатура туг-мачаларини боса бошлади. – Мана, “Жизель”. Лекин бунинг охиридаям алданган қиз ўлади-да... Қаранг, ўзингиз қаранг.

Бу балет томошаси эди.

Тўғриси, Ибодулла бошида ҳеч нимани тушунмади. Йигит-қизлар уёқдан-буёққа ўтиб сакрашадими-ей, оёқ учларида юришадими-ей... Ўзи жуда яхши биладиган нарсалар ҳақида тушунтириш беришга уринаётган Ға-нибойнинг изоҳлари эса аксар ҳолда жуда қиска, бу-нинг устига нотаниш исмларга мўл эди:

– Манави Жизель. Деҳқоннинг қизи... Отаси йўқ, онаси бор. Онасининг оти Берта... Бу шахзода Альбер. Кўряпсизми, у деҳқонга ўхшаб кийиниб оляпти. Буни ўрмончи йигит Ганс кузатиб турибди... Қизлар узум теришяпти... Мана, Альбер Жизелни кўриб қолди. Бир кўришда муҳаббат!.. Қаранг, юраги касал бўлсаям қиз қандай ўйнаяпти... Учаяпти!.. Ганс рашк қилаяпти...

...Ниҳоят Жизель ҳалок бўлди!

Ибодулла шу билан томоша тугади деб ўйлаганди. Аммо кўзлари жикқа ёш Ғанибой мўъжиза кутаётган ўсмир каби энтикиб, ҳамон экрандан кўз узмасдан турарди.

Балетнинг давоми бор экан: қизнинг арвоҳи қабрдан чиқиб келди-да, аввалига аста-секин, кейин эса шиддат билан рақс туша кетди... Альбер деганлари чирпирак бўлиб унга қўшилиб кетди-ку...

* * *

– Етиб келдик, почча!.. Почча деяпман!

Жеркиброк айтилган бу гапдан сўнг иккала балет томошабини бошларини кўтаришди. Дарҳақиқат, машина бозор дарвозаси ёнида турарди. Айб иш устида қўлга тушиб қолгандай хижолат тортаётган Ғанибой шошиб компьютерни ўчира бошлади.

Машинани ўраб олган йигирма-ўттиз чоғли эркак-аёл зўр бериб бир-бирларини итариб-туртган кўйи вағир-вуғир кўтарганча кабина томон интилишарди.

– Даллоллар, – деб кўйди Ғани.

– Олибсотар каналар! – нафрат билан тишларини ғижирлатди Азиз.

Орқадан етиб келган иккинчи машина сигнал берди.

Учовлон пастга тушишди. Ибодулла даллолу олиб-сотарлар тўдасини ёриб ўтиб, чеккарокқа бориб тураркан, ўзича бу Ғани бежиз “янги ўзбек” эмас, савдо соҳасида катта истеъдоди бор-у, ҳозир шуни намойиш этади деб тахмин қилганди. Бироқ даллолларнинг қўлни омбурдай қисиб олишию, елкани узиб олгудай силташларига чидайдиган одам асли Азиз экан. У пинак бузмай, ўзининг нархини айтиб тураверди...

Ахийри ўзаро келишув юз берди чоғи, машинани ичкарига олиб кириб кетишди.

Орадан ярим соатлар чамаси вақт ўтди ва терлаб-пишиб кетган, ярим қоп пулни қўлтиғига қисган “янги ўз-

бек” бошчилигидаги икки машина дарвозадан қайтиб чикди.

Ғани Ибодулланинг олдида борди, яна нимадир илтимос қилмоқчидай жовдираб қаради, аммо оғиз очишга улгуролмади: қайниси ҳаллослаб келиб қолди.

– Қайтамизми?

Ғани копни Азизга узатди:

– Буни опангга бериб қўярсан.

Хайдовчи поччасига ажабланиб қаради:

– Сиз қайтмайсизми?

– Жон деб қайтардим тайёр машинада. – Ғани минг истиҳола ила ҳафсаласиз тарзда турган Ибодуллага ишора қилди: – Аканинг бир-иккита иши бор экан. Шунга қарашиб юборинг деганди.

– Ростданми? – аллақандай шубҳаланиб сўради хайдовчи гўё у еб, ўзи куруқ қолгандай Ибодулла тарафга ўқрайиб қараб қўярган. – Иши бўлса ўзи қилавермайдими?

– Энди, ука, олди-бердилик иш экан. Сал каттикрок турадиган одам бўлмаса бу кишини гел қилиб кетишлари ҳеч гап эмас... Бир овулнинг одами бўлсак. Одамининг иши одамга тушади-да...

– Унда... қачон қайтасизлар? – савол беришини қўймасди ўжар қайин. – Опам сизни мен билан бирга қайтади деганди.

– Мен жон-жон деб қайтган бўлардим, деб айтдим-ку, – гўё ноилож қолган одамдай қўлларини икки ёнга ёйди Ғани. – Лекин ёрдам бераман деб лафз қилиб қўйдим... Ишимиз битгандан таксида бўлсаям қайтамиз...

Ўжар қайин иккиланиб турди-турди, охири бир қарорга келди шекилли, қўлини силтаганча, ҳаттоки хайрлашмасдан ҳам машинаси томон юрди.

Тезда иккала машина ҳам жўнаб кетди. Ана шундан кейингина елкасидан тоғ ағдарилгандай енгил нафас олган Ғанибой ўзига хайрон бўлиб қараб турган Ибо-

дуллага қараб қандайдир аянчли тарзда кўз қисиб қўйишга, лаблари титраб илжайишга уринаркан:

– Қаранг, – деди идао ила. – Буларнинг бари ўзича хўжайин...

Гап кимлар ҳақида кетаётганини тусмол қилган бўлса-да, Ибодулла индамай қўяқолди. Зеро Ғанибойнинг туҳматига қолганидан унинг дили озор чеккан эди.

Буни сезди шекилли, “янги ўзбек” кўзларини олиб қочган қўйи бир оғиз:

– Узр... – деди.

Эркак кишига узр сўраш осон эмас. Айниқса Ғанибойдай от устида юрган одамга. “Шундай одамки шундай йўл тутяптими, демак бунга арзирли бирон сабаб бўлса керак. Қани, бу ёғини кутайлик-чи, – деган қарорга келди Ибодулла. – Ўлмаган қул ҳаммасини кўраверади...”

– Юринг.

Гап оҳангида шиддатдан кўра ҳадик-хавотир, ишончдан кўра илинж кўпроқдай туюлаётган Ғанибой туткунликдан озод бўлган қуш каби кўкрагини тўлдириб нафас олди-да, катта-катта қадам ташлаганча йўл бошлади, Ибодулла унга эргашди.

* * *

Афтидан, бу ерларни Ғанибойнинг ўзи жуда яхши билади шекилли, Ибодуллани ҳеч иккиланмасдан... ҳаммомга бошлади.

– Ҳали ювинадиган иш қилмадингиз шекилли, – пичинг қилди Ибодулла шеригининг “шундай кирамиз-у, чиқамиз” деган таклифига жавобан. – Қолаверса, ўлай агар, шу ҳавода иссиқ бўғда ўтиришимни ўйласам, ҳалитдан нафасим қайтиб кетяпти.

“Шаҳарлик”нинг аҳволини тушундими, Ғани кўп текилинч қилиб ўтирмасдан, ҳаммомга кирди-кетди ва орадан чорак соатлар ўтгандан сўнг арчилган бодрингдай силлиққина бўлиб чиқиб келди: сартарошга

соч-соқолини киртишлатишга ҳам улгурибди! Энг ажабланарлиси, Ғанибой бўйинбоғ тақиб олгандики, буни кўриб Ибодулла бира тўла тилдан қолди.

Ўзи бугун “шаҳарлик” кўп ажабланишларга дучор бўладиган кун чоғи, Ғанибой йўлга чиқасола дуч келган машинани тўхтатди ва ҳайдовчидан сўраб ҳам ўтирмасдан олд ўриндикқа жойлашиб оларкан, бир оғиз:

– Театрга! – деди.

– Қайси бирига, ока? Шаҳарда театр кўп бўлса.

Ғани бу саволни берган ҳайдовчига “Шуниям билмайсанми?” дегандай ажабланиб қаради-да, сўнг, Ибодуллани баттар ҳайратларга солган қўйи:

– Опера-балетга, – дея манзилга аниқлик киритди.

– Ўн беш минг.

– Ҳайда.

Ибодулла эътироз билдиришга уринди, туллак ҳайдовчи билан савдолашмокчи бўлди, илло у турган ерларидан “опера-балет”га кўпи билан тўрт минг сўмга бориш мумкинлигини яхши биларди. Аммо то “шаҳарлик” оғзини очиб ултургунга қадар Ғани эшикни қарсиллатиб ёпди ва машина тез ўрнидан кўзгалди.

Атрофга намозшом қоронғулиги босиб келмоқда эди.

Ибодулла театр ёнидаги бирон емакхонага, дейлик, “уголок”ка ё “Зарафшон”га борармиз, “опера-балет” шунчаки мўлжал бўлса керак, деб тахмин қилганди. Аммо ўзини театр ёнидаги ўриндикқа ўтқазиб қўйган Ғанибой чопиб бориб кассада иккита чипта, йўлнинг қарама-қарши тарафидаги гул дўконидан эса чиройли ва каттакон гулдаста олиб келганини кўргач, бутунлай калавасининг учини йўқотиб, довдираб қолди. Илло, шунча йиллардан бери шаҳарга қатнайди, қанчадан-қанча ҳамқишлоқларига Тошкентни томоша қилдирди, аммо ҳалигача бирон мардум “Мени опера-балетга олиб бор”, демаган. Сўраганлари бозор, зоопарк,

цирк, ҳа, ана, жуда борса Миллий театр. Шундаям бирон “кулдирадиган томоша” бўлса...

Бу ерда эса...

Афтидан, дунёда “таом, егулик” деган нарсалар борлигини тамомила унутган, балки шунгами, — ҳа, ҳа, булар мадорсизлик аломати, бошқача бўлиши мумкин эмас! — ранги сезиларли даражада оқариб, калта-калта нафас олаётган, нечукдир лаблари яна пир-пир уча бошлаган, гулдастани калкон янглиғ маҳкам бағрига босган “янги ўзбек” Ибодуллани театрга бошлади.

“Оккуш кўли” деган балет намоиш этиляпти экан.

Томошабин сийрак залга кириб, жойларига ўтиришди.

Оч, чарчаган “Шаҳарлик”нинг бир тили қичиди, бир тили қичиди; “Ҳали эрта эмасми, ака, кунингиз энди — латифаларда милён марта айтилганидай — ярим яланғоч кизларни кўриб илҳомланишга қолдимиз?” дея гап билан шеригини ўйиб олмоқчи бўлди, бироқ... Бироқ Ғанибой гап эшитадиган, эҳтимол, айтилган гапни тушунадиган аҳволда эмасди: у суратдай котиб, сахнага тикилиб қолганди, баайни заррин нақшли, қизғиш хошияли пардадаги кўринмас томошада кимнингдир, балки ўзининг ҳаёт-мамот масаласи ҳал бўлаётгандай...

Залга виқорли, капалакнусха бўйинбоғ таккан эркаклар, заррин либослару дур-жавохирлар шодаси сиймин танларининг очиқ ўринларини янада кўз-кўзлаётган кибрли аёллар кириб келишди. Зериккан Ибодулла уларни томоша қилиб ўтирди.

Ахийри зал чироқлари ўчди, парда очилиб, сахна ёришди ва ҳақиқий томоша бошланди.

Тантанали мусикадан кейин сахнага беш-олтита йигит-қиз чопиб чиқиб келиб, оёқларининг учларида туриб ўйнай бошлашди.

Кўз кири билан томошабинларни кузатиб ўтирган Ибодулланинг назарида Ғани нимадир деб шивирлагандай бўлди.

– А? – деди у сал энгашиб, кулогини “янги ўзбек”-нинг оғзига яқин олиб бораркан.

– Адажио... – тишлари орасидан аранг шивирлади сахнага караб қотиб қолган, ҳатто киприк қокмаётган Ғанибой. – Энди... энди “па-де-де”...

Томошабинлар жонланиб қолишди, уч-тўрттаси ўз хайратини изҳор этгандай қарсак ҳам чалиб юборди. Ибодулла сахнага қаради: оқ либосли қиз бир оёғининг учида тик турганча зўр бериб жойида чир айланарди.

– Фуэте... – яна пичирлади Ғанижон.

Шериғи балет атамаларини тилга олаётганини тушунган Ибодулла “дод” деб юборишдан ўзини аранг тияркан, энсаси қотганини яшириб ҳам ўтирмасдан пичинг қилди:

– Нима қилай шунга, суюнчи берайми?..

Лекин Ғани ҳамон одамни эшитадиган аҳволда эмасди...

Асабийлашган Ибодулла ўзини ўзи чалғитиш ҳаракатига тушди ва, ажабки, бирдан топиб, илжайиб ҳам қўйди. Кўпинча, ёши каттарок кишлоқ аёллари бирон нохушроқ гап-сўз, ғийбат топиб келган бола-бақра ёки ўзлари унчалик ёқтирмайдиган хотин-халажга “Нима, суюнчисига иштонимни ечиб берайинми?” дея захар-ханда қилишади ва ҳаттоки ростдан ҳам шундай қилишмоқчидай лозимларига қўл текизиб қўйишади. Энди, тасаввур этайликки, сахнада ўйнаётган раққосалар ҳам шунақа деб қолишди. Лекин ечиб берай деса ёки қўл текизиб кўрсатай деса уларнинг иштонлари йўқ-ку. Шунда улар нима қилишади?.. Ҳа-ха-ха...

Сахнага еттитами-саккизта оккуш чиқиб келди ва бир-бирларининг қўлларини чалиштириб ушлаганларича саф тортишиб қандайдир қўл (гўёки, чунки унинг чизилганлиги кўриниб турарди) бўйида рақс туша бошлашди.

Ана шунда... ана шунда Ибодулланинг назарида ер кимирлаётгандай бўлди ва у ваҳима аралаш ажабланиб

ёнига қараркан, кўзлари ўт бўлиб ёнаётган Ғанибойнинг тишлари такиллаб, бутун вужуди калт-калт титраётганини кўрди... Яна бир сониядан сўнг “янги ўзбек”нинг кулаб тушиши аён эди.

Буни сезишдан аввал ҳис қилган, ваҳимага тушиб қолган Ибодулла шеригининг бикинига аста туртди:

– Мазангиз бўлмаяптими, ака?

Сахнадан кўз узолмаётган Ғани бикинига теккан қўлни беихтиёр маҳкам чангаллаб олди ва омбурдай каттиқ қисди. Кафт суяклари синиб кетгудай бўлган Ибодулла додлаб юбормаслик учун тишини тишига босаркан, барибир:

– Им! – дейишдан ўзини тийиб туrolмади.

Олдинги қаторда ўтирган аёл ўтирилиб, бармоғини лабига босган кўйи пичирлади:

– Тш-ш!..

Орка қатордан ҳам шивирлаб дакки беришди:

– Молодые люди!.. Не шалитесь!.. Это театр!

Туйкус сесканиб кетган Ғани сахнадан нигоҳини олди ва каерда ўтирганини эслолмаётгандай ён-атрофга, Ибодуллага эсанкираб қаради, унинг қўлини чангалидан қўйиб юборди.

– Чикиб... сув-пув ичиб келайлик, ака.

Ғани кескин бош чайқади, шу билан наинки ўзи қишлоқдан бошлаб келган “шаҳарлик”ни, балки бутун дунёни унутган одамдай сахнага қадалиб, “қилт” этмай тикилиб ўтираверди. Бамисоли ҳайкал...

Алоҳа спектакл тугади. Томошабинлар ўринларидан туриб қарсак чалишди. Таъзимга чикқан балетчиларга гулдасталар тақдим этишди. Ибодуллани ҳайрон қолдиргани шу бўлдики, Ғанибой шундоқ чиройли – шубҳасиз, жуда қиммат – гулдастасини бировга топширмади, бориб сахна четига қўйиб келди.

Ташқарига чиқишди. Ғани яна шошиб такси тўхтатди, бу сафар манзилни ҳайдовчининг қулоғига шивирлаб айтди. Унинг болаларча бу қилиғи Ибодулланинг

ҳам кулгисини қистатди, ҳам жаҳлини чиқарди. Ибодулла деганлари шаҳарни билмаса экан!

Такси Ибодуллага таниш мавзедаги бир маҳалла охиrhoғида тўхтади, “янги ўзбек” билан келишувга кўра таксичи уларни кутиб турадиган бўлди.

Сезиларли даражада ҳаяжонланаётган, бармоқлари титрай бошлаган Ғанибой ҳовлилардан бирининг эшигини ўз калити билан очди.

– Вақтимиз зикроқ, шунинг учун фақат зални кўрсак етади. Меҳмонхона билан ётоқхона кейинги сафарга.

Ибодулла “янги ўзбек”нинг бу гапидан ҳеч нарсани тушунмаган бўлса-да, ҳар эҳтимолга қарши бош ирғаб қўйди.

Уйда катта қурилиш кетаётганлиги ҳовлида сочилиб ётган материаллар бўлақларидан, турли чиқиндилар уюмлари, ҳавоза ва эски чўтка-пақирлардан ҳам билиниб турарди.

Ғанибой ишонч билан йўл бошлади. Улар бўёқ ва оҳак иси анқиб турган йўлак орқали кенг-мўл, айтиш мумкинки ҳаддан ташқари кенг-мўл хонага ўтишди. Ғанибой “чик” этказиб девордаги тутмачани босди. Шифтдаги денгиз манзараси ўртасига осилган улкан, заррин шокилали қандил порпираб ёнди... Энди буни хона ҳам деб бўлмасди. Дейлик, мўъжазроқ спорт зали. Фақат уч тараф девор ҳам яхлит кўзгу билан қопланган. Тўртинчи тарафда одам бўйи расмлар катор осилган.

– Йигирмага ўн, – ғурур билан гапириб қолди Ғанижон. Сўнг деворда осилган расмларга ишора қилиб, бир-бир таништириб чиқа бошлади: – Бу Мари Рамберг. Буниси Анна Павлова, киносини кўрган бўлсангиз керак. Икки серияли. Бу Ольга Преображенская. Буниси Матильда Кшесинская, у ҳақда энди кино олинапти. Бу Агриппина Вагонова. Галина Уланова билан Майя Плисецкаяни таниган чиқарсиз. Буниси Ульяна Лопаткина... Светлана Захарова... Мария Аллаш... Сильва Софиан... Диана Вишнёва... Екатерина Васильевани

билмаган одам йўқ... Буниси ўзимизнинг Бернора Қориева... Бунақа юлдузлар қараб турган залда машқ қилишнинг ўзи бўладими, ака!

Ибодулла деворда балет юлдузларининг суратлари турганлигини, бу эса машқ зали эканлигини тушунди. Аммо ким учун, нима учун? Тўғри, у нималарнидир сал-пал фахмлагандай эди, бироқ аниқ бир тўхтамга келишга қийналаётганди. Ҳар қалай, Ғанибойнинг театрда титраб-қакшаб ўтиришининг ўзиёқ у-бу нарсалардан шохидлик бераётгандай...

– Сиз, – ҳаяжонланиб гапида давом этди “янги ўзбек”, – бу уйни кўрган ягона одамсиз! Керак бўлиб қолса, тасвирлаб берасиз. Чунки мен гапиролмай қоламан... соқовга ўхшаб қоламан... Мен бу уйни... таг-туғи билан бераман. Иккаламиздан бошқа ҳеч ким билмайди. Шундайига. Олсин. Кейин хоҳласа яшасин, хоҳламаса ёқиб юборсин ё бировга соға қилиб юборсин! Бу унинг иши...

Жумбоқ гаплардан тоқати тоқ бўлган Ибодулла кўрсроқ оҳангда сўради:

– Кимнинг ахир?

Ғанибой худди ўзи ҳаммага маълум ой ёинки куёш ҳақида гапираяпти-ю, бу ғалча негадир тушунмаётгандай, ҳамқишлоғига ажабланиб-меровсираб қаради. Сўнг бир оғиз:

– Кетдик, – деди.

Ибодулла тўнғиллаб қўйди:

– Умримиз йўлда ўтаркан-да...

* * *

Бу сафар такси уларни кўп қаватли уй ёлига ташлаб кетди.

Тез орада тутканоғи тутадигандай дир-дир титраётган, оғир-оғир нафас олаётган Ғанижон дамо-дам уйга қараб қўйиб, уёқдан-буёққа бориб келаркан, ўзи-

ни чалғитиш, асаблари жиловлаб олиш учунми, тинмай гапирарди:

– ...Мен бир нарсани аниқ биламан, жўра. Бир марта кўришдаёк юрак-бағринг ўртаниб севиб қолсанг – мана шу ҳақиқий муҳаббат, қолган ҳаммаси бекор. Дунёда олти миллиард одам яшайди. Лекин юлдузинг юлдузингга тўғри келадигани биттагина. Биттагина, холос. Ўшани топсанг – бахтинг, топмасанг ўзингниям, ўзгаларниям алдаб, кун кўриб ўтиб кетаверасан бу ҳаётдан... Бир йилча бурун мен уни учратиб қолдим. Кўрдиму қотдим... Ўзиям аёлмисан аёл-да! Кийинишлари, юришлари, кулишлари... Тишлари майда, бир текис, худди гуручдай... Бадан, юз оппоқдан-оппоқ... қордай десаммикин, мрамардайми... Қош ингичка қилиб терилган, киприклар узун-узун... Нозик, каттикроқ ушласанг узилиб тушадигандай бармоқлар... Анови... ким эди-я... ҳа, Отойи айтган-ку, “Ғояти нозуклигиндин сув биля ютса бўлур” деб... Худди ўшанақа аёл... Бир қултум сув билан “лик” этиб ютиб юборсанг... Факат коп-қора кўзлари маъюс, жуда маъюс... Бир кўришдаёк у мен учун, факат мен учун яратилганини тушундим... У ҳам ҳаммасини сезди... Индамасдан келиб қўлтиклаб олди. Биз шаҳарни узок кездик. Тасаввур қиласизми, бир оғиз гаплашмасдан кездик. Бир оғиз гаплашмасдан-а... Йўк... – ногаҳоний хотиралар қучоғида қолган Ғанибой ширин лаззатдан инграб юборди, – йўк, у юрмасди, сузарди... Унинг қадам ташлаши олдида бизнинг хотинларнинг лўкиллаб юрадиган туядан фарқи қолмайди... Кейин шу ерга келдик... Унинг уйига... Мана шу бир хонали каталакка... Қордай оппоқ баданидан... баданидан шундай бир нозик ис, нозик ифор келардики, бир нафас олсангиз бас, бошингиз айланиб кетади... Бундай аёл эркак кишига ҳаётида бир марта учрайди, бир марта. Бошқа дуч қолмайди... Шу аёл... шу аёл... бошини кўкрагимга қўйиб хўнграб йиғлади, нозик билаклари билан мени қучиб йиғлади... Ёлғизлигини, оқшом теа-

трдан қайтганида зимистон уй кўзига лаҳаддай кўрини-
шини, чирокларни ҳам ёқмасдан муздайин пешонасини
кўзгуга тираб узок-узок йиғлашларини гапириб берди...
Мен ҳам кўшилиб йиғладим... Эркак бошим билан кўз
ёшларимдан уялмай йиғладим... Кўз ёши юракни дард-
дан фориғ қилишини ана шунда билдим, ака. Шунча
йил яшаб, ҳақиқий севги қанақа бўлишини ана шунда
билдим, ака... Кўнгиллар қовушиши таналар қовуши-
шидан афзалроқ эканлигига ана шунда имон келтир-
дим, ака... Бундай аёлга – ҳатто у сени қучиб турганида
ҳам – хирс билан қаролмайсан, қакшаб сиғинасан, та-
валло киласан...

Мен ҳам одамман, ахир! Мен ҳам дунёга бир марта
келаман. Қисқагина ҳаётимда шундайин фаришта ўз-ў-
зидан қаршимда пайдо бўлиб қолганлигининг ўзи ярат-
ганнинг менга чексиз инояти эмасми?..

Жиққа ёш тўлган кўзларини чирт юмиб олганча ши-
рин хотиралар уммонида лаззатланиб-ҳузурланиб суза-
ётган Ғанибойга ҳайрон бўлиб қараб турган Ибодулла
ахийри:

– Ўшани... ўшани излаб келдингизми бу ерга? – деб
сўради.

Ғанибой сесканиб кўзларини очди. Сўнг, савол маъ-
нисини англади шекилли, Ибодуллага ёш болага қара-
гандай ажабланиб қаради:

– Э, ака, бундай аёлни излаб келмайдилар. Бундай
аёлга тиз чўкиб “Буюр, одам ўлдирайинми, ўғирлик
қилайинми, бутун дунёга ўт қўяйинми, айтганингни
киприк қокмай адо этаман, фақат сен меники бўлсанг
бас!” дейдилар...

Ниҳоят филологлиги намоён бўлаётган Ғанига
диққат билан тикилаётган Ибодулла шошиб кейинги
саволини берди:

– Сиз шундай қилдингизми?

– Ҳа! – деди Ғанибой шоша-пиша. Аммо бу эътиро-
фда ғурурдан, сурурдан кўра алам, чорасизлик кўпроқ

эди. — Мен ҳаммасидан воз кечаман дедим! Бола-чақамдан, уйим-жойимдан, бойлигимдан, обрўйимдан. Эвазига ёнингда юрсам бас дедим. Мен... мен ҳатто унинг хизматкори бўлишга ям рози эдим... Лекин... лекин... — шу ерга келганда Ғанининг товуши титраб кетди: — лекин у мени рад этди!

— Нега? — беихтиёр қичкириб юборди Ибодулла. Сўнг, бирдан қаерда туришгани эсига тушиб қолдию, хижолат аралаш атрофга аланглади.

Аммо, афтидан, Ғанибой бутун дунёни унутган эди. Кўзларидан йирик-йирик ёш томчилари юмалаб тушаётган “янги ўзбек” чексиз изтироб ва ваҳима билан шивирлади:

— У мени рад этди... Кейин бир оғиз: “Савдолашманг... майдалашманг...” деди... Шунда... шунда мен нималар қилиб қўйганимни тушундим... Энди кеч эди... “Фалон ишни қиламан!” деб оғиз кўпиртирмасдан бурун аввал шу ишни қилишим керак эди... Кейин оёғига бош урсам арзирди... Хуллас, у мендан воз кечди... Унинг уйидан... орқасига ўхшатиб тепилган итдай думимни қисиб чиқиб кетдим... Ўзиям бир кеча-кундуз қўйнимга пичоқ солиб, шу ерда пойлоқчилик қилдим... Билмайман, нега? Ахир айб ўзимда эди... У театрдан қайтаётган маҳали мени кўрди, аммо кўрмагандай ўтди-кетди... Ўшандай виқорли... Мағрур... Қўл-оёғимдан жон қочди... Тонгга қадар уй ёнида титраб-қақшаб турдим... Дераза ёнига бир неча марта келиб-кетди. Буни кўрдим... Аммо мени чақирмади. Кейин чирокни ўчирди... Сахар палла пойи пиёда йўлга тушдим... Қишлоққа не аҳволда кириб бордим... Алахлаётган касалга ўхшаб қолган бўлсам керак... уйдагилар бошимда парвона... Бир ҳафта деганда ўзимга келдим... Нимадир етишмайди денг... Яшагим ҳам келмайди... Уни эсдан чиқарай дейман-у... Кўрган ошнинг куйиғи ёмон бўларкан... Охири шаҳарга келиб, излай-излай иккита энг қиммат фаранг атиридан сотиб олдим. Ҳар бири юз доллардан

экан. Хотинимга обориб бердим. Нархини сўраб бошимни котирганди, “Беш минг сўмдан экан” дедим. Ниятим, яна ўша ифорни туйиш эди... Аммо... – Ғанибой алам дарахтни муштлади, – биттасини дарров эрга тегмаган синглисига ошириб юборибди. Бир мактаниб кўймоқчи бўлган-да! Иккинчисини бир кўшнисига тўккиз минг сўмга пуллабди. Кечқурун борсам “Тўрт минг фойда кўрдим”, деб турибди тиржайиб... Солиб юборишимга сал қолди... Аммо... индамадим... Шу билан ҳаммаси эсимдан чиқиб кетар деб ўйлагандим... Қаёқда дейсиз... Мана бу ерим ўртанади, мана бу ерим... – Шундай дея Ғанибой кўксига шапатилади. – Шунака пайтлари ақлдан озаётгандай бўламан, гўё тез орада ётар-турар жойим жиннихона бўладигандай... Ухлай олмайман. Кун бўйи, ярим тунга қадар атай ўлиб-тирилиб ишлайман, чарчайин дейман, кейин ўзимни тўшакка отаман... Лекин барибир ухлолмайман... “Ишқ аҳлигадур ҳаром уйку”...

Ибодулла миқ этмай ўтирарди. Тўғриси, у ўзича тўпори, кўнглию миясида пул топишдан бошқа ташвиши йўқдай кўринадиган Ғанибойдан шунча гап чиқиши мумкинлигини ҳаёлига ҳам келтирмаганди...

Ҳа, инсон боласини тушуниш қийин экан. Бўлмаса бу “янги ўзбек”ка нима етишмайди... Армони бор экан-да бечоранинг...

– Шу оловни босайин дея бирон баҳона топиб шаҳарга келаман. Ҳа, ҳа, баҳона топиб. Бир нарсанинг хидини сезишганми, уйдагилар бу ёққа келишимга тиш-тирноғи билан қаршилиқ қилишади. Келишиб олишганми нима бало!.. Шунда эркак бошим билан... минг битта баҳона қидираман. Шунака пайтлари ўзимни ўзим ёмонлар кўриб кетаман... Шу ерга келиб ўтираман... кутаман... кутаман... Гўё у бирдан пайдо бўлиб қоладигандай... “Юринг” дейдигандай... Чироғи ёник бўлса бир қувонаман “уйғок экан” деб, ўчган бўлса “Ким билан экан?” деб дарди дунёим қоронғи бўла-

ди... Тишларимни ғижирлатиб ярок излайман... Гарчанд сезаман, у ёлғиз... Ёлғиз... Тонг сахарда бўлса яна пойи пиёда кишлокка йўл оламан...

Балет ҳақида мен ўқимаган китоб, мен кўрмаган кино қолмади-ёв... Кейин... Навоийни ўқидим... Театрга нега унинг номи қўйилган деб ўйладим-да... “Парим бўлса, учиб қочсам улустин то қанотим бор, Қанотим куйса учмоқдин, юурсам то ҳаётим бор...” Менам парим бўлишини истадим, у билан биргаликда эл-улусдан узоқ-узоқларга учиб кетишни орзуладим... Кейин негадир бу орзуни фақат ва фақат балетда чиройлироқ ифодаб бўлади, деган ўйга бордим, буни ўзимча тасаввур ҳам қилдим... жуда-жуда яққол тасаввур қилдим... Ишонасизми, мен... мен ўқиб-ўрганиб... шу орзуйимни... балетга кўчирмоқчи бўлдим... Мен... мен либретто ёза бошладим. Йигит билан киз бир-бирини яхши кўриб қолади... Охири парлардан қанот ясаб, кўкка учиб кетишади, булутлар бағрида оққушларга айланишади... Номиям “Парим бўлса...” Ёздим... “Йиғлаб-йиғлаб тугаттим охир”. Ишонасизми...

Ибодулла беихтиёр бош ирғади, баайни ишонишини билдирмоқчи бўлди. Бироқ Ғанибой айни дамларда буни кўрадиган, тушунадиган аҳволда эмасди.

– Бор йиққан-терганимни сарфлаб бояги жойни сотиб олдим-да, ўзимнинг ҳаёлимдаги уйни қурдиртирдим... Келса, “Парим бўлса...”ни машқ қилса... Балки ўйнаб берар... Ахир у истеъдодли... юлдуз бўлади... Лекин ўинамасаям майли... Уй уники. Таг-туби билан... Либретто ҳам уники... буткул уники...

Мен театрнинг репертурачини, у қачон, қайси спектаклда сахнага чиқишини ёддан биламан. Ўзим келолмасам, ишончли одамим оркали гул юбортираман. У билади... ҳаммасини билади... Лекин гулни олмайди... Сахнада пайти атай мен томонга қарамайди... Ёмон кўнглини қолдирганман-да...

1
Умр, вақт деганлари учиб ўтиб бормоқда. Мен бундай яшашдан чарчадим. Мен биламан... у ҳалиям ёлғиз... ёлғиз... Мен бугун унинг пойига тиз чўкаман, “Меники бўл, мен ҳаммасидан воз кечдим!” дейман. Агар у яна рад этса... қайтиб ўрнимдан туrolмасман... — у қоронғида пайпаслаб Ибодулланинг қўлини топди ва қалитни тутди. — Буни бир амаллаб ўзингиз беринг. Отиб юборса, ердан олиб яна беринг. Жойни тушунтиринг... Айтинг, бу унинг учун арзимаган ҳадям... Инсоннинг бир кечалик бахти бунақанги уйлардан мингтасига арзийди денг... Айтинг, ўтинаман...

Шу маҳал машина овози эшитилди. Ғанибой бирдан гапдан тўхтади, овоз келган томонга қаради. Уй ёнига пешойнасида яшил чирокчаси ёниб турган такси машинаси келиб тўхтади.

Машинанинг орқа ўриндиғидан эркак билан аёл тушишди. Машина кетди. Эркак билан аёл қўлтиклашиб уй томон юришди. Бу сарвиқомат, дарҳақиқат, юрмаётган, виқор ила сузиб кетаётган аёл эди. Эркак нимадир деб шивирлади, аёл хандон отиб кулди... Бу бахтиёр аёлнинг кулгуси эди...

Ибодулла ёнига қаради ва ҳаттоки қоронғуликда ҳам Ғанибойнинг ранги бўздек оқариб кетганини кўрди...

Эркак-аёл подъезддан ичкарига киришди. Биринчи қаватдаги хонадон чироғи ёнди.

Вақт имиллаб ўтарди...

Аввал аёл дераза ёнига келди, аммо тез узоқлашди. Кейин эркак. Эркак пардани туширди. Сўнг чирок ўчди...

Зулматдан кўз узмай турган Ибодулла ёнида кимдир хириллаётганини эшитгандай бўлди. Ичи бўм-бўш бўлиб қолган Ибодулла шу тарафга ўгирилди.

Нафас ололмаётгандай жон-жаҳди билан бўйинини ишқалаётган Ғанибой. Ибодулла ҳамроҳига синчиклаб назар солди ва... ажабки, унинг булутлар бағридан

мўралаган тўлин ой ёруғида ялтираб кетган кўзларида ҳеч қандай маънони илғамади. Ҳеч қандай...

Худди шу лаҳзада, ўртага чўккан муздай сукунатни чил-парчин этиб ташлашга азм қилгандай туйқусдан лаблари дир-дир титраётган Ғанибой жилмайишга уриниш асносида сўзларни дона-дона қилиб, баайни овоз кучайтиргич ёнида турган каби:

– Дикқат! Тошкентдан кўрсатамиз! – деди.

Ибодулла донг қотиб қолди...

* * *

Ибодулла энди титраб-қақшаганча қунишиб, бир нималарни тез-тез шивирлаётган Ғанибойнинг қўлидан тутди ва кўзларидан дувиллаб оккан алам ёшларини яшириб ҳам ўтирмасдан пойи пиёда қишлоқ томон бошлади...

Улар қишлоққа тонгда кириб бордилар.

“Ўзбековул”да сармоядор одамни ҳамма танийди. “Янги ўзбек” Ғанибойнинг шаҳардан ақлидан озгандек, бўйнида бўйинбоғ билан қайтиб келгани ҳақидаги совуқ хабар қишлоққа яшин тезлигида тарқалди.

Орадан бир ош пишгулик фурсат ўтар-ўтмас эса қуйилиб келган саволларга жавоб тарзида бошқа миш-мишлар ҳам болалади: шўрлик Ғанибойни шаҳарга анави “шаҳарлик” Ибодулла олиб борган экан. Бунга Ғанибойнинг қайниси Азиз тирик гувоҳ экан. Ибодулланинг шаҳарда эски ўйнаши бор экан. Ибодулла уялмай-нетмай Ғанибойни шу ўйнашиникига бошлаб борибди. Аммо ўйнаш хотиннинг олдида бошқа ўйнаш эркаклар ҳам бор экан (“Қисқаси, исловатхона экан!” дейишарди янгиликни бир-бирига етказаётган ҳамқишлоқлар ишонч билан). Орада жанжал чиқади ва бечора Ғанибой ҳамқишлоғи Ибодуллани ҳимоя қиламан деб ўртага тушади. Ана шунда анави хотиннинг ўйнашлари бу икки қишлоқини роса тепкилаб ташлашади.

Биттаси қалтисроқ тепиб, шўрлик “янги ўзбек”нинг ми-
ясини чайқалтириб юборади...

“Янги ўзбек”нинг хотини келиб ўз уйида муштдай-
гина бўлиб ўтирган Ибодуллани юмма талаб кетди...
Қарғишларнинг-ку, ҳеч адоғи кўринмасди...

Буям камдай, орадан ярим соат ўтар-ўтмас кутур-
ган шердай уйга бостириб кирган Азиз “Поччамни ўл-
дирибсан-ку, наҳс босган! Сенинг касринг поччамга
урибди!” дея ҳеч бир қаршилиқ кўрсатмаган Ибодулла-
ни уриб-тепиб, сулайтириб ташлади... Зор-зор йиғлаб
Азизнинг этагига ёпишган Гуласал ҳам, чирқираб
йиғлаётган уч фарзанд ҳам кутурган йигитни тўхтатиб
қололмади...

* * *

Орадан ўн кунга якин вақт ўтди.

Ғанибой туманимиз марказидаги шифохонасида
“психоген амнезия” ташҳиси билан даволанмоқда. Ши-
фокорлар унинг тузалиб кетишига умид бор дейишибди...

“Шаҳардаги кундош” ҳақидаги гап-сўзлардан чар-
чаган Гуласал фарзандларини олдию, ота-онасиникига
кетворди.

Яккамоҳов бўлиб қолган Ибодулла кўп эзилди. Энди
қишлоқ аҳли уни одам қаторига қўшмаслиги аниқ. Кў-
чага чиқса бас, ёш-қари дарров тесқари қараб олади...
Баъзилар атай унга эшиттириб: “Бузуқ...” ва ҳаттоки
“Сенгайм аталгани бордир” деб ғўлдираб қўйишади...

Бу азобга чидай олмаган, уйида қамалиб ўтиравери-
б ақлдан озгудай ҳолга тушган Ибодулла кунларнинг би-
рида шаҳарга қараб йўл олишдан аввал шифохонага
кирди.

Ғанибой каттагина ҳовлининг бир чеккасида, етим
мусичадай қунишибгина ўтирган экан. Собик “янги
ўзбек” Ибодуллани танимади, унинг қайта-қайта исми-
ни айтишларини, шаҳарга буғдой сотишга бирга бор-
ганликлари тафсилотларини хижолат бўлиб эшитди,

пешонасини тириштириб, нималарнидир хотирлашга роса уринса-да, эвини қилолмагач, ноиложлигини билдиргандай елка қисиб қўйиш билан кифояланди, сўнг, бу кам туйилдими, манглайига кўрсаткич бармоғида “дўқ-дўқ” этказиб уриб қўяркан, атай ўзини излаб келган меҳмонга қараб айбдорона тарзда тан олди:

– Хотира кетган, ака...

Дарди дунёси баттар қоронғи бўлган, ўзини шунча гапни деворга айтгандек ҳис қилаётган Ибодулла ўрнидан туриб, кетишга чоғланаркан, баногоҳ ниманидир эслагандай жойида тўхтади ва ҳеч нарсага умид қилмаган ҳолда:

– Парим бўлса... – деди.

Меҳмон ҳурмати учун қаддини ростлаётган жойида такка тўхтаган Ғанининг кўзларида оний сонияга недир маъно пайдо бўлгандек туйилди-ю, аммо шу заҳоти унинг ўрнини яна хотирасизликдан хижолатпазлик ҳиссиёти эгаллади.

Дарвозадан алам билан бошини қашлаб ўтаётган Ибодулла бирдан қўрқиб кетди: унинг бармоқларига бир тутам соч илашиб чикқанди. Ибодулла шошиб яна бошини қашиди. Яна шу аҳвол...

* * *

Кеча йилтирбош Ибодулла жўрамни Фарҳод бозорида кўриб қолдим. Олибсотарлик қияпти экан: Қўйлиқнинг улгуржи бозоридан тонг қоронғисида арзонга мева-чева олиб келиб, бу ерда қимматига килолаб пулларкан.

Олма уюлган пештахта тагида анча гурунглашиб қолдик, биттадан пиво шишасини бўшатдик. Овулни, қариндош-уруғларни эсладик.

Суҳбат орасида Ғанибойни ҳам ёдга олдик.

Айтишига қараганда, Ибодулла ҳар ҳафта туманимиз марказидаги шифохонага бориб, собиқ “янги ўзбек”дан хабар оларкан. Унга ғазаллар ўқиб бераркан.

Айниқса бир ғазални эшитган маҳали кап-катта бемор ёш болага ўхшаб пиқ-пиқ йиғлармиш... Кишини хурсанд қиладиган томони шундаки, Ибодулла охирги марта борганида бемор ўзини рисоладагидай тутибди, хатто хайрлашиш олдидан “Китобингизни ташлаб кетсангиз... ўзим кечалари ўқиб ўтираман”, дебди. Сўнг, китобни олгач, дарров уни қўйнига яширибди. Дарвоза ёнида эса, қўриқчилар эшитмасин дебми, вужуди дир-дир титраганча, товуши қалтираб, аранг сўрабди: “У... ёлғизми?”. Бемор ўз номи билан бемор-да: кўнгли ярим... Шу боисдан Ибодулла ҳеч иккиланмасдан “Бордим... Билдим... У ёлғиз” дебди.

– Бу гапимни эшитаётган маҳал унинг юзи фавкуллода ёришиб, кўзлари чақнаб кетди. Худо шохид, бунинг ўзим кўрдим, – деди Ибодулла мамнун бўлиб.

Дарвоқе, мутлақо туйқусдан “янги ўзбек”нинг кип-қизил йўқсил, тасарруфидаги мулкларининг асосий қисми аллақачон сотилиб кетганлигидан, қолган қисми эса гаровга қўйилганлигидан воқиф бўлган, бу қутилмаган машъум янгиликдан эс-хушидан айрилар даражага етган ҳамда қарғиш-лаънатлар дўли остида қандайдир “шаҳарлик ойимча”ни улка-ан сармоёни ўғирлаб, яшириб қўйишда айблаётган хотин “Ўша бузукнинг ўзи келиб қарасин энди, нима, бунинг пули ҳалол-у, ўзи ҳаромми!” дея тайсаллаб турганлиги боисми, Ғанибойнинг қарови анчайин ночорроқ аҳволга тушиб қолибди. Устига-устак, қўшимча дори-дармон олишга, яна баъзи бир майда-чуйда ташвишларга ҳам харажат дегандай... (Одамлар... уларни қўя турайлик. Илло, Марди бобо топиб айтганидай: “Пулинг бўлса банкада, Кўргани боришади танкада”. Лекин, айти пайтда, таассуфки, “Ақчадан йироқ – меҳрдан йироқ”. Шу боис кунини кеча овулнинг эркатойи бўлиб юрган, нима қилса ярашадиган Ғани кўз очиб-юмгунча – гарчанд унинг учун энди буларнинг бир чакалик аҳамияти бўлмаса-да, – барча унвон-имтиёзларидан маҳрум этилиб,

корни тўйиб кетганидан кўнглига келган номаъқулчиликларни қилиб юрган, охир-оқибат пешонаси “тақ” этиб деворга теккан ва энди, “ўтники ўтга, сувники сувга” қабилда, бор-будидан айрилганидан сўнг еганларини қон қусиб қайтараётган шўртумшук бандага айланганди...) Хуллас, бир ташрифиди Ибодулла шаҳарда балеринага атаб қурилган уй хусусида сўраб кўради: “Балки сотиш керакдир... ҳозир пул халақит бермасди... аксинча...” Аммо бирдан кўзларини олиб қочган Ғанибой – ҳар қанча пешонасини тириштириб ўйласа-да – нимагадир бу уйни мутлақо эслолмайди.

Шунга қарамасдан, кўнгил тубида не асл ниятлар бўлгани ноаён, Ибодулла барибир шаҳарда Ғанибой қурдирган ҳовлига борибди. Бироқ уйни эгаллаб олган, аллақачон қайта қуришга ҳам киришган “ишончли одам” ҳеч қанақанги Ғани-панини танимаслигини, ҳовли эса якка ўзига тегишли эканлигини айтиб туриб олибди, ҳаттоки ҳужжатларни ҳам кўрсатгач эса агар чакирилмаган меҳмон дарҳол ўз оёғи билан чиқиб кетмаса, милицияга кўнғироқ қилишини айтиб дўк урибди...

Ибодулла ойда бир марта балетга тушаркан, ҳар сафар ўша балеринага гулдаста ташлаб келаркан: “Ғанибойдан деб ўйлайверсин...”

– Эҳ, тезроқ тузалиб кетса эди!...

Ибодулла бу гапни бир эмас, бир неча маротаба қандайдир ҳаяжон, тўлиқиш билан айтди. Бундай садокатдан ўзимча хурсанд бўлиб, бу тилакка жон-дилим билан қўшилдим, кейин, бемор шифо топгач нима бўлиши билан қизиқдим.

– Ғанибой ака тузалган куни Гуласални олдиға олиб келаман. Ҳаммасини ўз оғзи билан гапириб беради! Ана шундан кейин хотиним ҳаммасини тушунади! Ўзи мендан кечирим сўрайди! – деб қолди бир маҳал Ибодулла энтиқиб.

Ўсмоқчилаб сўрай-сўрай билиб олганим шу бўлдики, Ибодулланинг бола-чақаси ҳамон қайтмапти. Ай-

ниқса Ибодулланинг шаҳарга келиб ишлаётгани рашк оловига сепилган мойдай таъсир кўрсатибди. “Ўша... шаҳарлик ўйнаши билан қўшмозор бўлсин! Ана, олди-га бориб олибди-ку!” дебди Гуласал бош эгиб келган элчиларга. Ваҳоланки...

– Қанақа ўйнаш? – алам билан қўлларини ёйди Ибодулла. – Тўрт бозорчи товукнинг катагидай хонада ижарада турамиз, жўра. Тор жойда гўшт егандан... деб тунлари иссиқ бўлса, шу ерда ётиб қолавераман. – У ўтирган жойимизни кўрсатди. – Шаҳарга келганим... Бошқа қаергаям борардим... Кимнинг ҳам менга кўзи учиб турибди...

Жўрамни юпатган бўлдим. Ногоҳ у пиқирлаб кулиб юборди.

– Тинчликми? – хайрон бўлиб сўрадим.

– Келганимдан бери... – куларди у ҳамон, – келганимдан бери икки марта миршаб ушлаб олди. Бир марта участкасигаям олиб борди, бармоқ изларимни олди...

Тамомила хайратга тушдим:

– Сени-я? Бўлиши мумкин эмас! Ахир... ахир қанчадан-қанча акахонларинг...

Бирдан жиддий тортиб қолган Ибодулла тақир бошига ишора қилди:

– Бунақа калла билан унақа акахонларни тилга олиб бўлмайди, жўра...

Ёруғ бошида қишлоққа қайтиб кетишим керак эди, шунинг учун хайрлашишга шошдим.

* * *

Аниқ эсимда бор, Ибодулла билан жума куни кечга яқин хайрлашдик.

Шанба эса...

Ғани шифохонадан хотиржамлик билан, соппа-соғ одамдай чикади, дўкондан тузуккина уст-бош, ҳаттоки капалак нусха бўйинбоғ ҳам сотиб олади. Сўнг... шаҳарга келади, катта гулдаста харид қилади, театрга

киради, дудукланиб, титраб-кақшаб эшикбон кампирдан балеринани сўрайди.

Театрнинг барча янгиликларидан воқиф кампир унга балерина икки ҳафтадан буён суюкли ёри билан Оврупода “асал оyi”ни ўтказиб юрганлигини айтишга шошади... Баайни суюнчи сўраётгандай ўта кўтаринки кайфиятда айтади, ёш ва бахтли оиланинг театрда ўтган дабдабали тўйида иштирок этганию, маза қилиб ракс тушганига қадар гапираверади, гапираверади...

Кейинроқ айрим шохидларнинг гувоҳлик беришларига кўра, ранги бирдан кўмирдай қорайиб кетган Ғанибой бир муддат кампирга анграйиб қараб қолган, нимадир эътироз билдирмоқчидай бўлиб оғзини каппа-каппа очган, лекин гапиролмаган, овоз ўрнига ғайритабий хириллаш эшитилган. Сўнг, ногоҳ, томоққа тикилиб қолган тош отилиб чикқандай ваҳшиёна тарзда ўкириб юборгану, гуп этиб қулаган...

Ўша воқеадан кейин Ғанини вилоят марказидаги рухий хасталиклар шифохонасига ўтказиб, алоҳида хонада саклай бошлашди.

Бир ойга етар-етмай деярли овқат емай қўйган бемор озиб-тўзиб кетди, соч-сокли ўсиб, кўчада тентиб юрадиган уйсиз-жойсиз дайдиларга ўхшаб қолди.

Лекин... лекин одамнинг жони қаттиқ бўларкан. Айниқса у нимагадир умидовор бўлиб турганида, ниманидир илинж билан кутганида.

Хуллас... тасаввур қиласизми!.. онг-шуур кўзгуси чатнаган, хиралашган, ўргимчак тўридай ёйилиб кетган хаёлот афсунида вокеликни тўлик идрок қилолмай қолган Ғанибой яширин равишда, турли-туман куш-паррандаларнинг патларидан ўзига... қанот ясайди. Қанот!

Йигирма биринчи асрнинг ўн тўртинчи йилида яшаётган Дедалми, Икарми ярим тун, борлиқни тўлин ой сутдай ёритган, кўкда юлдузчалар жимирлаб, сирли кўз қисаётганлари маҳал ҳовлига чиқади, ўртада қад ростлаб турган улкан дарахт тепасига кўтарилади ва... қанотларини ёйганча кўкка парвоз қилади...

Шифокорларнинг хулосаларига караганда, заранг ерга чилпарчин кулаб тушганида бўйни кайрилган, умуртқа поғонаси жиддий шикаст еган бу телбани энди алоҳида хонага жойлаштиришнинг ҳожати ҳам йўк: у барибир ўрнидан кўзғала олмайди...

Аламзада хотин у ёқда турсин, тамомила хафсаласи пир бўлган Ибодулла ҳам бемордан хабар олмай қўйди...

Аммо...

Ажабки, жўрам Ибодулла шу ҳолида ҳамон ойда бир-икки марта балетга тушиб туради, “Окқуш кўли”ни-ку, асло ўтказиб юбормайди, ўша балеринага кўз-кўзлаган кўйи сахна четига алламбало гулдаста қўйиб келишни ҳам унутмайди. Мен “Нега?” деб сўрайман, “Ғанибойдан деб ўйласин-да”, деб жавоб беради жўрам. Мен яна сўрайман: “Нега ахир?” Бу саволимга жавоб ололмайман.

Дарвоқе, яқинда Ибодулла юзини сидириб ташлаб бўлса ҳам овулимизга келди, аллақачон поччасининг “Ласетти”сига эгалик қилиб олган Азиз билан учрашди, ундан Ғанибойнинг ноутбукини сўради, “Кўчириб оладиган бир нарсa бор эди, жуда зарил эди”, деди ёлвориб. Бечора Ибодуллани уриб юборгудай важоҳатда турган Азиз аввалига роса оғзи кўпириб сўкиниб олгач, компьютердаги асли поччасининг миясини айнитган, яланғоч қизлари лак-лак уятсиз кино-пино, расм-пасмларнинг ҳаммасини ўчириб ташлаганини, дастурларини ҳам янгилаганлигини, хуллас, “онадан туғилгандай яп-янги” ҳолга келган ўша матаҳда болалари бир муддат “уруш-уруш” ўйинлар ўйнаб юрганликларини, бироқ бир ҳафтача бурун кутилмаганда ноутбукдан ўт чикиб, ўз-ўзидан ёниб кетганлигини айтади. “Узоқ ёнди”, дейди нобакор қайин баайни “Қўлингдан нима келади?” дегандай тиржайиб.

Дарҳақиқат, қўлидан ҳеч нарсa келмаган Ибодулла яна шаҳарга қайтди.

Шундан бери ҳам жўрам ойда бир-икки марта гул кўтариб театрга боришни, афишаларга умид билан қарашни канда қилмайди денг: худди “Парим бўлса...” балетининг премьераси ўтказилиб қолинадигандай...

Шу... одамзодни тушуниш қийин экан-да ўзи...

* * *

Баёнчидан: Мен, дунёга тийрак нигоҳ билан қарашга уринаётган, ҳар бир айтилган сўзни ҳақиқат ўрнида қабул қилишдан аввал эринмасдан тишлаб, ҳидлаб, салмоқлаб кўришга ўрганаётган, хаттоки шулардан кейинам кўзга ташланмас илдишлари дилининг туб-тубига етиб борган аъмолларидан озик олаётган шубҳаларидан тамомила айро тушолмаётган ҳақир банда, жўрамнинг дил эътирофини одатимга кўра гумонсираб эшитарканман, бу ҳикоятда мантиғу ички боғланишнинг ўзаро номутаносиблигини тусмолладим. Шу боис, ўзимга ўзим минг эшитгандан бир кўрган яхши дедим-у, шаҳарга навбатдаги сафарлардан бири атай Ибодулло оғзини тўлдириб айтган “опера-балет” томошасига кирдим.

Кўнглим бир нарсаларни сезгани чин экан. Сахнада уёқдан-буёққа чошиб юрган бўйчан, бироқ вужудлари скелетга ўхшаб қуруқ шақирлаган суякдан иборат, нечукдир дўкондаги арзон Барби кўғирчоқларини эслатадиган узуноек кизлару аёлларни дурбинда кузатиб ўтира-ўтира, шўрликларга ачиндим. Илло, қаршимда ҳаёт ташвишларидан толган, кундалик турмушнинг аччиқ турткиларидан зада, балки бир замонлар кўзларида ёнган ўтлар аллақачон сўнган, бор-йўқ ниятлари зиммаларидаги бурчни, яъни мана шу ғичирлаган сахнада сакраб-сакраб қўйишни адо этиш бўлган, упа чапланган юзлари қаримсик ожизалар турарди. Мен хатто уларнинг томошадан сўнг, парда ёпилган заҳоти муздай, зах, рутубатли хонага отилиб кирганларича эгниларидаги эскириб-титилган, игна-ип тегмаган жойи қолмаган, кир ва моғор босган, қўлтиклари сарғайиб кетган

оккуш либосларини қанчалар нафрат ва алам билан юлкиб ечаётганликларини яккол кўз олдимга келтирдим... “Парим бўлса” эмиш-а! Парқанот у ёқда турсин, икки қўлтиғига иккитадан мотор ўрнатган такдирингда ҳам булар ўзларининг бўйларидан баландроққа кўтарила олмасликлари шундайгина кўриниб турибди-ку ахир...

Қани у Ғанибой излаган, хаттоки топган ҳам илоҳий фаришта, бир кўрганингадەк тинчгина ҳаётингни остин-устун этиб юборишга кодир илоҳий қудрат соҳибаси бўлмиш сервикор париваш, бир кечалик висоли учуноқ қолган умрингни бир лаҳза ўйлаб ўтирмасдан қурбонликка келтиришга лойиқ бемисл-бетимсол, қўл етмас хурлиқо? Қани у?.. Нега мен кўрмаяпман?..

Одам кўпинча ўзи кўргиси келган нарсаларнигина кўради, эшитгиси келган гапларнигина эшитади. Ҳойнаҳой, пул топиб, ақл топмаган бечора Ғанибой ҳам шу кўйга тушган. Бунақанги касаллик эса юкумли бўлади: инчунун, жўрам Ибодулланинг ташҳиси ҳам маълум... Демак, аслида ҳеч қанаканги балерина-палерина бўлмаган. Эшитганларим эса икки кап-катта эркакнинг сароб орзулари, алдамчи илинжлари ва... рўё измидаги тентакликлари ҳосиласи, холос. Балки улар бир хилда туш кўргандирлар-у, шуни асл воқелик деб қабул қилишгандир... Ҳойнаҳой, бу ёш билан ҳам боғланган: ўттиздан ошиб-қирққа яқинлашган бир хил эркакларда шунақанги аллатовур хасталик учрашини, охири-окибат улар ичидан ўзларини бошқаролмай қолган айрим иродасизларининг томи кетиб қолишини эшитгандим... Ҳар не бўлганда ҳам энди буни қатъий ишонч билан айта оламан: бариси бекор. Ҳаётга кўзни каттарок очиб, хушёр қараш керак. Ана шунда ҳаммаси бор-борича, асли қандай бўлса шундоқлигича кўринади-ю, аллақандай бекорчи довдираш-алаҳсирашларга, телбаликларга ўрин қолмайди...

(2014 йил)

БИЗ ЎТГАН ЙЎЛЛАР

1991 йилнинг қўклами.

Йўғон чўзилиб, ингичка узиладиган пайтлар.

Шундай кунларнинг бирида Ўзбековулдаги ягона озиқ-овқат дўконига “талон” бўйича тарқатиладиганига нисбатан уч қоп ун ортиқча олиб келингани ҳақидаги хабар кишлоққа яшин тезлигида тарқалди.

Аста намозшом бостириб келаётган бўлишига қарамасдан бир пасда дўкон олдида тумонат одам тўпланди. Сотувчи Хидирбой бирдан ердан қайнаб чиққандай пайдо бўлиб қолган бунча овулдошларини кўриб, шошиб қолса-да, атай қовоғини уйганча, ўшшайиб тураверди. Тўғри, кейинги пайтларда, яъни “талон тизими”га ўтилганидан бери аҳвол шу, яъни дўконга ун келса бас, ҳаммаёкни одам босиб кетади. Ҳатто, фуқаролар йиғини раиси Одил чўлоқ ҳам уларни бошқаролмай қолади. Шўрлик раис ҳар қанча бақириб-чақирмасин, томоғи қирилиб кетгунча қичқирмасин, барибир овулнинг эркаклари ва аёллари ун учун маҳаллама-маҳалла келишни ёки навбатда туришни хаёлларига ҳам келтирмай, бари бирдай мўъжазгина дўконга ёпирилиб қиришга уриниб қолишарди. Гўё шундай қилишмаса, ун тугаб қоладигандай, етмай қоладигандай. Ҳолбуки, раиснинг елиб-югуришлари саъй-ҳаракатлари билан ҳар бир оилага белгиланган миқдорда ун олиб келинарни.

Ишқилиб, одамлар бақир-чақир қилишар, бир-бирлари билан неча мароталаб уришиб ҳам олишар, жон-жаҳдлари билан ичкарига туртилиб-интилавериб, бир-бирларини тирсаклари билан туртиб, гоҳида эса ошкор итариб ташлаб сотувчини ҳам, раисни ҳам баттар хуноб қилишарди. Ора-сира ун олиш учун “очиритсиз” қирган бечоранинг бошига эса мислсиз қарғишлару сўқинишлар дўлдай ёғиларди.

Ниҳоят, бир ой учун белгиланган ун олиб бўлингандан кейингина одамлар сал енгил тортишар ва гўё-

ки катта ишни бажариб қўйган қаҳрамонлардай кў-
кракларини керганларича уй-уйларига тарқалишарди.
Шундан кейингина Хидирбой норози бўлиб пўнғилла-
ганча полга, ерга тўкилиб қолган ун қолдикларини су-
пуриб-сидиришга тушарди.

Охири яхши тугаган нарса барибир яхши-да. Овул-
нинг эркаклари ва аёллари ҳам ҳар бир оилага белги-
ланган тўрт кило ун учун ҳар қанча ёқа бўғишмасин,
барибир савдо тугаб, ўз мақсадларига етганларидан
кейин яна апоқ-чапоқ бўлиб кетишарди. Балки шу саба-
блидир, навбат талаш авжга чиққан маҳаллари ора-сира
асосан эркаклар орасидан ҳазил гаплар ҳам эшитилиб
қоларди: “Ҳой, Мамарайим, хотинлар орасига ўтиб
кетдингми... Туғиб қўядиганлар ҳам, чақалоқларнинг
ҳақиқий оталари ҳам бенавбат киритилсин... Ҳой, сен
қаёққа, эри демадик, чақалоқнинг отаси дедик...”

Баъзида қишлоқчасига сал қалтисроқ айтиладиган
ҳазил гаплар ҳам янграр, ҳар қанча асабий кайфиятда
бўлишмасин, бунақа пайтлари навбатда турганларнинг
аксарияти беихтиёр жилмайиб қўйишдан ўзини тийиб
туролмасди.

Бирок бугун йиғилганларнинг авзойи бузук эди.
Зеро, дўкон ёнига келганларнинг ҳар бири ортиқча уч
қоп унни олишга ўзини ҳақли, деб билиб, шунга ўзи-
ни тайёрлаб келган, бошқаларнинг ҳам худди шундай
(ноҳақларча, албатта!) фикрда эканини тусмол қилга-
ни боис, элбурутдан жангга ҳозирланиб, айнан ўзининг
ҳақ эканлигини жон-жаҳди билан исботлаб ташлаш та-
дорида эди.

Одил раис хурпайиб турган эркак-аёлларга бир кўз
ташлашдаёқ гап нимадалигини англади. Аммо ҳозирча
индамай туришга, то талабгорлар бу масалани кўтар-
магунча ўзини ҳеч нарса билмагандай тутишга қарор
қилди.

Биринчи бўлиб қадди букчайиб, “дол” аломати касб
этган, ирғай ҳассасига суянган Олия момо дўкон пеш-

токи ёнидаги ўзига хос сахнага айланган майдончага чиқди ва дабдурустдан мақсадга ўтди-қўйди:

– Мусулмонлар, барингнинг хабаринг бор, келаси ойда бир эмас, икки неварам уйланадиган. Ўзларинг инсоф билан айтинглар: ҳўкимат бераётган тўрт кило ун билан тўй ўтказиб бўладими? Шундай экан, ўша уннинг ҳеч бўлмаса эkki қопи биздики бўлиши керак. Гапим туврима?

Ёши саксонга яқинлашиб қолган, ўзбековулчасига айтганда, “тўридан гўри яқин” кампирга бир нарса деб эътироз билдириш мушкулдек эди гўё.

Аммо “Мол аччиғи – жон аччиғи”, деганлари чин экан. Олия момо гапини тугатар-тугатмас одамларнинг орқароғида қолгани боис хадеб бўйнини чўзиб қўяётган шаддодгина жувон Каромат хола бобиллаб берди:

– Нима, бизни ёш бола билаяпсизми, момо? Ҳали тўртта кўрпа қавилмасдан туриб тўйни гапирасиз! Шу кетиши бўлса орқаси оғир келинингиз августга бориб тўйга тайёр бўлсаям катта гап. Унгача янги буғдой пишади, ҳаммаёк “сен же, мен же” бўлиб кетади. Ун мана, бизга керак. Энг камида икки қопи...

Аммо вақтида овул фаолларидан бўлиб, не-не эркаларни гап билан ўтирғизиб-турғазган Олия момо салга бўш келиб ўтирадиган кампирлар тоифасидан эмасди. Ҳозир ҳам нурсиз кўзларини Каромат хола томон тикканча, шартта унинг гапини бўлди:

– Кароматмисан? Яшшамагур, сенга менинг келинимнинг орқасини ўлчашдан бошқа ташвиш йўқмиди? Бор, ишингни қил, лекин бу унга кўз олайтирма. Мол-бозор уч-тўрт кун “перашка”сиз қолса қолар...

Энди Каромат хола чийиллиб юборди:

– Мен айримларга ўхшаб ғарлик қилмайман, момо, ўғирлик қилмайман. Мен ҳалол ишлаб, пешона терим эвазига пул топаман...

– Кимга ишора қилаяпсан, тилингга куйдирги чиккур!

– Гап эгасини топади, момо!..

Ва хоказо.

Агар кўйиб берилса, аёллар ўртасида даҳанаки жанг олови янада гуриллаб кетишини, орага ўн-ўн беш йиллик гиналар ҳам тушишини тушунди шекилли, басавлат Карим оқсоқол шопмўйловини силаганча “сахна”га кўтариларкан, каттиқ томоқ кириб қўйди.

– Бу ерда ортиқча гапнинг ҳеч кимга кераги йўқ, – деди оқсоқол ишонч билан. – Хўш, уч қоп ортиқча келган экан... демак, биттаси сельсоветимиз раиси Одил акага. Ҳар қалай, жўжабирдай жон, буёғи энди ўзбекчилик, меҳмон келари бор... Майли, қолган икки копини биз ола қоламиз. Пули нақд...

Оқсоқолнинг гапига тўй-маъракаларда биров эътироз билдирилмасди. Аммо ҳозир...

– Йўғ-э! – деди аллақандай аламли оҳангда ўн йиллик шляпасини бошига қўндириб олган, ўзиям неча-неча ёз қуёш тигида юраверганидан мўридай қорайиб кетган, озғингина Камол сувчи. – Нима, биз олсак насияга оламизми? Мана, бизникиям нақд. – Шундан кейин чўнтагига уриб-уриб қўйган Камол сувчи сотувчига ўтирилиб, маънодор кўз қисди: – Арава тайёр, ука, ортираверинг. Ҳеч ўйланманг, у ёғини келишиб оламиз.

– Нимани келишиб оласиз, Камол ака? – чинқириб юборди ғазабдан кўкариб кетган Тожибой агроном. – “Шапка”синими? Ё бир уруғданмиз деб, Хидирбойга орқа қиялпсизми? Айтиб қўяй, бизнинг хотин ҳам сенларнинг уруғингдан. Лекин мен индамай турибман-ку... бизга бир копиям бўлади деб...

Гох у гапираётганнинг, гох бу гапираётганнинг оғзига анграйиб тикилиб турган Марварид чеча ахийри индамай тураверса, ун тўла қоплар эркаклар орасида ими-жимида йўқ бўлиб кетишини тушунди чоғи, бир сакраб “сахна”га чиқиб олди ва ҳамон бўзрайиб турган агрономга қараб бош бармоғини иккала бармоғи орасига солиб кўрсатди:

– Мана сенга бир копи!.. Бекорларнинг бештасини епсан! Нима, иккитагина болангни боқолмай қолдингми? Уялмайсанми оғзингни тўлдириб “бир қопи бизники” дейишга?! Зақунлашсанг зақунлашаман, лекин билиб қўй, ун мана бизники! “Мать-гирой”ники! – Шундай дея чеча ҳар эҳтимолга қарши нимчаси қўкрагига тақиб келган “Қаҳрамон она” медалини қўз-қўзлади. – Аввал ўнтасини туғдириб қўй, кейин талаб қиласан ҳаққингни! Бермаям қўр-чи менга! Керак бўлса райком бовога бораман, обком бовога бораман! Лекин ҳаққимни бировга бериб қўймайман!..

Медаль, ҳар қалай, ҳуқумат берган сийлов. Ҳуқумат эса ўз номи билан ҳуқумат... Шуларни ўйлади шекилли, энди қакшатқич эътироз учун оғиз жуфтлаган Тожибой агроном ҳар эҳтимолга қарши индамай қўя қолди, аммо барибир бир қоп унда ҳаққи борлигини яна бир бор қўрсатиб қўймоқчидай, чеккароқда турган ўғлига қараб сал ўнғайсизроқ тарзда қўз қисиб қўйди.

Аммо Тожибой агроном бир нарсани, яъни ортиқча уч қоп дардида йиғилганлар сафига аллақачон хотини ҳам келиб қўшилганини назардан қочирганди. “Ётиб қолгунча отиб қол”, қабилида чекка-чеккада иш тутишни маъқул қўрадиган Норой чеча ҳозир ҳам одамлар орасидан писиллатиб зарба берди:

– Қаторлаштириб туғиб ташлашни пишак ҳам биледи!

Сал нарсага ўт бўлиб ёниб кетадиган Марварид чеча ҳозир ҳам ранги қув ўчганча, лаблари пир-пир учиб таҳдид билан овоз келган томонга қаради:

– Ким у менинг болаларимни пишакбаччаларга менгзаган?

Аммо одамлар учун бу жанг натижаси эмас, кимлар ортиқча уч қоп уннинг эгаси бўлиши масаласи қизикроқ эди. Шу сабабли улар аллақачон умидвор нигоҳларини Одил раис томон буришганлари боис Марварид чечанинг саволини тузук-қуруқ эшитишмади ҳам.

Бирок томок кириб олган раис оғиз жуфтлашга улгурди, холос. Зеро аллақачон саҳнага чикиб олган Ибройим чўпон ҳеч эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда эълон қилди:

– Бошқасини билмадим, лекин бир қопи биздики! Баринг бу ерда ўтирасан тайёрига айёр бўлиб, бизга ўхшаганлар тоғ-тошда нима еб-нима ичиб юрганидан хабарларинг йўқ! Хуллас, бир қопи биздики, тамом-васалом! Қолганини ўзларинг бўлишиб олаверинглар!..

Аммо одамлар ҳам анойи эмас. Шу сабабли ҳали гапини тугатиб улгурмаган чўпон бошига таъна тошлари дўлдек ёғилди:

– Пулини қуртдек санаб олгандан кейин юрасиз-да тоғда!.. Кўчадаги мой ейди... Куйрук мойи кўтараяпти муни!.. Тандирнинг куйруғини оппоқкина нонга кўшиб егилари кеп қопти!.. Ортиқча жир битибти-да, жезда!..

Ва ҳоказо.

Бунчалик шиддатли хужумни қутмаган Ибройим чўпон сал довдираган алфозда саҳнани тарк этди.

Энди ўз даъвосини дoston қилиш навбати Холида опага етди. Кўп йил боғчада мудиралик қилиб, ниҳоят, нафақага чиққан басавлат, ҳамон қош-кўзини бўяб юрадиган опа бениҳоя жиддият ила саҳнага кўтарилди ва оломонга бир қур кўз ташлагач, мана шундай салобат ила маълум қилди:

– Уч-тўртта чақирдим бор эди. Кейинга суравериб бетимда бет қолмади. Рухсат берсангизлар, халойик, бир қопини бизга ажратишса. Майли, бир қопини раис ола қолсин. Қолганини ўзларингиз адолат билан бўлишиб оларсизлар.

Шундай опанинг илтимос оҳангида гапириши айрим эркакларни ийитиб юборгандир эҳтимол. Бирок Олтиной эна бўш келмади. Эна юлкиниб олдинга ўтди ва саҳнада мунғайибгина турган опага қараб ўшқирди:

– Бунча ҳаммангнинг оғзингдан “раис” тушмай қолди. Сенларга кетмон дастани бошлиқ қилиб кўйсаям

бўлди, эгилганларинг-эгилган. Раисга нима? Бир оғзининг ели! “Опкел” деса магазинчинг бир эмас, тўрт копини уйига ташлаб қўяди. Ташламаям кўрсин-чи. Арбоб билан ҳазиллашиб бўладими. Шунинг учун, одамлар, ҳеч ўйланмасдан “исписка”дан раисни чиқариб ташлаб, ўрнига мана, мени ёзиб қўйинглар. Тўрт ой бўлди, уйда бир марта бешбармоқ қилиб ейишга зорман. Келинларга айтсам, ун ўлгир йўк. Качонгача каттиқ нонни камириб, шилдир шўрва ичиб юраман. Шу умидда ҳўкиматга қирк йил ишлаб берганмидим! Ўрок ўрдим, кетмон чопдим, пахта тердим... Аввал-ку, ёшман, дердим, энди-чи, энди қариганимда кўрган куним шуми?!.

Митти кўзлари ғилтиллаб ёшга тўлган Олтиной энанинг гапи сиёсий томонга бурилиб кетаётганини кўрган раис жон алпозда унинг гапини бўлди:

– Эна! Ўйланманг! Ҳукумат ҳеч қачон сиз сингари фидойи инсонларини унутмайди. Мана, яқинда ўзингиздек фидойи ўғлингизни медалга тавсия этмоқчимиз.

Кейинги пайтлари винодан бош кўтармай қолган тракторчи тўнғичи Раззоқ ҳақидаги эслатма юрагига ўкдай қадалган Олтиной эна раис томон ўқрайиб қаради-ди:

– Темир тунукангни ўзинг пишириб е! Шусиз ҳам уйда бир ҳовучи ётибди! – деди дағаллик билан. – Мен сендан ун сўраяпман, ун! Милкимда битта тиш қолмаган. Бешбармоқ егим келаяпти деб айтдим-ку сенга!..

Раиснинг бахтига кампирнинг сўнгги сўзларини оломоннинг шовкин-сурони босиб кетди:

– Инсоф борми ўзи, Олтиной эна?! Биз нон учун ун сўрасак, сиз уялмай бешбармоқ, деб ўтирибсиз... Нонни чойга ивитиб қўйсангиз, юмшайди-қолади... Тўқликка шўхлик қилманг-да энди...

Мунғайиб қолган Олтиной эна саҳнани тарк этганидан кейин бирдан бу жойга чиқувчи талабгорлар кўпайиб қолишди. Улар энди бир-бирларини итариб-туртиб

олдинга интилишар ва зўр бериб ўзларининг ҳақликларини исботлашга ҳаракат қилишарди:

– Мен!.. Мен!.. Сен тўхтаб тур, номард!.. Аввал мен... мен...

Борлиқ шовкин-суронга, бакир-чакирга тўлди. “Саҳна” чеккасида турган, оломоннинг вазоҳатидан ранги оқариб, ваҳимага тушиб қолган раис беихтиёр бир қадам ортга чекиниб, дўкон деворига тақалиб қолди.

Энди раис учун чекинишга бошқа йўл йўқ эди.

Оғзидан кўпик сачраётган, кўзлари олайиб кетган, мушт қилиб тугилган кўлларини юкорига кўтарган одамлар оқими бакир-чакир қилганларича раис томон силжиб келарди.

Худди шу лаҳзада...

– Халойик! – дея хитоб қилди гулдураган овозда Райим жарчи. – Бир нарсани унутибмиз-ку!

Оломон бир лаҳзага тўхтади. Бундай фойдаланган раис шартта бўш олган оралиқдан лип этиб ўтиб кетди ва ўзини ҳавафсиз жойга олди.

Райим жарчи гапида давом этди:

– Ариқ қазिशга кетганлар эсдан чикибди-ку! Эшитиб қолишса, биздан ўпқалашлари аник!

Оломон “ох” тортиб юборди. Гап шундаки, катта ариқдан Ўзбековулга сув келадиган кичик ариқ ҳар йили бўтана сув оқиши оқибатида лойкага тўлиб қоларди. Овул аҳли кўклам чоғи ҳашар уюштириб, ариқни шу лойқадан тозалашарди. Ана шунда тозаланган ариқдан сув ўйноклаб келиб, далалардаги буғдойга ҳам, пахтага ҳам, томоркага ҳам етарди. Бу йил ҳам овулнинг ўн беш эркаги кетмонларини кўтариб кеча тонгдан ариқ тозалашга кетишган. Бу кўпи билан уч кун давом этади.

Марварид чеча бетини чангаллади:

– Жуда уят бўлибди-ку...

Бирдан оломон ховуридан тушди. Тўғри-да, овулнинг ўн беш эркаги далада, ариқ тозалаб юришса-ю, булар бу ерда уларсиз уч коп ортикча унни бўлиб ўтиришса... Яхши эмас, яхши эмас...

Жаҳл, ғазаб, эътироз ва даъволар олови бирдан пасайди.

Фурсатдан фойдаланган раис ташаббусни кўлига олди ва эълон қилди:

– Ҳозирок ўзим одам юбораман! Худо хоҳласа, улар эртага эрталаб етиб келишади. Мажлисимизни ана ўшандан кейин давом эттирамиз.

Одамлар бу таклифга рози бўлишди.

* * *

Ариқ казишга кетганлар эртасига эрталаб эмас, пешинга яқин етиб келишди.

Уларнинг йўлига илҳақ кўз тикиб ўтирганлар дарҳол дўкон томон оқиб кела бошлади.

Ҳаммаси бошидан бошланди: бақир-чақир, эътироз, даъво, илтимос, пўписа, писанда... Бу гал шовкин кечагидан кўра каттиқроқ эди – ҳар қалай, ўн бешта эркакнинг кўшилганлиги сезилиб турарди. Бунинг устига, кизик томони шундаки, уларнинг ҳар бирига ҳам ҳеч бўлмаса бир қопдан ун керак бўлиб турган экан-да...

Ҳали айтиб ўтилганидай, овулда бир неча уруғ вакиллари истикомат қилишарди. “Раис фалон уруғдан, барибир ўзиникиларга ён босади” деган қарорга келган бир неча ўзбековуллик кечаси “Адолатсизликдан, таниш-билишчиликдан дод!” деган мазмунда каттагина бир шикоят мактубини юмалоқ-ёстик қилиб ёзиб, тонг сахардан “юқори” идорага ўз вакиллари юбориб ҳам улгуришган экан денг...

Хуллас, бақир-чақир, талашиш-тортишиш авжига чиққан, эркакларнинг сўқинишларига аёлларнинг қарғанишлари қўшилган, издиҳом гоҳ дўкон эшигига яқинлашиб, гоҳ узоқлашаётган палла қоп-қора “Волга-31” машинасида “юқори идора”нинг қора костюм-шим кийган, қора бўйинбоғ таккан масъул ходими воқеа жойига етиб келди!

Масъул ходимни кўриб қолган Одил раиснинг бўлари бўлди!

Аммо масъул ходим чопкиллаб келган раиснинг гапини эшитиб ҳам ўтирмади. У гердайиб дўкон ёнига борди ва бўйинбоғли амалдорни кўрган заҳоти бирдан дами чиққан пуфакдай пучмайиб, писиб қолган оломонга ўшшайиб назар солди ва саломларга алик ҳам олиб ўтирмасдан:

– Короче, гап бундай, – деди. – Кеча адашиб, овуларингизга уч қоп унни ортиқча ортиб юборишибди. Демак, бошка бир жойга шунча ун кам берилган. Мен нормадан ортиқча унни олиб кетгани келдим. Қани, машинанинг багажнигига жойланглар-чи лишний унни.

Амалдор келганидан кейин бирдан жонланиб қолган Одил раис бир ишора қилган эди, Хидирбойга кўшилиб яна уч-тўрт киши шоша-пиша дўконга киришди ва шундай шошқинлик ила уч қоп унни олиб чиқиб, қора “Волга”нинг юкхонасига жойлаштиришди.

Ҳамон ўшшайиб турган амалдор раиснинг жон ҳалпида айтаётган “Бир пиёла чой” борасидаги таклифини ҳам эшитиб ўтирмасдан, виқор билан бориб машинанинг орқа ўриндиғига жойлашиб олди.

“Волга” қуюқ чанг кўтарганча катта йўл томон елиб кетди.

Оломон ҳамон сукутда эди.

Ахийри чўнтагидан рўмолчасини олиб, терлаб кетган бўйнини артган Одил раис халойикқа қараб анчайин баланд овозда дўк урди:

– Бўлди, тарқалинглари! Ҳаммамиз чарчадик. Унни “исписка” билан кечкурун, ишдан кейин тарқатамиз.

Оломон яна чурқ этмади.

Уф тортиб қўйган раис оқсоқланганча уйига қараб йўл олди.

Хидирбой шоша-пиша дўконни кулфлади.

Шундан кейингина ҳаммаси тугаганини, яъни ортиқча уч қоп ун номаълум томонга олиб кетилганини англаган одамлар бирин-кетин тарқала бошлашди...

Шундан-шунга бекорга келганлари алам қилган эканми, ўн беш эркакнинг биронтаси қайтиб ариқ қазишга бормади. Улар ётиб олиб винохўрликка берилишди ва куну тун ўша уч қоп ун ҳақидаги хабарни “юқори”га ким етказгани ҳақида тахмин қилишга ўтишди. Бу мавзу аёллар оғзида ҳам сақичга айланди. Аммо “Мен ёзган эдим!” ёки “Мен хабар берган эдим!” дейдиган мард топилмади...

Хуллас, ўша йили ариқ қазилмай қолиб кетди. Натижада сув озгинагина майдондаги кузги буғдойга ҳам, гўзага ҳам етмай қолди.

Вақти келиб ўша озгина майдондаги янги буғдой пишди. Аммо Каромат хола башорат қилганчалик ҳаммаёқ “сен же, мен же” бўлиб кетмади – қониб сув ичмаган ғалланинг ҳосилдорлиги паст эди... Ўзбековул ахли яна умид кўзини ҳукумат берадиган “талон”га тикди...

Аммо... онг-шуурда, тафаккурда, қалбларда недир ўзгаришлар, эврилишлар юз бермоқда эди. Ва тез орада Ўзбековул осмонида чақинлар чакди...

Орадан шунча йиллар ўтиб кетди.

Марварид чечанинг минг ой умр кўргани, яъни етти мучали нишонланаётган экан, шунга чақириб қолишди.

Ўзбековулга бордим.

Қишлоқ энига ҳам, бўйига ҳам кенгайибди. Кенг, равон йўллар бўйида шундай уйлар қурилибдики, қаср дейсиз.

Каромат холанинг биз тенги ўғли Нодир билан анча гурунглашиб ўтирдик.

Нодир каттагина фермер хўжалиги раиси экан. Минг гектарга яқин ғалласи, пахтасидан ташқари иккита тегирмони, нон цехи, биофабрикаси, чорвачилик комплекси бор экан. Шу кунлари компьютер ўқув маркази очиш ташвишида юрган экан.

Гап орасида беихтиёр ўша оғир тўксонинчи йиллар бошини, Ўзбековулни жунбушга келтирган уч қоп ун можаросини эсладик.

Нодир маза қилиб кулиб олди.

– Э, жўра, у замонлар ўтиб кетди. Одамлар аллақачон текин балиқ сўрашдан кўра, балиқ ушлаш йўлини ўрганиш керак эканлигини билиб олишган...

Рости, шу куни Ўзбековулда юз берган ўзгаришларни кўриб, ҳам роса хайратландим, ҳам қувондим. Балки шу ёкимли туйғулар таъсиридадир, уч қоп ун воқеаси худди ўтмиш замонлардан қолган бир эртақдек туюлиб кетди...

(1991–1998 йиллар)

ЎЗБЕКОВУЛ ҲАНГОМАЛАРИ

(шу номли туркумдан)

МИХ

I

Ўзбековуллик Беркин носфурушнинг тўнғичи то “Элмурод домла” бўлиб танилгунига қадар кўп қийинчиликларни бошдан ўтказди. Болапақир вилоят марказидаги ўзи тугаллаган институтда иш бошлаганида, кўпи билан тўрт йилда номзодлигимни ҳимоя қилиб оламан, деб мўлжаллаганди. Бироқ бу муддат нақ тўккиз йилга чўзилиб кетди, орада Элмурод пойтахтдаги университет аспирантурасида таҳсил олиб ҳам қайтди. Бундан ташқари, иш энди битай деган палла аввал отасидан, сўнг онасидан айрилиб қолди. Бу ёқда уч сингил унга мўлтираб қараб турибди; тўғри, ота-она ҳаётлигида каттаси турмушга чикқан, аммо, уч қовун пишиғи бўлиб қолди, умуртқа поғонасидаги чуррани муваффақиятсизроқ олдирган почча тўшакда михланиб ётибди, инчунун, жигарга кўмаклашиб турмаса бўлмайди.

Икки сингилни эл катори тўй қилиб узатган, номзодлигини ёклаган, ахийри овулда “домла” деб атала бошланган Элмурод бир куни зингил солиб қараб кўрдик, отадан мерос, бундан камида олтмиш йил бурун хашар йўли билан қурилган гувала уй анча чўкиб қолди; гарчанд томига шифер қоқилган бўлса-да, қурт ёб адо қилганми нима бало, ора-сира юпқа фанер ортидаги болорлар ваҳимали тарзда қисирлаб қўяди. Бу кетишда бир кун том “тап” этиб босиб қолиши ҳеч гап эмас. Буям камдай, пастаккина чордоққа ярим қоп

буғдой олиб чиккан, эмаклаб бораётган Элмуроднинг қўллари орасида йўғонлиги билакдай келадиган бир ола-чипор илон шувиллаб ўтди-кетди; ваҳимага тушган хотинининг йиғлаб-сикдаб айтишига қараганда, бешикка ўрмалаб чиқаётган бош бармоқдай катталиқдаги сарик чаённи кўриб қолган-у, жон-жаҳди билан калишида урган, аммо жондор ўлмаган, бир юмалаб, ўзига келиб олгач, кигизнинг тагига кирган-кетган. Шундан буён дағ-дағ қалтирайдиган бўлиб қолган жувон кунтун зах хонадаги икки юзлик чирокни ўчирмасдан, бешикни кучоклаганча, кўзларини катта-катта очган кўйи тинмай атрофга аланглаб ўтиради...

Эҳтимол, бу галги режа ҳам ўзга минг бир ташвишлар билан банд бошда бир муддаб изғиб юргач, номаълум муддатга унутилиб кетиларди, аммо бошбармоқдай сарик чаён кўринишидаги сўнгги дастак домланинг қатъий қарор қабул қилишига сабаб бўлди.

Хуллас, май ойининг охирларида, таътил маҳалини мўлжаллаб уй бузилди. Эски стол-стуллар ҳовли ўртасидаги дарахт тагига кўчирилди, тахтага қора бўёқ суртиб тайёрланган доска дарахтга қоқилди, ишқилиб, домла уйида дарс ўтадиган болалар учун очик ҳавода қўлбола синф тайёр бўлди-қолди. Шундан сўнг Элмурод анчадан буён кўнглининг тубида асраб юрган орзусини амалга ошириб, шаҳар бозорида қачон кўзи тушса юрагини бир жижиллатиб қўядиган зангор ранг дарвозани сотиб олиб келди. Дарвозамисан дарвоза эди-да ўзиям. Икки қаватли, кўча томонга қараган сиртида кўрган кўзнинг ақлини шоширадиган алламбало нақшлар, мўъжаз туткичлари тилло ранг, қўш тавақали, ўлчамиям тўрт яримга-тўрт ярим, демак, “КамАЗ”дан тортиб хашак босилган тележкачага бемалол ўтиб кетаверади. Қуёшда товланишини-ку, айтмаса ҳам бўлади: тилло бўлмасаям, кумуш дейсиз, кумуш... Тўғри, элчилик, бир-икки кўни-қўшни, ҳамқишлоқлар атай домлага эшитириб эшак олмасидан бурун ҳовлисига қозик

қоққан Афанди хусусида қочиримли пайровлар қилишди, аммо Элмурод бунақанги висир-висир гап-сўзларга парво ҳам қилмади; аксинча, “қўролмасанг қуйиб ўл” дегандай, ҳозирча ҳовли адоғидаги молхона деворига суяб қўйилган маҳобатли дарвозани тонг сахардан меҳр билан артиб-суртаверди...

Эрталабдан ҳовлига қадам ранжида қилган Қариндош домлани мана шу машғулоти устида учратди.

Биродарлар, мен ҳам шу овулнинг фарзандиман, шу элга мансубман. Қишлоқни эса биласиз, ҳамма байни ажриқ томирларидай бир-бирлари билан қўшилиб-чирмашиб, хеш-уруғ бўлиб кетган. Инчунун, тилга олинаётган Қариндошнинг ҳам бизга она томондан андаккина яқинлиги борлиги сабабли исмини қоғозга туширишдан истиҳола қилиб турибмиз: то эрта-бир кун юрт олдида “Сенми ҳали мени ёзадиган? Мўлтонидан одам чиқса, чодирига ўт қўяркан-да, а!” дея жовиллаб ёқамизга ёпишиб турса, бунинг хижолати ёмон кечади; илло, овулдошларимиз ҳодисотга довур нима бўлганлигини эмас, ҳодисотнинг ўзини узоқ йиллар сақич қилиб чайнаб юришади, дейлик, орадан чорак аср ўтиб қишлоққа борсам ҳам, биринчи учраган киши “Ҳа, бу сенми, танидим, жондай яқининг фалончини китоб қилган ёзғувчисан-да!” дея иддао қилиши аниқ. Шу боис, ҳар галгидек, гап шаклдами, моҳиятда-ку, дея дея ўзимизни ўзимиз чалғитамиз-у, воқеа тафсилотига ўтамыз.

Ўзи асли қизиқ одам эди-да бу Қариндош деганлари. Ўнинчи синфни яқунлаш арафасида бирдан мактабни олтин медаль билан тугаллаши кутилаётган синфдоши билан яқин жўра бўлгиси келиб қолди-ку. Шу мақсадда, қавм-қариндошларининг “хай-хай”ига ҳам қарамасдан, ота-онасини кўндирди ва ҳеч нарсадан беҳабар синфдошини кўноққа чақириб, оёғи тагига бир кўчкорни олиб урди, сўнг, бу билан ҳам кифояланмасдан, удумга кўра, тўкин дастурхон устида хижолатдан қип-қизариб

ўтирган, томоғидан овқат ўтмаётган синфдошига сарпо кўйди – костюм-шим кийгазди. Шу билан улар жўра бўлишди.

Тўғри, яна ўша урф-одатимизга кўра, Жўра ҳам Қариндошни чақириб, зиёфат қилиши, сўнг кийитлик кайтариши – костюм-шим, ҳеч бўлмаганда чопон ҳадя қилиши лозим эди. Аммо бу орада мактаб тугаб, ўқишга кириш илинжидаги битирувчилар ҳар томонга учиб кетишди-ю, шу билан “кайтар товок” Жўранинг бўйнида қарз бўлиб қолаверди.

Кутилганидек, Жўра пойтахти азимдаги катта ўқишга ўз кучи билан кирди-кетди. Қариндош эса “сайқали рўйи замин аст”даги институтнинг биринчи имтихониданок гуппа қулади.

Уч-тўрт ҳафта “Ҳақиқат йўқ экан! Бўлмаса ҳамма саволларга юз процент жавоб бергандим! Мандатдан кайтаришди! Саводи “нол”ларни олишди. Ёзаман!” деб юрган Қариндош охир-оқибат тақдирга тан берди шекилли, залворли кетмонини елкага ташладию, далага йўл олди.

Шу билан ҳаммаси изига тушиб кетгандек, Жўранинг бўйнидаги қарз киёматга қадар унутилгандек эди. Бунинг устига, ўқишда маҳаллари ора-сира кишлоқка келиб турадиган Жўра жондай жўраси Қариндошдан хабар олавермасди, ҳатто қайдадир амалиётдалиги боис унинг тўйида ҳам катнашолмади.

Бироқ тез орада Қариндошнинг арқонни жуда-жуда узун ташлаб қўйгани, дейлик, кичийдиган жойини олдиндан қашлаб қўйгани, йиқиладиган жойига эса гилам тўшаб қўйгани аён бўлди...

Университетни “қизил диплом” билан тугаллаган Жўра пойтахтда қолди ва аста-секинлик билан бўлса ҳам амал пиллапояларидан юқорига кўтарилаверди. Табиийки, бунга мутаносиб равишда овулда Жўранинг уйида тутун чикса ҳам етиб боришга ҳозир у нозир қариндош-уруғлари сони орта борди. Дам шу дамдир...

Шундоқ фурсат келишини сабр билан кутган Қариндош ҳам мийиғида илжайган кўйи ҳаракатни бошлади...

Шоир “Ҳаргиз илтимосга кунинг қолмасин”, дейди. Келинг, журъат этиб, шу ҳикматга озгина кўшимча қилайлик: “Ҳаргиз ҳузурингга илтимосчилар саф-саф бўлиб келишига кунинг қолмасин. Айниқса имкониятларинг чеклангани ўзинг билиб турганингда...” Илло, мен ўша, илтимосчилар гуррос-гуррос келаётган талотўп кунлари алам-изтиробдан юзи қорайиб кетган, наинки уйига, ишхонасига боришдан ҳам юраги безиллаб қолган, ўзига куюқ салом берган ҳар бандага ҳадиксираб қарайдиган шўрлик Жўрани кўргандим...

Қариндош “қондош жўрам-жондош жўрам”лаб Жўрани соғиб ичди ҳисоб... Қариндош ўғлига суннат тўйи қилганда Жўра тўй эгасига, унинг хотинига, тўй болага бошдан-оёқ алламбало сарполар қилиб келди, лекин бу билан қутулмади. Мана шу бола коллежни битирганида ўқишга киришига кўмаклашди, бироқ бу билан ҳам бўйнидаги қарз арқонидан халос бўлмади. Охири бир амаллаб институтни битирган шу боланинг божхонага ишга жойлашишига ҳам қўлидан келгани ёрдамини аямади. Аммо синов муддатида бўлган ёш мутахассис босар-тусарини билмай қолганми, ишқилиб, орадан уч ой ўтар-ўтмас пора олаётган маҳал қўлга тушганида Қариндош минг тавалло қилиб, ялиниб-ёлвориб келмасин, Жўра ишни “бости-бости” қилишга мутлақо аралашмади...

“Топармон-тутармон боламнинг даврида кетмон кўтариб юрсам ярашмас”, деган мулоҳазалар ила аллақачон даладан бўшаб олган, каттга-катта ейишга ўрганиб қолган Қариндошнинг Жўрадан ҳафсаласи пир бўлди, аммо буни эл-юртга сездирмади.

Етти йилга ҳукм қилинган ўғил уч йилда амнистияга илиниб қайтиб келди. Шу билан у тинчгина яшаса бўларди. Йўқ, отасининг қондош-жондош Жўраси кў-

магида йигитларни Кореяга кафолатли ишга жўнатиш кўлидан келишини бир-икки жойда шипшиб қўйган экан, “кўк”идан кўтарган хоҳловчилар узун-қиска бўлиб Қариндошнинг уйига кириб келаверишди.

Орадан бир йил ўтди-ўтмади, фирибгар ўғил бўйнида олтмиш минг доллар қарзи билан камалди-кетди. Пулига куйиб қолганлар Қариндошнинг уйининг турумини бузишди.

Зўрдан зўр келса, зўр думини кисади. Қариндош ҳам “Бор, кучала еган жойингга бориб тириш!.. Менга бир сўм бериб қўйганмисан?.. Мен ҳеч нарсани билмайман!..” ва ҳаттоки “Қайси замонда ота ўғил учун жавоб берган?” кабилидаги далил-дастакларни қалаштириб ташлашга, бақир-чақир килиб турганлардан ҳам кўра қаттиқроқ бўкиришга уриниб кўрди; аммо кўпчилик барибир кўпчилик-да, бунинг устига, мол аччиғи – жон аччиғи: бунақа маҳал кўл ўз-ўзидан кетмондастага бориб қолаверади... У ёқда Жўра ҳам номардлик қилди: бош эгиб келган Қариндошга уйда борини кириб-қиртишлаб, бор-йўғи тўрт минг беш юз эллик беш доллар чиқариб берди. Айникса охирга беш доллар Қариндошнинг роса асабини ўйнатди: паст-да, паст; шуям пулми? Шуниям уялмай тутқазди-я! Нима, у садака сўраб келган гадомидики?! Яна жўрамиш... Бирок нима ҳам қила оларди? Пасткаш Жўранинг даста-даста долларлари турадиган сейфнинг калитини ёнидамидики... Охир-оқибат Қариндош уйини сотишга ва оиласи билан қишлоққа туташиб кетган дала шийпонига кўчиб ўтишга мажбур бўлди.

Адашган ўғил-ку, яна авфи умумийга илиниб, қайтиб келди; пулига куйиб қолганлар инсоф қилишди – қайтиб уни безовта этишмади: ахир, ранг кўр – ҳол сўр... Фақат Қариндошнинг аламзадалиги тарқамади. Устига-устак, бир эмас, икки эмас, тўрт марта бориб ҳам Жўрадан белга тугиб қайтарли далда ололмади, аксинча, бир-икки оғиз нордонроқ гап эшитди. Қайси

жин урган, тушуниш қийин, лекин Жўранинг тўнини тескари кийиб олгани равшан эди: нима сўраса, нукул “иложим йўқ”, дейди, қайсар эшакдай оёғини тираб туриб олади. “Ўғилни ҳеч бўлмаса газзаправкага жойлаштириб бер...инг”, деганди, ўзини эшитмаганга солди, Қариндош унинг отасини уриб ўлдириб келгандай экрани бир ярим кулочлик “ойнаи жаҳон”дан кўз узмаган кўйи без бўлиб ўтираваерди... Э, садқаи одам кет...

Албатта, Қариндош кишлокқа, эл кўзига димоғи чоғ ҳолда қайтди ва атай овулнинг уч-тўрт хабарчисига эшиттириб айтдики: “Бизнинг кўчадаям байрам бўлиб қолади... Жўрам ваъда берди, ҳеч ўйланманг, ўзингизниям, ўғлингизниям шахсан ўзим бориб, ёғлироқ ишга жойлаб келаман, деди...”

Шунгаям бирон беш йил бўлиб қолди-ёв. На ёғли ишдан дарак бор, на ёғсизидан. Ота бекор, йўл қарай-вериб ранги синикқан ўғил бекор. Яна бош эгиб, бирон фермерга кетмончи бўлиб боришга Қариндошнинг бўйни ёр бермади. Яхшиям уй бекаси кишлок марказидаги шифохонада ҳамшира бўлиб ишларди: топган уч-тўрт сўми рўзғорни амаллаб тебратиб туришга етарди.

Бу йиллар ичида... Қариндош ёзишнинг роса ҳадисини олди. Шаҳарга боришга йўл пули топилмай қолгач, ёрдам сўраб аввал жондош-қондош Жўрасига ёзди, ундан жавоб келмагач, тузукроқ ишга жойлаштириб қўйишларини илтимос қилиб ҳокимиятга ёзди, прокурорга ёзди, судга ёзди, ижтимоий таъминот бўлимини ҳам эсдан чиқармади. Бироқ расмий идоралардан бир хил жавоб келаверди: “Бу масалада фалон ташкилотга мурожаат қилишингизни сўраймиз”. Ўша ташкилот, яъни, бандликка кўмаклашувчи идора аризагўйни рўйхатга олиб олти ойга яқин нафақа бериб турди, бу вақт ичида уч-тўрт жойга йўлланма тутқазди, бироқ Қариндошга бу ишларнинг биронтаси ёқмади: бергани носвой пулига етмайди-ю... Оқибатда идора пул тўлаб туришни бас қилди, Қариндош эса “Мана сенга!”

дегандай “ёза-ёз”ни авж олдирди. Айникса бу борада унга хотини ишлайдиган шифохонадаги компьютер жуда қўл келди: бу сизга катак коғозда ручка тикирлатиб ўтириш эмас, принтердан бири-иккинчисидан силлик, чиройли матнлар кўзингизни қувнатиб чиқиб келаверардики – Қариндошнинг ўзи ҳам бу манзарани ёш боладай қувониб-хаяжонланиб, юраги “дурс-дурс” урган ҳолда, кафтларини бир-бирига ишқаган қўйи кузати-иб ўтирарди, – уларга кўзингиз тушса бас, шу заҳоти шикоятчининг барча муаммосини ҳал қилиб ташласам дердингиз...

Қариндош аста-секин аризабозлик сарҳадини кенгайтирди. Энди фақат шахсий дардларгина эмас, овулда содир бўлаётган катта-кичик воқеа-ҳодисотлар, миш-мишлар, турли талкинлару ажабтовур хулосалар ҳам Қариндошни компьютер клавиатураси томон етаклайдиган бўлди. Алал-окибат, бир неча марта калитни бердиртирмаган бош шифокор устидан “Беморлардан пора олади... касалхонани еб ётибди... мендай бечора ишсизданам кўркмай пул сўради...” кабилида ёза-ёза охири уни қонига ташна қилган аризагўй худди юмушга келгандай, роппа-роса соат тўққизда компьютер сақланадиган хона эшиги ёнида тик турадиган ва ғалаба товони ундираётган музаффар томон янглиғ масрурлик билан навбатчидан калитни оладиган бўлди...

Икки йилча бўлиб қолди-ёв, овулнинг ўзларига тўқ фермерлари камхаржрок оилаларга соғин сигир бериш ташаббуси билан чиқишди. Олим ферма яқин ҳешим, тус жияним дея ҳеч ким йўғида Қариндошнинг шийпонига атаганини ташлаб кетибди: савоб пинҳона қилинади-да.

Шифохонадаги кундалик “юмуши”дан қайтган Қариндош кўчиб келганларидан буён бўм-бўш ётган бостирма тагидаги болали сигирни кўради-ю... Хуллас, Қариндош ҳадяни олдиға солиб хайдаб тўғри Олим фер-

манинг уйига боради, “Берсанг тузукроғидан, семизроғидан бер-да, жиян, бунинг ориқ-ку, қара, умурткаси саналиб ётибди, эртага йиқилиб қолади-ку”, деб тўполон қилади. Фермернинг ҳозир кўклам пайти эканлиги, шунга яраша ҳамма сигирларнинг ҳам ориқлаганлиги, буям оғзи кўкка етса бас, тўппосдай семириб кетиши ҳақидаги изохлари ўжар тоғага асло таъсир қилмайди. Қариндош: “Мен тоғаман, етти пирдан азизман, шунга яраша сағрини ялтираб турганидан берсанг ўласанми?” деб туриб олади. Асли сиркаси сув кўтармайдиган, жаҳли бурнининг учида турадиганлар тоифасидан бўлган фермер жиян қаттиқ асабийлашади, вужуди дир-дир титрай бошлайди. Сўнг, айтишларича, бир эмас, икки марта “Олмайсизми, тоға?” деб сўраган. Қариндош бунга жавобан: “Буни ўзинг пишириб е, жиян. Мен олсам фермангга кириб, ўзим танлаб оламан”, деган. Дарвоқе, Голландияданми, қайдандир эллик бош зотдор сигир олиб келиб, уни алоҳида жойда парвариш қилаётган Олим фермер фермасига тоғаси у ёқда турсин, хотинини ҳам киритмасди. Шунгами, тоғанинг бу талаби сабр косасига томган сўнгги томчи бўлади-ю, портлаб кетган фермер “Олмасанг олма! Сенга бергандан кўра балиқларга ем қиламан буларни!” дея болали сигирни катта канал бўйига судраб чиқади ва иккаласини ҳам шиддат билан оқаётган бўтана сувга отиб юборади...

Ориқ бўлсаям, сигирдан, демакки сут-қатикдан қурук қолган тоға алам устида саркаш жияни устидан эринмай ёзди, қайта-қайта ёзди, фойда бўлмади. Келган комиссияларга Олим фермер: “Мулк меники! Агар ғинг десаларинг, қолган сигирларниям каналга отиб юбораман! Сизларга шу керакми?” дея ўшшайиб тураверган. Қариндош ҳайвонларни ҳимоя қилиш жамиятидан анча умидвор бўлиб турганди, бироқ бу муассасага йўлланган шикоятлар сувга чўккан она-бола сигир ми-соли изсиз йўқолди...

Хуллас, эрталабдан ҳовлига қадам ранжида қилган Қариндош Элмурод домлани ҳовли адоғидаги молхона деворига суяб қўйилган маҳобатли дарвозани меҳр билан артиб-суртаётган ҳолида учратди.

Одатдаги салом-алик, қисқача ҳол-аҳвол сўрашишлар, уйга (тўғрироғи, ҳовли чеккасидаги чорпо-яга) таклиф қилишу, буни миннатдорчилик ила рад этишлардан сўнг Қариндош чор-атрофга бир муддат диққат билан, айтиш мумкинки, танқидий кўз ташлаб чиккач, дабдурустан:

– Домла, энди устингиздан ёзмасам бўлмайди, – деб қолди.

Элмурод домла аввалига ажабланди, сўнг “Нотўғри эшитмадиммикан?” деган ўйда чақирилмаган меҳмоннинг жиддий юзига тикилди. Йўқ, қўноқ ҳазиллашаётганга ўхшамасди.

Бу тахминни тасдиқлагандай, Қариндош ишонч билан такрорлади:

– Домла, энди устингиздан ёзмасам бўлмайди.

Элмурод домла ўзини мажбурлаб жилмайди:

– Ёзишга арзийдиган нима гуноҳ қилибмиз?

Қариндош ҳовлига ишора қилди:

– Отангиз бир носкаш эди. Энди шундай одамнинг боласи қандай қилиб ҳовлини бузиб, ўрнига қаср солади, а?

Домла хотиржам гапиришга уринди:

– Қаср эмас, тўрт хонали оддийгина уй, ака.

Қариндош бўш келмади, энди дарвозага ишора қилди:

– Бизам сув кўрмасдан этик ечмайдиганларданмиз.

Оддий уйнинг дарвозаси бунақа бўлмайди, ука.

Домла сал асабийлашди:

– Қанақа бўлади?

Қариндош саволга жавоб бермади, бунинг ўрнига чўнтагидан ёндафтарча ва ручка олди, ниманидир ёзишга ҳозирланди.

– Хўш, ойлигингиз қанча, ука?

– Нима эди? – хўмрайиб сўради Элмурод.

– Айтаверинг. Мен оддийгина уй қуриш учун ҳам неча йиллаб емай-ичмай, бир сўминиям сарфламай йиғишингиз кераклигини бирпасда ҳисоблаб ташлайман. Сиз бўлса, икки йил бурун синглингизни чиқардингиз, энди бўлса қаср қураяпсиз...

– Қаср эмас, оддий уй...

– Барибир. Ҳозирги замонда уй қуришнинг ўзи бўладими? Демак, бундан келиб чиқадиган хулоса шуки, сиз ноқонуний даромад топаяпсиз. Катта даромад...

Элмурод домла анграйиб қолди:

– Қанақасига?

Қариндош ўпкасиини тўлдириб нафас олди, пишиллаб нафас чиқарди:

– Шунақасига. Институтда студентлардан пора, ўқишга киритишга яна пора...

Домланинг жаҳли чиқди:

– Оғзингизга қараб гапиринг, ака!

Қариндош домлага тик қаради:

– Оғзимга қарасам-қарамасам бор гап шу, ука.

– Тухмат қилманг!

Қариндош ҳовли ўртасидаги дарахт тагида турган эски стол-стулларга, дарахтга қоқилган доскага ишора қилди:

– Балки ҳали репетиторлик қилаётганингиздан ҳам тонарсиз. Агар тонмасангиз, марҳамат қилиб лицензиянгизни кўрсатсангиз. “Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги, “Истеъмомчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунларга кўра буни сиздан талаб қилишга менинг ҳаққим бор. Сиз эса лицензияни кўрсатишга мажбурсиз.

Элмурод домла анграйиб қолди. Зеро, тўрт-беш йил бўлиб қолди, чиндан ҳам март-июнь ойларида қишлоқ болаларини ўқитади, аммо шу пайтгача бирон марта бирон киши ундан лицензия сўрамаган.

Домланинг қандай аҳволга тушганини кўрган Қариндош кониқиш билан, мамнун илжайди:

– Шунақа, Беркин акамнинг боласи, шунақа. Демак, ноқонуний фаолият олиб борганингизни ўзингиз ҳам тан оласиз, шундайми? Шундай деб ёзаверайми?

Домла илон сеҳрига тушган одамдай Қариндошнинг ёндафтар саҳифаси устида йўрғалаётган қўлига анграйиб қараб қолди.

– Ёзаверайми? Қўл қўйиб берасизми?

Нихоят Элмурод домла бир сесканиб ўзига келди:

– Қанақа қўл, ака? Қанақа даромадни гапиряпсиз?

Қариндош кўп нарсани биладиган одамдай уй эгасига маънодор қаради:

– Яширяпсиз-да, а? Мендан-ку, яширарсиз, лекин келган одамлар бор ҳақиқатни ичингиздан суғуриб олмай қўймайди, ука. Ҳа...

Домла очик ҳаводаги қўлбола синфга ишора қилди:

– Ака, ростданам ўн битта болани ўқитаман. Бештаси яқин қариндошларимнинг болалари, улардан бир тийин олмайманам, ололмайманам.

Дафтарчасига ниманидир ёзишда давом этаётган Қариндош истехзоли илжайиб қўйди, холос. Элмурод домла изох беришда давом этди:

– Қолган олтитаси ҳам бегона эмас. Биттаси Маннон фермернинг кизи. У киши қизимни ўқитиб бер, йил яхши келса уч қоп ғалла бераман деган. Яна биттаси Қурол дўхтирнинг боласи. Вакт-бемахал дўхтирга ишимиз тушиб туради, шунинг учун у кишиданам пул олмайман. Яна иккитасининг отаси “Боламиз ўқишга кирса бир нарса ташлаб кетармиз”, деган. Шунда пулга ўқийдиган иккитаси қолади, холос. Уларам...

Ёзишни тугатган Қариндош ёндафтарчани ёпди:

– Ҳар қалай, бутун бошли қасрни иккита болани ўқитганим эвазига қуряпман деб мени лақиллатмассиз, ука? Алдагани бола яхши-я?

Элмурод домланинг бурун катаклари керилди:

– Ака. Мен сизга изох беришга мажбур эмасман. Бординг, кўринг, керак бўлса текширинг, институтда бир ярим ставка ишлайман...

Кариндош ҳи-ҳилаб кулди:

– Икки йилдан бери қабул комиссиясининг аъзоси-сиз...

Домланинг юзига олов тепди, шунгами, тишлари гижирлаб кетиб, асабийлашаётганини сездириб қўйди:

– Ҳозир тест, ака, тест...

– Биламиз, биламиз, бунинг ҳам йўлини топиб қўйгансанлар... Тестдан жарақ-жарақ пул ишламасангиз, бунақанги қасрни тушингиздаям кўрмасдингиз?

Элмурод гувала, эски-туски курилиш материаллари сочилиб ётган ҳовлига ишора қилди:

– Қани сиз айтган қаср?

Кариндош пинагини бузмади:

– Бугун бўлмаса эртага курилади-да, ука. Ҳаром пулнинг сассиғига ухлай олмай чиқадиган бойваччалар учун битта қаср нима деган гап? Шаҳарданам уч-тўрт-тасини олиб қўйгандирсиз? Бировларнинг номига, а?

Бўғриқиб кетган домланинг қўллари мушт бўлиб тугилди:

– Мақсад нима, ака?

– Мақсад сизни фош қилиш.

– Менинг ниямни фош қиласиз?

– Сизда гап кўп, ука, гап кўп. Сезиб турибман, юришларингиз бежо...

– Ҳақорат қилманг-да, ака, бориб, бемалол хоҳлаган жойингизда хоҳлаганча фош қилаверинг.

– Бўпти. Аввал институтингизга бораман. Ректорингизга учрашаман. Ўнта студентни олиб келиб, мажбурлаб ишлатганингизни айтаман. Гувоҳларим бор. Суратгаям олиб қўйганман.

Элмурод домла инграб юборди:

– Ахир... ахир улар ҳашарга келишди-ку. Уйни бузгани...

– Ҳашарга эмиш? Одамнинг кулгисини қистатманг, ука. Келмайам кўришсин-чи. Институтдан хайдаттириб юборардингиз. Ундан кейин, иш маҳали биронтасини том босиб қолса нима қилардингиз?

– Бу нима деганингиз, ака?

– Сиз ана ўшандаям сувдан қурук чикиб кетардингиз, булар ўз ихтиёрлари билан келишган, деб. Лекин билиб қўйинг, энди бундай бўлмайди. Мен бунга йўл қўймайман! Кейин ректор жаноблари ҳам билиб қўйсин унинг ойликка яшайдиган ўқитувчилари қандай қасрлар қураётганини!

Чарчаб кетган Элмурод домла оғир уф тортди ва без бўлиб турган кўноққа ҳорғин тикилди:

– Бўлдим, ака?

– Йўқ, бўлмади. Ректорингиз олдидан чикиб, налоговийга бораман. Неча йиллардан бери лицензия олмайд, репетиторлик қилиб келаётганингизни айтаман. Ҳеч бўлмаса шуни тан оларсиз?

– Бўлдим?

– Йўқ. Биласиз, ҳеч бўлмаса эшитган чиқарсиз, Тошкентда, катта идорада менинг жон Жўрам ишлайди. Унга бир оғиз телефон қилиб қўйсам бўлди, сизнинг авра-астарингизни афдариб текширишади, институтдан ҳам орқангизга тепиб, бошқа жойга ишга киролмайдиган қилиб ҳайдашади. Шарманда бўласиз.

Элмурод домла Қариндошга бакрайиб қараб қолди, ахийри аранг сўрай олди:

– Мен тушунмаяпман, мақсадингиз нима ўзи, нега мени кўрқитмоқчи бўлаяпсиз? Ё мендан уч-тўрт сўм ундирмоқчимисиз?

Бу гапларни эшитаётган маҳал мамнунликдан оғзи қулоғига етган Қариндош шоша-пиша ёндафтарига нималарнидир қайд эта бошлади:

– Пора таклиф қиляпсизми, демак айбингиз мен ўйлагандан ҳам кўра катта. Жуда катта! Буни ҳам тиркаб қўямиз. Мана, энди бўлди!

Дафтарчасини ёпиб, дарвоза томон йўналган Қариндош уч-тўрт кадам юргач, бирдан тўхтади ва ортига ўтирилиб, уй эгасига қарата хитоб қилди:

– Лекин билиб қўй, ука, ҳаммани сотиб олсанг ҳам мени сотиб ололмайсан!

Ниманидир мулоҳаза қилди шекилли, Қариндош қайтиб домланинг ёнига келди, унинг қўлидан тутди ва билагига кўрсаткич бармоғини нукиган қўйи оҳиста, сўзларни дона-дона қилиб деди:

– Мен бирдан ўйиб олмайман. Аста тирнайман, тирнайвераман. Тирналган жой ярага айланади, кейин йиринглайди, охири ҳаммаёкни заҳарлаб ташлайди.

Шу билан Қариндош ҳовлидан чикди-кетди.

Элмурод домла унинг ортидан анграйиб қараб қолаверди...

III

Бошламасига ректоратдан суҳбатга чакиришди. Оддий фан номзоди қандай қилиб кишлоқда қаср кураётгани, шаҳарнинг ўзида эса бир нечта ҳовлини бировларнинг номига олиб қўйгани билан қизиқишди.

Элмурод домла изох беравериб чарчади.

Келган комиссия ҳовлини видеога олиб қайтди. Шу билан ҳамма машмаша тугагандай эди. Аммо эртаси куни кечга яқин, дарс ўтиляётган маҳал солиқдан келиб босишди...

Булар изох-пизоҳ эшитиб ўтиришмас экан: холис-лар иштирокида дарҳол далолатнома тузишди, ўқувчиларга ҳам имзо қўйдириб олишди. Неча йиллар давомида ноқонуний фаолият олиб борганлиги учун Элмурод домла ҳам отнинг калласидай жарима, ҳам унданам каттароқ солиқ тўлашга мажбур бўлди. Қонунбузар бундан кейин мазкур кўринишдаги фаолиятини давом эттириши учун махсус рухсатнома олиши кераклиги ҳақида тегишли тартибда огоҳлантирилди.

Солиқчиларни кузатиб, уйга асабий равишда қайтиб келган Элмурод домла жаҳл устида эски стол-стулларни йиғиштириб ташлаётган маҳал кўлбола доска ёнидан чикиб турган михга билагини уриб олди. Домла занглаган мих тилган жойнинг сал қизаринқираб колганини кўрди-ю, бунга эътибор бермасдан, ишида давом этди...

Кейинги куни маҳалла профилактика инспектори ташриф буюрди. Ҳашарда қатнашган талабалар орасида болалар, яъни ўн саккизга тўлмаганлар бўлмаганлигини исботлагунга қадар Элмурод домланинг она сути оғзидан келди: бунинг учун ҳар бир талаба паспортининг нусхаси билан бирга “домланинг уйидаги ҳашарда ўз ихтиёрим билан қатнашдим” мазмунидаги тушунтириш хати ҳам топширишга мажбур бўлди.

Шу куни Элмурод домла мих тилган жойнинг қичишаётганини, симиллаб оғриб-оғриб ҳам қўяётганини сезди, аммо ўтиб кетар деган ўйда шу жойга лой босиб, устидан рўмолчасини боғлаб қўйиш билан кифояланди.

Туман электр таъминоти корхонасидан келиб, бузилган уйда электр симлари ўзбошимчалик билан узиб ташланганини аниқлашди, тегишли тартибда баённома тузишди ва симёғочдан уйга келган симни ашёвий далил сифатида қирқиб олиб кетишди...

Элмурод домла билагининг мих тилган ўрни ловуллаб бошлаганини сезди ва рўмолчани ечиб кўрди. Яра ўрни маддалай бошлаганди. Домла дўхтирга ўтиб келмоқчи ҳам бўлди, аммо аввал жаримани тўлаб келишга қарор қилди. Дўхтир шу ерда, кишлоқда. Омонат касса эса туман марказида. Улгуриш керак. Дўхтирга эртага борса ҳам бўлади.

Эртасига эрталабдан ташкилотига тушган “сигнал” туфайли текширишга келган туман меъмори уйни бузиш ва ўрнига янги уй қуриш учун рухсатнома олинмаганлигини аниқлади. Энг асосийси эса, янги қурилажак уйнинг тегишли тартибда тасдиқланган лойиҳаси йўқ

эди. Бу қанақаси ахир? Уй эгаси бўлмиш домланинг ўқувчилар дафтарида йиртиб олинган саҳифасига чизилган қинғир-кийшиқ бир нималари меъморлик лойиҳаси вазифасини ўтай оладими? Асло ва асло йўқ! Бу ахир инсонлар ҳаётини ҳавф остига қўйиш билан баробар-ку! Жарима, дарҳол жарима!..

Билагидаги яра ўрни ловуллаб оғрийвергач, Элмурод яна дастрўмолни ечиб кўрди. Яра иринглаб кетганди... Буни кўриб, Элмурод эртага эрталабдан, агар осмон узилиб ерга тушсаям, дўхтирхонага боришга ўзига ўзи ваъда берди. Ахир одамга соғлиқ керак-ку!

Бироқ домла улгуролмади: эртаси эрталабдан туман газлаштириш идорасидан келган мутахассис-вакил газ қувури амалдаги тартиб-қоидаларга зид равишда кесиб ташланганлигини фош этди. Уй эгасининг “Ахир олти ойдан бери газнинг ўзи тугул, хидиям йўқ-ку!” деган изоҳлари вакилга чивин чакканчалик таъсир қилмади. Билъакс, кўзлари ола-кула бўлиб кетган мутахассис бир зумда ваҳимали манзарани чизиб ташлади: туйқусдан газ келиб қолди, қувур эса кесилган. Хўш, нима бўлади? Газ йиғилиб туради-туради-да, кейин бирдан... порт-лай-ди! Тамом-вассалом! Бутун қишлоқ осмонга учади! Элмурод домланинг “Ахир, газ қандай қилиб очик ҳавода йиғилади, бу ерда газ йиғиладиган хонанинг ўзи йўқ-ку!” деган эътирозлари ҳам ўша кўринмас газ мисоли ҳавога изсиз сингди-кетди. Вакил эса шоша-пиша тегишли тартибда баённома тузди, керакли одамларга имзолатди ва бундоқ жинояткорона масъулиятсизликка, совуққонликка, лоқайдликка йўл қўйган уй соҳиби энг кам иш ҳақининг фало-он баробари миқдорида жарима тўлашга маҳкум этилди. Зудликда...

Шу билан кун кеч бўлди. Кўнгли ҳовлисидай зимистон Элмурод домла дўхтирга эртасига боришга қарор қилди. Аксига олиб домла яна улгуролмади: тонг саҳарда кўнғирок қилишиб, раҳбарият уни институтга чакираётганини маълум қилишди.

Элмурод домла ўпкасини қўлтиклаганча ховликиб ишхонасига етиб келди. Ректоратда унга бу йилги қабул комиссияси таркибидан чиқарилганлигини, шунингдек, дарс соатлари ҳам қисқартилганлигини айтишди.

Юрагига қил ҳам сиғмаётган бўлса-да, Элмурод домла институтдан чиқиб, тўғри кишлоқ врачлик пунктига бормокчи бўлди. Бирок йўл-йўлакай туман газ идорасига кириб ўтишга қарор қилди: жаримани тўлаш керак эди. Аксига олиб, ягона бадқовоқ аёл ишлаётган кассада одам кўп экан, навбатда узок туришга тўғри келди. Бўйинбоғ тақиб олган Элмурод домла бунақа масалаларда ўта зиёли эди: ҳеч қачон навбатсиз олдинга сукилмасди, ҳатто институт ошхонасида ҳам талабалар билан тенг навбатда турарди.

Билаги лўкиллаб оғриётган, иссиғи чиққан Элмурод домла уйига қоронғу тушганда базўр етиб келди.

Эртаси куни эрталабдан, домла бир амаллаб кийинаётган, аёли эса сигир соғаётган маҳал дарвоза тарафдан “Илмурод...” деган таниш чакирик эшитилди. Домла янглишмаганди: кишлоқда фақат фуқаролар йиғини раиси Наҳалбой акагина уни шундай деб чакирарди.

Наҳалбой ака сўрида узок ўтирди, уч чойнак чой, бир коса сут ичди, бўлган воқеаларни эринмай суриштирди, Элмуроднинг гапларини томоғини тақиллатган кўйи бошини чайқаб-чайқаб эшитди, алоҳа, ҳаммасининг тагига етишга ваъда бериб ўрнидан кўзгалди.

Элмурод домла сал енгил тортди. Аммо у ховлидан чиқишга улгуролмади: Маннон фремер кириб келди. Фермер нега қизи ўқишга келмаётгани сабабини сўради. Элмурод домладан ўқиш вақтинчалик ёпилганини эшитиб эса, ўпкалашга тушди: бунақа эмас-да, укажон, атаганимиз кам бўлса, майли, яна бир қоп қўшай, фақат сиз қизимни яхшилаб ўқитинг, домла, дўст-душманинг олдида ўз кучи билан бир ўқишга кириб кетсин...

Элмурод домла фермерни бир амаллаб кузатганида вақт чошгоҳга яқинлашиб қолганди. Шундок эски дар-

воза ўрнидан шошиб чиққан домла каттагина сумкасини елкасига ташлаб олган ўрта ёшли бир аёлга урилиб кетишига сал қолди.

Аёл ўзини “БТИданман, туман меъмори топшириғи бўйича келганман” деб таништирди. Сўнг сумкасидан йиғма ўлчагич чиқарди ва бузилган уйнинг пойдевори ўрнини ўлчашга тушиб кетди. Аёлнинг якка ўзи қийнаётганини кўрган Элмурод домла ноилож унга кўмаклашиб турди.

Ўлчаш ишлари анча чўзилди. Сўнг аёл ёзиб олганларини каттагина қоғозга тушира кетди. Кейин домла чизган янги уй лойиҳаси билан қизикди.

Хуллас, аёл ишини битиргунга қадар соат бешдан ошди. Энди ҚВПга боришдан фойда йўқ эди.

Кечаси чорпояда ётган Элмурод домланинг иссиғи кўтарилиб, дағ-дағ қалтирай бошлайди.

Буни кўриб ваҳимага тушган домланинг рафикаси Курол дўхтирнинг уйига чопди...

Шу окшом “Тез ёрдам” бутун бадани ўтдай ёниб, ўзи алаҳсирай бошлаган Элмурод домлани вилоят марказидаги шифохонага олиб кетди...

IV

Орадан икки ҳафта ўтди.

Элмурод домла қишлоққа бир кўйлагининг енги бўш ҳолда қайтиб келди...

Кузга бориб Элмурод домла дарвозани ярим пулига бир амаллаб сотди ва уста ёллаб, бир хонали хужра қурдириб олди. Киш ўтиб олсин-чи, кейин бир гап бўлар...

Айтишларича, шу кунларда Элмурод домла дўкондан ярим кило мих харид қилсаям чекини талаб қилиб олишни унутмас экан: ҳар эҳтимолга қарши-да, мабодо текшириб келиб қолишса, “мана, ҳаммаси қонуний” деб кўрсатиш учун...

(2013 йил)

Ишхонадан “Меҳрибонлик уйи”га жўнатишди. Тўғрироғи, бош муҳаррир сураткаш билан бораётган экан, мени ҳам қўшиб олишди. Тушунарли, демак битиклар каминанинг зиммасида...

Шинамгина, икки қаватли бино экан. Сердарахт ҳовлиси катта.

Кечаги тонготар чойхона базмдан сўнг бошим ёрилай деб турганди. Аммо бир амаллаб учрашув охирига қадар ўтирдим.

Бизни ўн-ўн икки ёшдаги болалар тўла каттагина залга бошлаб киришди. Таомилга кўра, аввал директорнинг кириш сўзи бўлди, сўнг азиз меҳмонларга навбат берилди. Улар қаторида раҳбарим ҳам гапирди. Ўзиям роса гапга чечан-да курғур, мен ҳатто ўзимча уни киши билмас “иш билгунча гап биладиган замонавий раҳбарча” деб юраман. Маъруза-кутлови якунида одатда ўзи гапириб, ўзи лаззатланадиган бош муҳаррир жўшиб кетди чоғи, залга қараб бағрини очганча:

– Болаларим! Ўғил-кизларим! – дея ҳайкирди. – Мен ҳозирнинг ўзидан сизлардек кўнгли ўксикларнинг истаган бештасини, йўк, ўнтасини уйимга олиб кетишга тап-тайёрман! Тап-тайёрман! Аммо кўриб турибманки, бу ерда шарт-шароитлар менинг кулбамга нисбатан беш, йўк, ўн баробар яхши экан! Яхши экан!

Қарсак бўлиб кетди.

Мамнун ҳолда ингичка лабларини ялаб олган раҳбарим янада илҳомланиб, аввал менга, сўнг қаторлар орасида апаратини чиқиллатиб расмга олиб юрган сураткашга ишора қиларкан:

– Азиз болажонлар! Қоракўзларим! Нафақат мен, балки ана, мен билан бирга келган иқтидорли бўлим

мудиримиз ҳам, моҳир сураткашимиз ҳам худди шундай фикрда. Тўғрими, дўстларим?

Гулдурос қарсақлар оғушида “иктидорли бўлим мудир” сифатида шоша-пиша ўрнимдан туриб, бу фикрни кизгин маъқуллаётган каби бир неча бор бош ирғадим, “моҳир сураткаш”нинг кулоғи сал оғирроқ эди, бироқ шунга қарамасдан, раҳбар яна бир ҳаяжонли даъватни ўртага ташлаганини ҳис қилган бўлса керакки, “менам бу гапга қўшиламан” дегандай ўнг қўлини кўтариб қўйди.

Шундан сўнг ҳомийларнинг болаларга совғалари топширила бошланди.

Учрашув шу билан тугайдигандек эди. Ҳолбуки, ҳали бирон тузукрок факт олиб улгурмагандим. Ёнимда ўтирган тақирбош бола ора-сира менга, тиззамдаги ҳеч нарсга ёзилмаган ёндафтарчамга қараб-қараб қўяётган эди. Шу томонга ўтирилдим. Пешонаси кенг, мунчоқдай кўзлари тийрақкина бола менга диққат билан тикилиб турарди. Вақтни зое кетказмаслик учун дарров унинг исмини сўраб олдим. Суннат экан оти. “Ота-онанг борми?” деган саволимга “Йўқ”, жавобини олдим.

Тадбирдан сўнг бир фурсат қолишга, юм-юмалоклигига қарамасдан серҳаракат ва афтидан – мудом кулиб туришига қараганда – анча серзавқ директор билан суҳбатлашишга ҳафсала қилмадим. Илло, бундай йўл тутадиган бўлсам, муҳаррирнинг мени кутиб ўтирмаслиги аниқ эди. Демак, ишхонага хизмат машинасида гердайдиб эмас, жамоат транспортига осилиб, чарчаб-ҳориб қайтишимга тўғри келади. Ўзи аранг ўтирган бўлсам. Шунисигаям раҳмат десин гапдон раҳбарим...

Хуллас, бош муҳаррирнинг “Ҳаммаси жойидами?” деган саволига “Жойида” деб жавоб бериб қўя қолдим.

Ўйлаганимдек, ишхонага бирга қайтдик.

Йўлда раҳбарим:

– Шу сонга улгураимизми? – деди.

Ҳеч иккиланмасдан:

– Улгурамиз! – дедим. Сўнг хушомадга ўтдим: – Ўзингиз ҳамма ёзиладиган гапларни айтиб қўйдингиз-ку, хўжайин, энди уларни қоғозга туширсам бўлди-да. Ўлар энди котибликниям эпполмасам...

Мақтов кимга ёқмайди дейсиз: кўз киримни ташлаб кўрдим – ҳар қанча камтарлик қилишга уринса-да, айна ҳақиқатни эшитаётганига чиппа-чин ишонаётган раҳбарим лаб-лунжини йиғиштиролмай қолди...

Тўғрисиям, мавзу унчалик мураккаб эмасди, хаттоки, жўнгина эди. Ёзиб юрган одам учун уч қоғоз мақола ҳам муаммо бўптими?

Ишхонада кетма-кет тўрт стакан катик ичиб, сал ўзимга келганимдан сўнг хонамни ичкаридан кулфлаб олдим-у, уч қоғозлик мақолани икки соат ичида компьютерда чақиллатиб ташладим. Сарлавҳа ҳам ўз-ўзидан чикди-қолди: “Меҳримиз сизларга, болажонлар!” Ўйлаб туриб, тагсарлавҳа ҳам қўшиб қўйдим: “Биз бормиз, сен асло эътиборсиз қолмайсан, Суннат!”

Табиийки, бош муҳаррининг муборак исм-шарифи биринчи ўринда тургани сабабли, мусаххихларга ҳам иш қолдирай, деган ўйда мақолани қайта ўқиб ўтирмадим, бир-иккита тишга тегадиган, сунъийроқ жумлаларни саҳифада тузатиб юбораман, деган ўйга бордим.

Буни қарангки, мақола раҳбаримга ёкипти. Буни кечқурун биринчи саҳифа устига қизил рангда қўйилган таниш жимжимадор имзодан билиб олдим; бош муҳаррир киритган ягона ўзгартириш эса сураткашни учинчи муаллиф сифатида тиркаб қўйгани бўлибди.

Майли-да, бизнинг бағримиз кенг...

Мақола эртаси куни тўртинчи саҳифада, рангли суратлар билан эълон қилинди ва шу билан ёдимдан чиқиб ҳам кетди. Аммо...

Аник эсимда, жума, намозшом маҳали эди.

Бир ҳафталик юмушни қотириб қўйган одамдай хорғин қайтмоқда эдим. Ҳозир уйга бораман, илиқ сувга тушиб чиқаман, кайнок шўрва ичаман (нима овқат тайёрланаётганини аллақачон қўнғироқ қилиб билиб олганман), сўнг юмшоққина диванимда жойлашиб ўтириб олганча, бола-чақа бағрида, маза қилиб телевизор кўраман...

Кўнгил тинч, руҳ хотиржам, юрак бир маромда осойишта уради, ўтаётган кунингдан мамнунсан, эртанги кунингданам яхшиликлар кутасан... Эй, одамга бундан ортиқ яна нима керак...

Подъезд эшиги ёнида ўн яшарлар чамаси, тақирбош болакай куюк салом берди. Бош ирғаб қўйиб, ўзимнинг иссиққина хаёлларим оғушида ўтиб кетаётгандим, у йўлимга чикди. Ноилож тўхтадим.

– Ассалому алайкум, – такрорлади болакай.

– Ваалайкум.

– Танимадингиз-а?

Дунёда энг ёмон кўрган саволим шу. Ахир ҳар куни канча одам билан кўришсам, нима, ҳаммасининг афти-ангорини бир умрга эслаб қолишим керакми? Ҳатто шундай бўлган тақдирда ҳам, сен мишикига йўл бўлсин... Ғашим келганини билдирмасликка уриниб, болакайга разм солдим. Йўк, овулдан эмас, бу аник, кишлоқ болалари ҳеч қачон ўзлари меҳмонга келган уй эгасига бу қадар очикдан-очик тик қарашмайди; бунинг устига иккала қўли ҳам бўш. Бирон безбетроқ муаллифми десам – қўлтиғига қистирилган қоғоз папка шундан далолат бериб тургандай эди – ёши тўғри келмайроқ турибди. Гарчанд болакайнинг тиниқ кўзлари кимнидир эслатгандай бўлса-да, барибир, нималарнидир эшлашга уриниб ўзимни ортиқча зўриқтиргим келмади.

– Шаҳар бердим, ука.

Болакай истехзойимни англамади шекилли, хурсанд бўлиб кетиб, дарров ўзини таништирди:

– Мен “Меҳрибонлик уйи”данман. Биз ҳақимизда мақола ёзгандиларингиз-ку. Суннатман.

Эсладим. Эсладим-у, яйраб кетдим.

Ана Сўзнинг кучи. Адашмасам, орадан икки ойлар ўтиб кетди-ёв. Шубҳасиз, анави юм-юмалоклигига қарамасдан серҳаракат, одамга бурни устидаги кўзойнаги оша боладек беғубор табассум билан қарайдиган тиниб-тинчимас директорга мақола мойдай ёкиб тушган-у, у ҳечдан кўра кеч қабилда бизга раҳматнома ёинки миннатдорчилик мактуби ёзиб юборган. Жамоаси номидан, албатта.

Эсиз, Суннатбой таҳририятга борса бўларди, анави бир-иккита мени кўролмайдиган ғайир ҳамкасбларим олдида роса яйрардим-да ўзиям. Ҳечқиси йўқ, эртага бу дилсўзларини “Эълонлар доскаси”га осиб қўяман. Ҳар нечук, гапдон раҳбару қар сураткашдан бир сатр битик умид қилиш қисир сигирдан эгиз бузук қутишга баробар эканлигини яхши биладиганлар ҳам бор. Ҳа, бор. Улар билишади мақоланинг асл муаллифи қимлигини. Инчунун, овоз чиқариб ҳам айтишади. Ҳар қалай, бош муҳарриримиз мени бежиз “иктидорли бўлим мудири” демайди-да. Тан олганидан, ҳақиқат қаршисида ноилож қолганидан айтади... Эҳ-ҳе, бундок каламим, бундок мақолаларим, бундок ташаккурномалар билан мен ҳали танловларда қатнашаман, фахрли ўринларни оламан, номимни бутун мамлакат журналистларига танитаман. Етар шунча камтарлик қилганим, фақир киши панада бўлиб юрганим. Қачонгача тармоқ газетасида бировлар учун мардикорлик қилиб юраман ахир! Давринг келганга ўхшайдир, иктидорли бўлим мудири...

Вужудимни янада киздириб юборган бундок ёқимли ўйлардан баттар ҳаяжонланган ҳолда папкага қўл чўздим:

– Қани, бер-чи.

Суннат чакконлик билан жилд боғичини ечди ва расмий бланкага битилган номани чиқариб берди.

Бироқ бу раҳматнома эмасди, бу ташаккурнома ҳам эмасди. Бу... илтимоснома эди: "...газетасининг бўлим мудирлари хурматли Палончи Пистончиевич! "Меҳрибонлик уйи"да режали таъмирлаш ишлари бошланганлиги сабабли бизнинг тарбияланувчимиз Суннат Нодировнинг уч ёки тўрт ой муддат ичида уйингизда яшаб туришини таъминлашингизни илтимос қиламиз. Олдиндан миннатдорчилик билдириб, ҳамкорлигимиз бундай кейин ҳам давом этади деган ишонч ва эҳтиром билан директор..."

Номани бир эмас, икки марта ўқидим, уч марта ўқидим. Ахийри мазмуни онгимга етиб боргач эса, кўз олдим қороғилашиб кетди.

– Нимани... таъминлашим керак? – сўрай олдим аранг.

Оғзи қулоғида Суннат бажонидил жавоб берди:

– Уйингизда уч-тўрт ой яшаб туришимни.

Шу жинқарча-я? Менинг уйимда-я?..

Бу қанақаси ахир... Нима, бир "Меҳрибонлик уйи"да таъмирлаш бошланган бўлса, болаларга бошқасидан ё бошқаларидан жой топилмайдими?.. Нима дерди, ҳа, айтайлик, болаларга, ўсиб келаётган ёш авлодга алоҳида эътибор берилаётган бизнинг юртда-я?.. Йигирма-ўттизтаданми бўлиб ташлаш керак, тамом-вассалом. Шундаям жой етмаса, ана, вилоятлар бор, қолаверса, пойтахтимизга яқин сўлим гўшаларда болалар учун махсус дам олиш масканлари бор. Тўғр, ҳозирча кунлар сал совуқ, лекин эпласа бўлади: тез орада ҳаво исиб кетади ахир. Демак, таъмирлашни ҳам ёзда бошлаган маъкул... Ҳар қалай, давлатнинг куни мендай ўз рўзғорини зўрға тебратиб юрган, уч фарзанди, хотини билан уч хонали уйда сиқилишибгина яшаётган бир журналистга қолмагандир? Эҳ-хе, бунга ҳафта-ўн кунда қишлоқдан гуррос-гуррос келадиган меҳмонларни

кўшинг. Уйинг бозорга якин бўлгани — карвонсаройга айлангани деганлари рост экан ўзи...

Оний сониялар ичидан кўнгилдан нималар кечмади...

Бир кўнгил “Қаршингда тиржайиб турган бу жинкарчани олдингга солиб хайда!” дейди. Бир кўнгил “Нима учун хатда “...режали таъмирлаш ...таъминлашингизни илтимос қиламиз” деб ёзилган. Бунақа жимжимали жумлалар одатда расмий кўрсатмаларда бўларди...” деган шубҳа-гумонлардан қутулолмасди. Ҳа, бу ерда бир гап бор. Балки юкорининг махсус кўрсатмаси асосида бўлаётгандир бу иш. Лекин нега мен? Нега энди айнан мен? Тинчликни, хотиржамликни ҳамма нарсадан авло кўрадиган мен?..

Ҳозир бу болачани бошлаб кирсам, уйда жанжал бўлиши аниқ... Бунинг устига... бунинг устига... Мен зўр бериб Суннатга қарши далиллар излай бошладим ва бунақа маҳаллари мия тез ишлаб кетади чоғи, шу сониянинг ўзида топдим ҳам: бунинг устига, бунақа жойда тарбия олаётган айрим болаларнинг қўли эгри бўлади, баъзилари эса ичиб-чекади ҳам дейишади. Ирсият-да: ота-онасидан ўтган. Ҳар қалай, рисоладаги одам боласини етимхонага топширмаслиги ёинки рисоладаги ота-она бундай ҳуқуқдан маҳрум этилмаслиги аниқ. Шундай экан, бу Суннат деганларининг уч-тўрт ой ичида соддагина, ишонувчан болаларимга қандай ёмон таъсирлар кўрсатиши мумкинлигини ўйлаб, даҳшатга тушдим... Йўқ, ҳеч қачон бунга йўл қўймайман!

Кайфиятим бир пул бўлди. Ўзим шу аҳволдаман-у, ярамга туз сепмокчидай, жойида ўйнокилаб-типирчилаб турган Суннат сўраб қолса бўладими:

— Уйимиз қайси каватда?

“Уйимиз”? Ўлай агар, тарсаки тортиб юборишимга сал қолди. Нима, мен бу уйни минг-милён машаққатлар билан, қарзлар гидобида қолиб, аранг олган чоғимда ёрдам бериб қўйганмидингки...

Қалт-қалт титрай бошласам-да, бир амаллаб ўзимни босишга уриндим, аранг сўрай олдим:

– Нега... нега бу хат менинг номимга?

Ўн йил олдин йўқотган отасини топиб олган каби кўзлари кувончдан чакнаётган Суннат газетага ишора килди:

– Ахир ўзларингиз “Биз бормиз, сен асло эътиборсиз қолмайсан, Суннат!” деб ёздиларингиз-ку. Бизга мақолани катта залда ўкиб беришди, қанча бола йиғлади... Кўпларнинг менга ҳаваси келди...

Ҳа, ёзганман, лекин... Қалам, тўғрироғи, компьютер ўлсин-а...

Тўхта, тўхта, тилла топган гадодай терисига сиғмай қувонаётган бу жинкарча “Ёздиларингиз” деди-ку. Дарвоқе, мақолада учта имзо бор. Инчунун, гарчанд бир сўз қўшишмаган бўлишсалар-да, улар ҳам бу масалада бирдай масъул. Ҳа, ҳа, тенг масъул. Исм-шарифлари қора ҳарфларда яйраб чиқишида хайбарақаллачилик қилиб турган мардлар энди жавобгарликни зиммасига олишни ҳам билишсин-да...

Бирдан Суннатбойнинг ўзи юкимни енгил қилса бўладими:

– Директоримиз ҳар эҳтимолга қарши учалангининг номингизга хат қилиб берганди. Бирининг шароити тўғри келмаса, бошқасиники тўғри келар, деб.

Очиғи, елкамдан тоғ ағдарилгандай бўлди, яйраб кетдим:

– Э, шуни аввалроқ айтмайсанми, Суннатбой! Кетдик.

Менинг қайтиб кўча томон юраётганимни кўрган болакай хайрон қолди:

– Уйга кирмаймизми?

– Йўқ! – дедим. – Юр, бир жойга ўтамиз.

Йўл-йўлакай номимга ёзилган номани болакайга сездирмасдан майда-майда қилиб йиртиб ташладим...

III

Расмий хатни кўрган бош муҳаррир типирчилаб қолди.

Катта-катта залларни тўлдириб ўтирадиган юзлаб одамларни ўзига қаратоладиган шундай бийрон одам денг, нима деярини билмайди, нукул жавдираб менга қарайди.

– Нега... нега менга юборишибди? – шивирлаб сўрай олди у ниҳоят.

Суннатни сал нарироққа қўйиб келгандим, шунинг учун дадил жавоб бердим:

– Сиз энди газетанинг раҳбарисиз, хўжайин.

– Балки сизгаям юборишгандир? – шубҳаланиб қаради раҳбарим. – Бўлмаса нега етаклашиб юрибсиз?

Кўзимни лўқ қилиб:

– Йўқ, – дедим. Сўнг ёлғонни қўшалоқ қилдим: – Ўша учрашувда телефон рақамимни бериб келгандим. Қўнғироқ қилиб, уйингизни сўрашганди, бошлаб келавердим.

– Бекор кипсиз...

Бош муҳаррир адои тамом бўлди. Сўнг қатъийроқ гапиришга уринди:

– Ҳеч иложим йўқ. – У юқориға, учинчи қаватга ишора қилди: – Янгангиз билиб қолса, уйда қиёмат қойим қўпади денг.

Ўзимни ҳайрон бўлганга солдим:

– Нега энди? Ахир расмий хат бор-ку... Бунинг устига хатда “...режали таъмирлаш ...таъминлашингизни илтимос қиламиз” деган сўзлар ёзилган. Бунақа гаплар қанақанги ҳужжатларда учрашини ўзингиз яхши биласиз.

Бошлиғим мунғайиб қолди:

– Менам шунга иккиланиб қолдим-да. Бўлмаса-ку... Ким билади дейсиз, қанақа идоралардан ўтган бу хат...

Қаранг, мана шу масалада қарашларимиз бир экан.

– Уйни ўтган ҳафта таъмирдан чиқарганмиз, – ни-
магадир менга изох бера бошлади раҳбарим. – Паркет-
нинг ўзи палон пул... Шунга уйни “сиз”лаб, ўзимизни
“сен”лаб юрибмиз. Беп-бегона одам тўсатдан бостириб
кириб олса... ўзингиз тушунасиз... Қанақа тарбия олган
у...

– Бизнинг “Меҳрибонлик уйлари” тарбияланувчи-
ларининг одоб-ахлокига, маданиятига ҳар қанча ҳавас
килса арзийди... – ўзимизнинг мақоладан иқтибос кел-
тирдим мен.

– Албатта, албатта, – фикримни маъқуллашга шош-
ди муҳаррир. – Лекин ўзи ўшанда фамилиямни қўйма-
сангиз бўларкан. Беҳабар қопман-да. Бўлмаса-ку, олди-
риб ташлардим-а...

Қарасам, мен айбдор бўлиб қоладигандайман. Дар-
ров ҳужумга ўтдим:

– Агар эсингизда бўлса кечкурун, саҳифаларга қўл
қўйишингиз олдидан яна бир марта олдингиздан ўтган-
дим...

Мик этолмай қолди бечора.

– Уч ой-тўрт ой ўтади-кетади, хўжайин. Уйингиз
беш хонали бўлса. Бирон кичикрок хонаними, бал-
конними бериб турасиз-да. Баҳонада сизнинг бир чин
етимга яхшилик қилганингиз қолади. Буни ўзим алохи-
да катта мақола қилиб, марказий газеталардан бирига
бераман.

Лекин бундай истикбол унчалик шодлантирмади
шекилли, муҳаррир пешонасини эзғилаганча кўп ўй-
ланди, хўб мулоҳаза юритди, ахийри олисроқда биздан
кўз узмай турган Суннатга хавотирланиб қараб қўйгач,
яна менга шивирлади:

– Агар иложим бўлганида эди... жон дердим, иним,
жон дердим. Лекин бу ерда... бу ерда... биласизми, бу
ерда Барнаул синдроми бор-да.

– А?

Хайратда колганимни кўрган (илло, шу кунга довур “афғон синдроми” деган атамани эшитгандим, холос) раҳбарим дарҳол тушунтириш берди:

– Бир пайтлар хизматни ўша юртларда ўтаганмиз. Ёш, ўт-олов бўлганмиз денг... Ўша ерлик қизлар билан танишиб дегандай... “оламан-тегаман” қабилидаги қизгин аҳду паймонлар бўлган... Янгангиз бўлса тўйдан кейин бундан хабар топиб қолган... Шунга... агар бу болачани бошлаб кирсам, янгангиз дарров эски жанжални бошлаши аниқ...

Рости, ҳеч нимага тушунмадим. Янглишмасам, раҳбарим бундан ўттиз йиллар муқаддам хизматда бўлиб келган. Суннатнинг ёши эса нари борса ўн иккида... Нима, онаси туя гўшти еган бўлиб чиқадими?

Буни айтгандим, баҳонаси жўясиз эканлигини сездими, қизариб кетган раҳбарим ўзини оқлашга тушди:

– Ҳалиги айтишади-ку, “уруғингдир-аймоғингдир” деб... Хотинларни биласиз-ку...

– Хоҳласангиз туғилганлик ҳақидаги гувоҳномасини олиб келиб кўрсатаман.

Раҳбарим руҳсиз қўл силтади:

– Янгангиз бунақа масалаларда ҳеч кимга, ҳеч қанақанги қоғозга ишонмайди.

– Лекин Суннатнинг сочи қора, кўзиям қора, ўзи буғдойранг...

– Айнан шуниси шубҳали кўринади-да...

Барибир бу ердаги мантиқни англашга ақлим ожизлик қилди. Нима, Суннат энди раҳбаримнинг олис Барнаулда қолган боласининг боласи, яъни невараси бўлиб чиқадими? Бунга ақл бовар қилмайди-ку...

Ваҳимага тушган, бўжмайиб қолган муҳаррир ялинишга тушди:

– Иним, таҳририятда ишонган одамим ўзингиз бўласиз. Келинг, шу масалада ёрдам беринг, яхшилингизни бир умр унутмайман. Биласиз, кейинги ойда

ўринбосар пенсияга кетади. Бу вазифага сиздан бошқа муносиб одамни кўрмайман...

Муовинлик яхши албатта. Бироқ Суннатни уйга олиб кетишим учун бу дастак бўлолмасди барибир.

– Мақолада яна бир одамнинг имзоси бор эди, – дедим мен.

Рахбарим менга жовдираб қаради:

– Лекин унга расмий мурожаат бўлмаган-да.

– Бўлган.

Мухаррир менга ишонқирамай қаради:

– Агар суратчигаям бўлса... демак унда сизгаям бўлган экан-да.

Бўш келмадим:

– Бор бўлса, қани у? Мен кўрмадим... Кетдикми, хўжайин?

Кўз кириб билан кузатиб турдим, йўл-йўлакай биринчи имконият туғилиши биланок мухаррир ўз номига ёзилган расмий номани болакайга сездирмасдан майда-майда қилиб йиртиб ташлади...

IV

Кулоғи оғирлигидан ташқари, суратчимизнинг озгина тўнглиги ҳам бор эди. Ким билади, балки тобора қар бўлиб бораётганини сезганидан сўнг асабларини жиловлаш қийин бўлаётгандир.

Аллақачон қоронғулик тушиб улгурганди.

Мухарриримизнинг жон куйдириб тушунтиришларини болалар майдончасида тик туриб эшитган, расмий илтимосномани эса қўл телефони чироғида ўкиб чикқан сураткашимиз биздан сал олисда, симёғоч тагида турган Суннат томонга ўшшайиб қараб қўйгач, сигаретасини чуқур-чуқур тортган қўйи гапни калта қилди:

– Рухсат бермайман! Менинг уйим – менинг қўрғоним! Унга менинг рухсатимсиз киришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ! Сиз менга раҳбар бўлсангиз, соат олтигача

рахбарсиз. Ундан кейин мен эркин одамман! Бу ерга келиб менга хўжайинлик қилишга ҳам ҳаққингиз йўк!

Ўсал бўлган муҳаррир менга мўлтираб каради. Саркаш суратчига вазиятни ётиғи билан тушунтиришга уриндим:

– Ҳеч ким сизни мажбурлаётгани йўк. Лекин шундай бўлиб қолибдими, етим-есирларга, қаровчиси йўк болаларга ёрдам беришимиз керак. Бу сизнинг фуқаролик бурчингиз, ака.

Суратчи ўқрайиб, юзимга тутун пуфлади:

– Ўзларингнинг-чи, ўзларингнинг шунақанги бурчларинг йўкми?

– Нега йўк бўларкан, бор. Лекин расмий илтимоснома сизнинг номингизга келган-да. Айнан сизни танлашган. Бу бежиз эмас, ака. Демак эътибордасиз. Бу хат ортида кимлар туриши мумкинлигини бир ўйлаб кўринг-а... Агар шунақанги илтимоснома бизга келса эди, шак-шубҳасиз дарров рози бўлардик. Чунки...

– Шуми?

Расмий хатни бурнимга такаган суратчи тўсатдан чўнтагидан зажигалка олиб чақди ва оловни қоғознинг четига тутди. Хужжат қорайиб-буралиб турди-да, бирдан “пов” этиб аланга олди. Хўжайин иккимиз бирон нима қилиб улгурмадик ҳам...

Аммо бир ёмондан бир яхшилик чиқиши ҳам бор гап экан. Биз ҳафсаламиз пир бўлган аҳволда, бошимиз котиб қолавердик. Жаҳл билан тўққизинчи қаватдаги хонадони томон кетаётган суратчи:

– Ана, жуда кўчада қолган бўлса менинг бир хонали уйимга тикмасдан ишхонага обориб кўйинглар! Саккизта хона ҳувиллаб ётибди-ку. Диван бор бўлса! – деб қолса бўладими!

Ана ечим! Шошганда “лаббай” топилмас деганлари шу бўлса керак-да.

Суннатни олиб ишхонага шошдик...

Дарҳақиқат, ходимларнинг маданий дам олиши учун мўлжалланган хонада кенг-мўл диван бор эди. Телевизорни, турли газета-журналларни айтмаса ҳам бўлади.

Камбағалнинг ишини Худо қўллаган экан. Буни қарангки, хўжайиннинг кабинетигади ҳолодильникдан бироз қазӣ-қарта, нон ҳам топилди. Чой бемалол: “Телефал” электр чойнаги гуриллаб ишлаб турибди.

Қоровул Эргаш отага Суннатдан – биз уни ходимларимиздан бирининг узоқроқ қариндоши деб қўя қолдик – хабар олиб туришни қайта-қайта тайинлагач, раҳбар иккаламиз уй-уйимизга қайтдик...

Йўлда муҳарриримиз:

– Балки болақайни қоровул штатига олиб қўярмиз?
– деди маслаҳат солгандай бўлиб.

– Эргаш ота-чи?

Раҳбарим пинак бузмади:

– Ярим ставкага.

Рости, қувониб кетдим:

– Яшанг, хўжайин. Бошингиз олтин-да. Ҳам ишли бўлиб қолади бола бечора, ҳам жойли. Еб-ичиши ҳам ўзининг бўйнига... Қўйнидан тўкилса қўнжига-да... Отаҳонга эса ярим ставкаям етиб-ортади. У ёқдан отнинг калласидай пенсия олиб турган бўлса...

Уйда “муҳим йиғилишда ушланиб қолган” меҳнаткаш ходим сифатида шоша-пиша овқатлангач, дам олиш учун ётоқхонага ўтдим. Аммо нимагадир уйқум келавермади. Муаммо-ку силлиққина ҳал бўлди, бирон киши сўраб қолса ҳам “Бу шахсан бош муҳаррирнинг ташаббуси билан амалга оширилди”, деб туравераман. Ҳа, мен раҳбаримнинг кўрсатмасини бажарганман, ҳолос. Бироқ масаланинг бошқа томони ҳам бор. Менга... бизга расмий хат йўллаган “Меҳрибонлик уйи” орқасида ким, кимлар тургани қизиқтирарди. Мақсадлари нима уларнинг?..

Шундай ташвишли хаёллар билан ухлаб қолибман.

Тонг сахарда кўнғирок товушидан уйғониб кетдим. Кўл телефонимни олмасимдан тахмин қилдим: хўжайин. Тўғри топган эканман, у кишиниям мени қийнаган савол туни билан безовта қилиб чикибди: “Агар юқоридан ишора бўлмаса, анави бўғирсоқ директор газетанинг раҳбарига бундай илтимоснома билан чиқишга журъат этолмасди. Абдужаббор, бу ерда бир гап бор... Айниқса “таъминлашингизни илтимос қиламиз” деган жумла мени кўп безовта қиляпти. Тепанинг қароридан олинганга ўхшаб кетяптими-ей... Ҳаммасини аниқлаш керак, ҳаммасини... Ишқилиб, қовун тушириб қўйган бўлмайлик-да...”

Кўлимдан келганча раҳбаримга далда берган бўлдим: “Сиз жудаям оқилона йўл тутдингиз, хўжайин. Бемалол айтиш мумкинки, бир ўк билан иккита қуёни урдингиз. Яъни ҳам топшириқни бажардингиз, ҳам болани уйингиздан икки, ҳаттоки уч баробар қулайроқ шарт-шароити бор бўлган муассасага жойлаштирддингиз. Ахир, аслини олганда, ишхона сизнинг иккинчи уйингиз-ку...”

Тилёғмалигим иш берди: ие, ўзим билмай туриб жуда ақлли иш қилиб қўйибман-ку, деган ўйга борган шекилли, муҳаррир сал хотиржам тортгандай бўлди-да, машинасини эртароққа чақирганини айтди. Ишга бирга борадиган бўлдик. Аввал болакай билан гаплашиб кўрамиз, сўнг, агар саволларимизга тўлиқ жавоб ололмасак, тўғри “Меҳрибонлик уйи”га ўтамиз.

V

Диван бўм-бўш эди.

Шошиб ҳовлига чикдик.

Қоровул кечаси болакайни уйига обориб қўйибди.

Отахон ўзини оқлади:

– Меҳмон мусофирга ўхшаб ишхонада ётмасин дедим-да.

Хизмат машинасида коровулнинг уйига келдик.

Буни қарангки, Суннат тонг қоронғусида ҳеч кимга билдирмасдан ховлидан чикиб кетибди. Буни эшитган раҳбаримиз тутақиб кетди. Аммо нима ҳам қила олардик?

Бошимиз котди...

Ўйлай-ўйлай охири “Меҳрибонлик уйи”га йўл олдик.

Ўша-ўша, юм-юмалоклигига қарамасдан серҳаракат, одамга бурни устидаги кўзойнаги оша хурсанд бўлиб қарагани маҳал болаларни кулдириб юрадиган масҳарабозга ҳам ўхшаб кетадиган директор бизни кучок очиб кутиб олди. Унинг ўзини ҳеч нарсдай хабарсиздай тутиши мени шубҳалантирди.

Кабинетга кириб, бир пиёладан чой ичиш асносида эҳтиёткорлик билан таъмирлаш ишлари қандай кетаётгани ҳақида сўрадим.

Саволим директорни ажаблантирди:

– Ўзингиз кўриб турибсиз-ку, укажон, бино ўтган йили тўлиқ капитал таъмирдан чиққан. Энди ўн беш-йигирма йил бунақанги ташвиш бўлмайди бизда.

Мен муҳаррирга қарадим, муҳаррир менга.

Сир бой бериб қўймаслик учун, гўёки гап орасида шунчаки қизикқан киши бўлиб, Суннатни суриштирдим: “Қалай бизнинг қаҳрамон, сакраб-сакраб юрибдими?..”

– Юрибди, эрталаб гуруҳида кўрувдим, – киприк кокмай жавоб қайтарди директор.

Биз айнан шу гуруҳга боришга изн сўрагандик, директор таклифимизни қувончдан боши осмонга етгудай бўлиб қабул қилди, сўнг хаяжон билан бу йигитчанинг китобдан бош кўтармаслигини, ҳатто яширинча бир нималар ёзиб юришини тўкиб соларкан, мабодо унинг машқларидан намуналар талабимизга жавоб бериб, газетамизда чоп этилиб қолса – “Ҳа, ҳа, биламиз нима учун келганларингизни! Қадамларингизга гул битсин,

акалар!” – бутун “Меҳрибонлик уйи” биздек бағри кенг ижодкорлардан беҳад миннатдор бўлишини, зеро ҳар қандай эътибор болалар учун ҳақиқий байрам эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтди. Тўғри, дея қўшиб кетди директор, Суннатжонимизнинг анча-мунча шўхлиги, қувлиги ҳам бор, ўзича бир нималарни ўйлаб топиб юради, баъзан шунақанги жиддий саволлар бериб қоладики, нима деб жавоб қайтаришни ҳам билмай қоласан киши; аммо буни тушунса бўлади, хўш, рухшуносимиз таъбири билан айтганда, бола ўтиш ёшида, онг-шуури, дунёқараши шаклланадиган даврда; дейлик, асалари гуллардан бол йикқанидай, бизнинг битирувчимиз ҳам турмушдан ўзининг келажак ҳаётини белгилаб берадиган маълумот-хулосалар йиғадиган боскичда. Бу жараёнда сизлардек бағри кенг ижодкорларнинг иштироки эса нур устига нур бўлиб хизмат қилиши шубҳасиз. Ахир амалий иш, ибрат барибир бошқача-да. Айниқса Суннатжондек тийрак нигоҳли, дунёга ҳайрат кўзи билан қараётган, уни англашга уринаётган ижодкор йигитча учун...

Йўлакда бир зум ўша жинқарчани таъриф-тавсиф этишдан тўхтаган директор дарс жадвалига қараб олди: гуруҳ компьютер машғулотида экан.

Бордик. Синфдаги болалар ўринларидан туриб, салом беришди. Улар орасида Суннат ҳам бор эди. Алик олганимиздан сўнг болалар ўтиришди, ўқитувчининг рухсати билан машғулотларини давом эттиришди.

Суннатнинг ёнига бордим. У компьютер экранидан кўз узмас, бекорчи бир нималарни чизиб ўтирарди.

Унга диққат билан қараб туравердим. Аммо болақай менга мутлақо эътибор бермади, баайни ёнида бегона, нотаниш одам тургандай...

Хўжайин иккаламиз ишхонага қадар “мик” этмай келдик...

(2014 йил)

БОЗОР

Камол акага

“...Элнинг қандай яшаётганини билмоқчи бўлсанг, аввало, унинг бозорларига қара, дейди донишманд халқимиз. Дарҳақиқат, бугун вилоятимизда фаолият кўрсатаётган деҳкон бозорларида сотувчи ва харидорлар учун яратилган қулай шарт-шароитларни, пештахталардаги тўкин-сочинликни кўриб, дилинг равшан тартади...”

Давроннинг дили равшан тортмади, билъакс, пешонаси тиришганча матндаги “фаолият кўрсатаётган” сўзлари тагига қалин чизик чизди, қоғоз четига сўрок белгиси қўйди. Қандайдир қовушмаганрок, газетийрок сўз бирикмасими-ей. Ўзгартириш керак. Наҳотки бозор “фаолият кўрсатса”?

Кейинги жумлани ўқиб Давроннинг дили баттар хуфтон бўлди. Нима эмиш, вилоятимизда “11 нафар бозорлар” яна “фаолият кўрсатаётган”миш... Ўзи ўн битталиги аниқ бўлса, “нафар”игаю кўплик кўшимчасига бало борми? “Фаолият”ингга ўт тушгур мухбир бисотидаги тўртта сўзни айлантиравераркан-да...

Сўнгги жумла таниш туюлди, муаллифини ҳам эслагандай бўлди, бироқ ўзини чалғитиш учун “Буюклар бир хил фикрлайди”, деб минғирлаб қўйди-да, папкани шартта ёпди: аввал тасвирга олиб келсин, таҳрир кейин.

Ўзи уч-тўртта фотосуратни бирин-кетин экранга чиқариб, шу сабил колгур матнни дикторга ўқитворсам бўларди. Аммо Даврон ишига ижодийроқ ёндашди: ҳеч бўлмаса “пештахталардаги тўкин-сочинлик” томошабинни ўзига жалб этар. Устига-устак, кўрсатувни бу аҳволда, қуруққина ўтказворса, душанба кунги “пяти-минутка”да Обидалиннинг чакаги очилиши аниқ: ўзиям “Ўтган ҳафтада ҳукуматимиз томонидан амалга оши-

рилган кенг кўламли ишлар ва халқаро ҳаётнинг муҳим масалалари”га бағишланган уч соатлик йиғилишининг камида сўнгги эллик-олтмиш дақиқасини – исмини айтмасдан туриб, албатта – Давронни дўппослаш билан ўтказди; “эришилган ютуқлар билан бир қаторда, афсуски, айрим ўз ишига масъулиятсиз, дангаса, лоқайд режиссёрларимиз томошабинни бизнинг каналимизга жалб этишга эмас, аксинча, ундан бездиришга хизмат қилмоқда. Буни ўтган ҳафта эфирга узатилган баъзи бир кўрсатувлар шундоққина кўрсатиб турибди... Ахир, қаранглар, Яқин Шарқда нималар бўляпти! Араб мамлакатларида нималар бўляпти? Бизда эса, худога минг қатла шукр, тинчлик-ку...” Ҳой банда, халқаро вазиятни қўйиб турайлик, ўзимизнинг каналда қайси кўрсатув нимани кўрсатиб турибди экан, деб сўрайдиган мард йўқ; ваҳоланки, вазият ажабтовур: ҳамма бу тағдор шамалар қайси кўрсатув ва кимнинг шаънига ёғдирилаётганини яхши билиб туради... Кейинги пайтлари бир-икки юқорида идораларда жиддий танқид эшитиб, соясидан ҳам чўчиб қолган, юмшоқ курсисининг омонатлиги хусусидаги миш-мишлардан баттар ваҳимага тушган бу амал гадоси нечукдир ўзининг тагини зимдан кавлаётганлар бошида айнан мана шу Даврон турибди деб ишонади, шу хавотири боис янада эҳтиёткорлик қилади, “гуруҳ боши”ни танқид қила-қила ишдан бездириб, “ўз ихтиёримга кўра...” деган аризасини олишни чандон орзу қилади, тўғридан-тўғри думини тугиб юборишга эса яна кўркади: ким билади, неча йиллардан буён сабр билан бир жойда ишлаб келаётган бу доғули, кўрс режиссёр ортида кимлар турибди, балки улар атай раҳбарнинг хато қилишини кутишаётгандир, кейин “Ҳа, мана, охири қўлга тушдинг-ку. Энг тажрибали режиссёрни статьясиз ишдан бўшатдинг-а!” деб судма-суд сургашар...

Бунака юраксиқар йиғилиш пайти кимга қийин, Давронга қийин: эътироз билдирайин деса, исми ёинки

кўрсатув номи аниқ айтилмади, инчунун, Обидалининг бир-икки хайбаракаллачиси “Тап эгасини топибди-да”, дея пичинг қилиши аниқ; “бетимнинг қалини – жонимнинг хузури” деб жим ўтираверайин деса, беш-олтита ҳамкасбининг “биз ҳаммасини тушундик” дегандай ер остидан бир-бирларига маънодор қараб, “ихм-м”лаб кўйишлари жонини бўғзига келтиради...

Хуллас, шунақанги майда-чуйда гапларда-эй...

Авжи ёз. Одамни лоҳас қиладиган иссиқ.

Амортизатор деган матаҳи йўқ аравадай ҳар чуқурга тушганда сакраб-ғирчиллаб кетаётган “Дамас”да телевидениега энг яқин бозорга келишди.

Даврон операторга ишора қилди:

– Музап, кўрсат хунарингни.

– Менга вазифа аниқ кўйилмади, – тўнғиллади Музаффар. Сўнг, Давроннинг энсаси қотганини кўргач, изох берди: – Салбий пландами, ижобий?

Даврон эслади: яқин келажакда бозори роса чаққон бўлиб кетиб, не-не фильмларни саҳналаштиришини башорат қилиб юрадиган бу оператор, дейлик, “салбий планда” деб кўрсатма берилса, ёндан, тепадан, пастдан камерасини яқинлаштириб-узоқлаштириб, ёриткич чирокларини фақат ўзи биладиган тарзда жойлаштириб суратга олар, натижада, дейлик, энг хурлико қиз ҳам экранда олабўжи бўлиб кўринар ва аксинча, “ижобий план”га ўтганида, лофи билан айтадиган бўлсак, кампирни сулув қизга айлантириб юборарди.

Даврон ҳафсаласиз қўл силтади:

– Ижобий. Умумий план кўпроқ бўлсин.

– Ярим соатда гатоп бўлади, ака.

Даврон соя жой излаб атрофга аланглади. Дарвоза ёнига қадар сотувчилар эгаллаб олишган. Кун тиғида, маҳсулотини шундок ерга қўйган, ўтган-кетган харидорларни бакириб-чакириб ўзларига чорлаётган хотин-халажга қараркан, Даврон беихтиёр мийиғида илжайиб қўйди: мана тараққиёт деганлари – бир эмас,

бир неча сотувчи ёнида электрон тарози турарди... Ҳа, ана, бозорнинг усти ёпилган қисми кўланкали кўринди. Кўрсатув матнини ҳаёлида пиштаётган Даврон шу томонга юрди.

Бозор... Ўзбек бозори... Доимий ғала-ғовур, тўлиб-тошган пештахталар, маҳсулотларнинг ўзига хос қоришиқ иси... Узлуксиз мулозамат: “келинг, ака, келинг... татиб кўринг”... Савдоси пишган иккала томоннинг фавқулодда мамнунлиги: сотувчи кимматроққа сотганидан, харидор арзонроққа олганидан...

Тан олиш керак, муҳбир қизча бир балони биларкан: димоғига “гуп” этиб урилган кўкатлар аралаш райхоннинг ўткир иси Давроннинг дилини равшан торттирди.

Беихтиёр оғзининг таноби қочган Даврон чеккароққа ўтди.

– Амаки, зира оласизми? Ургутники...

Елкасига халтача осиб олган йигитча унинг бурни тагига бир кафт зирани яқинлаштириб турарди. Ҳақиқий зиранинг ҳақиқий хуш бўйи... Боши айланиб кетган Даврон аранг бош чайқади:

– Раҳмат, ука.

Моли ёққанини сезган йигитча тирғалишини қўймади:

– Сизга арзон қилиб бераман, амаки.

Даврон бош чайқади:

– Ҳали ишга боришим керак. – Сўнг, йигитчанинг ажабланиб қараб қолганини кўриб, тушунтиришга уринди: – Бунингдан озгина оборсам, иси бутун студиани тутиб кетади-ку.

Чакқон йигитча фаросатлигина ҳам экан, дарҳол халтачасидан жимитдай салафан халтача чиқарди:

– Бунинг йўли бор. Мана бунга соламиз, иси ўзида туради. Кечқурун уйга борганда очасиз...

Даврон буни ўзича тасаввур қилди: ошхонага киради, салафан халтачани очади ва... зора... Зора аёли табассум қилса... Дунёда энг бахтсиз ота-она – фарзандини тупроққа топширган ота-она экан... Ахир... бир ярим

йилча бўлиб қолди, ўша фожиада ўзини айбдор санаб, “Мактабига ўзим бориб олиб келсам нетарди-и...” деган изтиробли, оғули армон исканжасида ич-этини еяверганидан озиб-тўзиб кетган хотини Даврон қайларгадир яшириб ташлаган суратларни барибир топиб олади, уларни бағрига босганча хонадан хонага шарпадай сассиз ўтиб юраверади, юраверади. Бир ярим йил бўлиб қолди, муздай уйда қабристон сукунати ҳукмрон... Зора...

Харидорда мойиллик уйғонганини англаган йигитча овозини пасайтирди:

– Бошқаларга учдан бераётгандим, майли, сизга иккига розиман, амаки...

– Қўймадинг-қўймадинг-да.

“Амаки” чўнтагига қўл солди.

Давроннинг аниқ эсида: пулни берди, салафан халтачага тугилган зирани шими чўнтагига солди, ҳатто шошиб бурилиб кетаётган йигитчанинг “Омон бўлинг, амаки” деганини ҳам эшитгандай бўлди ва... худди шу сонияда қулоғи тагида:

– Бу сизга тегишлими? – деган савол жаранглади.

Гап оҳанги... У ҳаммасини фош этиб қўяди... Савол оҳангида ҳам ижирғаниш аралаш пўписа ва ҳаттоки андаккина... менсимаслик бордай эди. Даврон ёнига қаради. Камерасини елкасига қўйиб олган Музаффар бақувват, калта сочли, мушакдор икки йигит ўртасида бўрилар қўлига тушган куёндай шалвирабгина турарди. Қизиғи, кун иссиқлигига қарамасдан бир хилда қора футболка кийиб олган йигитларнинг башаралари ҳам икки томчи сувдай бир хил эди: афтидан, Ҳасан-Ҳусан бўлишса керак.

– Яъни? – саволга савол билан жавоб қайтарди бунаканги муомаладан кайфияти бузилган Даврон.

Ҳасаними-Ҳусаними бармоғини операторнинг бурни тагига олиб бориб, саволини такрорлади:

– Бу киши сизга тегишлими, деяпман?

Азалдан жаҳли тез, сиркаси сув кўтармайдиган Даврон бир амаллаб ўзини босди, одатига кўра вазиятни юмшатиш учун ҳазил қилишга уринди:

– Бу киши менга тегишли эмас... Агар менга тегишли бўлганида эди, камерасини олиб қолиб, ўзини кўтарасига сотиб юборардим-қўярдим. Шундаям агар буни оладиган мард топилса!

Йигитлар бир-бирига қарашди: афтидан, гап мазмунини англашмади.

Музаффар ёрдамга келди:

– Даврон ака. Булар съёмкага рухсатларинг борми, деб сўрашяпти?

– Рухсат? Бор! – Даврон чўнтагидан хизмат гувоҳномасини олиб кўрсатди. – Бўлдимми?

Ҳасаними-Хусаними гувоҳномани қўлига олди, Давроннинг асабини баттар ўйнаган кўйи бир ундаги суратга, бир режиссёрга қаради, караганда ҳам шубҳаланиб, ишонқирамай қаради, кейин, бироз ўйланиб тургач, мутлақо кутилмаган саволни берди:

– Бу ерда бозорда съёмка қилиш мумкин, деб ёзилмаган-ку?

Даврон кулишини ҳам, йиғлашини ҳам билмай қолди. Кейин, тишини тишига босган кўйи, тушунтирди:

– Мен вилоят телевидениесининг режиссёри бўлман. Телевидение! Бу йигит эса операторим. Биз истаган пайтимиз, истаган жойда, нимани хоҳласак ўшани суратга олишга ҳақлимиз. Энди ҳаммаси тушунарлими?

Даврон ўзича “икки карра икки – тўрт” бўлишини исботлаб қўйгандай, гувоҳномасига қўл чўзди. Аммо ўйлайверганидан пешонаси терлаб кетган йигит бошқача фикрда экан шекилли, гувоҳномани қайтариб бермасдан:

– Хўжайинга учрашинглар бўлмаса, – деди.

Ким билади, “телевидение” сўзи таъсир қилдимми, йигит бу гал сал шаштидан тушиб гапирди.

Даврон пичинг килди:

– Хўжайинсиз иш битмайдими?

Йигит бош чайқади:

– Битмайди. Тартиб шунақа.

Кўкрак чўнтагидан ручка билан ёндафтарчасини чиқараётган Даврон навбатдаги зарбани берди:

– Биз-ку, ўзимизни таништирдик. А, сизлар ким-сизлар? Энди марҳамат қилиб сизлар ўзларингизни таништирсангизлар. – Гапнинг давоми пишак дўқига ўтиб кетди: – Бизда ҳам тартиб шунақа. Ким ишимизга халакит берса, бу ҳақда ўз хўжайинимизга ёзма ҳисобот беришимиз керак. У киши эса ўз навбатида юқорига... Адашмасам, сизнинг исмингиз Хусанжон эди, а? Фамилиянгиз нимайди?

Ҳасанми-Хусанми сал сергак тортди, Давронга баттар шубҳаланиб тикилди:

– Отимни... отимни каердан биласиз?

Бу қадар гўлликдан таъби тирриқ бўлса-да, Даврон иложи борица маънодор оҳангда жавоб қайтаришга уринди, ҳатто молини арзонга бераётган зира сотувчиси каби овозини пасайтирди:

– Бизга ҳаммаси маълум, жигитлар...

“Жигитлар” яна бир-бирларига қараб қўйишди.

– Кетдик, – деди улардан бири ва йўл бошлади.

Иккинчиси орқага ўтиб олди: важоҳатидан жиноятчиларнинг қочиб кетишига йўл қўймайдигандек...

Вазият ғалати эди. Даврон билан оператор шу алфозда бутун бозорни кесиб ўтишди ва эшиги тепасига “Маъмурият” деб ёзилган бир қаватли бинога киришди.

Бозорқўм деганлари оромкурсисида ўтираверганидан бўйи пасайиб, қорни қаппайиб қолган биткўз, тепакал киши экан. Аммо қарашим жуда ўтқир деб ишонса керак ёки биров уни шунга ишонтирган, ишқилиб, худди “Ичингда нима борлигини биламан” ёинки “...билиб оламан” дегандай қаттиқ тикилиб туравераркан. Бунини Даврон салом-аликдан кейиноқ ҳис қилди.

– Хизмат?

Даврон ўзини таништириб, хизмат гувоҳномасини кўрсатди. Киприк қокмай тикилиб турган бозорқўм саволини сал кенгайтириб такрорлади:

– Биздан нима хизмат?

Даврон изох берди:

– Ҳеч қанақа хизмат йўқ. Шу, бозорлар ҳақида кўрсатув таёрлаётгандик. Шунга...

– Бизнинг бозор ҳақидами?

“Ғалча!” деган фикр Давроннинг миясига чакмоқдай урилди. Ахир ўз оғзи билан “бозорлар” деб турибди-ку.

Режиссёр ўзини мажбурлаб кулимсиради:

Йўғ-э, ака. Бу умуман бозорларимиз ҳақида. Улардаги тўкинлик-сочинлик, дегандай. Маъмурчилик...

Йўқ, ҳамон ўшшайиб, киприк қокмай туришига қараганда бу “ғалча” ё ўзбечани тушунмайди, ё эшитган гапининг мазмунини англаб ололмайди... Йигирма йиллик журналистга ҳаттоки ўзини танитишни раво кўрмаган мана шундай довдир қаршисида ҳисобот бераётгани учун Даврон ўзини ўзи ёмон кўриб кетди. Шу боис гапини кескинроқ оҳангда тугатди:

– Қисқаси, ишдамиз-да, ака. Давлат ишида.

– Шунақа... шунақа дардларинг бор экан, бир оғиз рухсат сўрасаларинг нима қиларди?

Бозорқўм ўпкалаяптими ё дўк уряптими – тушуниб бўлмади. Шундай бўлса-да, Даврон ҳар эҳтимолга қарши паст тушди:

– Узр, хато биздан ўтипти. Кейинги сафар албатта рухсат сўраймиз.

– Юристан сўрадим, мен рухсат беришим учун расмий бланкаларингда расмий хат олиб келишларинг керак экан.

Давроннинг бир тили қичиди, бир тили қичиди: “Ахборот эркинлиги принциплари ва қафолатлари тўғрисида”, “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”, “Телекоммуникациялар тўғрисида” ва ҳаттоки

“Муаллифлик ҳукуки ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”-ги қонунлардан ўзи биладиган бандларни қалаштириб келтириб ташлаб, суҳбатдошини мот қилмоқчи бўлди, аммо бозорқўмнинг бўзрайиб ўтиришиданок бундай сўзамолликнинг бефойдалигини сездию, тишини тишига босди:

– Албатта. Расмий бланкада, раҳбаримизнинг имзо-си ва юмалоқ муҳри билан.

Шу билан гап-сўз тугагандай, бозорқўмнинг исми шарифи махфий қолган учрашув якунлангандай туюлди. Режиссёр хайр-хўш учун оғиз жуфтлаган маҳал эшик очилганини сезиб, беихтиёр ортига ўтирилди.

Остонада оппоқ калта сочиға мутаносиб тарзда оппоқ кўйлагу оппоқ шим кийган, ҳатто оппоқ қайиш таққан, бироқ бу оқликлар унинг қорамтир юзини баттар қорароқ қилиб кўрсатаётган олтмиш ёшлардаги лўмбиллаган бир киши оппоқ тишларини намоёиш этаётгандай илжайганча қучоқ очиб турарди:

– Ассалому алайкум, салом-ассалом, Давронжон акажон!

Даврон ёши ўзидан анчагина катта эканлиги шундоқ кўриниб турган “укажон”ини танимади, бунинг устига киёфалар борасида ўзининг хотираси сустроқ эканини тан олади: бир кўрган одамнинг юзини аниқ эслаб қололмайди, шу боис, ҳар эҳтимолга қарши ўрнидан турди, осмондан тушгандай пайдо бўлиб қолган бу одамга ноқулай бўлмаслик учун қучоғини очди.

Дарҳақиқат, “укажон” яқин таниш-билишлардан шекилли, астойдил ачомлашиб кўришди, Давроннинг белини қаттиқ сиқиб ҳам қўйди.

– Учрашадиган кунимиз ҳам бор экан-ку, акажон! Фақат кўрсатувларингизни томоша қиламиз, охирида фамилиянгизни ўқиймиз. Тўй-маъракаларда узоқдан кўриб қолардим-у, “Шу одам билан бир гурунглашсам”, деб юрардим, қаранг, бугун уйдан Худо деб чиққан эканман...

Мактов... кимга ёқмайди. Айникса ўзингга халк душманига қарагандай ўқрайиб қараб турган бозорқўмининг ёнида бундай гапларни эшитиш... Давроннинг ҳам етмиш икки томири бўшашгандай бўлди, лаб-лунжини йиғиштириб олишга уринганча:

– Ҳа энди... – дея олди.

Ҳамон кутилмаган бу учрашув хаяжонидан кўзлари чакнаб турган оқ либос мухлис ҳаммасини тушунгандай режиссёрнинг елкасига қокиб қўйди:

– Камтарсиз-да, акажон, камтарсиз. Қани, ўтирайлик.

Ўтирдилар. Янги меҳмон узундан-узок дуо қилди, сўнг ҳол-аҳвол сўрашишга ўтилди.

– ...Тўғриси, Давронжон акажон, сизни кўриб бошим осмонга етди. Туя сўйиб чақирсак ҳам келишга фурсати йўқ одам, ўз оёғи билан келиб ўтирса-я. Хўш, биздан нима хизмат, акажон?

Туя сўйиб чақиришса ҳам келолмайдиган одам вазиятни тушунолмай, бироз гаранг бўлди: бу оқ либосли одамнинг бозорга бирон алоқаси бормикан? Умуман, бу ерда ўзини таништирмаслик урф шекилли. Шунгами, режиссёр мужмалрок жавоб қайтарди:

– Шу... хизматчилик. – Сўнг ҳар эҳтимолга қарши қўшиб қўйди: – Ўзингиз тушунасиз-ку.

Оқ либосли одам телевидениенинг бутун сир-асорини биладиган мардумдай ишонч билан бош ирғади:

– Тушунамиз, албатта тушунамиз!

Хонага сукунат чўқди. Икки бирдай одам ўзига “Мақсадга ўтавер” дегандай синчков қараб турганини кўрган Даврон ўнғайсиз аҳволда қолди: баайни, ниманидир биледи-ю, шуни яшираётгандай.

Ахийри бозорқўм пўнғиллади:

– Бу киши бизнинг юрист.

– Раҳбаровман, – дархол ўзини таништирди ҳуқуқшунос. Сўнг режиссёрга синовчан тикилиб, такрорлади: – Раҳбаров.

– Яхши, – деди Даврон. Сўнг, ҳар эҳтимолга қарши, одоб юзасидан қўшиб қўйди: – Эшитгандайман.

Мамнунликдан ҳукукшуноснинг юзи ёришиб кетгандай бўлди.

– Эшитгансиз, акажон, эшитгансиз. Албатта эшитгансиз. Ҳозирам менга қизиқиб қараб турганингиздан буни билипман. – Раҳбаров ғурур ила кўкрагини керди: – Адашмадингиз, мен ўша судьяман.

Даврон ҳарчанд уриниб кўрди, бироқ “ўша судья”-ни эслолмади. Ким билади, балки бирон мафия-пафияни суд қилиб тилга тушгандир-у, журналистлар телевидениеда кўкка кўтариб мақташгандир, иши билан банд Даврон эса бундай оламшумул воқеадан беҳабар қолгандир.

Режиссёрнинг пешонаси тиришаётганини кўрган бозорқўм кўмакка келди, аммо одатига кўра беписандлик билан ғудраниб қўйди:

– Қозилигида бир қоп буғдойга ўн икки йил берган бу...

– Ҳечам бир қоп эмас-да, ҳечам бир қоп эмас-да! – кизғин эътироз билдирди Раҳбаров.

Бозорқўм саховат кўрсатди:

– Ҳа, ана, икки қоп.

Бироқ бу миқдор ҳам Раҳбаровни қаноатлантирмади:

– Ҳечам икки қоп эмас-да. Ўта катта миқдорда эди.

Бозорқўм энди ҳукушуносини майна қилишга ўтди:

– Ол-а...

Тайёр турган эканми, чўнтагидан қоғоз-ручка олган Раҳбаров бутун эътиборини гап нима ҳақида кетаётганини тушунмасдан, гарангсиб турган режиссёрга қаратди:

– Давронжон акажон! Сизга ҳозир ҳаммасини тушунтириб бераман. Бошидан бошлайман. “Зийнат” жамоа хўжалигида истикомат қиладиган, вақтинча ишсиз фуқаро Маҳмадалиев июль ойи тунларидан бирида хўжалик ҳудудида жойлашган элеваторга, яъни ғалла омборига дон олиб кетаётган, эътибор беринг, юриб

кетаётган тракторнинг тиркама воситаси, яъни тележ-
касига ғараз максадда, касддан, олдиндан белгиланган
боскинчилик режаси асосида чикиб олиб, қўйнидаги
копни ғаллага тўлдириб, пастга ташлаган маҳал хушёр
милиция ходимлари томонидан далилий ашё билан
қўлга олинади. Камина раислик қилган суд жараёнида
айбланувчи маҳалласидан ижобий тавсифнома келтир-
ди, ўзини оппоқ килиб кўрсатишга уринди. Нима эмиш,
бола-чақаси оч қолганлиги учун шундай йўл тутишга
мажбур бўлган эмиш, ўғирликка биринчи марта чиккан
эмиш, бор-йўғи бир коп буғдой олмоқчи бўлган эмиш...
Хуллас, шунақа гаплар-да. Шартга ўрнимда турдим-у,
“Бунақа чўпчакларингни энангга айт, Маҳмадалиев!
Сен давлат мулкини катта миқдорда ўғирлаган ашад-
дий рецидивистсан!” дедим. Адвокати эътироз билдир-
моқчийди, тўрт сонияда гапимни исботлаб ташладим...
Мана бундай. Қаранг, бир коп буғдой етмиш кило ке-
лади.

Бозорқўм пичинг килди:

– Нима, у копни шошмасдан тўлдириб, эринмасдан
оғзини бойлаб, кейин ташлабдими? Солса ўн кило сол-
гандиру пастга отган...

– Йўқ, йўқ, – айёрона бош чайқади собиқ қози. – Сиз
амалиётни гапиряпсиз. Назарияга кўра эса бир копга
шунча буғдой кетади. Хўш, айбланувчи ҳар куни бир
қопдан ғалла ўғирлаган деб ҳисоблаймиз-да, етмишни
уч юз олтмиш бешга кўпайтирамиз. Демак, бир йилда у
камида йигирма беш минг беш юз эллик кило буғдойни
ўғирлаб, ўз шахсий эҳтиёжлари йўлида ишлатиб юбор-
ган бўлиб чиқади.

Бозорқўм пихиллаб кулди:

– Ғалла бир ярим ой, нари борса икки ой ташилади.

– Сиз амалиётни гапиряпсиз-да, акагинам, – кизғин
эътироз билдирди ўз-ўзидан завкланиб кетаётган Раҳба-
ров. – Мен эса масаланинг назарий жиҳатларига кўпроқ
эътибор қаратаман... Демак, айбланувчи бир йилда йи-

гирма беш тоннадан кўпроқ ғаллани гум қилган бўлиб чикаптими? Энди бу микдорни бешга кўпайтирамиз.

Маърузадаги чуқур мантиқни илғаб олишга ҳаракат қилаётган режиссёр хайрон бўлди, беихтиёр:

– Нега? – деб юборди.

Собик қози бажонидил ҳукукий тушунча берди:

– Чунки хўжалик ҳудудидаги элеватор беш йилдан бери ишлаб келаётганди-да.

Режиссёр ниманидир тушунгандай бўлди:

– Демак фуқаро...

Унинг чайналиб қолганини кўрган Раҳбаров кўмакка келди:

– Фуқаро Махмадалиев.

– ...ўша одам... элеватор очилганидан бери ҳар куни ўғирликка борган бўлиб чикадими?

– Ҳа, ҳар куни, бирор кун канда қилмасдан! Айтдим-ку, мен масалага назарий жиҳатдан қарайман. Хуллас, менинг ҳисобларимга кўра беш йил ичида у жами бир юз йигирма етти минг етти юз эллик минг кило буғдой ўғирлаган бўлиб чиқди. Бунга, табиийки, аниқлик учун яна етмиш кило қўшдим.

– Униси нега? – ажабланиб сўради Даврон.

– Қанақасига нега? – режиссёрдан баттар хайрон қолди Раҳбаров. – Ахир биз қамраб олган беш йилнинг ичида биттаси қабиса йили-ку. Яъни 29 февраль, йил уч юз олтмиш беш эмас, уч юз олтмиш олти кун.

– Ҳа...

– Шунақа. Ишқилиб, жами ўғирлик бир юз йигирма етти тоннаю саккиз юз йигирма кило чиқди. Рақам аниқ эсимда. Бу нима дегани? Бу икки йирик фермер хўжалигининг йиллик ҳосили, баланд хирмони. Ўзингиз айтинг, бу катта микдордаги ўғирлик эмасми? Давлат мулкани, халқ мулкани талон-тарож қилиш эмасми? Ахир шундай кўриниб турибди-ку... Бу ҳали фақат битта айбланувчининг жинояти. Мен унинг камида яна иккита шериғи бўлган деб ишонаман. Булар жиноий

гурух бўлиб, олдиндан тил бириктириб килишган бу ишларни. Ҳалиям майдалашиб ўтирмадим, терговда шахси аниқланмаган шерикларингни айт, деб айбланувчини кисти-бастига олмадим, ишни қайта терговга юбормадим, етказилган зарарни учга кўпайтирмадим. Ваҳоланки, шеригинг учта эмас, камида бешта бўлган деб туриб олишим ҳам мумкин эди-ку. Бешта-я! Ҳайрон қолишингиз мумкин, лекин қора курсида ўтирган бандага раҳм қилдим... Ўшанда буларнинг ҳаммасини ҳисоблаб кўрсатгандим, айбланувчининг кўзи пешонасига чикиб кетиб, гапиролмаям қолди. Адвокати ундан баттар... Хулласи калом, Давронжон акажон, — собиқ қози қафтларини бир-бирига қарсиллатиб урди, — мен ўғирликнинг ўта катта миқдорда эканлигини ҳисобга олган ҳолда айбдорга ўн икки йил бердим, бир юз йигирма етти тоннаю саккиз юз йигирма кило олий нав бўғдойнинг ҳақини давлат ғазнасига тўлаш шарти билан, албатта. Бунини эшитиб атиги уч йил сўраб турган прокурорам тилдан қолди денг... Хуллас, энг асосийси, Давронжон акажон, ҳисоб-китобларим тўғри эканки, прокурор протест келтирмади, жинойатчининг ўзи апелляцияга ариза бермади. Эшитишимча, маҳбусимиз ўша ёқларда касалга чалиниб, олти ой ичида ўлиб кетибди. Ўзи суддаям ранги сарғайиб ўтирганди. Уч-тўрт йил чидаб турганида амнистияга илиниб қолармиди... Майли, бу менинг ишим эмас. Мен ўз вазифамни бажардим. Лекин, шундан кейин денг, акажон, бир-икки ҳамкасбларим менга ола қарайдиган бўлиб қолишди. Биласиз-ку, бизнинг соҳада ким кўп — муваффақиятингни кўролмайдиганлар кўп. Шунақалар у қилишди, бу қилишди, охири ёшим етганлигини рўқач қилиб, мени пенсияга чиқишга мажбур этишди. Бўлмаса яна анча йиллар халққа хизмат қилишга қурбим етарди... Ҳалиям, шукрки, билими, тажрибаси бор одам кўчада қолмас экан, мана, неча йилки, — қўлини кўксига қўйган собиқ қози қисик кўзлари баттар қисилганча, биров

арпасини хом ўргандай ўшшайиб ўтирган бозорқўмга эҳтиром ила ним эгилди, — акамизнинг шарофати билан бозорчада оддийгина ҳуқуқшунос сифатида ризқимизни териб еб юрибмиз. Минг қатла шукр. Шундай буюк қалбли инсонларнинг бориға шукр.

“Буюк қалбли инсон”нинг бир туки ҳам қилт этмаганига, ҳатто йўлига мактовни рад этиб қўймаганига қараганда, бундай хушомадларни қўп эшитган, эшита-вериб, эти ҳам ўлиб бўлган.

— Ўшандан кейин, — дея гапида давом этди Раҳбаров, — ўшандан кейин, хафа бўлманг-у, Давронжон акажон, сизга ўхшаган зиёлилардан анча-мунчаси худди мен еб, улар куруқ қолгандай менга олайиб қарайдиган бўлишди. Ваҳоланки, аслини олганда мен ўша ҳукм билан жамиятга, давлатга жуда катта фойда келтирдим, Давронжон акажон, жуда катта фойда! Ҳатто бунинг учун менга орден беришсаям арзирди!

Ҳалидан буён бир қоп ғалла учун шунча йилга қамалиб кетган шўрликни ўйлаб, ичида собик козини ёмон қўриб ўтирган Даврон беихтиёр:

— Йўғ-э, — деб юборди.

— Ҳа-да! — ҳовлиқди собик кози. — Атай текшириб кўрдим, менинг ҳукмимдан кейинги беш йил ичида наинки “Зийнат” жамоа хўжалигидан, балки ён-атрофдаги хўжаликлардан ҳам бирон фуқаро, эътибор беринг, бирон фуқаро дон ўғирлашга бормаган! Бор-ма-ган! Хўш, нима учун?

— Кўрқишгандир-да, — тахмин қилди режиссёр.

— Бу иккинчи сабаб. Биринчи сабаб хўжаликлар аҳли ҳар қандай жинойт учун жазонинг муқаррарлигини, жинойтнинг катта-кичиги бўлмаслигини тушуниб етганида. Онгли равишда тушуниб етганида!

— Кўз олдиларида жонли мисол турганидан кейин, албатта тушуниб етишади-да...

Раҳбаров баттар жўшди:

– Пичинг килманг, Давронжон акажон, пичинг килманг! Ундан кўра очик тан олинг: мен ғалаба килдим! Мен, якка ўзим, битта ҳукм билан катта ҳудуддаги ўғирликни таг-туғи билан, илдизи билан йўқ килдим. Мен шунга эришдим! Тўғри, қаттиққўллик килдим, аммо бундан бошқа иложим йўқ эди, ярани ҳам кесиб даволайдилар, акажон, кўз ёши тўкиб эмас. Мен ҳам сизлар сингари ўша бандага ачинсам, қўшилишиб хўнграб ўтирсам, суд залидан озод қилиб юборсам бўларди. Аммо мен бундай килмадим, чунки бу билан ўша яранинг газак олишига сабабчи бўлардим, маълум маънода бўлғуси ўғриларнинг шеригига айланардим! Мен, кайтариб айтаман, якка ўзим, кўксимни қалқон қилиб жамиятда қонун устуворлигини таъминлашдек бурчимга содик қолдим!

Давроннинг тили кичиди:

– Ниманинг эвазига?

Собиқ қозининг кўзлари чакнаб кетди.

– Ҳа, яшанг, мана энди дилингиздаги тилингизга чиқди! Тўғри, қурбонлик келтирилди, лекин бу ўнлаб, юзлаб, балки минглаб қурбонларнинг олдини олди. Аслида шундай-ку, Давронжон акажон, мард бўлиб тан олинг-да! Сизлар бўлса – кўр ҳассага ёпишгандай – мени ёмонотлик қилиш учун фақат иккинчи сабабга ёпишиб олгансизлар. Тўғри, одамлар чўчиб қолишди. Лекин бусиз ҳам мумкин эмас-да. – Раҳбаров столни қарсиллатиб урди: – Жамиятда шундай тушунчалар борки, улар фуқаро миясига фақат кўркув орқали, мажбурлаб киритилади, бошқа йўл йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас! Кўркмаган одам – хавфли одам. Кўрккан одам – қонунга итоат қиладиган одам. Мана асл ҳақиқат!.. Бунга эътироз билдириб кўринг-чи...

Режиссёр қаршисида ўзининг мутлақо ҳақлигига юз фоиз ишониб турган Раҳбаровга эътироз билдириш фойдасиз эканлигини англаб, минғирлаб қўя қолди:

– Бу масалада ҳар кимнинг ўз ҳақиқати бор...

Собиқ кози кизгин эътироз билдирди:

– Асло бундай эмас! Ҳақиқат битта ва у мен томонда!

Шундан кейин яна нима дейиш мумкин? Даврон ҳам тилини тишлади.

Хонага яна сукунат чўкди. Яна икки жуфт кўз ўзига бақрайиб тикилиб турганини кўрган Даврон бу ўхшовсиз томошага барҳам беришга қарор қилиб, ўрнидан кўзғалиб қўйди:

– Раҳмат, акалар. Энди рухсатларингиз билан биз турсак.

Режиссёрнинг назарида раҳбар билан ҳуқуқшунос кўз уриштириб олишгандай бўлди, аммо қўлларини кенг ёйганча ўрнидан турган Раҳбаровнинг гап оҳанги самимий эди:

– Давронжон акажон! Бу нима деганингиз? Бир баҳонаи сабаб кеп қопсиз-у, ҳали икки оғиз чакчаклашиб улгурмасимиздан кетаманга тушасизми? Асло ва асло! Ўзбекчилигимиз қайда қолди? Бир пиёлагина чойимизни ичмасингиздан бурун сизга жавоб йўқ, акажон! Айтиб қўяй, шундай кетиб қоладиган бўлсангиз, биз ўзимизни кечирмаймиз!

Даврон чин дилдан қарорини асослашга уринди:

– Раҳмат. Лекин иш... Ҳали монтаж бор, диктор матнини ўқитиш...

– Э, – бепарво қўл силтади собиқ кози, – иш кочиби кетармиди? Керак бўлса Обидали акамнинг ўзларини шу ерга чақирамиз, бўладими? Бир оғиз таклиф қилсак бас, етиб келадилар.

Раҳбарининг исмини эшитган Даврон сесканиб кетди. Қачондан бери Обидали бу ҳуқуқшуноснинг “акаси”га айланиб қолди? Хотиржам тилга олишига қараганда бир балоси борга ўхшайди... Демак, эртароқ кетиш керак. Агар бу баччағарнинг айтгани чин бўлиб, Обидали кириб келсами, тамом, ана кейин кўринг томошани: иш пайтида кўрсатув қаҳрамонлари билан

чойлашиб ўтирган Давроннинг шўрига шўрва тўкилиши аниқ.

Режиссёрнинг безовталаниб қолганини ўзича тундими, Раҳбаров кейинги саволини сал гумонсиратган оҳангда берди:

– Ўзи бу ерга келишингиздан Обидали акамларнинг хабарлари бормиди?

Даврон аниқ жавобдан ўзини олиб қочди:

– Умуман олганда, у киши бизга умумий раҳбарлик қиладилар... Шу маънода ҳар бир ижодий ходим съёмкага бориш учун у кишидан рухсат олиши шарт эмас...

– Шарт эмас бўлса шарт эмас-да, акажон! – кўтаринки кайфиятда яна кафтларини бир-бирига урди собик кози. – Келинг энди, қирқ йилда бир эшак ўйин, дейдилар-ку, бизам бир яйраб ўтирайлик...

Эшик очилиб, Ҳасан-Ҳусанлар егулик-ичимликлар, газаклар тўла икки патнис кўтариб киришганди, хонани иштаҳа қўзғар кабоб иси тутди. Эгизаклар патнисларни столга қўяётган маҳал шишалар шиқирлаб кетди. Терлабгина турган хориж ароқларини кўрган Давроннинг пешонасига совук тер тошди.

– Мен ростданам кетмасам бўлмайди, ака, – дея ўрнидан туриш асносида энди у бозорқўмга мурожаат қилди.

Жавобни эса яна Раҳбаровдан эшитди:

– Вақти соати етиб, ҳаммамизам кетамиз, шунинг учун шошилишнинг ҳожати йўқ, акажон. Ваҳ-ҳаҳ-ха!

Собик кози ўзи гапириб ўзи кулди, бозорқўм хатто тишининг оқини ҳам кўрсатиб қўймади. Бирдан жиддий тортган собик кози режиссёрни аврай бошлади:

– Йигитларингиз қўшни хонада. Келинг, ҳеч бўлмаса ўшаларнинг бир пиёла чойни ҳалоллаб ичишига, аниқроғи заказ сомса еб олишига ҳалақит бермайлик, акажон. Ундан кейин, қайси ўзбекнинг уйига келган кўноқ ҳеч бўлмаса бир бурда нон емасдан кетади, а? Где мусулмончилик?

Даврон ноилож жойига кайтиб ўтирди. Шунини кутиб тургандай бозорқўм ўрнидан турди:

– Қўл ювиб келай...

– Бемалол, – дея раҳбарига изн берди ҳуқуқшунос. – Биз бу ерда акамиз билан бошлаб турамиз. Сиз кейин етиб оласиз.

– Хўп, – дея тўнғиллаб қўйди кабинетдан чиқаётган маҳал бозорқўм.

Шунда Даврон кўрди: чинданам раҳбар калтабақай эди, кўпчиб турган қорни уни баттар пастак кўрсатарди, баайни полдан ўсиб чиққан мавжудот...

Раҳбаров шошиб чой қайтарди, нон ушатди, бир пиёла чой узатди, тинмай “олинг-олинг”лаб манзират қилиш асносида шишалардан бирига қўл чўзганди, Даврон уни тўхтатди.

– Ишдаман, ака.

Бу залворли дастак собиқ қозини ажаблантирди:

– Нима кипти? Бизам давлат ишида ишлаганмиз, лекин бу зормандани ҳеч хафа қилдириб қўймасдик.

– Энди бизда талаб бошқачароқ...

Ҳуқуқшунос яна бепарво қўл силтади:

– Талабни ким қўяди? Обидали акамми? Ё, бир оғиз айтиб қўяйми?

– Шарт эмас! – жон ҳолатда эътироз билдирди Раҳбаровнинг оқ қайишига осилган телефон ғилофига қўл чўзаётганини кўрган Даврон.

– Зоримиз бор, зўримиз йўқ, укажон. Унда, мана, кабобга қаранг. Рухсатингиз билан, Давронжон акажон, – ҳуқуқшунос шишага ишора қилди, – ўзимга озгина, а, йигирма грамм...

– Э, сиз бемалол, ака, менга қараманг.

– Раҳмат-э. Сиз борсиз – биз бормиз-да...

Собиқ қози негадир иккита қадахга тўлдириб ароқ қуйди ва бирин-кетин иккаласини ҳам “оқ” қилиб ичгач, кўзлари ёшланганча “оҳ-оҳ”лаб газакка ёпишди ва ногоҳ, чапиллатиб сабзи чайнашдан тўхтади-да, ре-

жиссёрга бир култум ҳам ичмаган одамдай ўта жиддий, хаттоки синовчан тикилди:

– Давронжон акажон, биз кап-катта одамлармиз, “сичкон-мушук” ўйини бизга тўғри келмайди. Келинг, эркакча гаплашиб оламиз. Ваъда бераман, гап шу ерда қолади, кўчага чикмайди.

Даврон энди қўлига олган сихни ликопчага қайтариб қўйиб, ҳукуқшуносга ажабланиб қаради:

– Тушунмадим.

– Кабинетда камера йўқ, текшириб кўришингиз мумкин, – атрофга аланглади Рахбаров. – Йўқ. Овозингизни ёзиб ҳам олмаяпман. Ишонмасангиз, телефонимни ўзингизга бериб қўяман. Буларни айтаётганимнинг сабаби, бизга тўла ишонсангиз бўлади. Биз ўз гапига жавоб берадиган одамлармиз. Сиздан биттагина ўтинчимиз: ҳақиқатни айтинг.

Давроннинг назарида собиқ кози қандайдир ўйин ўйнаётгандай эди, ҳозир имо-ишораларга тўла, сирли гапларини тугатади-да, “Аҳа, боладимми!” дея “ваҳ-ҳаҳ-ҳа”лаб кулиб юборади. Режиссёр ўзини бу масха-разозликка қўшилгандай тутди:

– Яъни, ака?

Рахбаров овозини пасайтирди:

– Яъни бизга ўша одамнинг отини айтсангиз етарли.

– Қайси одамнинг?

– Буюртмачининг.

– Қайси буюртмачининг?

Меҳмон ўзини майна қилаётганидан озор чеккан мезбондай, ҳукуқшуноснинг юзи қайғули тус олди:

– Давронжон акажон, ўзингиздан катта одамни аҳ-моқ қилиш яхши эмас.

– Лекин мен ростданам кимни айтаётганингизни билмаяпман, ака. Қанақа буюртмачи? У нимани менга буюртма қилган? Бундай тушунтириб гапиринг-да, Рахбаров ака.

Ҳукуқшунос илжайди:

– Мен ўйлагандан кўра анча айёр экансиз... Ҳа, майли, очиқ савдога ўтамиз. У қанча бермоқчи? Биз икки баробар тўлаймиз.

Режиссёр ўзи ҳазил-ҳузил деб ўйлаган нарса жиддийлашиб бораётганлигини тахмин қилиб, ҳушёр тортди:

– Ростини айтсам, ака, нима деяётганингизни умуман англамадим. Лекин барибир яхши ўтирдик. Энди турсам. Меҳмондорчилик учун раҳмат.

Раҳбаров меҳмонга синчков тикилди:

– Демак, айтмайсиз?

Ғазабдан Давроннинг “дод” деб юборишига бир баҳя қолди:

– Нимани айтишим керак эди?

Мезбон “ўйин”ни бошидан бошлади:

– Буюртмачини.

Калта-калта нафас ола бошлаган, бўйин томири ўқлоғдай бўртиб чиққан Даврон бир амаллаб ўзини босди, сўнг, иложи борица хотиржамлик билан гапиришга уринди:

– Энди... энди кетсам дегандим.

Ҳуқуқшунос эшик томонга қаради, худди шуни кутиб тургандай, эшик сассиз очилди ва хонага семиз ғозга ўхшаб лапанглаб кириб келган бозорқўм қўлидаги жажжи телефон аппаратини режиссёрга тутди:

– Сўрашяпти.

Бир пайтлар “унинг магнит тўлкинлари касалликлар манбаи... мия функцияларини ишдан чиқаради” деб ўқигани учунми, ўзи сира қўл телефони олиб юрмайдиган, уйдаям ундан фойдаланмайдиган Даврон хайрон бўлиб аппаратни қўлига олди, қулоғига яқинлаштирди:

– Эшитаман.

У тарафдан... Обидалининг дарғазаб овози эшитилди:

– Даврон?!

– Ҳа, мен... – дея олди негадир юраги увишиб кетган режиссёр.

– Пишириб қўйибдими сизга у ерда? Нега ўзбошимчалик қилиб, ҳар жойга бурнингизни сукаверасиз, а? Ё нима, мени қўмиб келганмисиз?

– Йўғ-э...

– Бўлмаса бир оғиз рухсат сўрасангиз, нима, ўлиб коласизми? Менам бу ерда пашша қўриб ўтирмагандирман, қаерга бориш, қаерга бормаслик кераклигини билсам керак...

– Обидали ака, – тушунтиришга уринди Даврон, – мен шунчаки бозорни съёмка қилдириб кетмоқчийдим, холос.

– Нега?

– Кўрсатувга-да. Матн ўқиладиганида...

Обидали жаҳл билан унинг гапини бўлди:

– Бошқа бозор куриб қолганмиди сенларга? Тагла-рингга машина бериб қўйган бўлсам...

Бозорқўмнинг Обидалига яқинлигини тахмин қилган Даврон ҳаммасини бошидан тушунтирмоқчи бўлди, яъники бу бозор студияга энг яқин бўлгани учун танланди, ижодий гуруҳда ҳам, шахсан ўзида ҳам бошқа мақсад йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Аммо улгуролмади.

– Энди ўзингиз пиширган ошни ўзингиз ичинг! – бўкирди Обидали. – Узр сўранг, дискни беринг, энг мухими, ҳеч кимни хафа қилмасдан, ишхонамизнинг обрўсини туширмасдан чиқиб кетинг. Кейин олдимга келиб, тушунтириш хати ёзиб берасиз: ким сизни у ёққа юборди ва нима мақсадда? Уриб беришингиз учун қанча ваъда қилишди?... Тамом!

Обидали гўшакни “так” этказиб қўйди ҳамки, Даврон гарангсиган аҳволда телефонни кулоғига тутиб тураверди. Илло у бир нарсани сира англаб етмаётганди: кимдан узр сўраши керак, қайси гуноҳи учун? У ўзи нима нотўғри иш қилди? Айби кўрсатув чиройли чиксин дея қўйиб-пишиб ишлаётганими? Йўқса зарил-

миди унга шу ёшида иссиқда терга кўмилиб лўкиллаб юриш...

Бозорқўм анчайин такаллуфсизлик билан телефон аппаратини Давроннинг кўлидан олди ва индамасдан чикиб кетди. Дарди дунёси қоронғи режиссёр номаълум нуқтага тикилиб қолаверди.

Собиқ қози оҳиста йўталди. Ана шунда... ана шунда куппа-кундузи тухматга қолган Давроннинг ичида бир ғалаён уйғониб кела бошлади: бу нима деган гап ахир, қачон, қай маҳал бировнинг буюртмаси билан кўрсатув тайёрлабди; қачон, қимни “уриб берибди”; қачон, қимдан бу хизмати учун ҳақ, яъни пора олибди?... Тўғри, телевидение катта даргоҳ, элчилик дегандай, Даврон шунақанги учар ҳамкасблари ҳақида бир-икки эшитгани бор, аммо Худо шоҳид, мана, неча йилдан бери ишлаб келяпти, бирон марта бировнинг кўлига қарамаган, бировдан бир сўм олмаган. Тан олади, суратга туширишга чиққан маҳаллари гуруҳи билан бир пиёла чой ичган жойлари бор, акс ҳолда мезбонлар астойдил хафа бўлиб қолишарди, аммо... аммо бировнинг ногорасига ўйнамаган, оиласига ҳаром пул егизмаган... Ё раб, қаммиди ўзи аввалги йилнинг фожиаси, энди бошига бундай тухмат тошларини ёғдиришдан муродлари не буларнинг? Устига-устак, айбловнинг нақадар мантиқсизлиги шундоққина кўриниб турибди-ку: бозорлар макталган кўрсатув учун манзилсиз намоёиш этилади-ган бозорга келиб, таъмагирлик қиладими...

Кўз олди қоронғилашиб кетаётган Давроннинг юраги ҳаприкиб, кўксига сиғмай қолаётгандек эди. У оғзини қаппа-қаппа очиб, оғир нафас олар, вужудидаги титрокни сира тўхтатолмасди.

Ҳуқушунос ҳаммасини тушунгандай ачиниб бош чайқаб кўйди ва ҳали-ҳамон терлабгина турган, сув томчилари кўз ёшлари каби оқаётган шишага ишора қилди.

– Ку...куйинг-э! – деб юборди Даврон.

Рахбаров одатига кўра иккита кадаҳни тўлдириб куйди ва уларни режиссёрнинг олдида сурди.

...Биринчи кадаҳ томоқдан бошлаб ичакларни ловуллайтиб ўтиб кетган бўлса, иккинчи кадаҳ миясидан то оёғининг учига қадар жимирлатиб юборди. Таъмиям ғалатирок... Бир ярим йилдан буён ичмай юрган Даврон тили қарахтлашаётганини сезди.

– Рахбаров ака... узр... биз билмасдан... эгаси бор ҳудудга келиб қолибмиз... Айб биздан ўтди. Дискни олиб қолишларинг мумкин. Узр... Энди бизга жавоб.

Режиссёрга масхаромуз қараб турган ҳуқуқшунос сўради:

– Бўлдимми?

– Агар бу етмаса, шахсан бозорқўмингиздан ҳам узр сўрашим мумкин.

– Шарт эмас. Фақат эслатиб қўймоқчийдимки, хўжайин сиздан узр эмас, исм-фамилия талаб қилганди.

Даврон негадир бунақа талаб бўлганлигини эслолмади:

– Қанақа исм? Қанақа фамилия?

Ҳуқуқшунос сўзларни дона-дона қилиб такрорлади:

– Буюртмачининг исм-фамилияси.

– Э-эй, яна шу мағзава гапми? – тутакиб кетди Даврон. – Бўлди-да энди. Ҳаммангиз тентак-пентак бўлмагансизларми мабодо?

Рахбаров илжайди:

– Худди шу гапни ўзингизга нисбатан ишлатиб кўрсангиз яхши бўларди, акажон. Чунки сиз ишингиз, келажагингиз, обрўйингиз – ҳамма-ҳаммасидан бир буюртмачининг уч-тўрт тангасини авло кўряпсиз.

Давроннинг кўзларига қон тўлди:

– Ўзимни ўзим сўйиб ташласам, гапим чинлигига ишонасизларми, а?

Ҳуқуқшунос пинак бузмади:

– Харакири сизнинг айбдор эканлигингизни билвосита исботлайди, холос.

Шу сўзларни айтгач, Рахбаров янги шишани очди, яна иккита кадахга тўлдириб куйди, бу сафар бирини ўзи олди, иккинчисини меҳмон томон сурди.

– Қани, олдик, ака.

Даврон бош чайкади:

– Менга етади. Ҳали ишга боришим, раҳбаримга тушунтириш хати ёзиб беришим керак.

– Ўзингиз биласиз. Майли, ака, кетишингиз олди-дан охирги марта сўрайман: ким у?

– Уф-ф... – Режиссёр яроқ излагандай атрофга аланглади. – Ўзимни ўлдиришим айбдорлигимни билвосита исботласа, яхшиси, сизни бўғизлаб қўя қолай.

Ҳукукшунос яна пинак бузмади:

– Бу айбдорлигингизни бевосита исботлайди.

Режиссёр уф тортди:

– Унда ўзим билан бирга битта бомба олиб келсам яхши бўларкан. Бевосита, билвосита деб ўтирмасдан, биратўла...

Рахбаров бош ирғади:

– Бу яхши фикр, аммо энди иложи йўқ-да. Хуллас, Давронжон акажон, ҳаётда шунақанги ғалати вазиятлар бўладики, унда сизнинг айбдор ёки айбдор эмаслигингизнинг уч пуллик аҳамияти қолмайди: жавоб беришингиз шарт! Бошқа йўл йўқ!

Режиссёр ҳукукшуносга ўқрайиб қаради:

– Мени қўрқитмоқчимисиз?

– Асло ва асло, акажон! Мен ўзингиз тушиб қолган вазиятни тушунтиришга уриняпман, холос.

– Мен ҳеч қанақанги вазиятга тушиб қолганим йўқ, ишимни ҳалол бажаряпман. Ўзларингизнинг айбларингиз бор бўлса керакки, ҳеч гапдан ҳеч гап йўқ, элдан бурун ваҳима кўтариб, оёқларингиз қалтираяпти.

– Ана энди тилингиз ечиляпти. Тўғри, айбимиз бор, буни яширмайман. Аммо яна бир нарсани унутманг, кадрли Давронжон акажон, биз кунлик патта тушумининг эллик фоизини ўзимизда қолдираётган бўлсак,

ўша сизга буюртма берганлар камида саксон фоизи-
ни олиб қолишяпти. Бу бир. Иккинчидан, ўтган йилги
ёнғин, дўконларнинг қайта сотилишига келсак...

– Буларнинг менга кизиғи йўқ!

– Шунақами? Бўпти, бўлмаса асосий гапга ўтамиз.
Уларнинг асл максади бир амаллаб бизнинг хўжайинни
ишдан бўшатиб, бу бозорниям эгаллаб олиш. Ана ун-
дан кейин уларнинг айтгани айтган, дегани деган бўла-
ди, окиб келиб ётган пулни ўзлари бўлишиб олавери-
шади. Энди кимларнинг ногорасига ўйнаётганингизни
тушунгандирсиз?

– Эътиборингиз учун, Раҳбаров ака, мен ўйинчи
эмасман, режиссёрман.

– Унда нега ходимларимизга “Бизга ҳаммаси маъ-
лум, йигитлар”, деб дўк урдингиз. Нархингизни ошир-
моқчи бўлгансиз, тўғрими? Шундай бўлгач, энди очик
айтинг-да баҳойингизни, нозга бало борми?

Ғазабдан қалтираб кетган Даврон эгизаклардан би-
рига шундай деганини эслагандай бўлди, аммо...

– Ахир... мен... ҳазиллашгандим, – дея олди у ниҳоят.
Ҳуқуқшунос афсусланиб бош чайқади.

– Бунақа масалаларда ҳазиллашилмайди, бунақа ма-
салаларда тагдор ишора қилинади... Гапнинг бўлари,
жонингизга жабр қилманг, акажон. Барибир бир ўзин-
гиз қоласиз, орқангизда яшириниб турганлар тирқираб
қочиб қолишади, ҳатто сиз билан танишлигини тан
олмай туриб олишади. Яна бир гап. – Раҳбаров бо-
зорқўмнинг бўш курсисига ишора қилди: – Бунақалар
бир излашга киришмасин, киришса, топмай қўймайди.
Чунки ҳаётнинг қонуни шунақа ўзи, акажон: излаган
– топади-да; ҳатто у аслида йўқ бўлган тақдирдаям.
Тўғриси, бизники ҳолва, бунақалар майдалашиб, учга,
бешга кўпайтириб ўтиришмайди, бирдан оч бикинин-
гизга ғарчиллатиб пичоқ санчиб, камига бураб-бураб
олишади... Бунақалардан қочиб қутулиб ҳам бўлмайди,
ҳатто вилоятдан кўчиб кетсангиз ҳам топиб олишади.

Ҳалиги, айтишади-ку, ерга кирсанг кулоғингдан, осмонга учсанг оёғингдан...

Давроннинг жони бўғзига келди:

– Бўлдида-эй, ака! Ҳадеб бир пластинкани айлантираверасизми? Гапларингиз мана бу еримга келди... Бўпти, мен кетдим. Омин...

– Майли, қарорингиз шу бўлса, зоримиз бор, зўримиз йўқ. Фақат омин айтишга шошмай туринг. Хўжайинни чақирай, сизга бесўроқ рухсат берворсам гап эшитиб қоламан, ахир.

– Унда чакиринг тез!

– Шесть секунд, акажон!

Ажабки, ҳуқуқшуноснинг гап-сўзида ачиниш оҳанги сезилгандай бўлди, аммо асабий Даврон бунга эътибор бериб ўтирадиган аҳволда эмасди.

Эшик сассиз очилиб, Ҳасан-Ҳусан кўринди. Уларнинг вазоҳат билан кириб келишларидан недир хатарни сезган Даврон учиб ўрнидан турди, бироқ эгизаклар осонлик билан режиссёрни йиқитиб, қўл-оёғини нам арқонда боғлашди, ортда пайдо бўлган Раҳбаров тўғридан-тўғри шишадан унинг оғзига ароқ куя бошлади...

Воқеаларнинг кейинги ривожини анчайин чалқаш, уларнинг талқини ҳам шунга яраша бир-биридан кескин фарқ қилади. Бозор маъмуриятида тузилган, маъмурият ходимларидан ташқари бир неча холис гувоҳ, яъни расталарда савдо қиладиган сотувчилар имзолаган баённомада қайд этилишича, ўзини вилоят телевидениесининг режиссёри Даврон Шамсиевман деб таништирган бу кимса аввалига хизмат гувоҳномасини ҳам кўрсатмасдан “Съёмкам бор. Ҳаммангни телевизорга чиқариб, шарманда қиламан, ишдан ҳайдатаман!” деб бакириб-чақирган, ўзини тартибга чақирган ходимларни уят сўзлар билан сўккан, гап орасида “Бизга ҳаммаси маълум! Яхшиликча атаганларингни чиқараверинглар”, деб таҳдид қилган, сўнг, алоҳида кабинетда ўзига алоҳида дастурхон тузашларини буюрган. Таби-

ийки, доимо оммавий ахборот воситаларига, хусусан телевиденига хурмат билан муносабатда бўладиган ходимлар бу талабни ортиғи билан адо этишган. Режиссёр Даврон Шамсиев тўкин дастурхон устида тинмай арок ичган. Терговчиларнинг бахтига кабинетга кузатув камераси ўрнатилган экан, афсуски, Шамсиев тўполон қилган пайти зарар етганми, ёзув унинг ҳуқуқшунос Раҳбаров қаршисида бирйўла икки қадах арокни кетма-кет бўшатаётгани тасвиридан сўнг ўчиб қолган... Хуллас, режиссёр бўкиб қолганича арок симиради, кейин “Ҳаммангни қаматиб юбораман!” деб кўркитади, қамокдан сақлаб қолиш учун эса уч минг АҚШ доллари миқдорида пора талаб қилади. Ана шундан сўнггина тоқатлари тоқ бўлган бечора ходимлар милицияга кўнғироқ қилишга мажбур бўлишган. То милиция ходимлари етиб келгунга қадар эса холислар иштирокида баённома тузилади. Ҳаддан ортиқ қўп ичиб юборганидан бўлса керак, милиция ходимлари етиб келишидан икки-уч дақиқа олдин Даврон Шамсиев оғзидан боди кириб-шоди чикиб сўкиниб турган жойида ҳушидан кетиб йиқилади.

Бирок дастлабки суриштирув-текширув чоғида вилоят телевидениесининг режиссёри Даврон Шамсиев жамоат жойида амалга оширган безорилик айсбергнинг сувдан чикиб турган юза қисмигина эканлиги аниқланди. Зеро, холислар иштирокида тинтув ўтказилганида ғирт маст, оёғида туролмайдиган Шамсиев шимининг чап чўнтагидан олти юз АҚШ доллари, ўнг чўнтагидан эса салафан халтачага ўралган кукун топилди. Экспертиза текшируви чоғида бу кукуннинг гиёҳванд моддаси эканлиги аниқланди, салафан халтачада ҳамда юз АҚШ доллари купюрасида топилган бармоқ излари ҳам айнан Шамсиевга тегишли эканлиги ўз исботини топди. Тиббий таҳлил эса вилоят телевидениеси режиссёри қони таркибида катта миқдорда алкоголь билан бир қа-

торда гиёхванд модда унсурлари ҳам мавжудлигини кўрсатди.

Дастлабки суриштирув-тергов жараёнида, холисларнинг гувоҳликлари ва бозор кузатув камераси ёзувларига кўра, гумондор Даврон Шамсиев бозор худудида ўз шериги, зира сотувчиси никоби остида юрган курьер билан учрашгани, салафан халтачадаги гиёхванд моддани ундан олгани ҳам аниқланди. Афсуски, дастлабки суриштирув-тергов жараёнида зира сотувчи шахсини аниқлашнинг имкони бўлмади.

Телевидениеда гап ётармиди. Буюртмачидан “фало-о-он” доллар – миқдорни эшитган одамнинг лабига учук тошарди – олган Даврон ака поранинг ярмини, ҳеч бўлмаса ярмининг ярмини, жудаям бўлмаса ярмининг ярмининг ярмини бўлишмагани учун жиғибийрон бўлиб юрган ижодий гуруҳ аъзолари режиссёрнинг гўрига ғишт қалашни боплашди: “Ҳа, юриши қандайдир ғалати эди.... кўзлари аланг-жалаң эди... бозорга жуда шошди... худди биров билан учрашмоқчидай эди...” ва ҳоказо. Аламзада оператор Музаффар эса режиссёр бозорда ўзидан тезроқ қутулишга уринганига эътибор қаратди: тўғри-да, ортиқча гувоҳнинг нима кераги бор?

Бўлиб ўтган воқеа қаттиқ таъсир қилганми, қон босими ошиб, шифохонага тушиб қолган, у ерда бир неча марта ошқозонини ювдирган бозор ҳуқуқшуноси Раҳбаров порахўр, “шантажчи” режиссёрни бемисл нафрат билан “Жамият илдизига тушган қурт” деб атаган ва уни фош этишда ҳам собиқ қози, ҳам фаол фуқаро сифатида ҳар томонлама кўмаклашишга тайёрлигини билдирган.

Гумондор Даврон Шамсиев тергов изоляторида хушига келганидан сўнг ўзига қўйилган айбларнинг ҳаммасини инкор этди, лекин мавжуд далил-исботларни рад этадиган бирон далолат келтиролмади. Аксинча, “уюшган гуруҳ... буюртмачини аниқлашмоқчи бўлишди... менга ичиришди... киссамга солиб қўйишган...”

каби пойинтар-сойинтар сўзлар, асоссиз даъволар билан терговчининг шубҳасини баттар оширди. Натижада терговчи гумондорни тиббий экспертизага йўллади. Экспертиза гумондорнинг рухий ҳолати мўътадил эмас, балки бунга бир ярим йил олдин оиласида рўй берган фожа сабабдир, деган хулосага келди. Гумондорнинг ишхонасидан ҳам “У кейинги пайтлари, айникса бундан бир ярим йилча бурун ўн бир яшар ёлғиз кизини машина босиб кетганидан сўнг асабий, сиркаси сув кўтармайдиган жанжалкаш бўлиб қолганди” қабилидаги тавсифнома олгач, терговчи ҳаммасини тушунгандай бўлди ва Даврон Шамсиевни мажбурий даволашга юбориш ҳақида қарор қабул қилди. Аввал даволаниб келаверсин-чи, суд кейин...

(2016 йил)

“ҲАЛИЯМ ЁШ... ҲАЛИЯМ ЧИРОЙЛИ...”

Хизматга тухмат ёмон; буни бошидан ўтказган яхши билади. Ўзбековуллик Карим муаллимнинг кенжатоғи Икром пойтахтда кимё фани бўйича мактаб ўқувчилари орасида ўтказилган билимлар беллашувида қатнашиб, бир олам таассуротлар билан тўлиб-тошиб қайтиб келдию, ўзига хос “хисобот” маҳали қутилмаганда нанинги фақат бобоси, балки бобосининг энг яқин жўрасининг ҳам ғазабига дучор бўлди-қолди. Ваҳоланки, аввалига ҳеч нарса қувончу ҳаяжон қуёши порлаб турган кайфият осмонига қора булутлар чиқиб, момақалдирок гумбурлашидан, чақинлар чакнашию муздай жала қуйишидан шохидлик бермаётган эди. Билъакс, ҳаммаси рисоладигидай кетаётган эди.

Одатдагидай, иккала жўра новвот чой устида гурунглашибгина ўтиришган эди. Аҳмад бобонинг бир мактаниб кўйгиси келдими, сафардан эндигина қайтган, ҳали нафасини ростлаб ҳам улгурмаган неварар-

сини хонага чорлади, сўнг намойишкорона ғурур ила – жуда яхши кўриб кетган пайтларидаги одатига кўра “сиз”лаб, албатта – сўрадики:

– Хўш, Икромтой, сўйланг, қай юртларда бўлдингиз, қай зотларни кўрдингиз?

Табиийки, Икромтой деганлари булбулигўё бўлиб “Тошкентга саёҳат” тафсилотлари баёнига тушди. Ҳали ҳаммаси яхши эди, яхши ҳамми, ажойиб эди; буни юзи ёришиб кетган Аҳмад бобонинг мамнуният ила тинмай бош ирғашию чакнаб турган кўзларидан ҳам илғаса бўларди. Бироқ гап орасида бийрон неварга тушмагур:

– ... Ҳа, айтгандай, театрға кираётиб Нафисахонимни кўриб колдим, – деса бўладими.

Аҳмад бобо аввалига нотўғри эшитдим шекилли, деган хаёлда сал сергакланди, илло, бундай гумонга бориш кулоғи оғирлаша бошлаган қарияларда тез-тез учраб туради; аммо, айна сонияда қандайдир савқи табиийси ила чурвақа невараси айнан ўша номни тилга олганлигини аниқ-тиник туйди: исм кулоқлари тагида акс-садо янглиғ бир неча бор янгради... Бирдан безовталаниб қолган чолнинг юзидаги шоён табассум сўнди, ўзини йиғиштириброк ўтирди, жўрасига қараб, унинг ҳам туйкус жиддий тортганини, ранги сезиларли даражада қорайиб кетганлигини кўрди. Неварасининг бошқа сўзларини эшитмаётган Аҳмад бобо шошиб сўради:

Кимни дединг?

Бундай эътибордан оғзи кулоғига етган Икромтой янада жўшди, ўз қахрамонлигидан ўзи ҳузурланган кўйи тезкор жавоб қайтарди:

– Ўзимизнинг Нафисахонимни-да. Сизларга....

Раҳмат бобо ортиқ чидай олмади, кафтини хонтахтага урди:

– Алдама!

Икромтой ажабланди:

– Нега энди? Кўрдим. Мана, кишлокдошлардан салом айтиб, бирга расмгайм тушдим.

Икромтой сумкасидан сурат чиқариб кўрсатди. Дархақиқат, унда Икромтой кимсан машхур шоиранинг ёнида турарди

Донг қотган қариялар қўллари қалтираб, суратни олишди, унга узок термулиб қолишди. Алоҳа Аҳмад бобо оғир хўрсинди:

– Ҳалиям ёш...

Раҳмат бобо пичирлади:

– Ҳалиям чиройли...

Ажабки, иккала қариянинг ҳам товуши титрарди...

“Қулт” этиб ютиниб олган Раҳмат бобо туйқусдан Икромтойга ёвқараш қилди:

– Ўтрикниям оларқансан-да. Бобонгга тортмапсан лекин. Ахир сен ким-у, Нафисахоним ким! Шундай улуғ шоира келиб-келиб... келиб-келиб сен билан расмга тушадими?

Аҳмад бобо пичинг қилди:

– Одам қуриб қолгандай...

Мактов эшитишга чоғланиб турган Икромтой гарангсиб-каловланиб қолди, кейин ягона исботи – фото-суратга қўлини никтаганча эътироз билдиришга уринди:

– Мана, ўзларингиз кўриб турибсизлар-ку! Бу мен, бу...

Дархақиқат, исбот шундайгина чолларнинг кўз олдига турарди, моддий. Чўнтагидан кабарик кўзойнагини олиб тақиб, суратга диққат билан қараган Аҳмад бобо ўйлай-ўйлай, ахийри махфий сирнинг тағна етгандай қаноат ила писанда қилди:

– Исбот эмиш... Бу... халиги... компьютерда расмдаги бир одамнинг бошини олиб, бошқага қўйса бўларди дердинг-ку...

– Фотошопми? – гап ўзани қаяққа кетаётганини англамаган Икромтой баттар қаловланди. – Фотомонтажми?

Чуқур тин олган Аҳмад бобо хулосасини эълон қилди:

– Буям ўшанака... шоп...

“Ҳа”, деган туяга мадад. Раҳмат бобо ҳам шу заҳоти
жўрасининг фикрини маъқуллади:

– Кип-кизил ўшанака...

– Шоп, – жўрасига ёрдамга келди Аҳмад бобо.

– Ўша-да, – барибир нотаниш сўзга тили келиш-
маган Раҳмат бобо мутлақо ўрни бўмаса ҳам негадир
қадим ўзбек мақолинини бир қисмини орага тикди: –
“Шап-шап” дегунча...

Бунга нима дейиш мумкин энди? Куппа-кундуз
куни бир эмас, икки қария томонидан тухматга қолган,
фотошопчига чиқарилган Икромтой нимадир демокчи
бўлиб, бир неча марта оғиз жуфтлади, аммо тилига би-
рон жўяли сўз келавермагач, қўлини силтадию, жаҳл
билан хонадан чиқди-кетди...

Раҳмат бобо суратни кўзларига яқин олиб келди.

– Қара-я, қара, – гап билан ўртоғини ўйиб олиш им-
кониятини қўлдан бермади Аҳмад бобо. – Қариб, кў-
зинг кетиб қоптими десам, ёшлигингдаям гўр эмасдинг
ўзи. Нафиса бекорга сени “тўрткўз” демасди.

– Ҳечам-да, – жириллаб эътироз билдирди Раҳмат
бобо. – У мени сираям унақа демаган. Буни ғайирлик
килиб ўзинг тўкиб чиқаргансан.

– Сенинг нимангга ғайирлик қилардим? – хужум-
ни давом эттирди Аҳмад бобо. – Мана сен лекин мени
унинг ёнида кўрсанг бўлди, кўзинг чакчайиб, бо-
шингдан тутунинг чиқиб кетарди.

Даҳанаки жанг авжига чиқадигандай эди. Бирок
туйқус иккала қария худди буйруқ берилгандай бирдан
суратга қарашди ва жим бўлиб қолишди.

Ниҳоят, орадан не фурсат ўтиб Аҳмад бобо маъюс
шивирлади:

– Сенга айтмагандим, жўра... бозор куни бориб,
узокдан кўриб келдим. Ҳалиям чиройли...

Раҳмат бобо оғир ҳўрсинди:

– Биламан. Мен чоршанба боргандим. Роса карадим... узокдан.... Ҳалиям ёш...

Иккала чол яна машҳур шоиранинг суратига узок тикилиб қолишди.

– Биз синфдош бўла туриб, унинг ёнига яқинлашолмай юрсак-у, – ўпкалаб гапирмоқчи бўлган Раҳмат бобонинг ногоҳ ўпкаси тўлди, кўзлари ғилтиллади, – тирранча неваранг бориб...

– Шуни айт... Алам килади-да...

Ўзини қўлга олишга уринаётган Раҳмат бобо беихтиёр жўрасининг фикрини аниқроқ ифодалади:

– Одам... қизғанаркан...

Аҳмад бобо тиззасига урди:

– Бўлмаса-чи... У ким-у...

Туйқус Раҳмат бобо аста суратга ишора қилди:

– Ҳассаси кўринмаяптими... Қизғиш эди...

Аҳмад бобо маъқуллаб бош ирғади:

– Ёнғокдан тайёрланган... Анов тирмизак ҳассаниям шоп қилгандир-да...

– Унингдан кутса бўлади...

Яна бир муддат жим ўтиришди. Ҳар икковининг танигоҳи ўз-ўзидан суратга бориб қоларди.

Ниҳоят Аҳмад бобо ҳўрсинди:

– Ҳалиям ёш...

Раҳмат бобо бош ирғади:

– Ҳалиям чиройли...

Ой тўлган оқшомлари Ўзбековул ўзгача чиройли бўлиб кетади. Борлиқ аввал сутга чайиб олиниб, сўнг харир пардага ўралгандай гўё.... Бироқ бу тун овул кўчаларини бемақсад кезган, сўнг, гупиллаб ураётган юраклари кўкрак қафасларига сиғмай қолгач, “хай-ё-хуйт” деганча кенг далага бош олиб чиқиб кетган икки қизғанчиқ қария нечукдир ҳеч нарсани, хаттоки

атроф-жавонибнинг фусункор хуснини илғамаётган кўзларидаги армон ёшларини бир-бирларидан яширганларича ора-сира “Ҳалиям ёш... Ҳалиям чиройли...” деб шивирлаб қўйишар, бу дил розларининг кимга тегишли эканлигини эса фақатг ўзлари билардилар...

(2017 йил)

ОСМОН ОҒУШИ

Адирда ўтлаб юрган молларга Аваз қараб турадиган бўлгач, болалар чувиллаб тепаликка кўтарилишди.

Собир белига боғланган арқонни ечиб, сарғайган майсалар устига узун килиб ташлади. Қолганлар мана шу ўзига хос старт чизигига юмалатиб келинган трактор балонлари ичига кўзойнакли Усмон билан Эралининг жойлашиб олишига кўмаклашишди.

Собир бир қўлини юкорига кўтариб буйруқ берди:

– Диккат! Кўзни юмиш йўқ. Бир, икки, уч, етти... Кетди!

Балонлар куч билан куйига юмалатиб юборилгач, болалар бакир-чакир билан уларнинг ортидан чопишди.

Йўлидаги дўнгчаларга, тошларга урилиб, сакраётган балонларнинг тезлиги тобора ошиб борарди. Уларнинг ичида ғужанак бўлиб кетаётган, кўз олдиларида еру осмон шиддат билан айланаётган Усмон билан Эралига ҳавас қилиб бўлмасди.

Ниҳоят балонлар ялангликка тушиб келгач, тезлиги пасайди, чайкалиб, майсалар устига кулади. Уларнинг ичидан Усмон билан Эрали гандираклаб чикиб келишди. Бироқ ҳали синов тугамаган эди. Собир арқонни яна ерга ташлади:

– Етти кадам. Тўғри ўтган ютади. Бошладик!

Турган ўрнида чайкалиб кетаётган Усмон арқонни босиб юра бошлади, Эрали унга эргашди. Болалар ғала-ғовур билан далда беришарди:

– Бўл!.. Оз колди, Усмон!.. Олдинга қара, Эрали!..

Арқоннинг ярмига етганда Усмон гандираклаб, бир томонга сурилиб кетди, оёғи чалишиб, ерга ўтириб қолди. Болалар афсусланиб ғувранишди:

– Эх-х... Етай дегандинг-а!...

Эрали кийналиб бўлса ҳам тўғри юришда давом этди. Нафаси ичига тушиб кетган болалар энди унга диққат билан қараб туришарди. Ахийри Эрали арконнинг охирига етиб келди, хансираб, чуқур нафас олгач, энгашиб, қўллари тиззасига тиради. Болаларнинг шодон хайкриклари янгради:

– Қойил!.. Дорбоз бўлиб кет-э!

Жахлдан ранги кўкариб кетган Усмон жўрабошига им кокқанди, буни тушунган Собир дарҳол кўлини кўтарди.

– Жим! Ҳали ўйин тугамади! Бу биринчи тур эди.

– Қанақасига? – хайрон бўлиб сўради Турсун.

– Шунақасига! Иккинчи тур Ажинакўприкда!

Буни эшитган Эралининг сесканиб кетганини зимдан кузатиб турган Усмон мамнун бўлиб, ўрнидан турди.

– Майли, кетдик эмаса.

Эрали довдираб қолди:

– Йўқ... мен бормаيمان. Биз... биз бунга келишмагандик.

Собир ўз билганида туриб олди:

– Келишгандик. Қулоқни тозалаб юриш керак, жўра!

Эрали атрофга ночор аланглади:

– Мен... молга қарашим керак.

Усмон адирда таёққа суяниб ўтирган болакайга қараб кичқирди:

– Аваз!

Аваз кафтини соябон қилиб шу тарафга ўтирилди:

– Нима дейсиз?

– Яна бир соат қараб турсанг “кола”га қўшиб иккита морожний ҳам обераман.

Аваз хурсанд бўлиб жойида ирғишлади:

– Қоғозга ўралганиданми?

– Ўралганидан.

– Бўпти!

Собир Эралига каради:

– Мана, масала ҳал бўлди. Энди борасан, а?

Эсанкираб қолган Эрали зўр бериб жўялироқ сабаб кидирарди:

– Э, йўқ... мен... ҳалиги...

– Сўкишда қочиш бўлмайди, жўра, мард бўлсанг охиригача туриб бер, – насихатомуз оҳангга ўтган жўрабоши тўсатдан болаларга кескин буйруқ берди. – Олдик!

Навбатдаги мусобақа завкини ўйлаб ҳаяжонга тушган болалар жон-жаҳди билан қаршилиқ кўрсатишга уринаётган Эралини тоғ томонга судраклаб олиб кетишди.

Бир замонлар, аниқроғи бундан ярим асрча мукаддам ҳашар йўли билан тоғ ёнбағридаги кенг ва чуқур жарлик устига ёғоч-тахталардан омонат осма кўприк қурилган. Вакт ўтиши билан ёғочлари чириб, арқонлари қурукшаб-мўртлаша бошлаган кўприк ҳар йилбошида оқсоқоллар раҳбарлигида амал-тақал таъмирлаб қўйиларди. Бироқ ўн беш йилча бўлиб қолди, беш-олти чақирим пастга замонавий темир-бетон кўприк қурилдию, бунисига эҳтиёж қолмади. Тубсиз жар устида лопиллаб қолган, тахта-ёғочларини ўт-ўсимлик босган, шамол эсган маҳаллари ожизона ғийқиллаб қўядиган кўприк катталарга болаларни кўрқитиш воситаси бўлиб қолди: “У томонга борма, ажиналар бор... Ажина йиғлаб чакиради-да, кейин сени алдаб олиб кетиб қолади...” ва ҳоказо. Алал-оқибат унут кўприк шу ваҳимали гап-сўзларга мутаносиб тарзда “Ажинакўприк” деб атала бошланди.

Мана шу кўприк ёнида гердайган Усмон билан ранги қув ўчган Эралини қолдирган болалар икки-уч қадам ортга чекинишди.

– Дикқат! – эълон қилди Собир. – У бошига биринчи бўлиб бориб келган ютади! Бир, икки, уч, етди... Кетди!

Усмон биринчи қадамини кўйган палладаёқ кўприк ваҳимали лопиллаб кетди. У эҳтиёткорлик билан юришда давом этаркан, ортига ўгирилиб, Эралига мазахомуз каради:

– Мархамат, ўрток!

Кўзлари олайиб, пешонасига совук тер тошган Эрали ноилож кўприкка қадам кўйганини кўрган Усмон атай чайкалиб кетгандай бўлиб, кўприкни қаттиқрок лопиллатди. Кўркаётганини сездирмасликка уринган кўйи иккинчи, кейин учинчи қадамини босган Эрали беихтиёр қуйига карадию, тубсиз жарни кўриб, боши айланиб кетди.

Турсунали кўлларини кўвача қилиб бақирди:

– Жўра, пастга карама! Карама пастга...

Эрали шошиб бошини кўтариб ўзига ҳамон мазахомуз тикилиб турган рақибини кўргач, омонат кўприк четидаги арқондан маҳкам ушлаганча юришда давом этди.

Қадамини тезлаштирган Усмон Эрали масофанинг ярмига етганида кўприкни янада қаттиқрок лопиллатиб юборди. Йиқилиб тушишига бир баҳя колган Эрали жон ҳолатда чўккалаб ўтириб колди, арқонга ёпишиб, даҳшат оғушида қуйига каради.

Болалар чувиллашди:

– Ютказди!.. Ютказди!.. Тур!.. Пастга карама...

Эрали ўрнидан туришга уринди, аммо оёқлари калтираб, буни эпюлмади. Бу орада жарнинг нариги лабига бориб қайтаётган Усмон унинг ёнида тўхтаб, энгашди-да, нафрат ва ғазаб билан, тишлари орасидан шивирлади:

– Агар яна бир марта Нафисанинг олдида кўрсам, ўлигинг шу ерда қолади! – Шу таҳдиддан кейин у жилмайиб, кўлини узатди, баланд овозда сўради: – Ёрдамлашворайми, ўрток?

Эрали кўлини чўзган маҳал Усмоннинг кескин ҳаракати боис кўприк яна лопиллади. Усмон дарҳол кў-

лини тортиб олиб, атрофга аланглади ва ваҳима билан эълон қилди:

– Ёғочлари чириб кетибди. Икки кишини кўтаролмайди-ёв.

Усмон чакқонлик билан Эралининг ёнидан сирғалиб ўтди ва болаларнинг шовкинли далдалари остида илдам юриб кўприк бошига, жойларида сакраб “Ура!” деб бакираётган болалар ёнига келди.

Собир Усмоннинг қўлини баланд кўтарди:

– Усмон ютди!

Болалар жўр бўлишди:

– Усмон ютди!.. Ютди!.. – Кимлардир мағлуб томонни мазахлашга ўтди: – Эрали – киз бола! Қиз бола!..

Собир қўлини кўтариб, ҳаммани жим қилди:

– Қизларни ҳақорат қилманглар! Мен аниқ биламан, бу кўприкдан қизларам бемалол ўтади! Иккита отни кўтаради бу...

Турсунали жаҳл билан жўрабошининг гапини бўлди:

– Бўлдида-эй энди! – Сўнг Эралига ўтирилди: – Эрали, қайт энди.

Собир мағлубнинг устидан кулишда давом этди:

– Ё ёрдамлашворайликми, жўра?

Эрали аранг жавоб қайтара олди:

– Йўқ... ўзим...

Усмон кўзойнагини тўғрилаб олиб, баланд овозда эълон қилди:

– Мендан ҳаммага морожний! Иккитадан!

– Уре-е-е!.. Кетдик!

Болалар Усмон бошчилигида пастга чопишди. Ёлғиз ўзи кўприк ўртасида қолган Эрали шунча қарамайман деса ҳам барибир тубсиз жардан нигоҳини узолмас, нимадир, иродасидан, онг-шууридан ҳам кучлироқ бир куч уни пастга чорлаётгандек, авраб-имлаётгандек, муҳиш хотирани кўз ўнгида намоён қилаётгандек эди.

Ўшанда куз эди. Намозшом палла ота-бола тўйдан кайтишди. Тоғ ёнбағрига якинлашганлари маҳал изғирин шамол эсиб, кўкда момақалдирок гумбурлади. Қашқа ҳуркиб кетди. Ғани ака жиловни тортиб, уни тинчлантиришга уринди:

– Ҳа, жонивор-а... Ўзи шу тўйга оёғим тортмаганди-я...

Тўсатдан жала қуйиб берди. Ота-бола бирпасда ивиб кетишди. Тишлари такиллаётган Эрали базўр гапира олди:

– Оз қолди, ота.

Ғани ака тоққа томонга ташвишланиб қараб қўйди:

– Ишқилиб, кўчки-пўчки кеп қолмасин-да... Йўлни кесиб чиқмасак бўлмайдиганга ўхшайди, улим.

Чақмоқ чакдию, унинг бир лахзалик ёруғида тоғдан шиддат билан тушиб келаётган қора кўчки кўринди. Ғани ака ваҳимага тушиб:

– Эрали, маҳкам ушла! – дея бақирганча отига камчи босди: – Чу! Чу, жонивор!..

Эрали отасининг белидан кучоклаб олди. Қашқа сирпанчиқ йўлда елиб кетди. Навбатдаги чақмоқ ёруғида кўчки анча якинлашиб қолгани кўринди. То бетон кўприкка қадар етиб боролмасликлари равшан эди.

– Ажинакўприкдан ўтамиз! – деган қарорга келди Ғани ака. – Мени маҳкам ушла!

Эрали:

– Ота! – дейишга улгурди, холос. Ғани ака Қашқани кўприк томон қайириб, камчи урди.

От Ажинакўприкка етиб келган маҳал бирдан тўхтаб, аянчли кишнади, иккала оёғини юқорига кўтарди. Ғани ака Қашқани бош-кўзи аралаш аёвсиз қамчилайверди:

– Чу! Чу дейман!

Бу зарбаларга чидай олмаган от ўзини Ажинакўприкка отдию, лопиллаётган осма кўприкдан тойиб-суриниб ўтаётиб, нариги қирғоққа етай деган маҳал мун-

киб кетди. Ҳалиям Ғани ака Қашқадан учиб кетгудай бўлган Эралини жон-жаҳди билан ушлаб қолди. От гавдасининг бир қисми пастга, тубсиз жарга осилди.

Эрали чинқириб юборди:

– Ота!

– Ҳозир, болам, ҳозир. Қўркма! Фақат сен қўркма!..

Ғани ака Қашқанинг гавдаси тобора жар томон силжиб бораётганлигини кўриб-сезиб турарди. Шу боис ота жон алпозда Эралининг билагидан чангаллаб, улоқни ракибидан тортиб олгандай ўрнидан юлқиб олди ва қирғоққа қараб отди:

– Ё пирим!..

Эрали лой қирғоққа учиб келиб тушди. Бироқ бу ҳаракат отнинг гавдаси янада кўпроқ жар томонга осилишига сабаб бўлди. Ғани ака оёғини узангидан чиқармокчи бўлди, аммо иккинчи оёғини Қашқанинг гавдаси босиб қолганлигини кўриб уриниши бенаф эканлигини сезди.

Ғани ака момакалдироғу чакмоқ овозларини босгудай бўлиб бақирди:

– Қоч, болам! Қирғоқ ўпирилиб кетади! Қоч...

Қашқа гавдасини тутиб туrolмади: тубсиз жарга кулади. Отга қўшилиб Ғани ака ҳам пастга учди.

Отанинг тобора сусайиб бораётган овози эшитилди:

– Қоч, болам...

Ногоҳ чакмоқ чакди ва Эрали даҳшат ичида кўзлари олайиб куйига шиддат билан учиб бораётган, аммо ҳамон зўр бериб ўғлини хавфдан қутқаришга уриниб бақираётган отасини аниқ-тиник кўрди.

– Ота-а-а!..

Ҳамон осма кўприк ўртасида, қалт-қалт титраганча чўккалаб ўтирган, баайни қандайдир афсун измида тубсиз жардан кўз узолмаётган Эралининг қулоқлари тагида “Ота-а-а!..” деган садо янгради. Ҳатто мана шу садода ҳам ўсмирни жарликнинг тубсиз қаърига, падари ҳузурига чорловчи маккорона оҳанглар бордек эди. Бу

истак, бу хохиш аста-секинлик билан унинг бутун калбини, онгини ўргимчак тўридек эгаллаб кела бошлаган сайин ўзни қуйига отмоқ, ҳаммасидан бир йўла қутулмоқ, ҳаммасига бир йўла қўл силтаб кетмоқ, ҳаммасидан бир йўла мосуво бўлмоқ ва айни пайтда барисига бирданига эришмоқликдек ғайритабиий, эхтимолки калбнинг қай бир олис пучмоғида, онг остида ғимирлаб қолган, кўркув-вахимага асосланган аҳд серҳосил заминга тушган уруғдек ниш уриб, барг чикарди, оний сонияларнинг ўзида ҳосил ҳам бера бошлади. Бир кадам ва ҳаттоки кадам ҳам эмас, ўзи жон-жаҳди билан чангаллаб олган чирик арқонни қўйиб юбориб, салгина сурилса бас, жар узра бор-йўғи бир неча лаҳзалик парвоз ва сўнг ҳаммасидан қутулади... Ҳаммасидан! Ў, бу балким қанчалар манфур истак бўлиб кўринар, аммо унинг макрига, жилосига дош бермоқликнинг ўзи бўладими?... Ўсмирнинг арқонни маҳкам чангаллаган қўллари ўз-ўзидан бўшаша бошлади ва айни шу лаҳзада қайдандир бошқа бир, хавотирга тўла таниш овоз эшитилгандай бўлди: “Кўркма! Фақат сен кўркма!...” Ҳа, бу Ғани чавандознинг овози эди, отасининг овози эди. Ўзининг жонини бериб, унинг жонини қутқарган отасининг овози эди. Овоз тобора кучаярди. “Фақат сен кўркма!” Бу тирикликка чорлов эди. Баайни куёш нурлари қуюқ туманни тарқатиб юборгандай, акашак бўлиб қотиб қолган қўл-оёқларига аста-секин жон бахш этганча жумлаи жаҳонда фақат шу хавотирли чорловгина қолди. Овоз қулоқ пардаларни тешиб юборгудай даражага етганида Эрали ортиқ чидай олмади: хўнграб йиғлаганча нажоткор кирғок томон эмакларкан, кўз ёшларига фарқ бўлган қўйи тинмай нола қиларди:

— Ота... отажон...

* * *

Бўйнига дурбин осиб, қўлтиғига альбомини қистириб олган Эрали қишлоқ йўлида тонгги шабадада эти

жунжикибгина хаёл суриб кетаётганди, кутилмаганда каршисидан ўроқ тутган синфдоши Нафиса чиқиб қолди. Салом-аликдан сўнг киз одатдаги:

– Йўл бўлсин? – саволини берди.

– Бир жойга борётгандим. Хоҳласанг, сениям обора-ман, – шошиб жавоб қайтарди Эрали.

– Қаерга, билсак бўладими?

Эрали аниқ жавобдан ўзини олиб кочди:

– Айтсам, кизиғи қолмайди-да.

Қиз кўлидаги ўроққа ишора қилди:

– Ўт ўриб келишим керак.

– Кейин ўзим ёрдамлашвораман.

– Ҳм-м... – Нафиса бир зум ўйланиб қолди, кейин Эрали қўлтиғида тутиб турган альбомга ишора қилди: – Хотира дафтарими?

– Шунга ўхшашроқ, – мужмал жавоб берди Эрали.

– Кўрсатсанг, бораман.

– Кўрсатаман, – ваъда берди Эрали. – Фақат борган еримизда. Юр, Нафис.

– Майли...

Кунботар тарафда, қишлоқ ҳудудидан нарида кичикроқ аэродром жойлашганди. Эрали қизни ўша ёққа бошлади.

Икковлон аэродром чеккасида, тизза бўйи ўт-ўланлар орасига ётиб олиб кичик самолёт билан вертолётларни роса томоша қилишди. Эрали альбомига самолёт расмини чиза бошлади. Қизнинг кўлидан дурбин тушмасди:

– Вуй, зўр экан!

Эрали маъқуллади:

– Зўр, зўр...

Нафиса альбомга қаради:

– Ҳаммасини ўзинг чизганмисан?

– Йўқ, журналлардан олинганлариям бор.

Эрали альбомни варақлаб кўрсатди. Унинг саҳифаларига газета-журналлардан қирқиб олинган самолёт-

лар, вертолётлар фотосуратлари ёпиштирилган. Кўплаб саҳифаларда эса рангли каламлар, бўёқларда чизилган расмлар. Эрали шавқ билан самолётлар ҳақида билганларини гапира бошлади.

Тўсатдан альбом саҳифасига соя тушди. Эрали ажабланиб бошини кўтарди. Эллик ёшлардаги, корни тўнтарилган козондай семиз, юзи офтобда қорайиб кетган, сочи тақир олинган, кенг шляпа кийган шопмўйлов Фармон фермер ўз кўзларига ишонмаётгандай болаларга очган оғзини ёполмасдан, ажабланиб қарар турарди.

– Ҳой, бу нима қилганларинг, а? – ниҳоят забон битди фермерга. – Куппа-кундузи-я!

Эрали билан Нафиса илкис ўринларидан туришди.

– Уят-пуют борми ўзи сенларда? – Фармон фермер кизнинг ғижим қўйлагига шубҳаланиб қаради. – Роса, а...бир-бирларингни, а...

Эрали тушунтиришга уринди:

– Фармон ака, биз...

– Гапирма-е, бадбахт! – ўшқириб берди фермер. – Ҳаммаси кўриниб турибди-ку. Сен болани танидим, раҳматли Ғани чавандознинг улисан! Бу қилиғингни кўриб, отанг гўрида тик тургандир ўзиям...

– Фармон ака...

– Гапирма, дедим! Гапирма-е! Башарангга совораман! – Эралига мушт ўкталиб қўйган фермер энди Нафиса диққат билан тикилди. – Сен... сен келбатингдан Солиҳа момонинг неварасига ўхшаб турибсан. Ҳозир тўппа-тўғри момонинг олдида бораман-да, устларингдан чиқиб қолганимни айтиб бераман... Ўзиям терингга сомон тикар, уятсиз! Шу ёшингда эрсираб қолдингма, а?

Бу гапни эшитиб, юзи ловуллаб кетган Нафиса бир лаҳза каловланиб-анграйиб қолди, кейин хўнграб йиғлаб, қафтларини юзига босганча қишлоқ томон чоғиб кетди.

Қиз ортидан караб қолган Фармон фермер мамнун ишшайди:

– Қўркиб кетди. Айби бор-да, айби. – У Эралига ўгирилди. – Қани, Ғани жўрамнинг ули, гапир-чи, пана-панада шуйтиб юрибсан экан-да, а?

– Фармон ака...

– Гапирма, дедим! Гапирма-е! Оғзингни очсанг совораман! Ҳозир туври милисага бораман-да, барисини айтиб бераман. Кейин нима бўлади? – Фермер бармоқларини панжара қилиб кўрсатди. – Туври мана бу ерга опкетишади! У ерда сенга ўхшаганларни нима қилишларини эшитганмиз, ҳа, эшитганмиз.

– Биз ахир...

Аммо фермер Эралини оғиз очгани кўймасди:

– Ўчир овозингни-е! – У майсалар устида ётган дурбинни кўлига олди. – Бу нима, видеога оладиганми?

– Йўқ. Бинокль. Дурбин.

– Ҳа. Биламиз, биламиз. – Фармон фермер дурбинни кўзига якин олиб бориб, кишлок томонга қаради. – Ҳали чопиб кетяпти бу энағар. Ёмон абжир эканда бунинг, а? Момомнинг олдига ўзим бормасам бўлмайди барибир. Билиб қўйсин кўйнида илон асраётганини.

– Фармон ака. Илтимос...

Фермер дурбинни бўйнига осиб олди:

– Буни жиянларинг ўйнар.

– Олаверинг...

Фармон фермер яна ўшқирди:

– Шу билан кутулмоқчимисан ҳали? Сен бола бу ёкка юр-чи...

Фармон фермер шоша-пиша альбом, ўрокни кўлига олган Эралини ғалла даласига бошлаб кетди. Дарвоқе, Эрали эслади: аэродромга туташ дала шу кишига қарашли эди.

Икки томонида дарахтлар бўй чўзган бетон нов бўйида дала шийпони жойлашган. Шийпон ёнида чала қурилиш: афтидан, алоҳида ошхона қурилмоқда.

Фармон фермер Эралини тупрок уюлган хандак ёнига бошлаб келиб, аввал бўш пақирларга, сўнг бетон новга ишора килди:

– Сувни анов ердан ташийсан. Лойни шундай қориб ташлаки, хамирдай юмшок бўлсин. Ушлаган пайтинг, хи-хи-хи, киз боланинг чочидай майин бўлсин. Тушундинг, а? Ўзим текшириб кўраман.

Эрали тупрок уюмига қаради. Эҳ-хе... Аммо на илож.

– Бўпти, – деди у шимининг почасини қайириб, кўйлагини ечаркан.

Фермер писанда килиб кўйди:

– Ҳалиям отангнинг ҳурматига индамадим, бола... Бу яхшилигимни унутмассан...

* * *

Шу билан Эрали ярим кечаси уйга бурнидан тортса йиқилгудай аҳволда, қотиб қолган белини ушлаганча букчайиб кириб келди.

Она-бола кўрпа кавиб ўтиришган экан. “Тик” этса эшикка қараётган Ойгул хола сал енгил нафас олди:

– Вой, бормисан, болам? Куни билан қаёқда эдинг?

Эрали аранг гапира олди:

– Фармон ака... ҳашарга чакирганди. Гувала қуйишдим. Шунга...

Бармоғига игна санчиб олиб, аламини кимдан олишни билмай турган Гулзода тутаб кетди:

– Қалланг ишлайдими сенинг? Ҳашар эмиш! Бу ёқда шунча иш турган пайти-я?! Сигирам оч қолиб, куни билан мўъради...

Ойгул хола қизининг гапини бўлди:

– Қорнинг очми, болам?

Гулзода баттар тутақди:

– Ойи, ўйлаб гапиряпсизми? Ҳашарга борган одам қанакасига оч бўлади? Заказ сомса билан ошни кўрган-дан кейин уйниям эсдан чиқарган-да бунингиз. Далада

юрган мой ютади, уйда юрган қон ютади ўзи... – Ҳовли четидаги молхонага туташ усти ёпиқ айвонга боғланган ориқ ола сигир аянчли мўради, унга бузукчаси жўр бўлди. Гулзода шу тарафга ишора қилди: – Кўрдингми? Шуларнинг уволи тутади сени...

Опасининг ҳали узок жаврашини тушуниб турган Эрали шошиб орага гап қўшди:

– Мен ҳозир, опа. Икки боғ ўриб қўйгандим. Эсимдан чиқибди. Югуриб бориб олиб келаман.

Эрали қўлидаги Нафисанинг ўроғи билан қайтиб кетаркан, дераза раҳида турган нон бўлагини сездирмасдан олиб, чўнтагига солди. Ҳарна-да.

Ойгул хола ўғлига ачиниб қаради:

– Бир кун минг кун бўлмас, болам. Эртан боқиб келарсан.

Асабий Гулзода ойисини гап билан қайириб ташлади:

– Сиз ҳадеб эркатойингизнинг ёнини олаверманг! Оч сигир сутдан қолади... Бор, Эрали, орқангга қайрилмасдан кетавер. Овкатинг ҳам бироз ҳазм бўлади...

* * *

Барибир бу “темир қанот”ларнинг бошқача меҳригиёси бор-да. Уларни кузатмаслик, улардан ҳайратланмаслик мумкин эмас. Ҳаётда битта игнани сувга ташласанг, чўқади-кетади. Бу ерда эса тонна-тонна темир ҳеч зўриқмасдан, укпар мисоли ҳавога кўтарилади, булутлар бағрида сайр этади. Мўъжиза эмасми бу? Инсон ақл-заковати чўпчакни ҳақиқатга айлантиришининг исботи эмасми бу?.. Шуларни бошқараётган одамларнинг ҳам армони бормикан?..

Эрали аэродром чеккасида, тизза бўйи ўт-ўланлар орасида ётиб олганча самолёт-вертолётларни ҳавас билан томоша қиларкан, альбомига уларнинг расмини чиқишга уринади.

Аэродром бикинидаги ғалла даласига яқин жойда яланг ўтлоқка арқонлаб қўйилган сигири бир силтанганида козиқ ердан суғурилганинию, сигир ғалла даласига шошганини машғулотига берилиб кетган Эрали кўрмай-сезмай қолди. Аммо тасодифлар занжири бугун ўсмирга қарши ишлаётганди. Кун иссиқлигига қарамасдан қора костюм-шим кийган, энли бўйинбоғ таққан вакил қора хизмат машинасининг орт ўриндиғида чанг ва терга ботиб келаётган маҳали буғдойга тушган сигирни кўриб қолди-ку! Вакилнинг кўзлари косасидан чикиб кетгудай бўлди. Бу нима деган гап ахир?

– Тўхтат-чи.

Машина тўхтади. Вакил шошмасдан машинадан тушиб, чўнтагидан ёндафтарча билан ручкасини чиқарди. Бу иссиқда дала бошига вакилдан бошқа ким ҳам келарди? Машхур машинани кўрган заҳоти Фармон фермер дала шийпонидан оёғини қўлига олиб чопиб келди. Юзидан дувиллаб тер куйилаётган, ҳарсиллаб нафас олаётган фермер иккала қўлини кўксига қўйганча, ним эгилди:

– Асса...

Вакил далага ишора қилди:

– Сеникими?

Фермер вакил кўрсатган томонга қаради ва буғдой ичида бемалол юрган сигирни кўриб, жинойт устида кўлга тушгандай типирчилаб қолди:

– Йўқ-йўқ, ўлипманми энди, уполномочен акажон. Бу...

Вакил яна фермернинг гапини бўлди:

– Қайси валлломатники бўлсаям гўштга топшириб юбор! Кечкурун лично ўзимга доложит киласан!

Фармон фермер янаям эгилди:

– Хўп бўлади, уполномочен акажон!.. Келинг, бир пиёла...

Фермернинг гапи учинчи марта кескин бўлинди:

– Бу қайси контур?

– Етмиш иккинчи, уполномочен акажон...

Вакил дафтарчасига ниманидир қайд этиб қўйгач, машинага ўтирди, кудратини намойиш қилмоқчидай эшикни қарсиллатиб ёпди. Машина қуюқ чанг кўтарганча юриб кетди.

Машина анча узоқлашгандан сўнггина эгик қаддини ростлаган Фармон фермер тишлари ғижирлаб, атрофга аланглади. Шундоққина тупроқ йўл ёнида худди буюртма қилингандай каттагина сўйил ётарди. Фермер сўйилни азот кўтарганча сигирга отилди.

– Ҳа, харом котгур!

Самолёт-вертолётларни кўзлари ёниб томоша қилаётган Эралининг кулоғига ногоҳ сигирнинг аянчли мўърагани эшитилгандай бўлди. У учиб ўрнидан туриб, шу тарафга ўтирилди.

Дала бошида сўйил билан унинг сигирининг биқинига қарсиллатиб уриб, шийпон томон ҳайдаб кетаётган Фармон фермер кўринди. Гап нимадалигини тушуниб, юраги орқасига тортиб кетган Эрали шу томонга отилди.

Эрали кулочини кенг ёйганча Фармон фермернинг йўлини тўсиб, ялиниб-ёлворишга тушди:

– Жон ака! Фармон ака! Билмай қопман! Хаёлим кетиб қопти. Жон ака, қайтариб беринг сигиримизни. Ўла-ўлгунимча хизматингизни қиламан!

Фармон фермер оғзидан тупук сачратиб бўқирди:

– Сен аҳмоқни деб Тошкентдан келган текширувчининг хатига тушдим! Ўтга тушдим, бола, ўтга тушдим! Еримни оп қўйса нима қиламан?! Ҳўкимат у, оғзининг бир ели: олади-қўяди! Еримга кўз олайтириб, менга тиш қайраб юрган қанча! Атаганини кимга берарини билмай юрган қанча! Шуни тушунасанми, сен эси-паст?! Мен мисқоллаб йиққан обрўни ботмонлаб сочдинг-ку, тентак!..

– Жон ака! Мени тириклай ўлдирманг! Беринг қайтариб... Жон ака! Айтган ишингизни қиламан... Қайтаринг сигиримни...

Фармон фермер бош бармоғини иккала бармоғи орасига тикиб кўрсатди:

— Мана сенга сигир! Нима, кечкурунги нарядда ўзимни топшираманми гўштга?..

Фармон фермер сигирни хайдаб кетаётганини кўрган Эрали жон алпозда арконига ёпишди. Ғазаби кўзиб турган фермер сўйил билан унинг елкасига туширади. Эрали “вой” деганча елкасини чангаллаб букчайдию, тупрок йўлга “гурс” этиб ўтириб қолди. У жон алпозда ўрнидан туришга уринди, аммо оёқлари унга бўйсунмасди.

Эрали тиззалаб бўлса ҳам фермерга етиб олишга жон-жаҳди билан ҳаракат қилди:

— Жон ака... жон ака... Ундан кўра мени ўлдириб кетинг, жон ака... жон ака...

Фермер тезликда узоқлашиб борарди. Эрали ногоҳ тизза бўйи тупрокка “гуп” этиб кулади ва алам билан бошига муштлаганча хўнграб йиғлаб юборди:

— Ота... отажон...

Қоронғулик тушган маҳал арикда оқаётган лойқа сувга юз-қўлини чайиб олган Эрали уйга судралиб кириб келди. Ҳовлидаги супада ёнига сут челақни қўйиб ўтирган Ойгул хола ўрнидан туриб, челақни қўлига олди. Эралини таниди чоғи, ҳовли четидаги бузокча шодон маъради.

— Чарчамадингми, болам? — меҳрибонлик билан сўради Ойгул хола.

— ...

Ойгул хола бир ўғлига, бир дарвозага қаради, сигир негадир кўринавермасди.

— Говмиш қани, болам?

Эрали бош эгди. Ичкаридан чикиб келган Гулзода укасини гап билан ўйиб олди:

— Гапир, тилингни ичингга ютганмисан?

Чекинишга бошқа қўл қўймаган эди. Эрали очигини тан олди:

– Буғдойига... тушган экан... Фармон ака... Фармон ака гўштга... топширди...

Ойгул холанинг кўлидан пақир тушиб кетди, даранглаган овозни Гулзоданинг чинқириги босди:

– А?

Бу ёмон зарба эди. Телбавор ахволга тушган, гапиролмасдан, негадир тинмай бош чайкаётган Гулзода пақирни ердан олиб укасининг устига ақлдан озган калхатдай бостириб келди-да, пақир билан Эралининг бошига туширди. Пақир яна даранглаб кетди. Шундан кейингина энтикиб нафас олган, ранги кўкариб кетган опага забон битди:

– Фармон биттаю битта сигиримизни гўштга топширса, сен индамай туравердингми, гўрсўхта? Хеч бўлмаса ош-қатигимизга шу яраб турибди, демадингми?

Эрали индамай бош эгиб турарди. Ваҳимадан адоий тамом бўлган Гулзоданинг бутун вужуди титрарди.

– Индамагансан! Чунки айб ўзингдан ўтган. Молга карамагансан! Ўйнаб юргансан! Чўмилгансан! Тўғрими? Тўғрими деяпман сенга?

Эрали яна индамади.

– Гапир, гапир деяпман сенга! Сигир қани? Қани сигир?

Гулзода бу сафар жон аччиғида пақир билан Эралининг бошига урди. Қаттиқ урди. Ўғлига жони ачиган Ойгул хола изиллаб йиғлаб келиб кизининг кўлига ёпишди, уни маҳкам кучоклаб олди:

– Қўй! Ўлдириб қўясан укангни!

Гулзода жунунваш киёфада фарёд чекди:

– Ўлдираман! У аввал бошлаб бизни ўлдирди. Энди уни ўлдираман!

Гулзода шу ҳолида онасининг кучоғидан чиқди ва бўш пақирни даранглатиб укасининг дуч келган жойига ура кетди.

Эрали чидаб туrolмади – хўнграб йиғлаганча тиз чўкиб, бош эгди:

– Уринг! Ўлдинг мени, опа! Мен айбдорман! Мен... мен... факат мен... уринг мени, опа... уринг... ўлдинг...

Туйкус Гулзода пакирни отиб юборганча, бўзлаб йиғлаётган укасини маҳкам кучиб олди. Опанинг кўзларидан ҳам шашкатор ёш оқарди. Болаларининг бошида карахт аҳволда туриб қолган Ойгул хола, ожизона маъраётган бузoқча бу манзарага янада алам, умидсизлик ва чорасизлик бағишлаётгандай эди...

Тун бўйи мижжа қoқмай чиққан Эрали тонг саҳарда Ажинакўприкка ёлғиз келди. У кўприкка шахт билан қадам қўйгач, беихтиёр пастга, тубсиз жарга қаради. Кўз ўнгида ёмғирли тун, момақалдироқ ва чакмоқлар, жар тубига оти билан қулаётган отаси пайдо бўлган Эрали яна бир қадам босганди, кўприк қаттиқ лопиллаб кетди. Йигитча жойида туриб қолди, сўнг аста пастга энгашди. Бир лаҳзадан сўнг у жар тубига учадигандек эди гўё...

Ногоҳ тепада ниманингдир овози эшитилгандай бўлди. Эрали бошини кўтариб қўкка қаради. Мовий осмондан самолётлар қарвони ўтмоқда эди. Улар ортида эса пастлаб учаётган вертолётлар.

Эрали бу манзарага лoл қараб қолди. Бу недан дарак? Бу ненинг аломати? Наҳот...

* * *

Хаёт давом этарди. Яшаш керак эди.

Киши баъзан тасаллига муҳтож бўларкан. Ҳеч бўлмаса ўзинг ўзингга айтадиган тасаллига. Эрали мана шундай йўл тутди: “Сигир гўштга топширилиб кетди, аммо бу охирзамон бўлди, ҳаммаси тугади, деган гап эмас-ку. Яшаш керак...”

Бугдой ўрилди. Режасини ортиғи билан бажарганидан хурсанд бўлиб кетганиданми ёки Ғани чавандоз билан эски жўрачилиғи ёдига тушдими, балки гўштга топширилган сигирни эслаб хижолат бўлгандир, ҳайтовур, ҳеч кутилмаганда Фармон фермер “капсан ҳақи” дея кўярда-қўймай уйга тўрт қоп бугдой ташлаб кетди. Унгача Гулзода билан Эрали бугдойи ўрилган даладан уч қанор машоқ териб келишганди. Бунча бугдой билан қишдан чиқиб олса бўлади.

Ишқилиб, ҳаёт давом этарди. Фурсат шу тарзда ўтиб борарди.

Коллежда ўқиш бошланган ҳафтанинг охирида Эрали туман марказига йўл олди. Албатта, опаси билан онасининг қишлоқдошларга кўрпа қавиб, кийим-кечак тикиб бериши эвазига топаётган уч-тўрт сўмини йўлга харжлаш ўзига ўтакетган ноинсофлик бўлиб туюлди. Аммо бормаса ҳам бўлмасди. Ички бир даъват, тушунтириш қийин бўлган ҳавас туйғуси уни сира тинч қўймаётганди.

Муаллимлар тўғри айтишган экан: туман марказидаги болалар ижодиёти саройида бошқа тўғарақлар қатори авиамоделчилар тўғарағи ҳам ишларкан. Эрали мана шу тўғарақка ёзилиб келди. Машғулотлар ҳафтасига икки марта экан. Эрали чамалаб кўрди: қишлоқдан туман марказигача нари борса ўн беш чақирим келади. Агар қичаб юрса, бемалол икки соатда пиёда босиб ўтса бўлади. Демак, йўлга пул сарфлаш ҳам шарт эмас.

Шу билан Эралининг тўғарақка қатнаши бошланди. Кузда-ку, унчалик билинмаганди, аммо қишга келиб туман марказига пиёда қатнаш анча оғир кечди. Айниқса қаҳратон совуқ бўлганида у бир-икки машғулотга боролмай ҳам қолди.

Ниҳоят кўкламнинг илиқ нафаси келганида Эрали анча енгил тортди. Ҳар қалай, энди бу ёғига чўчимаса ҳам бўлади.

Шундай кунларнинг бирида ўтган тўғарак машғуло-тида Баҳриддин ака топширикни бергач, деразага суня-ганча ташқарига ўйчан тикилиб қолди. Столдаги турли кийкимлардан самолёт моделини йиғиш вазифасини биринчи бўлиб Эрали бажарди. У ўрнидан туриб:

– Бўлди, устоз, – деди.

Деразадан нигоҳини узган Баҳриддин ака яқин ке-либ самолёт моделини синчиклаб кўздан кечиргач, мамнун бўлиб Эралининг елкасига қоқиб қўйди:

– Баракалла, Ғаниев! – Сўнг моделни қайтариб бер-ди. – Энди буни бир учириб келинг.

Эрали хайрон бўлди:

– Қаёққа?

Устоз кулимсиради:

– Ҳозирча шу атрофга.

Эрали моделни бир қўлда баланд кўтарганча само-лётни ҳавода учираётгандек ҳаракатлар билан шошиб хонадан чиқди, йўлак орқали ҳовлига ўтаётган маҳал қарши тарафдаги “Инглиз тили тўғараги” деб ёзилган эшикдан папка қўлтиклаган Усмон устози билан чиқиб келди.

– Good bye, my teacher! – дея хайрлашди Усмон.

Устоз:

– Good bye, – деди.

Чиқиш эшиги томон юрган Усмон Эралини кўриб қолди.

– Ия, ўртоқ, ўзингмисан?

– Ўзимман, – деди бунақа учрашувни кутмаган Эра-ли ёқтирмасдан.

– Бу ерда нима қилиб адашиб юрибсан? – Усмон аввал ўртоғининг қўлидаги самолёт моделига, кейин эшикка қаради, яқин келиб тахтачадаги лавҳани ўқиди: – “Авиамоделчилар тўғараги”. – У хуштак чалиб юбор-ди. – Ўх-хў! Гап бу ёқда дегин... Авиация... самолёт... осмон... Туя ҳаммомни орзу қилибди-да.

Эрали ўзини синфдошининг пичингини эшитмагандай тутишга ҳаракат қилди:

– Ўзинг нима қилиб юрибсан?

Усмон ҳар бир сўзни таъкидлаб жавоб қайтарди:

– Биз ўз имкониятимизни тўғри ҳисоблаган ҳолда тил ўрганаёпмиз, репетиторга қатнаёпмиз, айримларга ўхшаб осмонга сакрамаёпмиз.

Ковоғи уйилган Эрали йўлакдан ҳовлига чиқди, Усмон унга эргашди.

– Жўра, дарсинг тугаган бўлса юр, кетдик, кишлоққа олиб кетаман. – Усмон ҳовлида ўзини кутиб турган “Нексия”га ишора қилди. – Юрдикми? Ё кутиб турайки?

Эрали бош чайқади:

– Мен... ўзим қайтаман.

Усмон кулимсиради:

– Ҳарна автобус пули эконо-ку, жўра.

– Ўзим қайтаман дедим-ку.

– Ихтиёринг. – Усмон машинага яқин борган маҳал ортига ўгирилиб, кўзойнагини тўғрилаб олди: – Сенга бир ақлли гап айтайми? Эмаклаб юрадиганлар ҳеч қачон учолмайдилар. Шуни эсингдан чиқарма!

Усмон орқа ўриндикка ўтирди, ҳайдовчи моторни ўт олдирди, машина оҳиста юриб кетди. Кайфияти бузилган Эрали машина ортидан термулиб тураркан, кабинет деразасидан устози ўзига қараётганини илғади. Эрали шиддат билан ҳовлини айланиб чопди, ҳолдан тойгунга қадар қўлидаги самолётни гоҳ кўтариб, гоҳ тушириб ўзича уни учирди...

Кейинги машғулотга келаётгани маҳал Эрали узоқдан истироҳат боғида айланаётган улкан чархпалакни кўриб қолди. Кабиналарда ўтирган болаларнинг шўх кийкириклари ҳатто шу ергаям эшитиларди. Бир оз иккиланиб қолгач, Эрали боғ дарвозаси томон юрди.

Ҳа, бу ўша боғ эди. Бундан тўрт йил муккаддам бутун синф болалари Наврўз байрамида туман маркази-

га айлангани келишганида кимнингдир таклифи билан хамма чархпалакка чиқадиган бўлди. Баландликдан кўрқишини ҳаммадан яшириб юрадиган Эрали сирим ошкор бўлиб қолмасин деган хавотирда баҳона устига баҳона тўқиб ташлаётганини кўрган, бундан шубҳаланган Усмон уни мажбурлаб ёнига ўтқазиб олганди. Кейин... нима бўларди, чархпалак тепага кўтарилган сайин пастдан кўз узолмаётган, туткичга тобора маҳкамрок ёпишиб олаётган Эралининг пешонасига совуқ тер тошиб, кўзлари олая бошлади, оёк-кўллари қалтиради. Усмонга эса шу керак эди. Ўшандан буён у Эралининг кўзини очирмайди, ҳеч гап тополмай қолса атай Эралига эшиттириб аллақандай “фобия”лар мавзусида валаклай бошлайди...

Ўша боғ, ўша чархпалак. Фикридан қайтиб қолишдан чўчиётган Эрали илдам бориб оҳиста айланиб турган чархпалакнинг дуч келган биринчи кабинасига ўтирди. Унинг қаршисидан ўн яшарлар чамаси иккита болақай жой олишди. Кабина юқорига кўтарилаётган маҳал Эрали ҳар эҳтимолга қарши ўртадаги туткични маҳкам ушлаб олди. Болақайлар эса хурсанд бўлиб ён-атрофга, пастга алаңглашади. Жойида котиб ўтирган Эрали секин куйига қарай бошлагандаёк боши айланиб кетди, пешонасига совуқ тер тошди. У кўзларини маҳкам юмиб олди. Болақайлар бир-бирига Эралини кўрсатишиб, пиқирлаб қулишди ҳамки у кўзларини очмади.

– Кап-катта бўлиб баландликдан кўрқаркан, – ўртоғининг қулоғига қаттиқ шивирлади биттаси.

Иккинчиси ҳам шундай жавоб қайтарди:

– Биринчи чиқиши бўлса керак-да...

Иза бўлган Эрали кўзларини очди, ўзини мажбурлаб баланд дарахтларга, осмонга қарамоқчи бўлади, аммо барибир нигоҳи яна пастга қадалди. Юраги оркасига тортиб кетган Эрали кўзларини яна маҳкам юмиб олди, туткичга жон-жаҳди билан ёпишиб олди. Унинг

ранги ўчганини кўрган болалар яна пикирлаб кулишди. Нихоят улардан бири сўради:

– Мазангиз қочяптими? Дўхтир чакирайликми, ака?

Эрали кўзларини очмасдан бош чайкади:

– Керакмас, мен яхшиман.

Алоха Эралини баттар ваҳимага солган кўйи баланд нуктада мангуликка қотиб қолгандай туюлган кабина аста-секин пастга тушди. Ранги бўздай оқариб кетган Эрали кабинадан чиқасола ўзини кўчага урди.

* * *

Умидсизликка тушган Эралини ваҳима босди: нахотки бир умр бу лаънати кўрқувдан кутулолмайди. Унда орзулари нима бўлади?..

Дарсдан кейин йигитча ўз-ўзидан Ажинакўприкка келиб қолди. Ҳайтовур, яқин-атрофда ҳеч ким йўқ, демак, унинг шармандагарчилигига ҳам ҳеч ким гувоҳ бўлмайди.

Эрали бу сафар эҳтиёткорлик билан бўлса ҳам кўприкда бир неча кадам ташлагач, қандайдир куч измида барибир пастга қаради: одамнинг бошини айлантариб юборадиган тубсиз жар... У шошиб нигоҳини олиб қочди, ўзини мажбурлаб нариги қирғоқдан кўз узмаган кўйи олдинга юрди ва шу алфозда кўприк ўртасига етиб келди.

Тўсатдан кўприк даҳшатли даражада қаттиқ лопиллади. Чўчиб кетган Эрали салқи арқонга ёпишганча ортига ўтирилди. Кўприк бошида қўлларини белига тираб олган Усмон турарди.

– Мен сенга Нафисанинг ёнига яқинлашма, деганмидим? Дегандим! Агар яна бир марта олдига борсанг, ўлигинг шу ерда қолади, деганмидим? Дегандим. Шунча гапдан кейинам бугун ликиллаб ёнида юрибсан. Ваъ-

да вафоси билан, жўра. Сен бу қисматни ўзинг ўзингга сотиб олдинг. Кўзингни кузғунлар чўқийди энди!

Усмон жаҳл билан кўприкни тепиб, осма арконларини торта бошлади. Кўприк баттар лопиллади, нари бориб-бери келди. Эрали жон аччиғида ёпишган омонат тутқич синиб кетиб, йигитча йиқилиб тушди, оёқлари ҳавода осилиб қолди.

– Кўркасан, а? Кўркасан!.. – бўғилиб бакирарди Усмон. – Сенинг бу ерга келиб, машқ қилиб юрганингни кўрганлар бор. Ўзингча ботир бўлмоқчи бўлгансан-да. Лекин мана, кунлардан бир куни тап этиб кулаб тушдинг-у, жарга учдинг... Палакат-да, палакат... Нимаям килардик...

Усмон пастга эниб кетди.

Гавдасини тубсиз жар ўзига тортаётган Эралининг тахталарга чангакдай ёпишган қўллари тобора бўшашмоқда эди. Шу пайт осмонда таниш овоз эшитилди. Эрали кўкка қаради. Мовий осмонда ёлғиз самолёт.

Эрали бир муддат эмин-эркин учаётган самолётни кузатди. Сўнг тиришиб-тирмашиб гавдасини ўнглагач, ҳансираб нафас олганча бир муддат узала тушиб ётди. Шундан кейин қирғоқ томон эмаклай бошлади...

Тинка-мадори қуриган Эрали кўчасига қайрилган маҳал йўл бошида турган таниш машинани кўрди. Рулда Усмоннинг ўзи эди.

Усмон ўшшайиб унга караб турди-турди, сўнг жаҳл билан калитни буради ва машинасини Эралининг ёнидан катта тезликда, ҳаммаёкни чангга кўмиб ўтди-кетди.

Эрали кейинги машғулот учун баланд чўққини танлади. Аввалига чўққининг тик ёнбағридан куйига каттароқ бир тошни ташлади. Тош узоқ учди, ахийри унинг пастда бошқа тошга бориб урилгани эшитилди. Эрали ўзи ясаган самолёт моделини кўлига олди ва учаётгандек ҳаракатлар қилиб чўққида уёқдан-буёққа чопаверди, чопаверди.

Эрали туман марказидаги беш каватли уй ёнидан ўтиб бораётган маҳал томдан қора тутун кўтарилаётганини кўрди. Ишчилар сакич тўшашмоқда экан.

Ана, кексарок ишчи том лабига келиб хотиржам ўтирди. У коп-қора пақирни ёнига қўйиб, телефонида ким биландир гаплашаётган маҳал қўли тегиб кетди шекилли, пақир пастга тушиб кетди.

Бир ўт-ўланлар орасига “поп” этиб тушган пақирга, бир ишчига қараган Эралининг хаёлига бир ўй келди. У пачак бўлган пақирни олиб подъезддан юқорига кўтарилди, охирги каватдаги нарвондан томга чикди-да, тўғри кекса ишчининг ёнига борди.

– Ҳорманг.

– Бор бўл, болам, – деди телефонини ички чўнтагига жойлаётган ишчи.

Эрали пақирни тутди:

– Бу сизникими?

– Э, бу сабилни ташлаб юборсанг ҳам бўларди. Ово-ра бўпсан-да. Лекин барибир раҳмат.

Эрали пақирни бергач, оҳиста юриб том четига келди, эҳтиёткорлик билан пастга қаради. Уни зимдан кузатиб турган кекса ишчи сарғайган мўйловини силаганча мийиғида илжайиб қўйди. Йигитчанинг ногоҳ чўчиб ўзини четга олганини кўрган ишчи унинг ёнига келди.

– Қўрқинчлими?

Эралининг тан олгиси келмади:

– Сал-пал.

Ишчи худди ховлидаги супага ўтиргандай хотиржамлик билан том лабига ўтирди.

– Эр йигит кўрқувини енгиши керак. Айниқса, – у юрагига ишора қилди, – мана бу ердагини эмас, – ишчи пешонасига ишора қилди, – мана бу ердагисини.

Эралининг ўзига хайрон бўлиб тикилиб қолганини кўрган кекса ишчи мулоим жилмайиб, дўстона кўз қисиб қўйди.

Эрали сахар палла уйғониб кетди. Уфк энди ёришиб келмокда эди.

У спорт кийимларини кийиб кўчага чикди-да, тоғ томонга бир маромда чопиб кетди. Бирпасда шудрингдан уст-боши хўл бўлган Эрали соф ҳаводан тўйиб нафас олганча тепаликка югуриб кўтарилгач, аввал тош отиб машқ қилди, кейин чўққига лабига келиб қуйига, тубсизликка қадалиб тикилиб тураверди.

* * *

Коллеж битирувчиларига тантанали равишда диплом топширилган куни кечкурун уйда андаккина дилхиралик бўлиб ўтди.

Гапни Ойгул хола бошлади:

– Энди қайси фермердан илтимос қилиб кўрамиз, ўғлим? Қайси бири сени ишга олар экан?

Эрали ўйлай-ўйлай, охири кўнглидагини айтди:

– Ойи... мен аввал бир ўқишга уриниб кўрсам деган-дим.

Она-ку, индамади, аммо Гулзоданинг жаҳли чикиб кетди:

– Ўқишга? Уйда шунча иш турганда сен ўқиш баҳона қочвормокчимисан? Айтиб қўяй, ҳозир иссиғида ишга кирсанг кирдинг, кейин сени бирон фермер олмайди.

Ойгул хола ҳам бу фикрга қўшилди:

– Августда далада иш ҳам қолмайди-да, ўғлим.

Укасининг мунғайиб бош эгиб қолганини кўрган Гулзода сал ҳовуридан тушди:

– Кўй, Эрали. Ўқиш бойнинг боласига ярашади. Биз икки аёл сенинг коллежни битиришингга кўз тикиб ўтирибмиз. Энди оғзимиз ошга етди деганда ўйинбузқлик қилма.

Эрали ялинди:

– Ойи... опа... бир уриниб кўрай.

Гулзода азалдан жакли тез киз. Ҳозир ҳам ўзини тутиб туролмай, бакириб берди:

– Ҳов, бола, бўлмайдиган ишга вақтингни кетказиб нима қиласан? Шаҳарга бориб келишнинг ўзи бўлади-ми?! Қадамнинг пул.

Ойгул хола орага тушди:

– Ўзи қайсинисига бормоқчисан, болам?

Эрали оғир тин олди:

– Учувчиликка... Узоқ эмас... Жиззахда ўқитишаркан.

Гулзода яна тутади:

– Эсинг кетиб қолибди ўзи сен боланинг! Сен қаёқда-ю, учувчилик қаёқда?!

Эрали ўзини оклашга уринди:

– Нима кипти? Учувчи бўлсам, бир кун келиб сизларни самолётимда олиб юрсам ёмонми?

Гулзода бўш келмади:

– Ўпкангни босиб ол, бола. Осмонга сакрашдан бурун, йиқиладиган жойингга ҳам бир қараб қўй.

Ҳовлига сукут чўкди. Ҳамма ўз хаёли билан банд эди.

– Опа... – илтижо қилди Эрали.

– Бормайсан! Сенинг шаҳарда ўйнаб келишингга берадиган бир сўмимиз ҳам йўқ.

Яна сукунат. Ойгул хола аста ўрнидан турди, хонага кириб, тахланган кўрпалар орасидан ниманидир олиб келди.

– Ма, болам. – Онанинг кафтада бир дона энли тилла сирға бор эди. – Биттасини... отангнинг қирқига ишлатгандим. Бунисини сенинг тўйингга деб асраб юргандим... Майли, ўқиш кўнглингда армон бўлиб қолмасин. Буни сот-да...

Гулзода чинқириб юбори:

– Ойи! Барибир киролмайди-ку. Осилган дорини қаранг.

Ойгул хола ўғлига ғурур билан бокиб, жилмайиб кўйди:

– Отасининг боласи-да... Бир уриниб кўрсин, кейин биздан домангир бўлиб юрмайди.

Гулзода барибир ўзини босиб ололмай, тўнғиллади:

– Бунинг пулига тўртта кўзи олсак...

Ойгул хола қўлларини дуога очди:

– Омин, отангнинг руҳи қўлласин сени, болам.

Учовлон кафтларини юзларига сийпашди.

Улар намозшом палла, йўл бўйидаги кекса дарахт тагида, ҳар тарафга олазарак қараганлари кўйи бир неча дақиқага учрашишди. Қиз Тошкентга борапти экан. Эралининг ҳам уриниб кўриш ниятида эканлигини эшитган киз хурсанд бўлди:

– Ишқилиб, ўтиб кетинг.

– Яхши бўларди. – Эрали кўнглидигани айтиб қолишга шошди: – Ўтиб кетсам... биласанми нима қилардим?

– Нима қилардингиз?

Йигит чуқур нафас олди ва сўзларни дона-дона қилиб, худди тантанали ваъда бераётгандай деди:

– Сени ЗАГСга самолётда оборадим.

Хижолатдан иссиғи чиқиб кетган киз қўл силтади:

– Кўйинг-э...

Чорраҳа томондан шу тарафга яқинлашаётган одам кораси кўринган захоти киз илдам йўлга тушди:

– Майли, мен кетдим. – Кейинги гапини Нафис йўл-йўлакай, аммо йигитга эшиттириб айтди: – Илойим ўтиб кетинг...

Юраги гупиллаб уриб кетган Эрали беихтиёр қиз ортидан талпинди, аммо дарахтга яқинлашиб қолган шарпани илғаб, шу томонда иши бордай кизга тескари тарафга юрди.

* * *

Ҳолва деган билан оғиз чучиб колмайди, деганларидай, бу билим юртига ўқишга киришнинг ўзи бўлмас

экан. Аввал туман харбий комиссариатида жанговар учувчи бўлишни истаган йигитларни тиббий кўрикда элаб ташлашди. Гоҳ у шифокор текширади, гоҳ буниси. Униси “ўтир” деса, буниси “тур” дейди; униси “гапир” деса, буниси “жим тур” дейди...

Хуллас, силласи куриган Эрали барокамерадан чикиб, кейинги кабинетга ўтганида кекса шифокор бир йигитчани айланма стулда чирпирак айлантирарди. Ниҳоят стулни тўхтатган шифокор йигитчага полга бўр билан чизилган оқ чизикни кўрсатди:

– Шундан юринг.

Жойида гандираклаб кетаётган йигитча бир қадам босар-босмас чайкалиб, бошқа томонга оғиб кетди.

– Уф-ф... Бўлмади... Бораверинг. – Шифокор норози тарзда қоғозга белги қўйди. – Навбатдаги.

Шифокор Эралини ўтказган айланма стулни бир неча дақиқа айлантиргач, тўхтатиб, оқ чизикка ишора қилди:

– Шу линиядан иложи борича узоқлашмай юрингчи.

Эрали чизикни тўппа-тўғри, ҳеч бир қийналмасдан, совуққонлик билан босиб ўтганди, шифокор анграйиб қолди.

– Ё тавба... Қани, болам, бери кел-чи. Яна бир синаб кўрсам бўладими?

Эрали елка қисиб қўйди:

– Бўлади.

Шифокор бу гал стулни тезроқ ва узоқроқ айлантирди. Бироқ Эрали яна чизикни хотиржам босиб ўтди. Та-лабгорни гоҳ “сиз”лаб, гоҳ “сен”лаётган шифокор ховликиб уни ховлига олиб чиқди. Бу ерда оддий арғамчи бор эди, холос. Шифокорнинг ишораси билан икки бақувват йигит Эралини арғамчига чиқариб, унинг кўзини боғлашди-да, жуда тез учиришди. Сўнг арғамчини тўхтатиб, Эралини пастга туширишганди, боғични ўзи ечган йигит шифокор кўрсатиб турган чизикни ҳеч нар-

са бўлмагандай бир текис босиб ўтди: балонда юмалай-вериб, пишиб кетган йигит учун бу синов нима деган гап, ахир...

– Яшавор! – қичкириб юборди шифокор. – Ажойиб! Фамилиянг... фамилиянгиз нимаиди?..

Тиббий текширувлар шу билан тугаб қолмади: билим юртида ҳаммаси бошидан бошланди. Навбатдаги машаққатли чиғириқдан ўтганларгина тест имтиҳонлари топширишга киритилди.

Каттагина жомадонини кўтарган Эрали уйга жиддий тарзда, ковоғи уйилган ҳолда кириб келди. Деразадан бўйлаган Ойгул хола ҳовлига чопиб чиқди.

– Келдингми, болам!

Ойгул хола ўғлини кучоклаб кўришди.

– Озиб кетибсан. Роса қийналибсан-ов.

– Йўғ-э... Опам қани?

– Даладайди. – Она ўғлига ачиниб қаради. – Болам, сен хафа бўлма, ҳамма ўқийверса, подани ким боқади. Ўн икки йил ўқидинг, етади...

Ниҳоят Эрали чидай олмасдан, баралла кулиб юборди:

– Ойи, мен ўқишга кирдим! Кирдим!

– А?.. – Ойгул хола аввал эсанкираб-довдиради, сўнг куйилиб келган кувонч ёшларини тиёлмасдан Эралини маҳкам кучоклаб олди, титраб-қақшаб шивирлади: – Минг шукр... минг шукр... Ўзингга шукр...

* * *

Омад бир келса қўшалоқлаб келавераркан: Нафисанинг ўқишга кириб кетганини эшитиб, боши осмонга етгудай кувонган Эрали дарслар бошлангунга қадар Тошкентга бирров бориб келишга улгурди.

Улар Талабалар шаҳарчасида айланиб юришганлари маҳал Нафиса кўп қаватли бинога ишора қилди:

– Ётоқхонамиз. Шу ердан жой беришди.

– Яхши бўпти... – Эрали айтсамми-айтмасамми дегандай бироз иккиланиб тургач, очигига кўчди: – Нафиса. Бизда интизом сал қаттиқрок.

Нафиса тушунгандай бош ирғади:

– Армия қаторими?

– Шунга яқинрок, дейишяпти... Шунга... ҳар ҳафта олдингизга келолмасман...

Нафиса тўсатдан пиқирлаб кулиб юборди. Эрали гапидан адашиб, унга ажабланиб қаради.

– Биринчи марта... – ҳамон куларди қиз, – биринчи марта мени “сиз” лаяпсиз. Ғалати эшитиларкан-у, лекин шунинг ўзиёқ талаба бўлишга арзиркан.

Эрали қизариб кетди:

– Ҳа, энди, катта бўлиб қолдик.

– Майли, майли... Дарров ўзингизга олаверманг-да. Ўқишми, ўқиш. Телефон бор-ку.

– Бор, бор... Энди сизни ётоқхонангизгача кузатиб қўйсам.

– Йўк, шу ерда хайрлашамиз. Тағин кечикиб юрманг. – Атрофга аланглаб қўйган қиз худди муҳим сирни айтаёгандай Эрали томон сал энгашиб, паст овозда маълум қилди: – Суриштириб билдим, анави тарафда аэродром бор экан, шундай шаҳардан чиққан жойда.

– Аэродром? – гарангсиб сўради ҳеч нарсани тушунмаган Эрали.

Энди қиз дув қизарди. Афтидан, у йигит бир пайтлар берган ваъдасини аллақачон унутган деган ўйга борди, шу сабаб, ноқулай аҳволга тушганини яширишга уринган қўйи шоша-пиша:

– Шунчаки... Ҳар эҳтимолга қарши айтиб қўйгандим-да. Мабодо... мабодо бирон кун самолётда келиб қолсангиз... Хайр. Яхши боринг, – деди-да, ётоқхона томон чопиб кетди.

Шундагина ҳамасини тушунган, аламдан пешонасига шапатилай деган Эрали қўлларини оғзига кўвача қилиб қиз ортидан бақирди:

— Келаман, албатта самолётда келаман! Самолётда!..

Йигитнинг назарида ётоқхона эшигидан кираётган маҳал Нафиса ўгирилиб қарагандай, ҳаттоки жилмайиб ҳам қўйгандай туюлди.

* * *

Жиззах Олий ҳарбий авиация билим юртида дарслар бошланди. Ўқув машғулотлари билан жисмоний машқлар узлуксиз алмашиб туради, орада амалиёт: компьютерда самолёт-вертолёт бошқарувини таъминлаш; сал вақт қолса кутубхонага чоп. Булар-ку, майли, чидаса бўлади, аммо ўқув йилининг уч ойи ўтар-ўтмас баланд тепаликка олиб чиқиб, пастга ўқув парашютида сакратишлари ёмон экан.

Мактабдаги аччиқ тажриба ёдидан чикмаган Эрали жон-жаҳди билан бировга сир бериб қўймасликка уринарди. Шу боис баъзан шошқалоқликка йўл қўярди: у тепаликка чиккан заҳоти қуйига қараб қўймаслик учун дарҳол ўзини пастга отар, натижада майор Жўрабоевнинг даккисини эшитарди.

Мана шундай кунларнинг бирида ётоқдаги икки кишилиқ хонада дарс қилиб ўтирган Эралини навбатчи-посбон чақириб қолди: .

— Ғаниев! Сенга келишибди.

Эрали ҳайрон бўлди:

— Менга?.. — У учиб ўрнидан туриб, шоша-пиша кийимларини текисларкан, ҳаяжон билан шивирлади: — Ойижон! Опа...

Эрали кириш дарвозаси ёнига учиб борди. Бу ерда одам гавжум эди: якшанба, курсантларни кўргани келишган. Ичкаридан чиқиб келаётган курсантларни яқинлари кучоқлаб олишган, сал нарида, дарахтлар тагига тўшалган дастурхонлар томон бошлашган.

Кўзлари чакнаб турган Эрали атрофга аланглади, аммо дарвозага кўз тикиб турганлар орасида онаси ҳам, опаси ҳам кўринмасди. Шу пайт йўлак ёнига қўйилган

қора рангли “Мерседес” машинасидан олифта кийинган, қора кўзойнак таккан Усмон тушиб келди.

– Қалайсан, бўлгуси генерал!

Эрали кучоқ очиб турган собик синфдоши, гуруҳдошига ноилож қўл узатди. Бирок Усмон барибир уни кучоклаб олди.

– Унақа эмас-да энди, ўрток. Ҳар қалай, бегона эмасмиз-ку. Ё ҳарбийлар шунақа дийдаси қаттиқ бўлиб кетишадими?

Эрали аниқ жавобдан ўзини олиб кочди:

– Нега энди...

Усмон қўлидаги бошқарув калити тугмачасини “чик” этказиб босганди, машинанинг юкхонаси оҳиста очилди.

– Қисқаси, тандир-пандир, шашлик. Командирларингга тозасидан ҳам бор. Ҳаммаси сенга, ўрток.

Бунақа сахийликни кутмаган Эрали баттар ҳайрон қолди:

– Раҳмат-у, лекин бу ерда мумкин эмас.

Усмон бепарво қўл силтади:

– Иложи йўқ нарсанинг ўзи йўқ, ўрток. Агар ҳозир анави ғўдайиб турган сокчига тўрт сўм қистирсам, нарсаларни ўзи хонангга обориб қўяди...

Эрали қатъий туриб олди:

– Ростданам мумкин эмас. Тартиб-қоида шунақа.

Усмон ён берди:

– Бўпти, бўпти. Тартиб-қоида сенга ўхшаган лохларга чиқарилган ўзи. Қисқаси, оғайни, бир маслаҳатли иш чикиб қолди. – У Эралини қўлтиклаб чеккароққа олиб ўтаркан, одатига кўра йўл-йўлакай кўзойнагини тўғри-лаб қўйди. – Энди гапни аччиқ ичакдай чўзиб ўтирмайман... Битта ақлли гап айтайми? Мен эркин тадбиркорман. Қўлида пул ўйнайдиган ишбилармонман. Мен бировнинг буйруғи билан тонг сахарда ўрнимдан туришни, чопишни, машқ қилишни, ғўдайиб қоровул-

ликда туришни, хожатхона тозалашни ўзимга раво кўрмайман...

Гап ўзани қаёққа кетаётганини тусмол қилган Эрали унга эътироз билдиришга уринди:

– Менга кара...

Усмон дарров шахтидан тушди:

– Бўпти, бўпти, фақат ватанпарварликдан маъруза ўқимай кўя кол. Ўзи шароитингни кўриб турибман. Ҳар якшанба тўрт соатга шаҳарга чиқишга рухсат, шунаками?

– Нима эди?

– Шунақа! Аллақачон сўраб-суриштирганман. Демак, беш йил умринг шу режимда ўтади. Бу ёқда эса гулдай бир қиз сени кутиб сўлиб ўтириши инсофданми? Хоҳлаган пайтинг олдига боролмасанг, хоҳлаганча бирга юролмасанг. Шуям ҳаётми? Қўлингдан келгани “алё... салом... хайр...” Шу, холос. Бир кун келиб генерал бўлганингда эса, ҳаёт аллақачон ўтиб бўлган бўлади.

Жахли чикиб бораётган Эрали ўзини оғирликка солди:

– Тушунмадим.

– Ҳозир тушунасан. Қисқаси, – Усмон кўзойнагини олиб, Эралига тик боқди: – мен Нафисаникига одам юборяпман.

Титраб кетган Эралининг кўзлари қисилди:

– У сенга тегмайди!

Усмон хотиржам эди:

– Тегади. Бу ерга келганимнинг сабаби, мабодо телефон қилиб қолса, яна минғирлаб ўтирма демокчиман. Эркакчасига келишиб олайлик. Яна кўзингнинг сувини оқизиб “Сенга ўзим уйланмокчийдим...” деб ўтирма-я. Биласан, қиз боланинг кўнгли бўш бўлади. Бунинг устига “Йўқолган пичокнинг сопи олтин” деган гапларам бор...

– У сенга тегмайди дедим! – тишлари орасидан та-
крорлади Эрали.

Усмон очикдан-очик мазахга ўтди:

– Нима, ваъдасини олиб қўйганмисан? Ё ихтиёри
сендами?

Нимадир демокчи бўлган, лекин лаблари титраб, га-
пиролмаган Эрали жаҳл билан қўл силтаганча, дарвоза
томон юрди. Усмон унинг ортидан бақириб қолди:

– Ҳой жинни! Тандир-чи? “Тентак сув”-чи?

Эрали бу гапларни эшитмагандай ичкарига кириб
кетди.

Йигит хонасига чопиб борган заҳоти телефонида
кайта-кайта ўзига ёд бўлиб кетган ракамларни терди.
Аксига олиб телефондан “Абонент хизмат кўрсатиш
доирасидан ташқарида”, деган жавоб келаверди. Эра-
лининг бўлари бўлиб, фиғони фалакка чикиб тургани-
да хонага иккита катта-катта сумка кўтарган навбатчи
терлаб-пишиб кириб келди.

– Ғаниев, сенга берворишди. Ўртоғинг экан. Ҳиди-
ни қара, ҳидини... Сўлак безларим ишлаб кетди-я...

Навбатчи гапини тугатиб улгурмасидан бурун Эра-
ли шартта сумкаларни унинг қўлидан юлқиб олди-ю,
очик деразадан пастга отиб юборди. Сумкалар асфальт
йўлакка гурсиллаб тушди, шишаларнинг шикирлаб
сингани эшитилди. Ётоқхона ёнидан ўтиб бораётган
майор Жўрабоев тўхтаб, жаҳл билан тепага, иккинчи
кават деразасига қаради.

– Ким бу? Қайси хона? Қирқ иккими?

Энди барибир яшриниб бўлмасди. Тажрибали май-
ор хоналарнинг жойлашишини ёддан биларди. Эрали
деразадан бўйлади.

– Курсант Ғаниев! Ўзимам сиз бўлсангиз керак деб
ўйловдим. Қани, тез бу ёққа тушинг-чи.

Эрали оёғини қўлига олиб югурганча бир дақиқада
майорнинг каршисида ҳозир бўлди:

– Ўртоқ майор. Биринчи босқич курсанти Ғаниев буйруғингизга биноан...

Майор унинг гапини бўлиб, сумкаларга ишора қилди:

– Аввал мана бу ерни ёғ тушса ялагудай қилиб тозалайсиз, тушунтириш хати ёзиб, менга топширасиз, кейин эса уч суткага гауптвахтага равона бўласиз. Тушунарлими?

– Худди шундай, тушунарли, ўртоқ майор.

– Тушунарли бўлса, бажаринг.

Майор хавони хидллаб-хидлаб қўйгач, афсуслангандай бош чайқади-да, йўлида давом этди. Эрали энгашган маҳал бунинг сабабини билгандай бўлди: сумкалардан биридан ароқ сизиб окмоқда эди.

* * *

Сармоядорроқ оилада эркатой бўлиб ўсган, ўзи ис-таган нарсани доимо қўлга киритиб ўрганган Усмон совчиларнинг иккинчи гал ҳам қуруқ қайтишганини эшитиб, ўзини қўярга жой тополмай қолди. Қанақасига? Биринчи сафарни-ку, онаси айтганидай, кизи борнинг нози бор, қабилидаги ҳикматга йўйганди, аммо иккинчиси-чи? Ҳатто “Ёшлар бир учрашиб кўрсин” ҳам дейишмапти. Уялмай-нетмай “Қизимиз кўнмади” дейишибди. Бу... бу унга нисбатан ҳақорат эмасми? Ким бўлибсанки... Ҳе ўша сенга тарбия берганларнинг...

Ҳа, айнан шундай: ким бўлибдики... Бир кўнгли шартта қўл силтаю, кет, дейди; ана, ҳаммаёқ сулувлару барнолар, дарахтни тепсанг камида тўртта маликаи Хуснобод ёғилади. Лекин, иккинчи томондан қараса, бу қилиғи билан киз Усмонни писанд қилмаслигини кўрсатмаяптими? Агар шунақа манманлик қилаётган экан, бу ўзига зарар: Усмон жимгина бўйин эгиб кета-верадиғанлардан эмас. Илло, қайси бир муаллим айтганидай, қаршилиқ қаршилиқ туғдиради. Мана энди сен билан бошқача гаплашамиз, яхши қиз!..

Азалдан аён ҳақиқат бу: қасдлашган кўнгилда бадбин режалар патос бойлай бошлайди...

Усмон вилоят марказидаги шоҳбекатга бориб турди. Тошкентдан келиб тўхтаган автобусдан йўловчилар гуриллаб тушишди. Машинасини чеккароқда қолдирган Усмон сумка кўтарган Нафисанинг ёнига борди.

– Яхшимисиз, Нафисахон.

Нафиса йигитни кўриб хижолат чекди:

– Вой, Усмон, ассалому алайкум.

– Ваалайкум. Уйгами?

– Ҳа.

– Опкетай. Менам қишлоққа.

– Раҳмат. – Қиз бўйинини чўзиб, катта йўлга қаради:

– Мен маршрутқада...

Усмон илжайди:

– Майли, жуда қўймасангиз маршрутқа пулини оларман. Ўзи бу ерга синглимни опкетишга келгандим, бир дугонасиникида экан, йўлга чиқиб тураман деди.

– Роҳилами?

– Ҳа. Кетдикми?

Нафиса иккиланиб туриб қолди.

– Ишонмасангиз Роҳила билан гаплашинг, у мени қайрилишда кутиб турибди. – Усмон телефонини узатди: – Номерини терайми?

– Йўғ-э, – хижолат чекди Нафиса. – Роҳила бўлса... майли. Бирга...

– Ҳа-да. Юринг. Манави ёқда аравам...

Нафиса орт ўриндикқа ўтирди. Катта йўлга чиқишгач, Усмон ўриндик ёнидаги термосдан чашкага шарбат қуйиб узатди.

– Марҳамат. Онам ўз қўли билан тайёрлаган. Самарқанд гилосидан.

– Раҳмат.

– Аввал ичиб кўринг, раҳматни кейин айтасиз. Чет элликларга бергандим, жинни бўлиб қолишди ўзлари-

ям. “Бунақа ширин сокни умримизда ичмаганмиз”, дейишди. Табиий-да.

Нафиса чашкани олиб, шарбатдан хўплади.

– Бемалол “оқ” килиб ташлайверинг. Қўркманг, спирти йўқ.

Нафиса кулимсираб кўйгач, шарбатни ичди.

– Ростданам ширин экан.

Усмон кўтаринки оҳангда қизнинг гапини маъқуллади:

– Ширин ҳам гапми, асал, асал!

Нафиса минг истихола билан, узр сўраётгандай оҳангда деди:

– Усмон. Роҳила йўклигида айтиб олай. Мендан хафа бўлгандирсиз. Лекин...

Усмон қизни гапиргани кўймади:

– Асли ўзим нотўғри иш қилдим. Аввал олдингиздан бир ўтишим керак эди. Бекорга шунча одамни овор қилиб... Қайтанга ўзим уялиб қолдим... Лекин, эшитишимча, уйдагиларингиз “Шундай одамлардан совчи келди”, деб роса хурсанд бўлишган экан.

Нафиса кулимсиради:

– Сиз уларга эмас, менга одам кўйгансиз шекилли...

– Бу гапингизам тўғри. – Кўзойнагини тўғрилаб кўйган Усмон тезликни пасайтириб, ортига ўтирилди: – Бир ақлли гап айтайми?

– Айтинг. – Жилмайиб турган Нафиса беихтиёр эс-нади, бундан хижолат тортди. – Вой узр.

– Ҳечқиси йўқ.

Йигитнинг яна ўгирилиб йўлга қараб олганини кўрган киз сўради:

– Ақлли гап... айтмоқчи эдингиз.

– Айтаманам! – мамнун илжайди Усмон. – Қўлга келиб қўнган қушни учуриб юбориш ё бошқа бировга қўшқўллаб тутиш – ғирт нодоннинг иши.

Ҳеч нарсани тушунмаган Нафиса бўшашиб:

– Яъни... – деди, афтидан, ниманидир аниқлаштирмакчи бўлди, аммо бошқа гапиролмади. Бунинг ўрнига кўзлари сузилиб, боши “шилк” этиб тушди: қиз ухлаб қолганди.

Усмон машинани орқага қайириб олиб, бирдан тезликни оширди:

– Мана шунақа!

* * *

Бир ҳафтача бўлиб қолди, Нафисанинг телефони ўчган. Кўнгил – душман; ҳаёлга нималар келмайди.

Эрали кечки овқатдан кейин кийим-бош ювиладиган хонага қамалиб олиб, рақамларни тераверди, тераверди. Аммо бундан нима наф?..

Эрали шу ҳолатда юраги сиқилиб ўтирганида хонага икки курсант кириб келди. Озгин, нимжонроқ Тохир билан хирсдай бақувват Носир деярли ҳамиша бирга юришади. Носирдай танқўриқчисига ишонса керакки, Тохир унча-бунча курсантни писанд қилмайди, бемалол осмондан келиб муомала қилаверади. Шунгами кўпчилик уни орқаворатдан “Чиранчик” деб атайди. Аммо Тохирнинг калласи балодай ишлайди, айникса чет тилидан олгани “аъло”. Тохир билганларини ҳимоячисига ўргатса керакки, ҳозир ҳам улар ўзаро инглизча ғужурлашишарди. Тохир кўйлак-ёқаларни ичкарига ташлаб, махсус жойга кир ювиш куқунидан солгач, тугмачани босган эди, машина автомат ғириллаб ишлаб кетади.

Носир тумтайиб ўтирган Эралидан ҳол сўраган бўлди:

– Тинчликми?

Эрали хушламайгина жавоб қайтарди:

– Тинчлик.

Носир тирғалишини кўймади:

– Ҳозир биз нима деганимизни тушундингми?

– Йўқ.

– Эртага учиш амалиёти дедик.

Тохир истехзоли илжайди:

– Шу оддийгина гапларниям тушунмадингми, нодон?

Эрали асабийлашди:

– Сенам менга ўхшаб мактабда тўрт йил немис тили, беш йил француз тили, коллежда уч йил инглиз тили ўқиганингда кўрардим ахволингни.

Тохир мактанди:

– Мен махсус мактабда ўқиганман.

– Шунга чулдираяпсан-да, – бўш келмади Эрали ҳам.

Тохирнинг авзойи бузилди:

– Менга қара, тушунмадим, сен менга дўқ уряпсанми?

Эралига барибир эди:

– Тушунганинг.

– Ҳов бола, – Тохир Эралига якин келди, сал энгашиб, унинг иягидан тутди: – мен билан ўйнашма, бир урсам нақ кишлоғингга бориб тушасан-а!

Бу чиранчикнинг ўзини қандай уришини тасаввур этиб, кулгиси кистаган Эрали ўрнидан турди:

– Ўзинг бирга бир чикасанми, – дея у Носирга ишора қилди, – ё телехингни ўртага соласанми?

– Сени ўзим эзиб ташлайман!

Тохир хезланиб, Эралининг юзига мушт туширмоқчи бўлди, аммо у ўзини чаққонлик билан четга олганди, мушти бўш ҳавога йўлланган чиранчикнинг ўзи мункиб кетди. Бундан фойдаланган Эрали чап қўлда унинг иягига мушт солди. Тохир бўш қопдан орқага учиб кетди. Ниҳоят аралашмаса бўлмаслгини тушунган Носир осонлик билан Эралини ўзи томон қайириб олиб, бир уришда уни эшикка қапиштириб ташлади.

Шовқинга навбатчи чопиб келди.

– Нима гап?

Носир кир ювиш машинасига диққат билан қараб турган ҳолда жавоб қайтарди:

– Негадир яхши ишламаяпти. Курсант Ғаниев шуни сизга айтишга бораётиб, тойиб кетди. Шу.

Навбатчи аввал Эралига, сўнг иягини чангаллаб турган Тохирга қаради:

– Курсант Исомиддиновга нима қилди унда?

Носир Тохирга бир қаради, икки қаради, аммо нима дейишни билмасдан пешонасини қашлади.

– Ҳали ёлғон тўкиб улгурмадингизми?

Навбатчининг бу гапига жавобан Носир очиккўнгиллик билан кулиб юборди:

– Тўғриси, улгурмадим. Жуда тез етиб келдингиз-да. – У навбатчининг ёнига борди: – Ўртоқ навбатчи. Эртага ҳақиқий самолётда биринчи учишимиз. Шунга болалар ҳаяжонланишяпти-да. Бўлиб туради. Бошингиздан ўтган-ку...

Носир навбатчини кўлтиклаганча яна нималарнидир гапирган кўйи хонадан олиб чикиб кетди.

Тохир Эралига ўқрайиб қараб, дўк урди:

– Ҳали кунингни кўрсатаман! Менга кўл кўтарганингга минг пушаймон бўласан!

Аллақачон ўзининг ташвиш-хавотирли ўйларига фарқ бўлган Эрали лоқайд жавоб қайтарди:

– Кўлингдан келганини қилмайсанми!

Дарҳақиқат, бу кун курсантлар учун ўзгача ҳаяжонларга тўла кун эди. Улар эрталабдан ҳарбий машқлар аэродромида йўриқчи-учувчи бошчилигида самолётларда учишга тайёргарлик кўра бошлашди.

Сафни охириги марта кўздан кечириб чиқаётган майор Жўрабоев Эралининг бир томони кўкарган юзини кўриб колди.

– Курсант Ғаниев! Бу яна нимаси?

Эрали дарҳол жавоб қайтарди:

– Йиқилиб тушдим, ўртоқ майор!

Майор унга шубҳаланиб қаради, аммо гумонини айтиб ўтирмасдан, таъкидлаб сўради:

– Учоласизми ишқилиб?

– Худди шундай, ўртоқ майор, учоламан.

Майор ишонқирамасдан бош чайкаб кўйгач, сафни кўриқдан ўтказишда давом этди.

“Эркин!” буйруғи янграганидан кейин курсантлар ҳаяжон билан самолётда учиш навбати келишини кутиб, уймалашиб туришди. Шу маҳал Эралининг телефони жириглаб қолди. У шошиб чўнтагидан аппаратни олдию, экранчадаги “Нафиса” ёзувини кўриб, ҳаяжон билан чеккароққа чопиб ўтди. Эрали шовқинни босиш учун бакириб гапира бошлади:

– Яхшимисиз, Нафиса... Нега телефонни кўтармайсиз? Юз марта кўнғироқ қилдим ўзиям... Алё, эшитяпсизми? Алё... Нафиса...

Самога кўтарилган самолёт узоқлашди. Бирдан атрофга жимлик чўкди. Ва мана шу сукунат ичида Нафисанинг пичирлагани аниқ-тиник эшитилди:

– Бугун... бугун тўйим...

– А?

Қисқа гудоклар. Кўз олди қоронғилашиб, қалт-қалт титраётган Эрали қайта кўнғироқ тугмачасини босди. Телефон ўчган...

Аллақадан, узоқ-узоқдан майорнинг овоз кучайтиргичда айтаётгани эълони эшитиларди:

– Курсант Ғаниев!.. Ғаниев! Кармисиз, нима бало? Сизнинг навбатингиз! Ғаниев деяпман!

Эрали бирдан оғирлашиб қолган оёқларини базўр судраб, маст одамдай чайқалган кўйи ҳарбий самолёт ёнига борди, судралиб кабинага чикди, учувчи жойига ўтирди. Унинг ҳаракатларини энсаси қотиб қузатиб турган майор норози тарзда бош чайкади ва рўйхатга ниманидир белгилаб қўйди.

Қулоғи шанғиллаётган Эрали минглаб бўлақларга бўлиб ташланган, парча-парча бўлиб кетгандай туюла-

ётган танасини, энг муҳими, пароканда ўйларини бир жойга йиғиб олишга уринаркан, қаршисида ўзига мулойим жилмайиб турган йўриқчи-учувчи Қўлдош акани кўрди. Эллик ёшлардаги, қўй кўзлари кулиб турадиган Қўлдош ака, курсантларнинг меҳрибон устози.

– Ҳаммаси жойидами? – деб сўради йўриқчи-учувчи.

Эрали бир амаллаб жавоб қайтарди:

– Жойида.

– Унда кетдик.

Паррақлар ишга тушди, улар тобора тезроқ айлана бошлади. Ниҳоят йўриқчи самолётни ўрнидан қўзғатиш рухсатини берди. Самолёт аэродром четига қадар шиддатли тезликда борди ва юқорига кўтарилди.

– Яхши. Биринчи парвоз муборак бўлсин, Ғаниев!

– Раҳмат.

– Давом этамиз...

Парвоз бир маромда кечмоқда. Эрали неча йиллар интикиб кутган парвоз қувончига қўшилган ногаҳоний айрилиқ алами унинг қалбини остин-устун қилиб ташлаган эди. Нахот орзулари саробга айланган бўлса. Нахотки...

Йўриқчи-учувчининг лукмаси Эралини ўзига келтирди:

– Хаёлинг жойида эмасга ўхшайдими, Ғаниев?

Эрали хўрсинди, беихтиёр тан олди:

– Юрагим куйяпти, Қўлдош ака.

Қўлдош ака жилмайди:

– Ерда дўхтирлар кутиб туришсинми?

– Шарт эмас... – Эрали чуқур нафас олди, пастга, куйида қолган булутлар қатламига қаради. – Қизик, тепадан қаралса, булутлар... шудгорланган ерга ёккан корга ўхшаркан, а.

Қўлдош ака бош ирғаб, бу ўхшатишни маъқуллади:

– Шундай.

– Ўрток йўрикчи-учувчи. Бошқаришни тўла зимамга олишга рухсат беринг.

Қўлдош ака бир зум ўйланиб қолди, сўнг, йигитнинг овозидаги хазинлик, ғусса таъсир қилдими, бош ирғаб, ёнидаги тугмачани босди:

– Рухсат.

Нимагадир аҳд қилган Эрали булутлар орасини ёриб ўтдию, курсни қишлоғи томон олди.

Қўлдош ака беозор тўнғиллаб қўйди:

– Оббо, сенинг юрагингни деб бошимиз балога қолмасайди ҳали.

Эрали бу гапни эшитмагандай самолётни пастлата-верди.

Қишлоқдан чиқиб келган тўй машиналари сафидаги қора “Мерседес”да келин-куёв ўтирарди. Олдинги ўриндикда, ҳайдовчининг ёнида аллақачон кайф бўлиб қолган куёвжўра Собир.

Тўсатдан тиниқ осмонда пайдо бўлиб, шиддат билан шу тарафга учиб келган самолёт пастлаб, машиналар қарвони устидан ўтди. Машинадагилар бақир-чақир қилиб ўз қувончларини изҳор қилишга шошишди. Аммо келинчакнинг ранги оқариб кетди, шошиб орқага ўгирилиб, самолёт изидан қараб қолди.

Собир ойнадан бошини чиқариб, шодон қўл силкиди:

– Эҳ-хе-хей!... – У бошини ичкарига олиб, ортга ўгирилди, куёв йигитга ҳасад аралаш ҳавас билан қаради. – Самолётни ўзинг заказ қилдингми, оғайни? Сокқаси канча бўлди? Ё Эрали қарашвордими? Бира тўла бир эскадрилясини чақирмабсан-да. Осмонда “Усмон плус Нафиса” деган ёзувни ёзишарди. Даҳшат бўларди ўзи-ям!

Усмон бу мақтовларнинг ўзига даҳли йўқдек йўлдан кўз узмай, миқ этмасдан кетаверди.

Самолёт айланиб, иккинчи бор келганида ваҳима-ли даражада пастлаб учди. Видеочи камерасида, куёв-

жўралар эса қўл телефонларида жон-жаҳдлари билан самолёт томошасини суратга олишарди.

Самолёт машина каршисидан учиб ўтаётганида Нафиса кабинада ўтирган Эралини кўрди. Аник кўрди. Йигит ҳам кизга кўз ташлашга улгурди.

Самолёт шиддат билан тепага кўтарилди. Келинчак орт ойнада оппок доғ мисоли кўкка термулиб колаверди.

Усмон кўзойнагини тўғрилаб олиб, Нафисага ўтирилди:

– Бир ақлли гап айтайми?

Аммо келинчак уни эшитмаётгандек ҳамон мовий кўкдан, узоклаб, нуктага айланаётган самолётдан кўз узмасди...

Эралининг кўзлари жикка ёш эди.

– Сал босилдими, ўғлим? – меҳрибонлик билан сўради Қўлдош ака.

Эрали бош чайқади.

– Ҳечкиси йўк, ўзи шунака бўлади, – уни юпатишга уринди Қўлдош ака. – Яра бир ловуллаб оғриб, кейин тузалади. Ҳар қалай, у энди бировнинг ҳасми. Бахтли бўлсин... Хўш, энди реал ҳаётга қайтайлик.

Йўриқчи-учувчи алокани ишга туширди. Шу заҳоти майор Жўрабоевнинг фиғони фалакка чиқиб бақираётгани эшитилди:

– Йўриқчи-учувчи Жалилов! Жалилов! Жалилов!

– Ўртоқ майор, – айбдорона оҳангда изох берди Қўлдош ака. – Кутилмаганда алоқа узилиб колди денг. Мана, ҳозиргина тикланди.

– Шунинг учун курсни ўзгартирдингизми? Бу нима ўзбошимчалик? Тез базага қайтинг!

– Хўп бўлади, ўртоқ майор! Алоқа тугади. – Қўлдош ака Эралига қараб жилмайиб қўйди. – Рухсатингиз билан бошқарувни ўз зиммамга оламан, жигит.

Эрали унсиз бош ирғади. Самолёт кескин бурилиш ясаб, аэродром томон учди.

Бир муддат алоқа йўқолган самолётни курсантлар аэродромда шовкин-сурон билан қарши олишиб, экипажни саволларга қўмиб ташлашди: “Нима бўлди?.. Айб каерда экан?.. Қўркмадиларингми?..” Фақат қовғидан қор ёғаётган майорнинг:

– Бу нима шовкин? Бозорми бу ер сенларга? – деган бакириғидан сўнггина ҳамма жимиб қолди.

Ҳатто телефонига караб, бирдан ҳовликиб қолган, энди майорга мурожаат қилмоқчи бўлган Тоҳир ҳам тилини тишлади. Ҳамма ўз жойини эгаллади ва машғулот давом эттирилди.

Албатта, бу масала шундай қолиб кетиши мумкин эмас эди. Майор Жўрабоев ҳам амалдаги тартиб-қоидаларга бўйсунган ҳолда машғулотлар тугаб, билим юртига қайтишган заҳоти муассаса раҳбари полковник Расуловга мурожаат қилди.

– Ўртоқ полковник. Буларга нисбатан катъий интизомий чора кўрмасак бўлмайди.

Йўриқчи-учувчини неча йиллардан бери яхши биладиган полковникнинг бу гапга ишонгиси келмади.

– Қўлдош ака тажрибали йўриқчи. Жуда тажрибали. Балки чиндан ҳам алоқа узилиб қолгандир.

Майор истехзоли илжайди:

– Шу арзимаган баландликда-я. Бўлиши мумкин эмас.

– Техника бу, ўртоқ майор. Ҳар нарса бўлиши мумкин.

– Унда бунга нима дейсиз? – Майор қандайдир қониқиш билан қўл телефонидаги видеоёзувни кўрсатди. Унда келин-куёвнинг машиналар қарвони устидан шиддат билан, жуда пастликда учиб ўтаётган ҳарбий самолёт кўринди. – Касални яширсанг иситмаси ошқор қилади, деганлари шу-да. Алоқа узилган эмиш. Бизни

аҳмоқ деб ўйлаганми булар... – Полковникнинг қошлари чимирилаётганини кўрган Жўрабоев бирдан жиддий тортди: – Бу уставни, барча йўриқномаларни ҳамда техника хавфсизлиги меъёрларини атай ҳамда қасддан бузиш ҳисобланади, ўртоқ полковник.

Полковник кумуш сочларини силаганча ўйланиб қолди. Сўнг кизиқиб сўради:

– Айтгандай, сиз бу ёзувни қаердан олдингиз, ўртоқ майор?

– Интернетдан, прямой репортаж қилиб киришиб юборишибди азаматлар.

– Ҳм-м... Нима, ўзингиз интернетга кириб турасизми? Иш пайтида.

– Йўғ-э, вақт қайда. Курсантларимиздан бири тасодифан кўриб қопти... Хуллас, мана менинг рапортим. Мен курсантни билим юртидан ҳайдашни, йўриқчини эса уч ойлик синов муддати билан механикликка ўтказишни талаб қиламан.

Полковник рапортни олди.

– Мен бир ўйлаб кўрай.

Майор ўрнидан турди:

– Кетишга рухсат беринг.

Полковник хўрсинди:

– Рухсат.

Полковник рапортга тезгина кўз югуртириб чиққач, дераза ёнига бориб, ташқарига қаради, курсантларнинг машғулотини бироз кузатган бўлди, сўнг қайтиб жойига келиб ўтирди-да, столдаги тугмачани босди.

– Жалилов келган бўлса, айтинг, кирсин.

Эшик оҳиста очилиб, Қўлдош ака кирди.

– Чакиртирганмидингиз, ўртоқ полковник.

Расулов шошиб ўрнидан турди:

– Келинг, Қўлдош ака, келинг. Сиз билан бир гаплашиб олай деб чакирдим-да... Марҳамат, ўтиринг.

Ҳаммаси тамом бўлди...

Эрали хонасида тушкун кайфиятда, ҳукмни кутиб ўтирарди. Низомга кўра билим юртидан ҳайдашлари тайин. Ишқилиб, Қўлдош акага гап тегмаса бўлди эди. “Менинг касримга...”

Эшикдан бўйлаган Тоҳир ёш боладай тилини чиқариб, майна қилаётгандай бошини чайқади:

– Бай-бай, курсант Ғаниев... Ие, нега ҳалигача нарсаларингни йиғиштирмадинг?

Мушт бўлиб тугилган бармоклари кисирлаб кетган Эрали аста ўрнидан тура бошлади:

– Кир, ёрдамлашворасан.

Тоҳир хушёр эди – қочиб қолишга ўнғай бўлсин учун гавдасини сал орқарокка олди, аммо гапдан қолмади:

– Ўзлари бахузур.

Энди мазах қилиш навбати Эралига ўтди:

– Ёнингда телехинг бўлса кирардинг-а.

Бунака пичингларни эшитавериб, бети қотиб кетган Тоҳир пинагини бузмади:

– Сен яхшиси ўзингнинг келажагингни ўйла, нодон.

– Сенам мен ҳақимда қайғурмай қўя қол.

Тоҳир билағонлик қилди:

– Ўлибманми қайғуриб! Ҳамаси кафтдагидай кўришиб турган бўлса. Сени мардикорлик, қора иш кучок очиб кутиб турибди, тўнка. Энди бундан кейин кимга сакрамаслик кераклигини билиб оларсан. Лекин кеч.

Кўзи қонга тўлган Эрали ичкарига таклиф қилди:

– Бу ёққа кириб гапир-чи.

Унинг вазоҳатини кўрган Тоҳир жон алпозда жуфтакни ростлаб қолди. Эрали эшикни маҳкам бекитди-да, нарсаларини йиғиштира бошлади.

Бу сафар эшикни навбатчи очди:

– Курсант Ғаниев. Сизни сўраб келишибди.

Бу хабарни эшитган Эрали гарангсиб колди. Ким экан? Нахотки яна ўша аблах... Нега келади?

Назорат-ўтказиш постидан не хаёлларда чиқиб келган Эрали дарахт бахайбат эман дарахти ёнидаги ўриндикда ўтирган онаси билан опасини кўрди.

– Вой, ўргилай болам...

– Укажон!...

Улар кучоқлашиб кўришишиб кетишди.

– Баттар озибсан-ку, болам.

– Қорайибсан. Энди ҳақиқий йигитга ўхшабсан.

Ҳаяжонли хол-аҳвол сўрашишлар, пича кўз ёши ҳам тўкиб олишлардан сўнг Ойгул хола ўғлига диккат билан қараб туриб сўради:

– Кайфиятинг йўкми, болам?

– Йўғ-э, – шошиб жавоб қайтарди Эрали, – сал чарчаган бўлсам керак-да.

Ойгул хола енгил тин олди:

– Унда майли... Камандирларингга раҳмат айтиб қўй, бугун бозор бўлмасаям сени чакириб беришди. Биз ўзи Жиззах бозорига келгандик. Йўл-йўлакай сениям бир кўриб ўтайлик дедик.

Эрали ҳайрон бўлди:

– Бозорга. Тинчликми, ойи?

Ойгул хола мағрур тарзда, хаттоки қаддини сал ростлаброк дедик:

– Опангга нон синдирдик. Худо хоҳласа, – она уялиб, ўзни четга олган кизига қараб, кулимсираб қўйди, – худо хоҳласа кўклам тўй. Шунга мато-чўбарак дегандай...

Эрали ҳам яйраб кетди:

– Почча ким?

– Яхши одамларнинг боласи. Олмалидаги Тиркаш муаллимнинг кенжаси. Сен танимасанг кераг-ов. Улар асли найман уруғидан...

КППдан чиқиб, атрофга аланглаган навбатчи шошиб Эралининг ёнига келди:

— Курсант Ғаниев. Зудликда полковник Расуловнинг кабинетига кираркансиз.

Жазоланиш фурсати етиб келганини англаган Эрали бўшашиб ўрнидан турди:

— Хўп бўлади.

— Майли, болам, борақол. Бизни деб гап эшитиб юрма тагин. — Ойгул хола имлаб кизини чақиргач, ўриндик ёнидаги рўзғор сумкаларини ўғлининг кўлига тутди: — Бу ерда озрок туршак, майиз, чакки... Мумкин-ку, а?

Эралининг иккиланиб турганини кўрган навбатчи жавоб қайтарди:

— Мумкин, холажон, мумкин.

Эрали нарсаларни олди, ҳамон якин келмасдан, на-рироқда турган опасига қўл силкиб қўйди:

— Бахтли бўлинг, опа.

Гулзода ҳам бунга жавобан қўл силкиди.

Навбатчи билан маъмурий бино томон бораётган Эрали йўл-йўлакай сўради:

— Ҳаммасидан хабаринг бордир?

Навбатчи боши ҳам курсантга ачиниб қаради:

— Бунақа гаплар тез ёйилади.

— Демак ҳозир паттамни кўлимга тутқазишади, шундайми.

— Буйрукни де.

— Нима фарқи бор... — Эрали сумкаларни навбатчига берди. — Ол. Эслаб юрарсан. Олавер...

Кенг-мўл кабинетда Расуловдан ташқари майор Жўрабоев, фуқаро кийимидаги йўриқчи-учувчи Жалилов ҳам бор экан.

Полковник ҳеч қандай савол-жавоб ўтказмади, воқеа тафсилотларини ижикилаб сўраб ўтирмади, гапни ҳам қисқа қилди:

— Юз берган ҳодиса юзасидан суриштирув ишлари олиб борилди. Йўриқчи-учувчи Жалилов ёзиб берган тушунтириш хатида ҳамма айбни ўз зиммасига олган.

Тумшайиб ўтирган Жўрабоев ажабланиб, ўрнидан туриб кетди:

– Лекин...

Полковник майорнинг гапини бўлди:

– Жалилов ўз хоҳиши билан ишдан бўшаш ҳақида ариза ёзган. Биз бу илтимосни қаноатлантирдик. Курсант Ғаниевнинг ҳали тажрибасизлигини ҳисобга олган ҳолда унга огоҳлантириш эълон қилинади.

Майор яна:

– Лекин... – дейишга улгурди, холос.

Полковник кескин оҳангда машваратга якун ясади:

– Ҳаммага жавоб!

Воқеа бунақа якун топиши мумкинлиги етти ухлаб тушига кирмаган Эрали маъмурий бинодан гарангсиб чиққач, машқ майдони ёнида анча туриб қолди. Ниҳоят эшикда Қўлдош ака кўринди. Эрали чопиб унинг ёнига борди.

– Қўлдош ака! Нега бундай килдингиз?

Собиқ йўриқчи-учувчи маъюс кулимсиради:

– Ўзи... ўзи пенсияга чиқсам деб тургандим.

– Қўлдош ака, – титраб-қакшаб ёлворди Эрали. – Сиз кетманг. Мен ўртоқ бошликнинг олдига кираман, ҳаммасини тушунтираман.

– Бу энди ҳеч нарсани ўзгартирмайди, чунки буйруқ муҳокама қилинмайди, – дея Эралининг елкасига қоқиб қўйди Қўлдош ака. – Поезд кетиб бўлди, жигит. Энди бу ёғига хушёр бўл. Хайр.

Қўлдош аканинг ортидан анграйиб қараб қолган Эралини кимдир туртгандай бўлди. У шошиб ортига ўтирилди ва қаршисида ўзига қадалиб тикилиб турган майорни кўрди. Жўрабоев надомат билан пичирлади:

– Қўлдош ака... осмон жинниси эди... Сен шу қурбонликка арзийсанми, курсант?

Овози титраб кетган майор жавоб ҳам кутмасдан ўқув биносига қараб тез юриб кетди. Оёқларидан мадор қочган Эрали деворга суяниб қолди.

Биринчи имконият туғилиши биланок Эрали шаҳарга чикиб, Қўлдош акани излади. Беш қаватли уйнинг энг юқори қаватида яшаркан. Аммо эшик қўнғироғига ҳеч ким жавоб бермади. Эрали қўни-қўшнилардан суриштириб билди: уй эгаси аёли билан қишлоққа кетибди. Бунақа пайтлари табиий равишда айтиладиган “Бола-чақаси-чи?” деган савол ҳар сафар муаллақ қолаверди. Ахийри узоқ суриштиришлардан сўнггина Қўлдош ака ёши қирққа яқинлашганда укасининг қизчасини асраб олганлигини, қиз бўй етиб, тўрт-беш йил бурун ўша қишлоққа турмушга чикиб кетганлигини аниқлади. Хуллас, ҳозир Қўлдош аканинг иккита суюкли невараси бор экан: бир ўғил, бир қиз.

Билим юртида эса машғулотлар давом этмоқда эди. Энди Эрали янада астойдил ўқиши, жони борица машқ қилиши, спорт залида, тренажёрда терлаб-пишиб шуғулланиши шарт эди. У чарчаб-ҳориган маҳаллари ўзига майор Жўрабоевнинг изтиробли саволини берарди: “Сен шу қурбонликка арзийсанми, курсант?” Жавоб... жавоб қандай ҳам бўларди! Бунақа маҳаллари Эрали сакраб ўрнидан туриб кетар ва дарсни қайта бошдан ўқишга ўзини мажбур қиларди.

Аммо ўзлаштириш осон кечмасди. Айниқса ёзма ишда саводи ҳаминқадарлиги яққол сезиларди-қоларди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Майор Жўрабоев синов натижаларини эълон қиларкан, факат курсант Тоҳир Исомиддиновнинг иши “аъло” баҳога арзишини алоҳида таъкидлаб ўтди.

– Курсант Ғаниев.

Эрали учиб ўрнидан турди:

– Мен.

– “Уч”. Минуси билан.

Курсантлар кулиб юборишди, хатто ҳазил аралаш чапак чалганлар ҳам бўлди. Эрали кизариб-бўзариб майорнинг қўлидан ёзма ишини олди, жойига ўтириб,

вараклаб кўрди. Деярли ҳар бир жумлага кизил ручка теккан эди.

Шу тун Эрали мижжа кокмади ҳисоб. У хонада кўзлари кизарганча ёзма иши матнидаги ҳар бир сўзни китобга қайта-қайта солиштириб чиқди. Ҳатто ҳамхонасининг ўрнида ағдарилиб:

– Сен ухлайсанми ўзи, бойкуш? – деб тўнғиллаганига ҳам эътибор бермади.

Ҳа, тан олади: хатолари мўл эди. Ҳалиям майор аябди: бемалол “икки”, ҳатто “бир” қўйса ҳам бўларкан. Уят...

Баайни Эралининг эзилиб юрганини сезгандай эртаси куни курсантлар ясаган самолёт моделларини синчиклаб текшириб чиқаётган катта лейтенант Довуров кутилмаганда:

– Курсант Ғаниев. Баҳойингиз “аъло”, – деб қолса бўладими!

Эрали кувончдан ўзини еттинчи осмонда ҳис қилди. Бўларкан-ку...

* * *

Тез орада ҳарбий ўқув аэродромида амалий машғулотлар бошланиб кетди. Юраги така-пука бўлиб турган бўлса-да, Эрали каттиққўл йўриқчилар кўмагида самолёт-вертолётларни хотиржам, совуққонлик билан бошқаришни ўрганди.

Навбатдаги амалиётдан кейин машғулот спорт залида давом этди. Кимоно кийган курсантлар мураббий раҳбарлигида шарк яккакураши билан шуғулланишаётган пайт тасодифан Эрали спарингга Носир билан тушиб қолди.

Пайтдан фойдаланиб қолишни истаган Тохир зипллаб келиб, Носирнинг кулоғига шивирлаб кетди:

– Бир таъзирини бериб қўй бу жўжахўрознинг!

Мураббий иккала ракибга қараб, ўзича уларнинг кучини чамалаб кўрдими, Эралидан сўради:

– Вазн категорияларинг тўғри келмаяпти. Алмашти-райми?

Хамманинг қулоғи динг бўлиб, унинг жавобини ку-таётганани сезган Эрали қатъий бош чайқади:

– Йўк. Ҳаммаси жойида, сэнсэй.

“Ўзинг биласан” дегандай елка кисиб қўйган мураббийнинг рухсатидан сўнг татамида “жанг” бошланди. Носир бақувват, тажрибали спортчи. Бу унинг хотир-жам, ўзига ишонч уфуриб турган ҳаракатларидан ҳам яққол сезилиб турарди. Эрали жон-жаҳди унга бўш келмасликка тиришди, ҳатто икки-уч марта аниқ зарба ҳам берди. Буни кутмаган курсантлар иккига бўли-ниб, ишқибозликка, бақир-чақир килиб далда беришга ўтишди:

– Урсанг-чи тузукрок!... Жонинг борми ўзи?.. Сол...

Рақибини санокли сонияларда бир ёқли қиламан деб ўйлаган Носир жаҳл билан ҳужумни кучайтирди, Эрали химояни. Олишув янада қизиди.

Носирнинг кескин оёқ зарбаларидан бири кутил-маганда пешонасига қарсиллаб тегган Эрали татамига “гуп” этиб қулади. Тоҳир бадҳоҳлик билан эълон кил-ди:

– Тамом!

Бу машъум ҳукмдан сўнг залга бирдан ўлик сукунат чўкди. Ҳатто ранги кордай оқариб кетган мураббий ҳам бир оғиз сўз айтишга ожиз эди. Эрали нафас олмасди. Ҳамма лол-хайрон.

Туйқус коғоз устида қалам юрган каби нимадир китирлагандай бўлди. Ер билан битта бўлиб ётган курсантга жон битмоқда эди. Ана, аввал у қўлларини йиғиштириб олди, кейин уларга таянганча қаддини ростлади. Сўнг оёқларида маҳкам турди-да, мушт ки-либ тугилган қўлларини ёрилган лаблари ёнига олиб боргач, мураббийга қаради, сўзларни дона-дона килиб деди:

– Тайёрман. Давом эттирамиз, сэнсэй.

Лаблари пир-пир учаётган мураббий Эралини аста елкасидан кучиб олиб, шивирлади:

— Сен ютиб бўлдинг, курсант...

* * *

Ўқишнинг қолган даври шувиллаб ўтди-кетди. Битирувчиларга тантанали равишда диплом топшириш маросимига курсантлар ўзларига қуйиб қўйгандай ярашиб турган лейтенант формаларида келишди.

Байрамга ота-оналар, қариндош-уруғлар йиғилишди. Улар орасида кўз ёшларини яшириб йиғлаётган Ойгул хола, эрининг ёнида катта гулдаста билан қаппайган қорнини яшириб турган Гулзода ҳам бор эди.

Жанговар ҳарбий учувчиларга қисмларга йўлланмалар берилди. Бу тасодифми, Тохир Исомиддинов, Носир Тошбоев, Эрали Ғаниевлар бир қисмга тушиб қолишди.

Улар белгиланган пайтда қисмга етиб келишди, подполковник Раҳимов томонидан қисм жангчиларига таништирилди. Шундан сўнг ҳарбий хизмат бошланди.

Кеч кузнинг бадқовоқ кунларидан бири эди. Кутилмаганда ҳарбий учувчилар қисмида тревога янграб қолди. Учувчилар, экипажнинг бошқа аъзолари чопиб келишиб самолёт ва вертолётлар қаршисида саф тортишди.

Қисм командири подполковник Раҳимов буйруқ берди:

— Жанговар топширик! Зудликда десантчи аскарларни вертолётларимизда тоғли ҳудудга етказиб боришимиз шарт! Зудликда!.. Экипажлар, ҳарбий машиналарга!

Экипаж аъзолари вертолётлар томон чопишди. Усти ёпиқ машиналарда етиб келган десантчи аскарлар командирлар буйруғига кўра гуруҳларга бўлиниб, аллақачон парраклари айлана бошлаган вертолётларга чопиб чиқишди.

Десантчилар ошиғич жойлашиб бўлишгач, самога учта ҳарбий вертолёт кўтарилиб, ёнма-ён учиб кета бошлашди.

Орадан чорак соат ўтар-ўтмас ҳаво кескин айнади. Қора булутлар ҳамма томонни қоплаб олди, момақалдирок гумбурлади, чакмоқлар чакди. Булар ҳам камдай кучли бўрон кўтарилди. Қудратли шамол забтида худди ўйинчокдай гоҳ пастга тушиб, гоҳ тепага кўтарилаётган вертолётни бошқариш тобора қийинлашиб борарди.

Чап тарафдаги яшил чирокча пирпираганини кўрган Тохир радиоалоқага чикди:

– База, биринчи эшитади! Қабул.

Учишни бошқариш марказидан навбатчининг ташвишли овози эшитилди:

– Биринчи! Ҳозиргина метеорология хизматидан шошилиш хабар олдик. Сизлар учаётган ҳудудда кескин ҳаво ўзгариши кутилмоқда. Жала, чакмоқ. Зудликда базага қайтинг!

– Тушундим. – Тохир каршисидаги тугмачалардан бирини босди. – Иккинчи! Эшитяпсанми мени?

Қайдандир узоқдан Носирнинг таниш овози келди:

– Эшитяпман.

– База билан боғланингми?

– Ҳа.

– Орқага қайтиш керак.

Ташқарида шиддат билан жала куя бошлади.

– Бошқа илож йўқ, – хўрсинди Носир. – Бўлмаса кулашимиз аник.

Қора булутлар бағрида чакмоқ, момақалдирок гумбурлади. Жала дўлга айланди.

Учинчи вертолётни бошқариб кетаётган Эралининг ёнига келган десантчилар гуруҳи бошлиғи, ёшгина лейтенант бақариб сўради:

– Нима гап, командир?

– Қайтишга буйруқ берилди. – Эрали ташқарига ишора қилди: – Хавф максимал даражада. Чакмоқ урса, бир ҳовуч кулга айланамиз.

– Чакмок урмаса-чи?

Эрали тушунтирди:

– Унда бўрон вертолётимизни суриб бориб тоққа уради.

Лейтенант афсусланиб бош чайкади:

– Эҳ, аттанг... Ҳеч иложи йўкми, командир?

– Озгина иложи бўлса ҳам жоним билан эди. Йўриқ-номага кўра ҳам хозирок ортга қайтишимиз шарт! Шунча одамнинг ҳаётини хавф остига қўялмаймиз!

Лейтенант ҳаммасини тушунгандай бош ирғади-ю, бирдан ёлвориб илтимос қилишга тушди:

– Бир йўлини қилинг, ака. Биз етиб бормасак, у ёқда дўстларимиз ҳалок бўлишади.

Эрали хайрон бўлди:

– Нима гап ўзи, тушунтириб гапиринг.

Лейтенант оғир уф тортди:

– Тоғдан бир гуруҳ жангарилар ошиб ўтишга ури-нишмоқда. Уларнинг хужумини чегарачиларимиз қайтариб туришибди. Лекин агар улгурмасак... Эҳ, етиб борсак эдик...

Эрали каршисидаги тубсиз зулматга, ора-сира чакнаётган чакмоқларга, дўл-жалага бир муддат тикилиб қолди, сўнг икки ёнига қаради. Иккала вертолёт чироқларидан уларнинг орқага қайрилаётгани равшан эди.

Радиоалоқа ишга тушди:

– Учинчи! Учинчи!

Эрали яшил тугмачани босди:

– Учинчи эшитади.

– Қайтишда ҳам эҳтиёт бўлинг. Бўрон кучаймоқда.

– Тушундим, база.

Вертолёт янада каттикроқ силкина бошлади. Дастакни бир амаллаб ушлаб турган Эрали ортида бошини чангаллаб ўтирган десантчига ўтирилди.

– Ўртоқ лейтенант!

У бирдан жонланиб қолди:

– Нима гап, командир? Буйруқ ўзгардимми?

– Йўқ, буйруқ ўз кучида қолди... – Эрали икки ёнга қараб, тобора узоқлашаётган чизил чирокларни кўрди.

– Етиб борсак, қанча одамни асраб қоламиз?

– Бир рота аскарни!

Негадир айна лаҳзада Эралининг кўз ўнгидан мудом мулойим жилмайиб турадиган йўриқчи-учувчи Қўлдош ака ўтдию, у шахт билан радиоалоқани ўчирди.

– Ўртоқ лейтенант, негадир алоқа ишламай қолди-я...

Лейтенант унга хайрон бўлиб қаради. Эрали давом этди:

– Шунга буйруқни яхши эшитолмай қолдим. Эшитсам ҳам англолмадим. Қайта сўрай десам, ахвол бунақа.

Шундагина лейтенант ниманидир англагандай бўлди:

– Айтмоқчисизки...

Эрали ўзи ўзига буйруқ берди:

– Олға!

Лейтенант хаяжонланиб Эралининг елкасига қоқиб қўйди. Митти вертолёт жунбушга келган чексиз осмон бағрида ожиз хас мисоли учиб кетди.

Шу сонияларда ҳарбий учувчилар кисмининг бошқарув пультада вазият таранг эди. Зеро пульт ёнида ўтирган Раҳимовга навбатчи:

– Учинчи билан алоқа узилди, – дея рапорт берганди.

Подполковник ўрнидан илкис турди:

– Қанақасига узилади?

– Билмадим, аник бир нарсa деёлмайман, – чайналди навбатчи. – Балки... балки ҳалокатга учрагандир...

– Ёмон нафас қилма! – жеркиб берди уни Раҳимов. – Нима қилиб бўлсаям алоқани тикла. Ҳозироқ!

– Хўп бўлади, – деган навбатчи овози хириллаб қолгунча микрофонга бакираверди: – Учинчи! Учинчи! База гапиряпти! Қабул! Қабул...

Охири тоқати тоқ бўлган подполковник буюрди:

– Биринчига билан иккинчига хабар қилинг.

Навбатчи энди:

– Биринчи! Биринчи! – дейишга ўтди.

Тохир дарҳол алоқага чиқди:

– Биринчи эшитади.

– Учинчи билан алоқа узилди. Вазият ҳақида хабар беринг.

Тохир атрофга аланглаб, ўнг тарафида ўзига параллел равишда келаётган чирокни кўрди. Орқада эса узоқлашиб кетаётган митти ёруғ нукта. Тохир жаҳл билан елка кисиб қўйди.

– База. Иккинчи ўнг ёнимда учиб кетяпти. Учинчи кўринмаяпти. Вазият: хавф максимал.

Рахимов микрофонга эгилиб, хорғин овозда буйруқ берди:

– Биринчи, базага қайтинг... Нима қилиб бўлса ҳам эсон-омон етиб келинг!

– Ҳаракат қиламан, ўртоқ подполковник! – бийрон жавоб қилди Тохир.

– Ҳаракат қиламан эмас, бажараман денг, Исомиддинов!

– Худди шундай, ўртоқ подполковник, бажараман!

Навбатчи энди иккинчини алоқага чақириб, учинчи билан алоқа узилганини хабар қилди ва вазият борасида ҳисобот сўради.

Нодир ён-атрофга, орқага қараб олгач, рапорт берди:

– База. Биринчи чап ёнимда учиб кетяпти. Учинчи... ҳозир... учинчи ортимда, узоқда кўрингандай бўлди. Менимча у курсни ўзгартирмаган...

Подполковник микрофони навбатчининг қўлидан деярли юлқиб олди, ховликиб сўради:

– Нима дедингиз, иккинчи? Учинчи омонми?

Носирнинг шовкин-сурон ичидаги овози аранг эшитилди:

– Узоқда кўрингандай бўлганди. Қани, яна бир қарай-чи... Йўқ, ўртоқ подполковник, ҳеч нарса кўринмаяпти. Ҳеч нарса.

Умид шами бир ёниб ўчган Раҳимов ноилоҳ буйруқ берди:

– Иккинчи. Зудликда базага қайтинг!

– Хўп бўлади.

Пешонасига совуқ тер тошган подполковник стулга беҳол ўтириб қолди.

Яна бир муддат микрофонга:

– Учинчи!..Учинчи!.. Қабул!.. – деб қичкириб турган наватчи ўзига ўзи гапираётгандай аста деди: – Менимча биз учинчини йўқотдик...

Бошқарув пулти марказига оғир сукут чўкди.

Қалтираб-титраётган вертолётни аранг бошқараётган, ортига шунча тикилиб ҳам бирон ёруғ нуқтани кўрмаётган Носир ахийри биринчи билан алоқага чиқди.

– Эшитдингми, учинчи билан алоқа узилибди.

– Айтишди.

– Бир қараганимда курс бўйича кетаётгандай кўринганди. Энди ҳеч нарса кўринмаяпти.

Тоҳир гапни қалта қилди:

– Демак етиб келган.

Носирнинг юраги шувиллаб кетди:

– Унақа дема, Тоҳир.

– Бу машқ эмас, Носир, нега тушунмайсан? – куйниб гапирди Тоҳир. – Бу ҳақиқий жанг. Уруш эса қурбонсиз бўлмайди.

Носир иккиланган оҳангда сўради:

– Ё орқага қайтиб, хабар олайми?

– Тентакмисан? – бакириб берди Тоҳир. – Шунча одамнинг ҳаётини хавф остига қўясанми? Бунинг учун сени трибуналга беришади! Агар тирик қолсанг, албатта!

Носир очиғига кўчди:

– Барибир кўнглим ғаш.

– Кўнглингга эмас, буйрукка кулоқ сол! Қайт дейишдими, қайтиш керак! Тушундингми, иккинчи!

– Тушундим, биринчи!

Тоҳир тез ҳовуридан тушди:

– Бу бошқа гап...

Тим қора осмонда бўрону жала қўйнида ёнма-ён учиб кетаётган иккита миттигина вертолёт учувчилари то не машаққатлар билан, бир амаллаб базага етиб келгунларига қадар бошқа бир оғиз ҳам гаплашишмади.

* * *

Тим қора осмон бағрида, бўрону жала забтида қолган вертолёт учувчисига йўналишни аниқ олиш осон эмас. Эрали ҳам десант гуруҳи бошлиғининг харитасига қараб кўр-кўрона йўл танларди.

– Бўш келма, командир, – деб қўярди уям харитага дамо-дам қараб. – Яна бир соатча чидаб берсанг, объектда бўламиз.

Кутилмаганда бирдан мотор ўчиб, паррақлар айланиши тўхтадию, вертолёт бўрон измида номаълум томонга учиб кетди. Эрали жаҳл билан дастакни урди:

– Лаънати!

– Нима бўлди, командир? – хавотирланиб сўради лейтенант.

Эрали очиғига кўчди:

– Мотор ишдан чиқди.

– Энди нима қиламиз? Созлаб бўлмайдими?

– Ҳавода-я. Йўк... Иккинчи моторни ишга туширишга уриниб кўраман.

Эрали калитни буради. Бир неча уринишдан сўнг ниҳоят захира мотор ишлаб кетди, варрақлар айланди. Вертолёт чайқалиб-калтираб йўналиш бўйича учишда давом этди. Лейтенант хурсанд бўлиб кетди:

– Яшавор, командир!

Эрали бакириб тушунтирди:

– Бу мотор тинч хавода бир соат учишга чидаб беради. Бунақа бўронда эса... билмадим...

– Бир амалла, командир. Ахир у ёкда...

Эрали унинг гапини бўлди:

– Ортикча юкларни ташлаш керак.

– Ҳозир.

Лейтенант бошчилигидаги аскарлар вертолёт эшигини очиб, зарур эмас буюмларни, юкларни пастга ирғита бошладилар. Бир пасдан сўнг ёмғир-дўл ичкарига ҳам ура бошлади: вертолётни енгиллаштириш учун аскарлар оғир эшикни ҳам кўпориб олиб, ташлаб юборишганди.

Ғарқ терга ботган Эрали ёнига чопиб келган лейтенантга қарамасдан ҳам гапирди:

– Ҳеч нарса кўринмаяпти. Бу ахволда тоққа бориб урилишимиз мумкин.

– Чирокларни нега ёкмаяпсиз?

Эрали изоҳ берди:

– Моторга ортикча зўриқиш керак эмас. Чирокларни кўниш олдидан ёкамиз. Харитани кўринг-чи, агар ростданам сиз айтган жойда бўлсак, кўнишга текисрок жой бормикан?

Десантчи харитага қаради.

– Мана, мана бу ер яланглик экан.

– Етиб борармиканмиз...

Эрали шу сўзларни айтган маҳал вертолёт лапанглаб кетиб, мотор яна ўчди. Вертолёт пастга, зулмат қаърига кулай бошлади. Шунча уриниб ҳам захира моторни юрғаза олмаган Эрали жон аччиғида чирокларни ёкиб юборди. Уларнинг хира ёруғида куйида тоғ чўккиси кўринди.

Вазият ўта қалтислигини, омон қолишга умид қолмаганини англаб турган бўлса-да, Эрали десантчиларга иложи борица хотиржамлик билан кўрсатма берди:

– Сакрашга тайёрланинглар!

Бўрон вертолётни ёнламасига суриб кетаркан, кутилмаганда ялангликда гулхан шуъласи кўзга ташланди. Лейтенант қичқириб юборди:

– Бизникилар!

Эрали бор кучи билан вертолётни шу ялангликка қўндиришга уринар, аммо бўрон вертолётни жарлик томон суриб кетаверарди. Вертолёт ялангликка тахминан олти-етти метр яқинлашганида Эрали аскарларга ишора қилди:

– Сакранглар!

Бошлиқнинг буйруғидан сўнг десантчилар бирин-кетин ўзларини қуйига ота бошлашди. Вертолёт пастлаб бориб, яланглик чеккасига ғичирлаб қўнди. Бир қадам нарида тубсиз жар. Вертолёт яна озгина сурилди ва жар чеккасида лапанглаб туриб қолди.

Лейтенант Эралига:

– Сакра, командир! – деб бакирганча ўзини пастга отди.

Вертолёт жар лабида бир сония лапанглаб турди, сўнг қуйига кулади. У чуқур жар тубига шиддат учиб бориб, тошларга урилдию, ёниб кетди.

Жар лабига чопиб келган лейтенанат хирқирок овозда пастга қараб бакирарди:

– Командир! Командир!

Вертолёт портлашидан ҳосил бўлган шуъла десант гуруҳи бошлиғининг юзини ёритди. У йиғларди...

Шу пайт жар лабига пастдан бир қўл ёпишди. Кейин иккинчиси. Буни кўриб десантчилар бошлиғи аввал котиб қолди, сўнг шошиб тиз чўкди. Қўллар ортидан Эралининг боши кўринди.

Лейтенант жон алпозда учувчини тортиб олди.

– Омонмисан, командир!

Эрали хансираб, аранг жавоб қайтарди:

– Шунақага ўхшайди, лейтенант.

– Хурсандман. – Юзини енгига артган лейтенант шошиб ўрнидан турди. – Сен ўзингга келиб тур. Биз

анави ярамасларнинг таъзирини бериб келайлик. Кейин бир отамлашамиз.

Гурух бошлиғи аскарлари томон чоғиб кетди.

Эрали эмаклаб жар лабига келди ва ёнаётган вертолётига узоқ тикилиб қолди...

* * *

Ҳарбий учувчилар қисми майдонида байрам либосидаги ҳарбийлар саф тортишди. Одатдагидек, Тоҳир билан Носир ёнма-ён туришди.

Ҳалидан буён асабийлашаётган Тоҳир ғижиниб вишиллади:

– Нима, яп-янги вертолётни портлатиб юборгани учун мукофотлашяптими?

Бу гапни эшитиб сесканиб кетган Носир биринчи марта Тоҳирга каттиқ, синчков тикилди.

– Ҳа, нима бўлди? – энсаси қотиб сўради Тоҳир.

– Ўшанда... ўшанда Эралининг орқасидан боришим керак эди, – деди Носир дабдурустдан.

Тоҳир баттар тутакди:

– Хўш, борганинда нима бўларди? Ўлардинг-кестардинг. Ҳалиям менга раҳмат де.

Носир бош чайкади:

– Эрали ўлмади-ку. Менам эплардим. Бу... кўрқоқлигим учун ҳеч қачон ўзимни кечирмасам керак.

Тоҳир майнавозчиликка ўтди:

– Ҳай-хай, ўзингни бос. Ювош, ўртоқ, ювош.

Носирнинг ранги ўзгарди, кўзлари нафратдан қисилди:

– Мен сенга ўртоқ эмасман. Сенинг ёнингда туриш-нияма истамайман!

Носир жаҳл билан нари кетди. Тоҳир ўнғайсизланиб атрофга аланглади, ўзига тикилиб турганларга қараб ночор кулимсиради.

Минбарга қисм командири подполковник Рахимов кўтарилди.

– Азиз ҳамкасблар! Муҳтарам ҳарбийлар! Бугун бизнинг қисмимиз учун, ҳаммамиз учун жуда қувончли кун. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида кўра ҳарбий операцияни амалга ошириш пайтида кўрсатган алоҳида жасорати учун жанговар учувчимиз, лейтенант Эрали Ғаниев “Жасорат” медали билан тақдирланди!

Эрали шахдам қадам ташлаб майдонга чиқиб келди. Подполковник унинг кўкрагига “Жасорат” медалини тақиб қўйди. Эрали ҳарбийлар томон ўгирилиб, честь берди:

– Ўзбекистон Республикасига хизмат киламан!

Гулдурос қарсақка ҳарбий оркестр ижро этаётган тантанали мусиқа садолари кўшилиб кетди.

Тантанали маросимдан сўнг ҳарбийлар трибуна қаршисидан саф-саф бўлиб ўта бошлашди. Кўкрагига “Жасорат” медали тақилган лейтенант Эрали Ғаниев уларнинг олдинги каторида эди.

Шу куни Эрали бир эркалик қилди: қисм командирининг рухсати билан онаси, опаси, поччаси, жиянчаси ва устози, ўзи атай чақиртирган Қўлдош акани самолётга олиб чиқиб, уларни осмон бағрида роса сайр қилдирди.

(2017 йил)

ГУДБАЙ, АМЕРИКА...

Қисса

Шуълалар оғушига чўмган, кўчаларида сон-саноксиз машиналар ғизиллаб ўтиб турган шаҳар уйку-ором нималигини билмайдигандек гўё. Бу ҳол айниксанимаси биландир бетиним чумоли уясини эслатадиган халқаро аэропортда якқол кўзга ташланади: жомадон кўтарган йўловчилар, уларни кузатаётганлар; рўйхатдан ўтаётганлар; яқинларини кутиб олаётганлар; юкларни ташиётганлар; кўкка кўтарилаётган, қўнаётган самолётлар; нима дейилаётганини аранг англаб олса бўладиган, қандайдир ғалати талаффузда янграётган эълонлар...

Аэропорт биносининг иккинчи қаватидаги залда рўйхатдан ўтган йўловчилар самолётга чиқишга рухсат бўлишини кутиб ўтиришибди. Парвоз арафасидаги хаяжон йўловчиларнинг ўзларини тутишларидан, дейлик, чакнаётган кўзларидану, ҳуда-беҳудага ўринларидан туриб кетаверишларидан, бир-бирларига шодон қараб кўйишларидан сезилади.

Зал чеккасига “Туғён” миллий ракс дастаси раққоса ва созандалари йиғилишган. Даста раҳбари, жинси шим-нимча, кроссовка кийиб олган жингалак соч Тальат ака гуруҳи аъзоларига ёд бўлиб кетган қоидаларни қайта-қайта уқдириб чарчамайди:

– ...Диккат билан кулоқ солинглар. Охирги марта тушунтираман.

Кўлтиғига ғилофдаги доирасини кистириб олган Эркин пичинг килди:

– Охирги мартанинг эллик биринчиси...

Талъат ака унга ўкрайиб қаради:

– Чунки сенга ўхшаганларга юз марта гапирса ҳам кам... Хуллас, қўполлик, ковок солиш деган нарсаларни унутинглар. Ҳамиша очик чехра билан, жилмайиб юринглар, ҳамма билан хушмуомала бўлинглар. Бировнинг орқасида туриб қолсангиз ёки ким биландир билан гаплашсангиз, ҳамиша орадаги масофа энг камида қўл етгудай бўлсин. Мана бунча... Мехмонхонадан кетаётганда хонада икки-уч доллар чойчақа қолдириш эсдан чикмасин. Ресторанда ўн фоиз чойчақа берилади.

Эркин деганлари яна чидаб туrolмай, гап қўшди:

– Сизларга ўша очкўз официантнинг ўрнига мен хизмат қилсам бўлмайдами? Айтиб қўяй, беш фоизга розиман.

– Сен хизмат қилсанг, қарз бўлиб қоласан. Чойчақа шунчаки берилмайди, фақат официантнинг хизматида кўнглинг тўлганида...

Доирачи шошиб раҳбарининг гапини бўлди:

– Унда хотирингиз жам бўлсин, олдиндан айтиб қўйишим мумкин, официант хизматида менинг кўнглим ҳеч қачон тўлмайди. Ҳеч қачон! Ҳатто у овқатимни едириб қўйсаям.

– Йиғиштир майнабозчиликни, Эркин... Давом этамиз. Кўча-пўчада бомж-помжни кўриб қолсангиз, эътибор берманг, олдига борманг.

Ракқоса Наргиза ажабланиб сўради:

– Ие, уларда бомжлар ҳам борми?

– Ҳаммасидан бор. Улар ўзларига шунақанги турмуш тарзини танлашган. Картон кутиларда маза қилиб яшашади.

Эркин яна орага суқилди:

– Тўқликка шўхлик-да.

– Чалғиманглар. – Талъат ака доирачига муштини дўлайтириб қўйгач, йўриқномани давом эттирди: – Хўш, ҳеч қачон қаршингиздан келаётган одамга кўзингизни лўқ қилиб қараманг. Шундай қилсаларинг, у

сизга салом беришга мажбур бўлади. Дўконларда бир дунё нарса очилиб-сочилив ётгандай бўлади, уларни бемалол ишлатиб кўришингиз, ёкмаса, хоҳлаган жойга ташлаб кетишингиз мумкин, лекин бирон нимани чўнтагингизга солиб кўйишни хаёлингизга ҳам келтирманг. Ҳамма жойга яширин камералар ўрнатилган бўлади, сўраб-суриштириб ўтиришмайди, дарров обориб тикиб кўйишади.

– Меҳмоннинг ҳурмати йўқ экан-да, а?

Бу яна доирачи эди.

– Меҳмоннинг ҳурмати бор, Эркинтой, лекин қонунам бор. Америкада эса қонун ҳаммасидан кучли... Хуллас, ҳеч нарса чўнтакка тикилмасин, сумкага солинмасин, мабодо камера кўрмай қолсаям, ҳамма нарсанинг штрих-коди бор, касса ёнидан ўтаётганингизда чийиллаб юбориб шарманда қилади... Баъзи ресторонларда кечкурунги соат бешдан еттигача спиртли ичимликлар текин.

Обид ғижжак энтикиб кетди:

– Ох-ох-ох! Мана шундан эртароқ гапирмайсизми, Талъат ака?

– Ҳовликма. Текинлиги рост, лекин ҳар бир қадах учун камида бир доллардан чойчақа бериш керак бўлади.

– Дод! – деб юборди Обид ғижжак. – Уловидан тушови қиммат экан-ку!

– Шунақа, Обидтой. Нима, ароқ кўчада оқиб ётади деб ўйлаганмидинг? – Талъат ака кафтларини бир-бирига ишқади. – Хуллас, бундан кейин фақат ва фақат табассум, кўтаринки кайфият, ишчанлик! Нима учун? Чунки биз бораётган жой...

Жамоа хор бўлиб раҳбарнинг гапини якунлади:

– Америка!

Наргиза ўрнидан туриб, шеър ўқий кетди:

– Америка – сеҳрли диёр,

Ухлар эди Колумб ҳам ҳали.

Денгиз ортин ёритди илк бор
Берунийнинг ақл машъали...

Жилмайиб қўйган Талъат ака қўл силтади:

– Етади, Наргиз.

Гурухдан сал чеккароқда эллик ёшлардаги, семириб кетган, қора костюм-шим кийиб, катта бўйинбоғ тақиб олган Муродбек Қиличевич викор билан, савлат тўкиб ўтирибди. У ора-сира даста аъзоларига ҳам, йўловчиларга ҳам менсимагандай кўз ташлаб кўярди. Талъат ака шу одам томон ўтирилди. Умуман, Талъат ака Муродбекка мурожаат қилган пайти овозида яхшилаб бекитилган енгил истеҳзо сезилиб қолади. Одатда, баъзи ижодкорлар ўзлари ҳурмат қилмаган ёки жонларига тегиб кетган одам билан шундай гаплашишади.

– Сизнинг бирон қўшимчангиз йўқми, мухтарам Муродбек Қиличевич?

Муродбек Қиличевич “Сенлар ким-у, мен гаплашсам...” дегандай мағрур бош чайқаб қўйди.

Наргиза эгилиб, дугонасининг қулоғига шивирлади:

– Бизга шу одамнинг овозини эшитиш бахти насиб этармикан, а?

– Бунинг учун пул тўлаш керакка ўхшайди.

Қизлар кафтлари билан оғизларини тўсганларича пикирлаб кулиб юборишди.

Энди залдаги йўловчилар билан танишишда давом этамиз.

Ўриндиклардаги йўловчилар орасида бир неча қора танли эркак-аёл, хитойликлар, корейслар, болтиқбўйликлар, америкаликлар, олмонлар, чақалоқ кўтарган хинд аёли ҳам кўзга ташланади. Бироқ биз эътиборимизни юртдошларимизга қаратамиз.

Мана, қаршимизда оила. Эр – самарқандча чопон-дўппи кийиб олган Тоштемир ака. Хотин – атлас кўйлак, пахталик нимча, маҳси-калишда, бўйнига мунчок-туморлардан бир нечтасини осиб олган Бувсора. Уларнинг ёнида фарзандлари Ҳасан-Зухра.

Кейинги каторда ўттиз ёшлардаги, озгин, рангпар, ёноклари туртиб чиққан, одмирок кийимдаги Нажмиддин. У ора-сира йўталиб кўяди, аммо бунга эътибор бермайди, кўзлари телбавор ёнади, қўллари мушт бўлиб тугилган. Атрофга кескин карашидан, вужуди калт-калт титраб қўйишидан унинг бирмунча асабий ва хаста эканлиги сезилади.

Ўрта катордаги ўриндикдан таникли театр ва кино актёри Давронбек жой олган. Оппок костюм-шим кийган, капалакнусха бўйинбоғ, қора кўзойнак таккан, қўлида олифтарок ўйма ҳасса, оёқларини чалиштириб, ёлғиз ўзи ўтирибди. Раққосалар аллақачон уни бир-бирларига имлаб кўрсатишиб, шивирлашиб қолишган.

Залда энг чеккага ўтириб олган, ковок солиб ўтирган, оғир ўйларга чўмган, кўзлари киртайиб қолган бир эркак ҳам бор. Бу кирк ёшлардаги, кориндор, собик ДАН ходими Холмирза.

Ўйноки Алижон. Ичида пружинаси бордай дамо-дам жойидан сакраб туриб кетади, оғзи қулоғида.

Яна бир оила. Низомиддиновлар. Эллик ёшлардаги, зиёли кўринишдаги, кумуш сочли, бўйинбоғ таккан эр – Шамсиддин, унинг анча-мунча очик-сочик кийинган, юзига упа чаплаган аёли Нозима.

Китоб ўқиб ўтирган кўзойнакли журналист Собир.

Янги чикиб келаётган замонавий эстрада вакиласи Зарифа-Зета. Қиз бўяниб-бежанмагиданми, бир карашдаёқ таниб олиш мушкул: ҳар қалай, камтарингина ўтирган бу кизни саҳнада ирғишлаб, бақириб-чақириб ашула айтаётган ҳолатда тасаввур этиш мушкул. Шунгами, Зарифа-Зета раққосалар назаридан четда қолган.

Нихоят қахрамонимиз Нодир. Кайфияти кўтаринки, ора-сира табассум қилиб қўяётганлиги эса унинг ширин хаёллар сураётганлигидан шохидлик беради.

Алижон деганлари ҳам ҳеч ўзини босиб туролмади, гапирмаса ёрилиб кетадигандай атрофига аланглади. Ахийри унинг бесаранжом нигоҳи хотиржам ўтирган

Давронбекнинг кўзлари билан учрашдию, йигитча энтикиб бидиллай кетди:

– Артист ака, саккиз миллион талабгор ичидан мени, айнан мени танлашгани... шунинг ўзи мўъжиза эмасми?

Давронбек мийиғида илжайиб, “тушунаман” дегандай бош ирғаб қўйди, аммо оғиз очмади. Лекин Алижоннинг гап сандиғи очилиб кетишига шунинг ўзи кифоя қилди:

– Йигит кишининг бошига уч марта бахт куши кўнади дейишади. Менинг бошимга биринчи кўнишиям шу, иккинчисиям, учинчисиям! Қолганини ўзим эплаб кетаман, ака!

Алижон баттар ҳаяжонланиб “артист ака”сидан жавоб кутди, бироқ актёр юзини четга бурганча, диққат билан девор нақшларини томоша қилишга ўтди. Ҳафсаласи пир бўлган йигит чор-атрофга аланглаб, ўзига янги суҳбатдош кидиришга тушди.

Шу маҳал диктор овози эшитилди: “Хурматли йўловчилар! Нью-Йоркка Рига оркали учадиган 101-рейсга йўловчиларни чиқариш бошланди”. Шу эълон рус ва инглиз тилларида янгради.

Йўловчилар ҳаракатга тушиб қолишди.

* * *

Нихоят ҳаяжонли дақиқалар ортда қолди: самолёт кўкка кўтарилди.

Хавфсизлик камарларини ечишга рухсат беришгач хушмуомала стюардессалар хизматга киришиб кетишди. Экранда кулгили фильм намойиши бошланди. Айрим тажрибали йўловчилар кулоқлик такиб, ўзларига маъқул тилдаги қўшиқлардан эшитишга ўтишди.

Алижон ёнида ўтириб қолган Обид ғижжакнинг кулоғини қоқиб қўлига берарди:

– ...Элчихонага чақириб, “Америкада қариндошларингиз ё танишларингиз борми?” деб сўрашди. Таниш

нима қилсин? “Энди грин-картамни бекор қилишса-я”, деб қўриб кетдим. Лекин ростини айтдим. “Ҳеч кимим йўқ”, дедим. Шунда улар нима дейишди денг?

Ғижжакчи эсноғини аранг яшириб, сўраган бўлди:

– Хўш, нима дейишди?

– “Асло хавотир олманг, сизга ўхшаган янги америкаликларни кутиб олиш билан шуғулланадиган махсус ташкилотлар бор. Сизни ана ўшалардан биттасига бириктириб қўямиз”, дейишди.

Ғижжакчи ўзини ҳайратга тушганга солди:

– Ё тавба, шунақа дейишдимми?

– Худди шунақа дейишди. Масаланинг бу томонини ҳам ўйлаб қўйишганини қаранг!

– Ҳа, – тан олди ғижжакчи, – пишиқ халқ, пишиқ.

– Шунинг учун сизлар билан Нью-Йоркда хайрлашиб, Ютага кетаман...

– Қаерга дейсан, болам?

– Юта штатига. Солт Лейк Ситига. Мормонлар шахрига.

Ғижжакчи яна тушунмади:

– Кимлар дейсан?

– Шунақа одамлар бор. Мормонлар.

Обид ғижжак эслагандай бўлди:

– Гўшт емайдиганларми?

– Шунга ўхшашроқ, – кулиб қўйди Алижон. – Лекин эркаклари кўп хотинли... У ерда бир-икки йил ишлаб, кейин Сан-Францискога жўнайман... Эҳ, тезроқ етиб борсак эдик, отахон...

– Боряпмиз-ку, болам.

Алижон қўлларини кенг ёзди:

– Учиб кетгим келяпти!

– Ҳалиям учиб кетяпмиз-ку. – Обид ғижжак ёнларидан гилдиракли аравачасини суриб ўтиб бораётган стюардессага мурожаат қилди: – Кизимка, девушка, кизилидан бер, кизилидан. Бирам таъми яхши экан курғурнинг...

Сутга чайиб олингандай оппоқ юзли стюардесса тўхтаб, ғижжакчига баайни минг йиллик кадрдонини кўраётгандай жуда хурсанд бўлиб, таъбир жоиз эса, садафдай оппоқ, текис тишларини намойиш этаётгандай чараклаб कराди:

– Do you need anything?¹

Обид ғижжак аравачада турган қизил вино шишасига ишора қилди:

– Анави, кизилидан бер, кизимка.

Ғижжакчига ачиниб қараб қўйган Алижон кўмакка келди:

– Red vine².

Стюардесса пластмасса стаканга қизил вино қуйиб, шундай эҳтиромлар ила узатдики, гўё йўловчи унга топшириқ бериб, бахтнинг етти қават осмонига олиб чиқиб қўйгандай. Ғижжакчи яйраб кетди:

– Кулишларингдан аканг! Одамнинг жонини олади-я!

– Булар бари шунақа! – ишонч билан таъкидлади Алижон. – Лекин айтиб қўяй, энди “қизимка-пизимка”ларингиз ўтмайди, отам. Улар билан мана бундай гаплашиш керак. – Шундай дея йигитча стюардессага мурожаат қилди: – I have won green card. And now I'm flying to America.³

Ходима – бундай ноёб омад ўзига насиб этгандай – табассумларга кўмилди:

– Congratulations!⁴

Рухланиб кетган Алижон келажакка мўлжалланган режалариниям очиб ташлади:

– In five years I will become an American citizen.⁵

Стюардесса ўзининг буюк хайратини изҳор этишга шошди:

¹ Марҳамат, бирон нима керакми?

² Қизил вино.

³ Мен грин-карта ютиб олдим. Шунинг учун Америкага келаяпман.

⁴ Табриклайман!

⁵ Беш йил яшаганимдан кейин Америка фукароси бўламан.

– Wow, that’s great!¹

– You know, billionaire Abramovich has married to stewardess. So don’t forget it and remember me!²

– Ok, ok I will remember it.³

Стюардесса ширин жилмайган кўйи нари кетди.

Журналистимиз Собир эса касб тақозосига кўра ҳам аллақачон қахрамонларига сездирмасдан интервью олишни бошлаб юборган, унинг навбатдаги суҳбатдоши Тоштемир ака эди.

– ...Элчихонага чакириб, “Америкада танишлариниз борми?” деб сўрашди. “Нега бўлмас экан? Қайинсинглим олти йилдан бери ўша ерда-ку”, дедим. “Қайинсинглингиз сизларни қабул қиладими?” дейишади денг. Ҳайрон бўлдим. “Ие, опасини қабул қилмайдиган сингилам бўладими?” дедим. Ишонмагандай қараб туришувди: “Қабул қилмасин-чи, мен уни нима қилиб ташларканман!” дедим. Йўқ, барибир Лобардан сўраб кўришибди.

– Рози бўлибдими?

– Рози бўлмай қаёққаям борарди. Опаси бизда-ку.

– Кейин шундай, оилавий келавердиларингизми?

– Йўғ-э, аввал обдон ўйладик. Грин-карта шартига кўра эр-хотин ўзи билан йигирма бир ёшгача бўлган болаларини олиб келиши мумкин экан. Эгизакларим йигирмада. Кейинги йилга ўтиб кетса, боролмай қолади деб ўйладик-да, шартта буларниям оводдик.

Собир ўзини ўйлантириб турган саволни берди:

– Ҳеч қайсингиз инглиз тилини билмас экансиз. Қийналиб қолмайсизларми?

Тоштемир ака кўз қисиб қўйди:

– Режа бор, ука, режа.

¹ О, нақадар бахт!

² Миллиардер Абрамович стюардессага уйланган. Шуни унутманг ва мени эслаб қолинг!

³ О, албатта, албатта эслаб қоламан.

Журналист, табиийки, қизиқиб қолди:

– Эшитсак бўладими?

Тоштемир ака айёрона бош чайқади:

– Э, йўк, сир бу, сир.

Собир кулиб қўйди:

– Майли, ака, омадларингизни берсин...

Булардан кейинги ўриндикда эр-хотин Низомиддиновлар. Нечукдир жувонинг кўзлари олазарак, диққат билан хорижлик йўловчиларни кузатади, ўйчан эрининг айрим гапларини эшитмай ҳам қолади.

– ...Энди бир умр Америкада яшасак ҳам, Ўзбекистон фуқароси бўлиб қолаверишимиз мумкин экан, – дерди Шамсиддин. – Менга шуниси маъқул кўринди... Ҳар қалай, киндик конимиз тўкилган тупроқ...

Нозима тўсатдан томдан тараша тушгандай савол бериб қолди:

– Нима деб ўйлайсиз, дадаси, анави ўтирганлар ичида, – аёл хорижликларга ишора қилди, – биронта миллионер бормикан?

Шамсиддин оғринганини яширишга уринган қўйи бош чайқади:

– Йўк.

– Йўклигини қаердан биласиз? – тирғалишини қўймади жувон.

– Миллионерлар бизнес-классда учишади. Бизники оддий...

Нозима бундай асосга эга далилга ишонқирамади:

– Мен бўлсам Америкада миллионерлар атай бойлигини кўз-кўз қилмай, оддий одамга ўхшаб юради деб ўқигандим.

– Ўқиганингнинг ҳаммаси ҳақиқат бўлавермайди, аяси...

Жувон асабийлашди:

– Илтимос, фақат яна фалсафа сўқишга тушиб кетманг. Аудиторияда эмассиз! Эътиборингиз учун, янги ҳаёт остонасида турибмиз. Бутунлай янги ҳаёт!

Шамсиддин хўрсиниб кўйди:

– Сенинг талабинг билан.

– Тўппа-тўғри қилдик “Грин-карта” ўйнаб! Бўлмаса ўтираверардингиз ўша институтингизда пўпанак босиб, арзимаган носвой пулига қаноат қилиб! Ҳали менга кўп раҳмат айтасиз...

Шамсиддин мунғайиб қолди.

Нозима яна атрофга аланглади. Қора танли йўловчилардан бири шу тарафга қараб қолдию, кўз-кўзга тушгач, табассум қилди. Нозима ҳам шоша-пиша илжайди.

Тоштемир ака билан гурунгни тугатган Собир хали-хамон хўмрайиб ўтирган Холмирзанинг ёнига борди.

– Кечирасиз, ака, мен журналист Собир Ниёзов бўламан. Нью-Йоркка миграция масаласига бағишланган халқаро конференцияга бораётгандим. Рухсат берсангиз, сиз билан озгина...

Холмирза унга қарамасдан ҳам қўли билан “Ўтавер” ишорасини қилди.

Собир:

– Узр, – деди-да, ёлғиз ўтирган Муродбек Қиличевичнинг ёнига борди. – Ассалому алайкум. Кечирасиз, мен журналистман. Собир Ниёзовман. Миграция масаласига бағишланган халқаро...

Муродбек Қиличевич Собирга ўшшайиб қаради, сўнг “Йўлингдан қолма” дегандай қўл силкиди. Яна бир бор узр сўрашга мажбур бўлган журналист жойига бориб ўтирди.

Бу орада гуруҳидагилар билан нималарнидир пи-чирлашиб олган Талъат ака ўрнидан турди.

– Хонимлар ва жаноблар. Азиз юртдошлар. Бошларига бахт қуши қўниб, “Грин-карта” ютиб олган, энди Америкага бораётган ватандошлар. Атлантика океани сатҳидан ўн минг метр баландликда учиб кетаётган айни шу лахзаларда бизнинг “Туғён” миллий рақс ан-

самблимиз сизларнинг хизматингизда! Марҳамат, жонли ижродан баҳраманд бўлинг!

Раҳбарнинг ишораси билан чолғучилар “Тановар” куйини чалиб юборишди. Йўловчилар ажабланиб шу тарафга қарашди, айримлар кулокларидан наушникларни олди.

Дилбар, баданларни жимирлатиб юборадиган даражада нафис, таниш мусиқа янграр, йўловчиларнинг аксарияти мусиқа оҳангига монанд тебранишарди. Кутилмаганда ўрнидан турган Зарифа-Зета янгроқ, тиник овозда куйлаб юборди:

Сумбулаю, сумбула,
Ўраб олай гул билан.
Менинг кўнглим сиз билан-о,
Сиз кетарсиз ким билан?
Қадамингизга гуллар сочилсин...

Ана шунда... замонавий кийимлардаги раққосалардан бир нечтаси ўринларидан туришди ва қаторлар оралиғидаги йўлакчада назокат билан рақсга тушиб кетишди. Ҳатто стюардессалар ҳам йиғилиб келишди, қўшиқ ва ўйинга махлиё бўлганча охиста қарсак чала бошлашди.

Зарифа-Зета яйраб, жон-дилидан берилиб авжга чиқарди:

Андижонда ўт ёқсам
Фарғонада тутуни.
Бу дунёда бормикан
Юрак-бағри бутуни...

Раққосалар сони кўпайди: уларга бошқа йўловчилар, чет элликлар ҳам қўшилишганди. Фақат биргина Муродбек Қиличевич лоқайд ўтирар, бошини эгиб олган Холмирза эса юм-юм йиғларди...

Бу дунёда бор бўлса,
Юрак-бағри бутуни,
Қоғоздан ўчоқ қилай,
Гулдан бўлсин ўтини.

Кадамингизга гуллар сочилсин...

Салонда кўшиқ ва рақс давом этар, юзлаб йўловчиларни бағрига олган улкан самолёт зулмат бағрини ёриб, ваҳший тўлкинлари кўкка сапчиётган улкан Атлантика океани осмонида миттигина юлдуз мисоли учиб кетмоқда эди...

* * *

Деярли ўн олти соат давом этган парвоздан сўнг ниҳоят самолёт Нью-Йорк аэропортига келиб қўнди.

Йўловчилар аэропорт “фейс-назорат”идан ўтиб, бир жойга йиғила бошлашди. Собир йўловчиларни кутиб олаётганлар сафидаги “Sabir. Journalist. Tashkent” деб ёзилган тахтакач кўтарган кишига қўл силкиб қўйди.

Чор-атрофга хайратланиб, тўймай боқаётган Нози-ма хаяжонини яширолмасди:

– Қойил! Шундай катта аэропортдан ярим соатда чикиб келдик-а. Бизда камида уч соат қолиб кетган бўлардик. Текширувчиларнинг кулиб туришини айтмайсизми...

Кўзлари чакнаётган, кувончдан вужуди титраётган Алижон қўлларини кенг ёйиб хитоб қилди:

– Welcome to America!¹

Эркин доирачи кулиб, бош чайкади:

– Дарров чулчитча чулдираб қолганини бунинг!

Алижон қўлларини кўксига қўйди:

– Бўпти, бу ёғи бизга транзит. Шўр қўл деган шаҳарга учаман.

Обид ғижжак хайрон бўлди:

– Отини бошкачароқ айтмаганмидинг?

– Солт Лейкнинг инглизчадан таржимаси бу, отахон. Хўп, бай-бай.

– Ўзингга эҳтиёт бўл, болам, – тайинлади ғижжакчи. – Жа гижинглаган отдай ҳар ёкка чопаверма, хомлаб қолма тагин.

¹ Америкага хуш келибсиз!

– Отахон! – Алижон ғижжакчини маҳкам кучиб кўйди. – Ахир мен бу кунни қанча вақт зориқиб кутдим. Ғайратим ичимга сиғмай кетаяпти. Катта-катта ишлар қилиб ташласам деяман... Эҳ, ҳали мен ҳақимда эшитиб қоласизлар. Мана кўрасизлар, мен бу мамлакатни забт этаман! Беш йилда миллионерга айланаман! Ўн йилда миллиардерга!

Обид ғижжак йигитчанинг елкасига қоқиб кўйди:

– Худо хоҳласа де, болам.

Алижон янада жўшди:

– Худо хоҳлагани учун шу ерда турибман-да, отахон! Энди бундай имкониятдан фойдаланмасликнинг ўзи гуноҳ!... Эҳ, майли... Кўрганда кўришгунча. Good luck to everone! ¹

Йўловчилар “Хайр!.. Яхши боринг!.. Сизгаям омад!” дея хўшлашишди. Бахтиёр Алижон транзит йўловчилар учун мўлжалланган терминал томон кетди. Ҳалидан буён бир чеккада турган бадқовок Холмирза ғилдиракли жомадонини судраганча унинг ортидан юрди. Алижон ўзига эргашган йўловчини кўриб ажабланди.

– Ие, сиз ҳам ўша ёкками, ака?

Холмирза индамай олдинга ўтди.

– Элчихонада икки киши бўласизлар дейишганди-я. Мен бўлсам шеригим келиш фикридан қайтган нодон деб юрибман. Сиз экансиз-да, ака. Э, зўр бўлди-да!..

Алижон ҳамон миқ этмай кетаётган Холмирза ортидан шошди.

Бошқа йўловчилар ғуж бўлиб чиқиш эшиги томон юришди.

“Туғён” дастасини кутиб олган мезбонлар гуруҳ аъзоларини кичик автобусга бошлашди. Собирни мезбон америкалик ўзининг машинасига олиб кетди.

Даста раққоса ва созандалари автобусга чиқиб бўлишса-да, Муродбек Қиличевич кимнидир кутаётган-

¹ Ҳаммага омад!

дай чеккарокда ўшшайиб тураверди. Талъат ака асабийлашиб, унинг ёнига борди:

– Муродбек Қиличевич...

Муродбек Қиличевич, гўё даста раҳбари арпасини хом ўргандай, унга ўкрайиб қаради. Шу пайт автобус ёнига келиб тўхтаган эскирок машина сигнали эшитилди, кейин ичкаридан бўйлаган ўттиз беш ёшлардаги калта соқолли ҳайдовчи кўл кўтариб қўйди. Бунни кўриб сал чиройи очилган Муродбек Қиличевич викор билан машина томон юрди.

Талъат ака бутунлай гарангсиб қолди:

– Қаёққа ахир, Муродбек Қиличевич?

Автобус ойнасидан қараб турган раққоса Наргиза дугонасининг биқинига туртди:

– Ҳозир шу одамнинг овозини эшитадиганга ўхшаймиз.

– Қани, қани, шундай бахтдан бенасиб қолмайин, – дея бу қиз ҳам ўрнидан шошиб турди.

Дарҳақиқат, аэропортда ҳам, йўл бўйи ҳам тилини ичига ютиб юборгандай “мик” этмай келган Муродбек Қиличевич деганларида ахийри садо чикди – у саволомуз тарзда қошларини керганча:

– Ҳм? – деди.

– Кечикаяпмиз, ахир, – куйиб-пишиб тушунтира бошлади Талъат ака. – Бизнинг ҳар бир соатимиз ҳисобланган.

– Бўпти, кетаверинглар.

Бу буйрукни эшитган Талъат ака анграйиб қолди:

– Ие, бу нима деганингиз? Қанақасига кетаверамиз? Сиз-чи?

Муродбек Қиличевич пинак бузмади:

– Менинг ишларим бор.

Талъат аканинг бўйин томирлари бўртиб чикди:

– Муродбек Қиличевич. Дастамизнинг маъмури сифатида сизнинг ишингиз...

– Кими?

Талъат ака адашиши мумкин эмасди: каршисида турган бакалок уни очикдан-очик мазах килмоқда эди. Даста рахбари тишини тишига босди ва иложи борича хотиржамлик билан такрорлади:

– Маъмури. Агар ёдингиздан чиккан бўлса, яна бир марта эслатиб қўйишим мумкин: “Туғён” миллий ракс дастасининг маъмури. Ўрисча айтганда администратори.

– Сен менинг кимлигимни биласанми ўзи?

Ана шу сонияларда “маъмур”нинг асл киёфаси кўринди-қолди. Бу беписанд, ижирғаниш аралаш оҳанг... Гўё “Сен ҳам одаммисан” дегандай... Афтидан, Муродбек Қиличевич олис йўл бўйи жим келишга мажбур бўлганининг аламини олмоқдайди. Ҳатто даста рахбарининг ёшини ҳам ҳурмат қилмади, бўлмаса, ўзидан бир мучал катталигидан жуда яхши хабардор.

– Билганим, сизни менга янги маъмур деб таништиришди...

– Маъмур эмиш! – Муродбек Қиличевич ўхшатиб ерга тупурди. – Мана сенга маъмур!.. Билиб қўй, бу ер сенга Ўзбекистон эмас. Мен энди эркин мамлакатнинг эркин одамиман. Энди сен менга хўжайинлик қилолмайсан!

Даста рахбари тамомила гарангсиб қолди:

– Бу нима деганингиз, Муродбек Қиличевич, тушунмадим?

Муродбек Қиличевич ғолибона ишшайди, жомадонини машина юкхонасига жойлаётган ҳайдовчига бир караб қўйгач, атай кўпчиликка эшиттириб вишиллади:

– Бу бор, тошингни тер деганим!

Ана шундан сўнг Муродбек Қиличевич салобат билан ҳайдовчи ним эгилиб, орт ўриндик эшигини очиб турган машинага ўтирди. Машина оҳиста сузиб кетди...

Талъат ака жойида қоққан қозикдай туриб қолди. Обид ғижжак унинг ёнига келди:

– Бу кизифар “тош” дедими?..

– Ўзи... – даста раҳбари нималарнидир эслаётгандай ўйланиб қолди, – ўзи учишимизга тўрт соат қолганида буни бошлаб келишганидан шубҳалангандим-а...

Автобус ҳайдовчиси сигнал чалди, ҳайдовчи ёнида ўтирган таржимон аёл уларни чақирди:

– Let's go.¹

Автобус катта йўлга қайрилган маҳал майдончада қолган йўловчилар ёнига коп-қора машина учиб келиб, чийиллаб тормоз бериб тўхтади. Ундан тушган олифта кийинган қора кўзойнакли йигит Зарифа томон салло-на-саллона юриб келаверди.

– Ва-ув, ўз кўзларимга ишонмайман! Кимни кўряпман! Жаҳон шоу-бизнесининг бўлғуси мега юлдузи Зарифа!

Қиз қўлини кўтариб қўйди:

– Ҳай, Малик!.. Лекин Зарифа эмас, Зета.

– Узун сочларини қора икрада ювадиган Зета-Жонс хонимман денг!.. О'қей! Марҳамат қилсинлар. Сизни мухлисларингиз зориқиб кутишмоқда...

Малик кучоқ очиб келиб, Зарифанинг юзидан ўпиб кўришди.

– Чексиз имкониятлар юртига ҳуш келибсиз, асалим!.. Дарвоқе, энди менинг исмим ҳам Малик эмас, Майкл... Рухсат этинг.

Малик-Майкл Зарифанинг жомадонларини юкхонага жойлади, қизнинг машинага чиқишига қўмаклашди ва улар тезликда жўнаб кетишди.

Атрофга аланглаётган Нозима ўзлари томон шошиб келаётган басавлат эркакни кўриб қолиб, хурсандлигидан чапак чалиб юборди:

– Ана... ана Баҳром акам!

Баҳромга кўзи тушиб, Шамсиддиннинг афти буришди:

– Хотини қани?

Шодон қўл силкиётган Нозима эрини жеркиб берди:

¹ Кетдик.

– Хотинини бошингизга урасизми?

Шамсиддин эслатишга уринди:

– Ахир ўзинг бизни эр-хотин кутиб олади дегандинг...

Бу орада Баҳром етиб келди.

– Ассалом алайкум! Хуш келибсиз, сафо келибсиз дунёдаги энг кўп...

Шамсиддин енгил истехзо билан унинг гапини давом эттирди:

– ...имкониятлар мамлакатига.

– Худди шундай!

Баҳром Шамсиддин билан кучоқлашиб кўришди, кейин Нозима билан ҳам. Буни кўрган Шамсиддин баттар тумшайди.

Баҳром сал нарида қолдирган машинасига ишора қилди:

– Марҳамат.

– Баҳромбой, – деди Шамсиддин, – бу... келин кўринмадими?

Баҳром шарақлаб кулиб юборди:

– Қайси бириси, Шамсиддин ака, оқими, қорасими?

– Қонунийси.

Нозима эрининг билагидан аста чимчилади:

– Дадаси, ҳадеб савол беравермасдан атрофга қаранг, баҳра олинг.

– Сен баҳра олавер. Мен ҳол-аҳвол сўрашиб олай ахир. – У кафтларини очди: – Қани, омин...

Бирок Баҳром бетокатлик билан унинг гапини кесди:

– Фотиҳани уйда қиламиз, Шамсиддин ака.

– Шунақами? – Изза бўлган Шамсиддин кафтларини юзига сийпади. – Майли. Айтгандай, Баҳромжон, сизга собиқ ҳамкасбларингиз салом айтиб юборишганди...

– Саломат бўлишсин. Қани, кетдик. Ҳол-аҳвол сўрашишга ҳали улгурамиз. Бу ерда вақт пул. Шошилмасак бўлмайди.

Дархакикат, бу ерда ошиғиб юриш урф шекилли, эр-хотин машинага ўтиришган заҳоти Баҳром газни босди.

Алоҳа қаҳрамонимиз Нодирга ҳам навбат етиб келди чоғи. Илло у қачондан буён йўлга илҳақ кўз тикиб турибди.

Ҳа, мана, У келаяпти! Жамила! Жингалак сочлари очиқ елкаси билан битта бўлиб ёйилган, сиймин тан, шахло кўзли гўзал қиз! Ўзи чикибди-я Нодирни кутиб олишга! Ўзи!..

Юраги гурсиллаб уриб кетган йигит амаллаб тўдадан ажралиб, олдинга ўтди. Нодирга кўзи тушган қизнинг юзи табассумдан ёришиб кетгандай бўлди.

– Ассалому алайкум, Нодир ака.

– Яхшимисиз... Жамилахон.

Улар қўл бериб кўришишди.

– Яхши етиб келдингизми?

– Раҳмат. Уйдагилар яхшими? Қодир ака...

– Ҳаммаси соғ-саломат. Кечқурун бир мирикиб гурунг қиламиз, меҳмон шарафига ош қилинлар деб тайинлаб кетганлар. Унгача мен сизга шаҳарни кўрсатаман. Юринг, нарсаларингизни машинамга жойлайлик...

Нодир хайрлашишни ҳам унутган кўйи чиройли қиз билан машина томон юргач майдончада Нажмиддин, актёр Давронбек ва Тоштемир ака оила аъзолари билан қолишди. Қурама йўловчиларнинг айримлари уларга қараб-қараб ўтишади, сариқ рангли таксилар сигнал чалади.

Ранги ўчган Давронбек асабий равишда хассасини силтаганча нари бориб-бери келиб турди. Ора-сира калта-калта йўталиб кўяётган, бутун вужуди калт-калт титраётган Нажмиддин йўлга термулиб қолган.

Тоштемир ака анчайин бепарворок тарзда жомадонига ўтириб олган. Ваҳоланки хотини билан болалари аллақачон ваҳимага тушиб қолишганди.

– Отаси, келмаяпти-ку? – деди Бувсора шивирлаб.

Тоштемир ака хотиржам жавоб қайтарди:

– Келади, онаси, келади. Ўзи айтарди-ку, соатлаб пробкада тураман деб. Ўшанақа жойда туриб қолгандир-да. Ҳозир кеп қолади куйиб-пишиб. Лобарни биласан-ку, тегирмонга тушса бутун чиқадиганлардан у.

Бувсора яна умид билан йўлга қаради.

Бир пайт Ҳасан чинқириб юборди:

– Холам!

Бувсора ҳовлиқиб қолди:

– Қани? Қани у?

– Ана!

Тоштемир ака ўрнидан отилиб турди. Зухра акаси кўрсатган жувон томон чопди, Бувсора кизига эргашди. Киз йўл-йўлакай:

– Хола! Хола! Биз келдик! Биз бу ёқдамиз! – деб бақирарди.

Бувсора ҳам қичқирди:

– Лобар! Ҳой Лобар! Лобар деяпман!..

Зухра чошиб келиб аёлнинг елкасидан ушлаб ўзига қаратди. Аммо хансираб турган она-болага ҳам ажабланиб, ҳам кулимсираб қараётган бу калта қора сочли аёл Лобар эмасди. Зухра нима деярини билмасдан гарангсиб қолди.

Аёл самимий жилмайди:

– Hi. Are you okay? Can I help you?¹

Иссиғи чиқиб, кизариб-бўзариб кетган киз бир амаллаб:

– Excuse me...² – дея олди.

Бувсора изох беришга шошди:

– Болам адашибди, сизни синглимга ўхшатибди. Холасига. Тётысига.

Аёлнинг ҳамон ҳайрон бўлиб турганини кўрган Зухра чала-чулпа инглизчалаб гапира кетди:

¹ Салом. Муаммо борми? Балки ёрдам бера оларман?

² Мени кечирасиз...

– I made a mistake... I thought... you... my aunt. My mother's sister.¹

– It's okay.²

Аёл шундай дея қизга рағбат билдиргандай яна бир жилмайиб кўйди-да, йўлида давом этди. Зухра билан Бувсора сувга тушган мушукдай бўшашиб жойларига қайтиб келишди.

Тоштемир ака ўғлига дўк урган бўлди:

– Сен бола чолни кўрсам бувам деяверма-да. Аввал яхшилаб қара.

– Ўхшаб кетди-да, – ўзини оклади Ҳасан. – Айникса причёскаси...

Ота кулиб кўйди:

– Причёска эмиш. Ўзиям армияга кетаётгандай бўлибди-колибди...

Нимадир ўйлаб турган Бувсора бирдан қизига қаради:

– Зухра. Анави хотинга бир нарсалар дедингми?

– Коллежда инглизча ўтишганди. Шундан эсимда қолганлари...

– Ҳм-м... Лекин у хотин сени тушундими дейман, кулиб кўйди-ку.

– Билмадим-ов. Талаффузим ёмон.

– Кўрдингми, Ҳасан, – деди Тоштемир ака. – Синглингдан ибрат ол. Сенам гапир инглизчалаб.

– Ўзингиз мени дарсга қатнаштирмагансиз, далага опчикиб кетгансиз.

– Бўлди, бас. Ўпкалашга топган вақтингни... Опчиксам бир марта опчикқандирман, икки марта, ҳа, ана, уч марта. Сенга баҳона бўлса бўлди-да. Ундан кўра йўлга яхшилаб қара, холагни аниқ таниганингдан кейин биздан суюнчи ол, хўпми?

– Хўп.

¹ Мен адашибман... мен ўйлабманки... сиз.... менинг холамсиз. Онамнинг синглиси.

² Ҳечкиси йўқ.

Бутун оила аъзолари яна йўлга умидвор кўз тикишди. Жомадон-рюкзаклар юкхонага жойлангач, Жамила билан Нодир машинага ўтиришди. Баайни йигитнинг туйғуларини, ўзига соғинч билан термулаётганини ҳис этгандек, киз бир муддат калитни бурамасдан, ўйланиб қолди.

– Сиз... ўзгариб кетибсиз, Жамила.

– О, албатта, – жилмайди киз. – Ўзгармай бўладими?! Ҳатто ўзимнинг Жамила эмас, Жулия эканлигимга ҳам ишониб қолдим. Лекин сиз ҳам ўзгарибсиз. Анов куни спайкда гаплашганимизда танимай қолай дедим.

– Мен бўлсам сизни дарров танидим...

Жамила моторни ўт олдирди, машинани қайириб, яқиндагина Ўзбекистондан келган йўловчилар ғуж бўлиб турган жойдан ўта бошлади. Нодир ойнадан қаради: майдончада ҳамон Нажмиддин, актёр Давронбек, Тоштемир ака оила аъзолари билан сарғайиб туришарди.

– Жамилахон, бир дақиқага тўхтаворинг. Ўзбекистондан мен бирга учиб келган одамлар булар. Мумкин бўлса...

– О, албатта.

Машина йўловчилардан сал нарида тўхтади. Нодир бетокат тўлғаниб турган Давронбекка ишора қилди:

– Анов кишини танидингизми?

Жамилар йўловчига диққат билан қаради, сўнг бош чайқади:

– Йўқ. Ким у?

– Машхур актёрларимиздан. Кўп киноларда ўйнаган.

– Америкаликми?

– Э, йўқ, ўзимиздан. Кутиб оладиган одами кечикяпти шекилли. Ҳозир қаёққа юрамиз, Жамилахон?

– Аввал Бруклиннинг Боро паркига, кейин Квинсга ўтамыз.

– Яхши. У ерларни харитада роса ўрганганман. Йўлимиз бир бўлса, уларни ташлаб ўтишимиз мумкинми?

Қиз одатдаги жавобини такрорлади:

– О, албатта.

Нодир пастга тушиб, бирданига ҳаммага мурожаат қилди:

– Биз ҳозир Бруклин тарафга юряпмиз. Ким шу ёққа бўлса, олиб кетишимиз мумкин.

Тоштемир ака оила аъзоларига ўтирилди, уларнинг елка қисишганини кўргач, ишонч билан жавоб қайтарди:

– Биз манзилени ёзиб олмаган эканмиз. Лекин сиз хавотир олманг. Синглимиз албатта келади. – Сўнг кулишга уринди: – Келмаям кўрсин-чи. Опаси бизда ахир...

Нажмиддин нимагадир аҳд қилгандай бир қадам олдинга юрди, шу тарафга қараб турган Жамилани кўргач эса туйқусдан шартта ортга қайтди-да, Нодирга бош чайқаб кўйди.

Нодир актёрга мурожаат қилди:

– Сиз-чи, Давронбек ака?

– Раҳмат, менинг йўлим бошқа, ука.

Нодир ноиложлигини билдиргандай кўлларини кенг ёзди:

– Майли, ўзларингиз биласизлар.

Йигит қайтиб жойига ўтирди, машина шитоб билан юриб кетди.

Сабр косаси тўлиб тургану, Нодирнинг таклифи сўнгги томчи вазифасини ўтадимиз, хартугул Давронбек жаҳл билан жомадонини судраганча сарик таксилар каторлашиб турган жойга борди. Биринчи навбатдаги такси ҳайдовчиси шошиб чикиб, юкхонани очди ва яқин келган йўловчининг кўлидан жомадонни олди.

Давронбек ён чўнтагидан ўзбекча-инглизча сўзлашгич китобчасини олиб, керакли саҳифасини очди ва кийналиб ўқий бошлади:

– Hello! I would like to...¹

Ҳайдовчи кулиб юборди:

– Ўзбекчалаб гапираверинг, ако.

– Э худо! – чин дилдан хайратланиб хитоб қилди шоша-пиша китобчасини ёпган Давронбек. – Дунё канчалар тор!

– Дунё кенг, ако. Уни ўзимиз тор қиламиз. Марҳамат, ўтиринг.

Давронбек машинага чиқди. Такси шаҳар йўлига қайрилди.

– Бруклингами?

Энди сал ўзини босиб олган Давронбек “и”ни чўзиброк талаффуз қиладиган хайдовчига қизиқиб қаради:

– Қаердан билдингиз?

– Ўзимиздан келган ўнта одамдан тўққизтаси албатта шу ёққа боради-да. Юзингиз кўзимга иссиқ кўринганди... Ҳа, сизни танидим, артист ако. Роса ўзбекча дисклар олиб келганман, сиз ўйнаган киноларниям қайта-қайта томоша қиламан, артист ако.

Давронбек сал оғринганини яшириб ўтирмади:

– Умуман олганда мен артист эмас, актёрман.

– Бунинг нима фарқи бор?

– Бу гапингиз ҳам тўғри, нима фарқи бор? Энди, рухсатингиз билан, сиздан бир нарсани сўрай.

– Сўранг, ако.

– Ўзбекистонда яшаётган меники танисангиз, шу шаҳарда яшаётган Иззатилла аканиям биларсиз.

Ҳайдовчи ўйланиб қолди:

– Қайси Иззатилла ако? Эслолмаяпман.

– У киши бир пайтлар ўзимизда ҳам таниқли актёр, ҳам ҳофизлардан бири эди. Ўн йилча бурун аёли, икки ўғли билан кўчиб келган.

– Йўқ, танимас эканман-а. Шаҳарда ўн миллиондан ортиқ одам яшайди, ако. Лекин истасангиз топиб бераман. Одам игна эмас-ку. Бунинг устига, худога шукр,

¹ Салом! Мен истардимки...

бунақа масалада юртдошлар дарров бир-бирига қарашиб юборишади.

Давронбек суюниб кетди:

– Раҳмат, катта раҳмат, анча енгил тортдим.

Бир зум ўйланиб қолган ҳайдовчи минг истиҳола билан пул ҳисоблагичга ишора қилди:

– Фақат, кўнглингизга келмасин-у, артист ако, ма-нави шақиллаб айланаверади. Сабаби тирикчилик шу ерларда юрибмиз-да.

Даврон ҳайдовчининг муддаосини тушунди.

– Ҳақингизни тўлайман, ука.

Ҳайдовчи яйраб кетди:

– Бу бошқа гап. Бир хил юртдошларимга ўзбекча гапирсам бўлди, кейин бир цент бермай туриб олишади. Худдики мен уларнинг падарларининг пулига келган машинани ҳайдаб юргандай. Ахир биздаям бола-чақа бор...

Такси улкан мегаполис – Нью-Йорк шаҳрига кириб келарди.

– Бўлмаса, артист ако, Иззатилла аконгизни йўл-йўлакай “Самарканд” ресторанига кириб бир суриштириб чиқсам. У ерда билишмаса “Чорсу”га ўтамиз.

Давронбек хайрон бўлди:

– “Самарканд”, “Чорсу”... Шунақалариям борми?

– Бор, ако, бор. Одам соғинган жойининг номини кўяди-да ресторанига. Ҳалиги... ностальгия деган нарсаси бор-ку. У ерлардан дарагини топмасак, “Феруза”, “Афсона”, “Самарканд гумбазлари”, “Регистон”гайм ўтамиз. “Фуркати Самарканд”гайм кирсак бўлади, лекин уни яқинда сотиб юборишди. Адашмасам, эронликлар олишди...

Давронбек хайратланиб бош чайқади:

– Ўх-хў!

– Шунақа, ако...

Нью-Йорк... Дунё бизнес маркази, деб ҳам юритиладиган баҳайбат шаҳар...

Жамила кенг, равон, уловлар турнакатор йўлда машинасини абжирлик билан бошқариб бораркан, Нодир баланд, тигиз биноларни, ён-атрофни хайратланиб қузатарди.

Жамила йўл-йўлакай “чаласаводликни битириш курси”дан маъруза ўқиётган эди:

– Нодир ака. Америкага кириш қийин, яшаш осон. Аэропортдан ўтдингизми, тамом, сиз мукамал ишлайдиган тизим ҳимоясида бўласиз. Америка – қонунлар мамлакати. Уларга амал қилиб яшасангиз, муаммага дуч келмайсиз.

– Буни тушунтиришди.

– Барибир эслаб қолинг. “Грин-кард”, – қиз бу атамани америкача талаффузда, тилини бураб айтди, – “грин-кард” сизга катта ҳуқуқлар беради. Чунки сиз нолегал эмассиз, қонун ҳимоясидаги фуқаросиз. Фақат сайлаш-сайланиш ҳуқуқингиз йўқ, холос. Қолган ҳаммаси о‘кей! Ҳуқуқларингиздан максимал фойдаланиб қолинг. Биринчидан, коллежда ё университетда бошқаларга қараганда камроқ пул тўлаб ўқишингиз мумкин. Иккинчидан, Америка ҳудудидаги исталган компанияга ишга киришингиз мумкин. Учунчидан, ўзингизнинг шахсий бизнесингизни очишингиз мумкин. Тўртинчидан, агар бу ерда ўн йил ишлаб берсангиз, пенсияга чиқишда имтиёзларга эга бўласиз. Бешинчидан, беш йилдан кейин Америка фуқаролигини олиш учун ариза бера оласиз. Олтинчидан, уй сотиб олиш учун бемалол кредит оласиз. Еттинчидан, ҳаётингизни суғурталайсиз. Бу Америкада жуда катта аҳамиятга эга. Саккизинчидан, машина, тўппонча сотиб олиш ҳуқуқингиз бор. Тўккизинчидан, камроқ солиқ тўлайсиз. Ҳа, яна эсингиздан чиқмасин: сизнинг “Social Security Number”ингиз икки ҳафталардан кейин грин-картнинг билан по-

чтадан келади. Шундан кейин иш берувчингизга бу рақамларни маълум қилиб, ҳайдовчилик гувоҳномаси олиш учун ҳужжат тўғрилашга киришсангиз бўлади. Бу ерда ҳайдовчилик гувоҳномаси асосий ҳужжат ҳисобланади...

– Буларни биламан, Жамилахон. – Нодир шаҳарни томоша қилишдан тўхтаб, жойлашиб ўтириб олди-да, қизга қаради. – Яхшиси, ўзингиздан гапиринг.

– Ниманиям гапирардим. Кўриб турибсиз, яшайпман, хусусий коллежда ўқияпман. Қиммат эмас, йилига ўн саккиз минг доллар тўлаймиз. Келажакда яхши адвокат бўлсам дейман.

– Осон бўлмагандир бошқа юртга кўникиш, ўрганиш.

– Тўғриси, осон бўлмади. Бошида ҳатто қайтиб кетмоқчи ҳам бўлдим. Лекин энди кўникиб кетдим. Худди бир умр америкалик бўлгандай ҳис қилаяпман ўзимни...

– Шунақа денг... Айтгандай, Жамила, аэропортда қолган юртдошларимни ўйлаб қолдим. Мана, сиз кўп нарсаларни биласиз. Мабодо ваъда берган одамлари уларни кутиб олишга чиқишмаса, давлат ёрдам берадими?

– Йўқ, лекин бунга уларнинг ўзлари айбдор, давлат эмас.

– Қанақасига? – ажабланиб сўради Нодир. – Ахир улар шу давлатга ишониб қелишди бу ерга...

– Бунинг учун аввал бошидан “Америкада танишимиз йўқ” деб айтишлари керак эди, шунда давлат улар ҳақида ғамхўрликни ўз зиммасига оларди. Билиб қўйинг, бу ерда лаллайган муҳожирларга ҳеч кимнинг кўзи учиб тургани йўқ. Шусизам мамлакатда ўн икки миллион ноқонуний муҳожир биқиниб-яшириниб ишлаб юрибди. Ҳамманинг ўз иши, бизнеси бор. Вақт эса йўқ. Айтгандай, биласизми, нима учун дадамнинг сизни кутиб олишга чиқишларига қарши бўлдим?

– Билмадим.

– Чунки дадамнинг кўнгиллари жуда бўш. Ўзбекча. Ўтган йили шунақанги кўчада қолган бир оилани олиб келган эканлар. Худди шу тарих. Уларни кутиб оламан деган қариндошлари солиқни алдагани учун қамалиб қолган. Бир ҳафта тураман деган оила уч ой туришди уйимизда. Ёш болалари ҳам бор денг. На тилни билишади, на қонун-қонидани. На ҳаракат бор, на интилиш. Қўлларида “грин-карта” бор-у, қора ишга ёлланмоқчи бўлишадими-ей. Ҳалиги гап бор-ку, “Берсанг ейман, бермасанг ўламан”, деган. Худди шунақа-да. Охири бир амаллаб Виржинияга учуриб юборишга дадамни кўндирдим.

– Ўша ёқдан иш топишдими?

– Қаёқда! Қариндошлари ўша штат қамоғида экан. Қутулганимизга хурсанд бўлдим. Дадамлар бўлса уларнинг орқаларидан кўл силкиб, кўз ёшларини оқи-зиб қолдилар.

Нодир афсусланиб бош чайқади:

– Ҳа, кийин бўпти бечораларга.

– Нима ҳам қилардик, – йўлдан кўз узмай жавоб қайтарди Жамила. – Ҳаёт шафқатсиз. Бугун ҳам агар дадам келганларида, бояги турганларнинг ҳаммасини машинага босиб келиб, уйда меҳмон қилган бўлардилар. Бу билан аслида уларга яхшилик эмас, ёмонлик қилаётганликларини дадам тушунмайдилар.

– Тўғриси... – Нодир кулиб юборди, – мен ҳам тушунмадим.

Қиз бажонидил изох беришга ўтди:

– Бунинг ҳеч мураккаб жойи йўқ. Чунки улар ҳамма кийинчиликларни ўзлари енгилари керак. Ҳеч кимнинг ёрдамисиз, ўзлари тобланишлари керак. Иссиқхона эффектининг кимга кераги бор? Шунда кейинчалик ҳаётлари осонроқ бўлади. Йўкса ҳар қадамда улар дадамга ўхшаган одамни қаердан топишади?

Нодир бундай темир мантиқли савол қаршисида нима дейишини билмай қолди. Йигит билан қиз бир

муддат жим кетишди. Ахийри Нодир кўнглига келган фикрни овоз чиқариб айтди:

– Сиз... сиз анча ўзгариб қопсиз, Жамилахон.

– Эҳтимол... Аммо ҳаёт шунга мажбур қияпти, Нодир ака. Бу ерда жон-жаҳдинг билан курашмасанг, ишламасанг, сени топтаб-янчиб ўтиб кетишади. Бунга йўл қўймаслик керак! Камбағалмисан – ўзинг айбдорсан, нега вақтида яхши ишламадинг? Касалмисан, яна ўзинг айбдорсан – нега вақтида ўзинг соғлиғинг ҳақида қайғурмадинг? Итнинг кейинги оёғимисан, яна ўзинг айбдорсан – нега вақтида, имкон борида ҳаракат қилмадинг, осмондан чалпак ёғилишини кути-иб ётдинг?

– Ҳа, ғалати фалсафа экан.

– Фалсафа эмас, ҳаёт ҳақиқати бу! – қизғинлик билан эътироз билдирди қиз. – Ҳаётда бирон нимага эришаман деган одам мана шу оддий ҳақиқатларга риоя этиши шарт! Бу ерда ўттиз беш ёшигача бир миллион доллар топиб, банкка қўймаган одамни “омадсиз” дейишади. Менинг эса омадсиз бўлгим келмайди...

Баногоҳ ёқимсиз ниманидир ўйлабми, маҳзун тортган Жамила маърузасини тўхтатди-ю, тарки одат амри маҳол деганларидек, барибир Нодирга жилмайиб қаради:

– Қари кампирдай вайсайвериб, сизниям зериктириб қўйдим-а?

– Йўғ-э, нега энди. Жуда қизиқарли маълумотлар...

– Ҳозир бундай қиламиз. Омадимиз келиб, машина қўйишга жой топсак, шаҳарни пи ёда айланмиз. Ўзингиз кўрасиз, ишонч ҳосил қиласиз: буюк шаҳар бу...

Кеч тушиб бораётган палла ҳам аэропорт ёнидаги майдончада ҳамон Нажмиддин, Тоштемир ака оила аъзолари билан ўтиришарди.

Юзи қорайиб кетган, жағида олхўридай ғудда пайдо бўлган, нечанчи маротабадир соатига қараб олган Нажмиддин бир нимага аҳд қилгандай шахт билан Тоштемир аканинг ёнига келди:

– Кечирасиз, ака, сизларни ким кутиб олиши керак эди?

– Қайинсинглим. – Тоштемир ака дилига оралаган шубҳа илонини янчиш учунми, зўр бериб суҳбатдошини, тўғрироғи, ўзини ишонтиришга урина бошлади: – Ишқилиб, тинчлик бўлсин-да. Кўнгил душман. Шошиб келаётганида йўл-пўлда бир нима бўлиб қолдими деб кўнглим алағда.

Отанинг кайфиятини ҳис этиб турган Нажмиддин мужмалрок жавоб қайтарди:

– Эҳтимол.

– Сизни-чи, ука?

– Жўрам.

– Келиб қолар, ука, келиб қолар.

– Ҳай энди билмадим-ов. Келса... шу пайтгача келарди-да.

Нажмиддин жаҳл билан жомадонини ғилдиратиб шаҳарга қараб пойи пиёда йўл олди. Унинг ортидан анграйиб қараб қолган Ҳасан беихтиёр:

– Ҳали бизам шунақанги аҳволга тушмасак эди, ота, – деб юборди.

Тоштемир ака портлаб кетмаслик учун муштларини қаттиқ сикди, аммо барибир ўғлига ўшқириб беришдан ўзини тийиб туrolмади:

– Оғзингни юм, бола! Холанг... унақанги аёл эмас. Бизга шунча ёрдам қилган... Мана кўрасан, келади.

Бувсора енгини юзига босганча пикиллаб йиғлаб юборди:

– Гапингиз рост, отаси. Унга бир нима бўлган. Бўлмаса эмаклаб бўлсаям етиб келарди, бизни мусофир юртда буйтиб ташлаб қўймасди. Ахир жиянларини қандай яхши кўрарди...

Оила аъзолари яна илинж билан йўлга кўз тикишди.

Таксичи йигит – асли самарқандлик Тошпўлат бало экан: “ако-ако”лаб ундан суриштирди, бундан суриштирди, у ерга кириб чиқди, бу ерга кириб чиқди,

ишқилиб охири “бир пайтлар Ўзбекистонда артистлик қилган” Иззатилланинг оиласи билан Бруклиндаги кўп қаватли уйлардан бирида яшабини аниқлади, Давронбекни шу уйнинг подъезди тагига қадар олиб келиб ҳам қўйди. Сўнг йўловчисидан айнан ҳисоблагич кўрсатиб турган пулни олди, ўн фоизлик чойчақани дарҳол қайтариб берди:

– Уят бўлади, аҳо, бир тупрокнинг одамимиз...

Қайфияти сал жойига тушган Давронбек юқори қаватга кўтарилди.

Кўнғироқ икки-уч бор жиринглаганидан сўнг эшикни рўмол ўраган аёл очди.

– Whom you?¹

Давронбек диққат билан қарабгина устозининг аёлини таниди:

– Ҳабиба хола!

Аёл унга ажабланиб тикилди, сўнг ҳаяжон билан шивирлади:

– Давронбек!

– Ахийри сизларни топдим-а! Ассалому алайкум.

– Ваалайкум ассалом. – Аёл Давронбекнинг елкасига қокиб кўришди. – Келинг, иним, келинг. Ақангиз айтгандилар, рост экан-да.

– Тинчликми, бугун Иззатилла ака билан аэропортда кўришишимиз керак эди.

– Ақангиз мазалари бўлмай ётиптилар. Кириг, марҳамат.

Давронбек шошиб ичкарига кирди, жомадонини йўлакда қолдириб, Ҳабиба холанинг ортидан юрди.

Алоҳида, одмигина хона. Диванда боши танғиб боғланган Иззатилла ётарди. Давронбек илдам бориб, диван ёнига тиз чўкди, устозини кучоқлаб олди:

– Ассалому алайкум!

Давронбек устозига қараркан, ўз кўзларига ишонмасди. Бир пайтлар кучга тўлган ҳўкиздай бақувват, ла-

¹ Сизга ким керак?

панглаб юрса ер гумбурлайдиган, кураш бўйича спорт усталигига номзод Иззатилла энди озиб-тўзиган, кўзлари киртайиб қолган, юзини ажин босган муштдеккина қарияга айланганди. Ваҳоланки, агар адашмаётган бўлса, устоз ҳали олтмишга ҳам кирмаган... Беҳол Иззатилла бошини Давронбекнинг кўксига қўйганча пиқиллаб йиғлаб юборди. Ҳабиба хола дарров хонадан чиқди.

Давронбек хавотирга тушиб қолди:

– Устоз, сизга нима бўлди?

– Эсон-омон келдингизми, Давронбек, – базўр гапира олди бир амаллаб қаддини ростлаб ўтириб олган Иззатилла. – Минг бор, милён бор узрларим, сизни кутиб олишга чиқолмадим.

– Ҳечқиси йўқ, устоз. Мухими соғ-саломат экансиз. Сўраб-сўраб Маккани топибди деганларидек...

– Қани, омин, босган кадамнингиздан гуллар унсин, дилингиздаги барча ниятларингиз амалга ошиб... – шу маҳал қўшни хонадан қаттиқ томоқ кириш эшитилди, Давронбекнинг назарида бундан Иззатилла ака сесканиб кетди-ю, дуосини тугатиб қўя қолди: – Омин, Аллоху акбар.

– Омин.

– Юртдагилар ҳаммаси эсон-омонми, Давронбек. Ҳамкасблар, таниш-билишлар, хеш-уруғлар?

– Ҳаммаси яхши, Иззатилла ака. Салом айтиб юборишди.

– Саломат бўлишсин.

– Ўзингиз яхшимисиз, ишқилиб, устоз?

– Яратганга минг катла шукр.

Ҳабиба хола чой олиб кирди.

– Чойнакни менга беринг... Сиз яхшимисиз, хола.

– Шукр, иним, Аллоҳнинг сояи давлатида. Мен хозир...

Ҳабиба хола хонадан чиқди.

– Айтгандай, болалар яхшими, устоз? Эрали билан Шерали эди-я? Аллақачон Голливуд юлдузлари бўлиб кетишгандир.

Давронбекнинг чой қайтаришини жилмайиб кузатиб ўтирган, кўзлари жикка ёш Иззатилла ака яна бир бор сесканиб кетгандай бўлди, аммо индамади. Меҳмон пахта гулли пиёлага чой қуйиб узатди:

– Марҳамат.

Иззатилла бир қўлидаги пиёлага, бир Давронбекка каради, сўнг овозини пасайтириб, титроқ товушда шошиб гапира бошлади:

– Давронбекжон. Эртами-кечми, барибир шу мавзуда гаплашиб олишимизга тўғри келади, шунинг учун ҳаммасини очик айта қолай. Кинони ҳар қанча яхши кўрмайин, ҳар қанча саъй-ҳаракат этмайин, болаларимни Голливуд юлдузи қилолмадим. Бировдан ёзғирмайин, аслида айб ўзимда. Эралижоним билан Шералижонимни пуллик санъат студиясига топширгандим, синема бўлимига. Зўр актёрлар бўлиб етишишади деб ишдан бош кўтармай юраверибман. Пул бўлса бас деб ўйлабман-да. Шуларни деб қора ишларда ишладим. Улар бўлса... студияни ташлаб, диний мактабга ўтиб кетишибди. Киностудияларнинг продюсерларига сарфлаган пулларимнинг бариси осмонга учди. Иккаласи ҳам муштдай бошидан сокол қўйиб олишган, мачитдан бери келишмайди, бир амаллаб оналариниям намозхон қилиб олишди. Дастурхон устида нонни билмасдан чап қўлимда ушлаб қолсам ҳам тўполон қилиб юборишади, худдики мен катта бир жинойт қилгандай. Булар майли. Бир йилдан бери “Динимиз санъатни қоралаган, санъаткор аҳли муртад бўлади” деб мен билан қирпичок бўлишади. Шекспирнинг “Бу ҳаёт ўзи сахна...” деган гапини айтсам, “У кофирнинг номини тилга олманг, еган лукмангиз ҳаром бўлади”, дейишади... Сизни уйимга қабул қиламан деб розилик берганимдан бери кўрган кунимнинг... дўзахдан фарқи қолмади, укажон. Мен нодон Тошкентдан истеъдодли шогирдим келаяпти “грин-карта” билан, мен уни Голливудга олиб бораман, юлдуз қиламан деб қўйган эканман. Шундан бери

бошимда ёнғоқ чакишади. Бугунам эрталабдан атай мени пойлаб ўтиришибди... Жуда сиқилган пайтларим, торимни олиб, ўзим ўзимга қўшиқ айтиб ўтирардим. — Мезбон бурчакдаги шкафга ишора қилди: — Қаранг.

Давронбек узашиб, шкаф эшигини очди. Ичкарида иккига бўлинган тор турарди.

— Бу ёкка олинг. Қаранг, кадрдон торимни не қўйга солишди. Яна буни... бегоналар эмас... ўз жигарларим...

Баттар мунғайиб қолган Иззатилла синган торини меҳр билан силаб-сийпади, бағрига босди.

— Мен учун бунчалик куйиб-пишиш шарт эмасди, устоз, — дея олди музтар бўлган меҳмон.

Бу гап мезбоннинг ярасига туз сепди шекилли, бир жойи оғригандай инграб юборди, кўзларидан яна дувиллаб ёш окди:

— Не қилай, ахир Ўзбекистондаги актёрларимизнинг бу ердагилардан ҳеч кам жойи йўқ. Ўшалардан бирон-таси Голливудда юлдуз бўлиб порласа, буни кўрсам, дунёдан беармон ўтардим деб ният қилиб қўйгандим-да...

Давронбек устозини кўп қийнагиси келмади:

— Муҳими сизнинг соғлигингиз, устоз.

Бир фурсат жим қолган Иззатилланинг ногоҳ юзи табассумдан ёришди, кўзлари сузилди: афтидан, недир ёкимли хотираларга берилганди. Ниҳоят у шивирлаб, худди Тошкентдаги даврларидагидек шогирдини “сен”лаб сўради:

— “Ўжарлар”да ўйнаганим эсингдами?

— Ҳа, лекин қийиб қўйгансиз, устоз. Кейин ҳеч ким сиздай ўйнай олмади.

Иззатилла мамнун бўлди, хотиралар лаззатидан кўзлари юмилиб кетди...

Шу маҳал хонага узун соқолли, оқ кийимли икки йигит кириб келишиб, қўлларини кўксиларига қўйганларича:

— Ассалому Алайкум ва Роҳматуллоҳи ва Барокатуху, — дейишди.

Кўзлари “ярк” этиб очилиб кетган Иззатилла йигитларни кўриб, бесаранжом бўлиб қолди. Давронбек алик олди. Меҳмоннинг хайрон бўлиб ўтирганини кўрган меҳмон йигитларни таништирди:

– Болаларим...

Давронбек ўрнидан отиб турди, йигитлар билан қучоқлашиб кўришди.

– Эрали, Шерали, бормисизлар!

Ўтиришганларидан сўнг Эралими-Шералими кўларини очди:

– Қани, омин, тинчлик-омонлик, хотиржамлик, тансихатлик бўлсин, ҳаммамизга мусулмонобод даврларда, мусулмонобод гўшаларда яшамоқ саодати насиб айласин. Омин, Аллоху акбар!

Давронбек йигитларга ҳайратланиб қаради:

– Яхшимисизлар, йигитлар. Ўх-хў, кап-катта бўлиб кетибсизлар-ку. Соколлар... Қай бирингиз Эрали, қай бирингиз Шерали, энди ажратиб бўлмай ҳам қопти. Сизларни охирги марта кўрганимда мана бундай...

Шералими-Эралими меҳмоннинг гапини бўлди:

– Давронбек ака. Узр, мачитга шошиб турибмиз. Аммо сизга икки оғизгина мулоҳазамизни айтиб кетмокни ўзимизга жоиз деб билдик. Токи чин дунёда сизнинг гуноҳи кабирингиз учун падари бузрукворимиз беҳудага азоб чекмасинлар учун.

Меҳмон ғалати аҳволда қолди:

– Буёғи қизик бўлди-ку. Ҳали уйларингизга етиб келмасдан бурун нима гуноҳ қилиб улгурибман?

Эралими-Шералими, хуллас, ака-укалардан бири тикандай нигоҳини меҳмонга тиккан кўйи комил ишонч билан, ҳар бир сўзни алоҳида таъкидлаб гапиришга ўтди:

– Энг катта гуноҳлардан бири саҳнага чиқиб, азиз ва мукаррам инсон зотини масхаралаб намоёиш этишдир.

Бунақанги хужумни кутмаган Давронбек – гарчанд меҳмон бўлса ҳам – эътироз билдиришга уринди:

– Лекин...

Аммо кескинроқ оҳангга ўтган воиз уни гапиргани кўймади:

– Ҳар кимнинг гўри бошқа, Давронбек ака. Агарки шу макруҳ касбни танлаган экансиз, марҳамат, қарши-лигимиз йўқ. Аммо падаримизни тинч қўйсангиз, илло у киши энди охиратларини ўйлаб, беш вақт намозини қандай қилмайдиган ёшга етдилар.

Гоҳ болаларига, гоҳ мезбонга жавдираб қараётган Иззатилла инграб юборди:

– Эрали! Шерали! Ахир Даврон акаларинг менга ишониб келган бу ерга. Ҳеч бўлмаса уйимизда яшаб турсин.

Бироқ Эрали-Шералилар ўз аҳдларида собит шекилли – қай биридир киприк қокмасдан таъналар ўқини ёғдирди:

– Сиз аралашманг! Балодан нари! Бир номусулмоннинг касри ўн, юз, ҳазор чин мусулмонга уради. Биз бу уйдан баракот кетишини истамаймиз.

– Эрали! – кичкириб юборди шўрлик ота.

– Биз ўз фарзандлик бурчимизни адо этаяпмиз, ота. Не қилсак, аввало сизни ўйлаб қилаяпмиз, ота!

– Шерали!

– Акам ҳақ...

Жанжал авж олиб кетаётганини, энг асосийси, устозининг ранги бўзариб, хансираб, калта-калта нафас олаётганини кўрган Давронбек шошиб иккала кўлини кўтарди:

– Бўпти, бўпти! Ҳаммаси менга боғлиқ бўлса, хозирок кетаман. Фақат сиз, устоз, асло ташвишланманг. Ишга жойлашиб олсам, ўзим хабар олиб тураман... – Эралинингми-Шералинингми ўзига ўқрайиб, худди каттол душманни кўраётгандек каттиқ тикилаётганимни кўрган меҳмон гапини тўғрилади: – ...телефон қилиб тураман. Хайр, устоз.

Давронбек шошиб ўрнидан турди, йўлакка чиқди, жомадонини судраб ташқарига йўл олди. Унинг ортидан шарпадай бўлиб Ҳабиба хола чиқди:

– Илоё умрингиздан барака топинг, иним...

Лифтни ҳам кутиб ўтирмасдан пастга пиёда тушишга қарор қилган Давронбек ўғирилди:

– Хайр, хола. Устозни авайланг.

Онанинг ортида икки томчи сувдай бир-бирига ўхшаб қолган соқолли ака-укалар кўринишди. Шу маҳал... Иззатилла ичкаридан кўлида синган тор билан гандираклаб чиқиб келди. Тик вужуди дир-дир титраётган отанинг кўзлари фавқулудда ёнар, кўкраги темирчининг босқонидай кўтарилиб-тушарди. Устозини бу аҳволда кўрган Давронбек лол бўлиб туриб қолди.

– Давронбек! – дея хайқирди устоз... гулдурлаган овозда. Ҳа, бу ўша, бир пайтлар Ўзбекистон театрларида, кино экранларида янграган, минглаб-миллионлаб томошабинларни ўзига мафтун этган қудратли овоз эди. – Санъат муқаддас! Санъат илоҳий! Инсон умри бир сониялик, аммо санъат абадий! Мен динимиз санъатни инкор этишига мутлақо ишонмайман. Бу уч-тўрт чаламулла мутаассибнинг гапи бўлса керак. Агарким... агарким... шу рост бўлса, майли, мен... мен номусулмон бўлай.

Ака-укалардан бири соқолини чангаллаганча бўкириб юборди:

– Ота!

Иккинчиси унга жўр бўлди:

– Ота! Гуноҳга ботманг!

– Мен гуноҳга ботиб бўлган одамман, – қаддини тик тутиб турган ички қудратдан аста-секин мосуво бўлиб бормоқда эдими, Иззатилла бирдан қалқиб кетиб, деворга суяниб қолди, кўзларидан шашқатор ёш оқди: – Энг катта гуноҳим – сизларни бу ерга олиб келганим бўлди, болаларим. Қандай иқтидорли эдиларинг-а! Мен бир нарсани тушунмаган эканман: ўзга юртда юл-

дуз бўлгунча, ўз юртларингда оддий инсон бўлиб юрганларинг минг карра авло эди-ку! Аммо энди ғишт колипдан кўчди, сўнгги пушаймонлиғ ёмондир, сўнгги пушаймон ёмон...

Ҳабиба хола ваҳима ичида пичирлади:

– Дадаси... осий бўлманг... ширк келтирманг...

Иzzатилла хотинига ачиниb қаради:

– Мен гумроҳни кечир, аяси... Сенинг бу кўйга тушишингга асли ўзим айбдорман... Сиз эса, Давронбек, санъатни ташламанг... Сизни дунё тан олмагунча кўйманг... Кўрсатиb кўйинг уларга кимлигимизни!.. Во дариг! Умрим кўз очиб-юмгунча бесамара ўтди-кетди-я! Ҳазрат Навоий не демишлар: “Эй, мусулмонлар, билингим, бўлди умрим ҳосили Нафси кофир фитнасини номусулмонлиғда ҳайф...”

“Оҳ” тортиb юборган Иzzатилла ногоҳ юрагини чангаллаганча “гуп” этиb кулади, торнинг нолали саси эшитилди.

Ҳабиба хола чинқириб юборди:

– Дадаси!

Давронбек жомадонини ташлайсола Иzzатилла томон отилди:

– Устоз!..

Худди шу маҳал шаҳар чеккароғидагии қахвахоналардан биридаги ним қоронғу залда Муродбек Қиличевич ўзини аэропортда кутиb олган ҳайдовчи йигит билан овқатланиb ўтирарди. Отдан тушса ҳам эгардан тушмайдиганлар қабилдан бўлган Муродбек Қиличевич ёнидан ўтаётган очик-сочик кийинган, ўзига хумор-хумор қараб кўяётган жувонларга хирс аралаш гердайиб боқарди.

– Зўр-ку, Латиф! – деб юборди Муродбек Қиличевич.

Латиф кулимсиради:

– Бир юз йигирма.

– А?

Латиф тушунтирди:

– Соатига бир юз йигирма доллар тўлашга рози бўлсангиз, хоҳлаганини танлаб олишингиз мумкин.

Муродбек Қиличевич аччикланиб кўл силтади:

– Захардан қиммат экан-ку бу занғарларинг... Бўпти, ҳо анавиниси, дўмбоққинаси, тирсиллаб турибди ўзим, ўшани гаплаш... Менга қарайвериб кўзлари ғилай бўлиб кетди бечоранинг...

Латиф суҳбатдоши ишора қилган томонга қиё ҳам бокмади:

– Бу ерда қўшмачи талаб қилинмайди, ҳаммаси очик савдо.

– Ҳм-м, буниси яхши экан, – қафтларини бир-бирига ишкади Муродбек Қиличевич. – Бекорга эркин мамлакат дейишмайди-да, а?

– Ҳа, бекорга айтишмайди. – Латиф соатига қаради. – Муродбек ака. Беш дақиқадан кейин кетаман. Сиз хоҳласангиз бемалол ўтираверинг. Мен столнинг пулини тўлаб қўяман.

– Яхши. Кейин анави ойимча билан қаерга бораман?

Латиф муштини иягига тиради ва биринчи марта суҳбатдошига диққат билан қаради. Бу нигоҳда интиком алангаси шу қадар ошкора ловуллардики, унча-мунча нарсга таъсир қилмайдиган Муродбек Қиличевичдек одам ҳам сал хушёр тортгандай бўлди.

– Ойимча билан қаерга бораман, дейсизми? Билмадим. Бу энди сизнинг муаммойингиз, Муродбек ака.

Муродбек Қиличевич пиво симиришдан тўхтаб, суҳбатдошига ўқрайди:

– Латиф! Бу нима деганинг?

– Ҳозиргина ўзингиз эркин мамлакатда яшаяпмиз, дедингиз-ку. Хоҳлаган жойингизга бораверинг, катта кўча. Хоҳласангиз ўша ойимчага яна юз қўшиб бераман денг, жойиниям ўзи тўғрилаб беради.

– Латиф! – Муродбек Қиличевич хов бир даврлардагидек столни қарсиллатиб урди. – Нега мен билан бун-

дай гаплашяпсан? Тилинг чикиб қолдимиз? Ё менинг кимлигимни эсдан чиқариб қўйдингми? Мен кимман-у, сен кимсан!

Латиф энди очикдан-очик мазах қилишга ўтди:

– Нега энди эсимдан чиқаркан? Сиз кимсан қудратли, бой-бадавлат амалдор Муродбек Қиличевичсиз.

Муродбек Қиличевич оғир гавдасини стул суянчигига ташлади:

– Билсанг, қисиб ўтир!

Истеҳзоли илжайиб қўйган Латиф навбатдаги зарбани берди:

– Фақат Ўзбекистонда шунақасиз... тўғрироғи, шунақа эдингиз. Устингиздан жиноят иши очилаётганини эшитиб, бу ёққа шаталоқ отиб қочиб келдингиз. Чунки айбингиз бор-да.

– Бундан тўрт йил бурун камоқдан сени ким қутқариб қолгани эсингдан чикиб қолмадимиз, ишқилиб, Латифбой?

– Йўқ, эсимдан чиқмади. Сиз. Мени бу ёққа юборган ҳам ўзингиз бўласиз.

– Эсингдан чиқмагани яхши, – пишиллади Муродбек Қиличевич. – Энди қарзни қайтарадиган вақт келди, ука.

– Албатта. Хўш, кўнгиллари нимани тусайди?

– Бу бошқа гап. Индамаса жа... Хуллас, алоҳида хона. Шароитлари яхши бўлсин. Анавиниям ўзинг оборасан!

Ана шунда Латиф бош бармоғини икки бармоғи орасига тикиб кўрсатди:

– Мана алоҳида хона!

Ақлини таниганидан бери бунақанги ҳақоратни кўрмаган-эшитмаган Муродбек Қиличевич бўғрикиб кетди, кўзлари қонга тўлди:

– Ҳаддингдан ошма, Латиф! Мастмисан?

– Кўрдингиз, бир шиша пиво ичдим. Бу ерда бир шиша пиво ичиб, машина ҳайдаш мумкин. Қонун бунга рухсат беради.

Муродбек Қиличевич хезланди:

– Пачағингни чиқариб ташлайман лекин, бола!

Латиф беписанд кулди:

– Афсуски, кўлингиздан келмайди.

Муродбек Қиличевич урмоқчи бўлиб кўл кўтарди, аммо Латифнинг ўзига жиддий, хаттоки хотиржам тикилиб турганини кўриб, секинлик билан кўлини туширди.

– Шунақа, – илжайди Латиф. – Энди мени эшитинг. Тўрт йил бурун мени бу ёқларга юборганингиз рост. Кейин “Омбор мудир кочи кетди” деб бутун ўғирликларингизни менинг бўйнимга илганингиз ҳам рост. Жим туринг... Сиздан миннатдорман, шу ерга келиб, мусофир бўлиб, мусулмон бўлдим, юртимнинг қадрига етдим, бола-чақамнинг қадрига етдим. Сиз билан олти йил бирга ишлаб, маишатдан бошим чиқмаганди. Кўзим кечроқ бўлса ҳам очилди.

– Кўрдингми, барибир одам кипман-ку.

– Ниманинг эвазига?

– Натижа муҳим.

– Шунақа денг. Бўпти. Мана сиз ўзингизга алоҳида хона талаб қияпсиз. Ўзим қаерда яшашимни айтайинми? Эскириб кетган, хароба уйдаги бир хонани ўн икки киши ижарага олганмиз. Ўша иркит хонага ойига юз доллардан тўлаймиз. Кечкурун пайпоқлар сассиғига чидаб бўлмай қолади. Кулоғимга бир марта суварак кириб кетди... Лекин ўша ерда яшашга мажбурман. Бошқасига қурбим етмайди.

– Алдама. Менам суриштирганман. Уйингга ойига беш юздан юбориб турган экансан-ку.

Ёнларидан ўтиб бораётган полициячини кўриб Латиф дарров нигоҳини куйига олди, полициячи узоқлашгандан кейингина бошини кўтарди.

– Тўппа-тўғри, юбориб турдим. Лекин биласизми тўрт йил қаерда ишладим? Мексикаликнинг новвойхонасида. Иш кечкурун соат бешда бошланиб, эрталаб

соат саккизда тугайди. Ўн беш соат тинмайман. Соатига беш доллардан ҳақ тўлайди. Бундан ортиғини бермайди. Чунки мен ноқонуний муҳожирман. Ишдан кейин ўтирсам туrolмай қолардим, турсам ўтиролмасдим. Тўрт йил умрим шундай азобда ўтди. Бундан кўра қамокхона яхши... Бир йилдан бери қурилишдаман. Қора ишчиман. Ойига бир минг икки юз оламан. Беш юзи уйга. Қолганини бир амаллаб етказаман.

– Лекин... телефонда ўз оғзинг билан “Ҳаётим зўр, сизам келинг, маза қилиб яшайсиз”, дединг-ку.

– “Ёмон” деганимда ишонармидингиз? Ишонмасдингиз. Ўзингизча доллар осмондан ёғиладиган жойга келдим, энди аҳмоқ Латиф бу ерда бир умр мени боқадди, деб ўйлагансиз-да. Бекорларнинг бештасини епсиз! Энди, агар хоҳласангиз, сизнинг ҳаётингиз бу ерда қандай кечишини айтиб бераман.

– Хўш, қандай кечаркан?

– Расво! – деди Латиф ишонч билан. – Бир ойдан кейин виза муддатингиз тугайди. Америка қонунчилигига кўра, яна бир ой бемалол юришингиз мумкин. Ана ундан кейин ҳеч қанақа ҳуқуқи йўқ ноқонуний муҳожирга айланасиз. Унғача олиб келган икки минг долларингиз тугайди. Биламан, оғир меҳнатга тобингиз йўқ, аммо мардикор бозорига чиқишга мажбур бўласиз.

– Ие, бу ердаям борми шунақа бозор?

– Бор. Энг кам ҳақ тўланадиган бозор бор. Ўша ерга боришдан бошқа иложингиз қолмайди. Тил билмайсиз. Демак соқовдан фарқингиз қолмайди. Оч қолиб ўрганмагансиз. Аммо оч қолишга, ахлат титишга мажбур бўласиз. Аста-секин манави меш қорнингиз пучаяди, ўзингиз бўлса бир бурда нондан бошқасини ўйламайдиган ҳайвонга айланасиз. Кейин аламдан ича бошлайсиз. Тўғри, бу ерда полициячи кўчада тўғридан-тўғри келиб, ҳужжатларингизни кўрсатишни талаб қила олмайди. Аммо барибир худди жинойтчидай яшириниб-писиб юришингизга тўғри келади. Мабодо ичиб

жанжаллашсангиз, шу заҳоти обориб тикиб қўйишади. Аввал олти ой қамокда ётасиз, кейин депортация! Ўзбекистонга борсангиз эса ҳам жиноятчи, ҳам қочоқ сифатида, – Латиф тилинган-шилинган, қорайиб кетган бармоқларини панжара килиб кўрсатди, – мана бунақанги жойга, узоқ муддатга тикиб қўйишади. Шунинг учун шу ерда гадо бўлиб, хор бўлиб, бир бурда нонга зор бўлиб юришга мажбурсиз. Мана сизнинг келажагингиз!

Муродбек Қиличевич семиз қорнини селкиллайтиб кулди:

– Роса кўркитвординг-ку. Ўзингники-чи, ўзингнинг ҳаётинг қандай кечади?

– Ўзимми? Шу яқин кунларда полицияга ўзим бораман, ўзимни топшираман. Уч ойлар қамокда ўтирсам, кейин депортация қилишади. Балки бир ой ўтирарман.

Муродбек Қиличевичнинг капалаги учди:

– Калланг борми сен боланинг? Ўзбекистонда устингдан очилган жиноий иш ҳали ёпилмаган. Самолётдан тушганингдан оёғингни ерга текизмай олиб кетишади.

Латиф қандайдир саримий, худди орзусини айтиб бераётган ёш боладй жилмайди:

– Майли, опкетишсин. Бу ерда ҳар куни қамокда ўтиргандан кўра, у ерда муддатни ўтаб чиққанам яхши. Бунинг устига мендаям забон бор, ўша пайтлари мингни ўзингиз еб, бирни бизга томизганингизни айтаман.

– Куруқ гапингга ким ҳам ишонарди, тентак! – қўл силтади Муродбек Қиличевич.

– Майли, ишонишмасин. Қамашсин. Кейин соф виждон билан оиламга қайтаман.

Муродбек Қиличевич шахт билан Латифнинг билангидан маҳкам чангаллади, эннгашиб, вишиллади:

– Мени бу ерга ташлаб кетишни ҳаёлингга ҳам келтирма, бола! У ёқда ишлар сал босилсин, кейин бирга қайтамиз! Бирга! Сен бу ерда менга шароит яратиб бер,

у ёққа боргач, ўзим сенинг ташвишингни қиламан. Еганинг олдингда бўлади, емаганинг кетингда...

– Бу чўпчакни энди бошқаларга айтасиз. – Шундай дея қўлини ҳамсухбатининг чангалидан суғуриб олган Латиф чўнтагидан юмалоқ қилиб ўралган пул дастасини чиқариб, столга ташлади. – Бу ерда минг доллар. Ўғлимга суннат тўйи қилганимда шунча тўёна бергансиз. Ўшани қайтаряпман. Буни эҳтиётлаб ишлатинг. Чунки бу ерда қоладиган бўлсангиз, тез орада бир долларга-ями зор бўлишингиз аниқ. Шу билан пул масаласида орамиз очик. Лекин битта масала қолди.

– Яна пул бермоқчимисан?

– Йўқ. – Ўпкаси тўлган Латифнинг товуши титраб кетди. – Йўқ. Сиз бу ерда анави фоҳишага соатига юз йигирма доллар тўламоқчи бўлиб турибсиз. Лекин... бу ерга энди келган пайтларим... менинг... кийналиб қолган хотиним сиздан ёрдам сўраб борганида... юз доллар бергансиз...

– Тўппа-тўғри, берганман! Ўз қўлим билан берганман! Кўрдинг, яхшилик барибир қайтади-да. Ҳа, кейин яна кел дегандим, лекин келин нимагадир келмади. Шу билан хабар олишгаям вақтим бўлмади.

– Вақтингиз бўлган, – бемисл нафратдан Латифнинг тишлари ғижирлаб кетди. – Вақтингиз бўлган. Юз доллар берган кунингизнинг эртаси кунийёк. Уйга боргансиз. “Пул бериб тураман”, деб аёлимга ёпишгансиз...

– Латиф! Тухмат қилма! Келиб-келиб хотин кишининг гапига ишонасанми? Қанчадан-қанча аёлларнинг ўзлари олдимга ликонглаб келиб туришганида сенинг хотинингга зормидим...

Аммо Латиф бу эътирозни эшитмаётгандек, ҳамон чўғдек ёнаётган кўзларини ҳамсухбатига тикканча тишлари орасидан оғули сўзларни битта-битталаб ситиб чиқарди:

– ...Аёлим кўнмаган, сизни хайдаб чиқармоқчи бўлган. Сиз унга ташлангансиз... Шунда аёлим столдаги

ваза билан пешонангизга солган. Қани, кўрсатинг-чи.

Карахт аҳволга тушган Муродбек Қиличевич қилт этолмай колди, Латиф унинг сочини суриб, пешонаси тепароғидаги чандик ўрнини кўрди.

– Мана бу аёлимга кўз олайтирганинг учун!

Латиф собиқ раҳбарини бир зарбда ерга кулатди. Қаҳвахонадагилар шу томонга қарашди, аммо, ажабки, икки осиеликнинг жанжалига ҳеч ким аралашмади.

Латиф ерда чўзилиб ётган Муродбек Қиличевичнинг юзига тупурди:

– Мана энди орамиз очик, ифлос!

Латиф чекакарокда хотиржам турган официантка билан ҳисоб-китоб қилгач, қаҳвахонадан чиқиб кетди. Лаби қонаган Муродбек Қиличевич бир амаллаб ўрнидан туриб, жойига ўтирди. Шу заҳоти анчадан бери Муродбек Қиличевичга кўз сузаётган чиройли жувон келиб, Латифнинг жойига ўтирди, кафти билан унинг лабидаги конни артиб қўйди-да, ишва билан сўради:

– Are you okay?¹

– Окей, окей, – амаллаб жавоб қайтарди Муродбек Қиличевич.

* * *

Жамила билан Нодир кечки Нью-Йоркни анча маҳалгача пиёда сайр қилишди. Манхэттен, Бродвей... Ҳаммаёқда ялтир-юлтир рекламалар, осмонўпар бинолар... Нодир кўраётганларидан ҳайратда эди. Жамила уни зимдан кузатаркан, мамнун бўлди.

Сайрдан сўнг қиз йигитни шаҳар биқинидаги қатор ховлилар жойлашган мавзегга олиб келди. Нодир “бир қаватли Америка” деганларини шу ерда кўрди.

Қодир аканинг каттагина ховлиси чироклар ёғдусидан чароғон эди.

Кенг-мўлгина меҳмонхонада ерга жой қилинган. Ўртада хонтахта. Дастурхон анвойи неъматларга тўла.

¹ Ҳаммаси жойидами?

Ўзбекистондан келган азиз меҳмон шарафига Қодир ака иккинчи жаҳон уруши йиллари куршовда қолиб немисларга асирга тушган, концлагер азобларини боши-ан ўтказган, кейин “Туркистон легиони”да хизмат қилган, уруш тугагач эса аввал Чехословакияда яшириниб яшаб юриб, сўнг бир амаллаб Америкага қочиб келган, шу ерда уйланиб, бола-чақа орттирган, тузуккина сармоя тўплашни ҳам уддалаган Адҳам бобони кўноққа чорлабди. Оппоқ соқоли кўксига тушган тўқсон ёшли бобо тўрдан жой олди. Бир тарафда Қодир ака ўтирди, “атойи худо” меҳмон Нодир иккинчи томонда.

Фотиҳадан сўнг Адҳам бобо Нодир олиб келган Тошкент патирини кўлига олиб, узок хидлади:

– Оҳ-оҳ, юртнинг тупроғида пишган-да бу.

Қодир аканинг ишораси билан Нодир чўнтагидан тугунча чиқарди:

– Мана, бобо, ўша тупроқдан бир ховуч олиб келгандим.

Адҳам бобо энтикиб тупроқни кўлига олди, баайни патирни хидлагандай тўйиб хидлади, кўзларига ёш келди.

– Ватан тупроғи бу... Қодиржон, васиятим эсдан чиқмасин-а, шу тупроқни бошимга кўясиз...

Қодир ака кулди:

– Адҳам бобо, кўйсангиз-чи васият-пасиятларни. Ҳали камида юз йил яшайсиз, Ўзбекистонга ям неча бориб келасиз.

– Ҳаммаси Аллоҳдан... – Адҳам бобо Нодирга қараб, кўлини кўксига қўйганча ним эгилди: – Қуллук, меҳмон, сиз бизни сийлабсиз, худойим сизни сийласин. Шоиримиз айтганидай: “Бизни писанд қилганларга минг бора қуллук...”

– Арзимаиди, бобо.

Қодир ака таништиришга тушди:

– Бобо, меҳмонимизнинг исми Нодиржон. Салкам адашим. Тошкентдаги техника университетини би-

тирган. Мухандис. Бир маҳаллада яшаганмиз, шундок кўшни бўлиб. Адалари якин дўстим, шифокор. Нодиржоннинг “Грин-карта” ютиб, бу ерга келаётганини эшитдим, дарҳол уйимизга таклиф этдим.

Адхам бобо мамнун бош ирғади:

– Кўп савоб иш қилибсиз, Қодиржон.

– Мен бу оилага ҳар қанча хизмат қилсам ҳам оз, бобо, – деди ўпкаси тўлиб Қодир ака. – Биз бу ёқларга келиб қолиб... келингизнинг қабрига шулар қарашмоқда.

– Барака топишсин, – дея соқолини силаб қўйди бобо. – Ажр Ўзидан...

Бунчалик тайёргарлик, тараддудни кўриб хижолат чекаётган Нодир узр оҳангида деди:

– Сизларни ҳам ташвишга қўйдим...

Бобо мийиғида кулимсиради:

– Гапингизни шакар билан кесай, болажоним. Сиз бизга бугун дунёнинг ганжу хазиналарига топилмас бойлик келтирдингиз-у, бошимиз кўкка етмасинми? Она юртимиз ифорини олиб келган либосларингизни, она юрт нафасини олиб келган ўзингизни ҳазор-ҳазор тавоб этсак-да арзийди.

Нодир баттар ўнғайсизланди:

– Йўғ-э...

– Айни вақтда, – дея кироат ила гапида давом этди Адхам бобо, – бир ўтинчим бор эдики, вақти соати билан, ўрни-мавриди келганда, имконият туғилиб қолганда, агар лозим топсангиз, албатта, буни элимизнинг хур фикрли зиёлиларига ошкор этиб кўрарсиз. Шу ўтинчимни айтмоққа изн этсангиз.

– Бемалол, бобо.

– Назаримда, жуда қисқа муддат ичида, иложи топилса, шу якин йиллар ичидан бошлаб Амриқода истикомат қилаётган ўзбек фарзандлари орасида “Грин-Ўзбекистон”ми ё бошқа номдами, мунтазам ўйинлар ўтказилиб турилсаю, ғолибларга она юртга қай-

тишдек улуғ мукофот ҳада этилса. Имоним комил, талабгорлар сони жуда ва жуда кўп бўлади.

Қодир ака кулимсираб:

– Барибир Ватан дейсиз-да, бобо, – деб қўйди.

– Ватан демасдан яшаб бўладими, ўғлим!.. Ахир, қаранг, болаларни-ку, бир амаллаб она тилимизга ўргатгандик, аммо неварачевараларни ҳеч эплаб бўлмай қолаяпти. Нари борса “бобо” дейишади, ё “момо”, шундан сўнг англизча лисонда сайрайдилар. Бу аҳволда яна бир авлод алмашар-алмашмас она тилимиздан жудо бўламиз-ку. Она тилисиз миллат руҳсиз тана билан баробар эмасму?..

Қодир ака бош ирғади:

– Жиддий муаммони тилга олдингиз, бобо.

– Тилни унутган авлод ўзбекча андишани, одоб-ахлоқни, тарбияни ҳам унутаяпти. Мени маъзур тутинг, Қодиржон, мана, меҳмонимиз неча минг чақирим йўлдан, неча-неча муқаддас мозорларни босиб ўтиб келдилар. Аммо бу кишини зиёрат қилишга нечун дўст-биродарларимизни чорламадингиз?

Қодир ака хижолат ичида дастурхон попугини эзгилади:

– Чақирдим, бобо, кўпларни чақирдим. Ўзингиз биласиз, таниш-билишларимиз штатларга сочилиб кетишган, иш билан банд, вақт кам...

Ҳаммасини тушунган бобо бош чайкади:

– Пул ўлсин-а, пул ўлсин...

– Мусофир бўлмагунча мусулмон бўлмас, дейдилар ахир, бобо, – дея Қодир ака меҳмондорчиликка кела олмаган ватандошларини оклашга ҳаракат қилди. – Шояд уч-тўрт йиллик заҳмат ортидан чин мусулмонлик насиб этса...

Адҳам бобо ўсик қошлари орасидан мезбонга синчиклаб қаради:

– Юртдошларимиз келишсин. Уларни кучоқ очиб кутиб оламиз. Уч-тўрт тангасини топишсин ҳам. Аммо

вақтида қайтиб кетишни ҳам билиш керак-да, ўғлим.

– Нимасини айтасиз, бобо. Қанча элдошларимиз келишга келиб қўйиб, энди қайтиб кетишнинг иложини килолмай юришибди-ку.

– Ишқилиб, эртанги томошага таниш-билишларнинг барисини чақирдингизми?

– Концертгами? Албатта... Қани, бобо, дастурхонга қаранг.

Маҳобатли, одамлари кечаси ҳам ухламайдиган Нью-Йорк шаҳрида нима кўп – тунги клуб кўп. Келинг энди мана шундай ошёнлардан бирига кадам ранжида қилайлик.

Кичкинагина хона. Деворда одам бўйи кўзгу. Кўзгу ёнидаги юмалоқ стулчада Зарифа-Зетахоним эшикка термулиб ўтирибди. Қиз ҳаяжон оғушида, нозик бармоқларини синдиргудай қисирлатади.

Нихоят эшик сассиз очилди ва бир қўлида минни-диск, иккинчи қўлида сумка тутган Малик кириб келди:

– Табриклайман, Зета! Инглизча кўшиқларингни эшитиб кўришиб, маъқул дейишди.

Елкасидан тоғ ағдарилгандай енгил тортган Зарифа чапак чалиб юборди:

– Вой, бунча яхши, Малик ака!

Йигит кўрсаткич бармоғини қизнинг пешонасига тиради:

– Малик ака эмас, оддийгина Майкл. Эслаб қол... Хуллас, Зета, бу ерда кўшиқлар фақат жонли ижро этилади. Ҳозир компьютерчиларга бераман, улар мусиканинг ўзини қолдириб, овозингни ўчириб беришади. Бироздан сўнг саҳнага чиқасан. Бор маҳоратингни ишга сол. Билиб қўй, бу сенинг имкониятинг! Шоу-бизнес сени кутяпти. Сен буни уддалайсан!

– Уддалайман! – хитоб қилди қиз.

– Сен ҳали ўзбек Мадоннаси бўласан!

– Бўламан!

– Яхши. – Майкл сумкани тутқазди. – Манавиларни кийиб, косметикангни кучайтириб тур. Мен тез қайтаман.

Малик шошиб чиқиб кетди. Оғзи қулоғида, қувончдан дир-дир титраётган Зарифа хаяжон билан сумка ичидаги либосларни олди. Аммо у кўйлақларни бирин-кетин ўзига ўлчаб кўрган сайин қувончи хира тортиб, ўзи безовталана бошлади: либослар ҳаддан ортиқ калта, ёқалари эса ўйик эди. Зарифа нима қилишини билмай иккиланиб туриб қолди.

Чорак соатча вақт шу алфозда ўтди. Ҳамишагидай шошқин Малик-Майкл ҳовлиқиб кириб келганида Зарифа ҳамон бир қарорга келолмай турарди.

– Ҳаммаси тайёр! – оstonаданок бақириб кириб келди йигит. Сўнг, кизнинг ҳалиям эски кийимларида, бўяниб-бежанмай турганини кўриб, анграйиб қолди: – Ие, бу нима ўтириш. Нега кийинмадинг?

Қиз иложи борича юмшоқ оҳангда гапиришга, вазиятни тушунтиришга уринди:

– Малик ака, мен...

– Майкл! – кескин тарзда кизнинг гапини бўлди бирдан тумшайиб қолган йигит.

– Майкл, уларни бир-бир ўлчаб кўрдим. Ҳамма ёғи очик. Худди яланғоч бўлиб қолаётгандайман.

Майкл мактаб ўқувчисига сабоқ бераётгандай, ётиғи билан тушунтиришга уринди:

– Томошабинга эса худди шу керак. Сен тушун, Зета, бу ерда юлдуз бўлиш осон эмас. Бунинг учун ҳамма ўтиши шарт бўлган босқичларни босиб ўтишинг шарт.

– Ўша босқичларни ўзимнинг кийимларимда босиб ўтсам бўлмайдами? Адрас кўйлагимам бор...

Тутаб кетган Майкл қўлларини бир-бирига қоуштириб, кўкка илтижо қилди:

– О, ёввойи Осиё!... Шу рўдапо кийимда-я? Саҳнага чиққан захотинг хуштак чалиб ҳайдаб солишади-ку.

Хуллас, ўзинг биласан, Зета, мен сени мажбурлаб чақирмадим. Юлдуз бўламан дединг. Мен сени юлдуз қиламан. Фақат ҳамма айтганларимни бажаришинг шарт. Айтиб қўяй, кўчага чиксам, элликта қиз орқамдан югуради, “мени шоу-бизнес оламига киритиб қўйинг”, деб. Эски танишлигимиз ҳурмати сенга яхшилик қилмоқчийдим. Раҳматнинг ўрнига...

Зарифа ўйланиб қолди. Қизнинг зўр бериб ўзи билан ўзи курашаётгани, ўзини нимагадир ишонтиришга уринаётгани бир оқариб, бир кизараётган юзидан ҳам сезилиб турарди. Ахийри Зарифа сумкани қўлига олди.

– Сиз... сиз чиқиб туринг.

– Бу бошқа гап. – Суюниб кетган Майкл чўнтагидан кичкина шишача чиқарди. – Аввал мана буни ичиб ол.

– Нима бу?

– Витамин. Ёрдам беради.

Зарифа шишадаги суюқликни ичаркан, кўзлари ёшланиб кетди.

– Ух-х... Аччиқ экан.

– Энди тез тайёрланиб тур. Помада билан пудрани кўпроқ ишлат. Сахнада кўпроқ ғамза қил. Шунда сени эслаб қолишади. Томошабинларнинг кўзига тик қара, пайтини топиб кўз қисиб қўй...

– Чиқиб турасизми?

– Хўп, дедик-ку.

Малик ортидан эшик ёпилгач, негадир боши айлана бошлаган Зарифа сумкани очиб, яна либосларни қўлига олиб кўра бошлади. Уларнинг бари бири биридан баттардай эди. Ниҳоят қиз биттасини танлади. Аммо барибир кўзгуда ўзини бу аҳволда кўришдан уялдим, аввал пардоз-андоз қилиб олди. Шундан сўнггина ечиниб, қўйлак аталмиш бир парча матони устига ташлаб, ойнага қарадию, уят-номусдан “дод” деб юборай деди. Кўзгудан унга ҳамма жойи очик-сочик, Тошкентдаги бир меҳмонхона олдида мижоз пойлайдиган “тунги капалак”ка ўхшаш қиз ҳуркибгина қараб турарди.

Хонага бўрондай отилиб кирган Майкл:

– Вакт бўлди! – деганча қизни қўлидан тортиб олиб чиқиб кетди.

Майкл қизни тунги клубнинг дискотека залига қадар диконглатиб судраб борди. Бутун зални қоплаган қуюк тутун, ўчиб-ёнаётган чироклар. Маст-аласт ёшлар жазава билан рақсга тушишмоқда. Майклнинг ишораси билан Ди-жей мусиқани тўхтатди ва бўкириб эълон қилди:

– Now we see brunette Zeta from the mysterious Orient!¹

Шўх мусиқа янгради. Майклнинг турткисидан сўнг сахнага сакраб чиққан Зарифага кимдир микрофон тутди. Чироклар шиддат билан ёниб-ўчарди. Ҳамон ўзининг ярим-яланғоч кийимидан уялаётган, ердан бош кўтаролмаётган киз инглиз тилидаги шўх қўшиғини бошлади. Қиёфасиз оломон ер тепиб, жазава билан рақсга тушиб кетди...

Биз окшомги Нью-Йорк бўйлаб саёҳатни давом эттирамиз.

Чоғроқ ресторанда Баҳром, эр-хотин Низомиддиновлар овқатланишмоқда. Ўзини “Боб” деб атаётган Баҳром тинмай жаврайди, ора-сира Нозиманинг қўлидан ушлаб қўяди. Жувон хурсанд, арзимаган гапга ҳам қаҳ-қаҳ отиб кулади. Бунини кўриб Шамсиддиннинг гаши келади, аммо очиқ бир нарсани деёлмайди.

Сокин мусиқа янграган маҳал Баҳром ўрнидан туриб, қўлларини ғалати силкитган қўйи реверанс қилган бўлди:

– Рухсат этинг, хоним.

Нозима шу таклифни қутаётгандай – на эрига қаради, на бир оғиз рухсат сўради – “дик” этиб ўрнидан турди.

Шамсиддин ер остида кузатиб ўтирди: икковлон бир-бирларига капишиб, роса рақсга тушишди.

¹ Ана энди сирли Шарқдан ташриф буюрган қора сочли Зета!

Жуфтлик жойига кайтиб келганидан сўнг тановул-ни тугатишди. Баҳром-Боб эр-хотинни меҳмонхонага бошлаб борди. Улар лифтда учинчи каватга кўтарилишди, Баҳром бир хона эшигини очди:

– Бизнинг камтарин кошонамизга марҳамат.

Шамсиддин хайрон колди:

– Меҳмонхонада яшайсизми?

Баҳром мақтаниб қўйди:

– Ўтиборингиз учун, Шамсиддин ака, меҳмонхонада яшашни ҳамманинг ҳам ҳамёни кўтаравермайди.

Ичкарига киришди. Нозима йўрғалаб дераза ёнига борди, пардани суриб, ташқарига қаради ва милёнлаб чироклар оғушида ястаниб ётган шаҳарга сармаст термулганча:

– Нақадар гўзал! – дея хитоб қилди.

Бундай ўхшамаган артистлик Шамсиддиннинг энсасини котирди, бироқ Баҳром илдам бориб жувоннинг қўлидан тутди ва баайни бутун кентни маликасига инъом этаётган шахзода мисоли тўлқинланиб деди:

– Энди ҳар куни шу гўзалликни томоша қилиб яшайсиз, хоним!

– Ох!

Баҳромнинг лабини чўччайтираётганига қараб, чучмал “Ох! Вой!..”лар кучайиб кетишидан чўчиган Шамсиддин орага гап қўшишга улгурди:

– Баҳромбой, келинни кўрсатаман дегандингиз.

– Баҳром эмас, Боб, ака, Боб. Ваъдам эса ёдимда. Мен эса сиздан қайси бирисини, оқиними, қорасиними деб сўрагандим.

Нозима шараклаб кулди:

– Вой қўп хотинли ухажор Боб-ей.

– Мен эса сизга қонунийсини кўрсатинг дегандим, – эслатди Шамсиддин.

– Жудаям яхши-да. Қаранглар, кадамларинг кутлуғ келди, эртага яқунловчи судда янги умр йўлдошим билан кўришаман.

Шамсиддин анграйиб колди:

– Ажрашяпсизларми?

– Аксинча, никоҳдан ўтяпмиз.

Шамсиддин ҳеч нимани тушунмади:

– Унда нега судда?

– Бу ерда қонун шунака, – тушунтирган бўлди Боб.

– Аввал никоҳнинг қонунийлиги кўриб чиқиладди, сўнг суд рухсат беради.

– Кейин-чи?

– Эҳ, домла, кейин нима бўлишини ўйласам, бошим айланиб кетади! Мен Америка фуқаросига ўйланаман! Америка фуқаросига! Демак тез орада ўзим ҳам Америка фуқароси бўламан! Бу мендек қонуний муҳожири учун қанчалар бахт эканлигини сизлар ҳатто тасаввур ҳам этолмайсизлар!

Шамсиддин масалани ойдинлаштириб олмоқчи бўлди:

– Келин америкаликми?

– Ҳа, лекин у оқ ҳам эмас, қора ҳам. Қизил танли у. Мексикалик.

– Севишиб қолдиларингми? – савол беришини қўймасди Шамсиддин.

Баҳром қафтларини бир-бирига қарсиллатиб урди:

– Соддалигингиз қолмади-қолмади-да, домла. Қанака севги? Айтяпман-ку, у билан эртага судда биринчи марта кўришаман деб.

Барибир Шамсиддин ҳеч нарсани тушунмади:

– Унда қанакасига ўйланыпсиз?

– Ким айтди сизга мени ўйланыпти деб?

Буниси энди ҳаммасидан ошиб тушди. Шамсиддин ҳатто бу мени хотинимнинг олдида майна қилмоқчими, деган гумонга ҳам борди. Шу сабаб жон аччиғида:

– Ахир ҳозиргина ўзингиз айтдингиз-ку, – деди.

– Домла, мен ўйланыпман демадим, никоҳдан ўтаяпман дедим. Бу иккаласи бошқа-бошқа нарсалар.

Шамсиддиннинг пешонасига тер тошди:

– Қанақасига бошқа-бошқа нарсалар?

– Шунақасига. Суд бизга никоҳ қонуний деб ажрим чиқариб беради, кейин биз никоҳдан ўтамыз. Бўлди.

– Кейин-чи?

– Кейин иккаламиз икки томонга кетаверамиз.

Тамомила калаванинг учинии йўқотиб қўйган Шамсиддин Баҳромга анграйиб қаради:

– Нега?

Баҳром икки қарра икки тўрт бўлишини исботлаб бераётгандай жўнгина изоҳ берди:

– Чунки биз қоғозда эр-хотин бўламиз, ҳаётда эмас.

Нихоят Шамсиддин ниманидир англагандай бўлди:

– Ҳа, сохта никоҳми?

– Хайрият, энди етиб борди! Йилингиз туями нима бало! – Баҳром-Боб яна Нозиманинг қўлидан тутди. – Ахир атрофимда шунча гўзал аёллар турганда, бир турки совуқ кизил танлига уйланаманми?

Нозима ноз билан кулди, ёлғондан пўписа қилди:

– Ёмонсиз, ёмон!

Шамсиддин яна чалкашиб кетди:

– Агар уни танимасангиз, учрашмаган бўлсангиз, қандай қилиб топдингиз? Қани бу ерда мантиқ?

– Уф-ф, нега шу оддий нарсани тушунмайсиз-а, домла. Унинг адвокатини топдим, гаплашдим, пулини келишдим. Бўлди. Шу.

– Ие, ҳали пул ҳам берасизми?

– Бўлмаса-чи, бу ерларда мушук ҳам текинга офтобга чикмайди. Адвокати йигирма беш минг долларни қуртдай санаб олди.

Ҳайратдан Нозиманинг оғзи очилиб қолди:

– Шунча... шунча қиммат турадимми сохта никоҳ?

Баҳром мағрур тарзда жавоб қайтарди:

– Ҳалиям менга арзонроғи учраб қолди. Ўттиз беш минг бераётганлар ҳам бор...

– Ўх-хў! – ичикоралик билан бош чайқади Нозима.

– Бўл, бўл, америкалик бева хотин бўл экан-да...

Баҳром жувонга хушомад қилди:

– Сизга ўхшаган гўзаллар, хоним, кеч қачон бева қолишмайди. Менга ишонаверинг.

– Биз бу ерда ётсак, сиз қаерда ётасиз, жаноб Боб?

Шамсиддиннинг саволига жавобан Баҳром ичкари хонага қирадиган эшикни кўрсатди:

– Мен бунисида. Агар кечаси бирон нима керак бўлиб қолса, чакирарсизлар-а? Ёки ўзларингиз чиқарсизлар. Телевизор кўришни истаганлар эса мана бу хонага ташриф буюришлари мумкин. Холодильникда пиво, вино, коньяк – ҳаммасидан бор. Энди эса рухсатларингиз билан...

Бугунги сон-саноксиз таассуротлардан чарчаган, боши ёрилиб кетгудай бўлиб лўкиллаётган Шамсиддин шоша-пиша:

– Яхши ётиб тулинг, – деди.

– Сизлар ҳам яхши ётиб тулинглар. Good night.¹

Баҳром хонасига ўтиб кетди. Шамсиддин тўнғиллади:

– Тавба! Никохдан ўтиш учун судга борармиш! Тен-таклик-ку бу!

Нозима эрининг фикрига қўшилмади:

– Менга эса ёқди. Қандайдир романтика бордай.

Шамсиддин хотинига ёвқараш қилди:

– Манфаатдан бошқа ҳеч нима йўқ... Бўпти, итдай чарчадим бугун. Ётамиз.

– Мен бироз телевизор кўрсам дегандим, дадаси. Нимагадир уйкум келмаяпти.

– Кўнгиллари яна нимани тусайди? – жаҳли чиқиб кетган Шамсиддин беихтиёр овозини кўтарди. – Шунча қийшангладинг, индамадим, етар. Бўлди, бас! Тунги қийимларимни обер!

Нозима афтини буриштирганча диван ёнидаги жомадоннинг боғичини еча бошлади.

¹ Хайрли тун.

Кодир аканинг уйидаги зиёфат анча маҳалгача давом этди. Гурунг мавзуси яна ва яна Ўзбекистонга қайтаверарди. Савол бериб чарчамайдиган Адҳам бобони юрт билан боғлиқ ҳамма нарса қизиқтираркан...

Меҳмонни кузатиб қўйишгач, ётиш олдидан Нодир уй эгасининг ижозати билан ҳовлини бироз айланди. У фаввора ёнида, сувга термулиб ўтирган маҳал темир дарвоза овозсиз тепага кўтарилди, ичкарига таниш машина кирди. Нодир адашмаган эди: рулда Жамила.

Машинадан тушган қиз йигитга ҳайрон бўлиб қаради:

– Ҳа, Нодир ака, уйку келмаяптими? Бошида мендаям шундай бўлган.

Нодир беихтиёр тил учида турган саволини берди:

– Сиз... сиз қаердан келаяпсиз?

– Дискотекадан.

Нодир машинага қаради: бошқа ҳеч ким йўқ.

– Бир ўзингизми?

– Ҳа, нима қипти?

Йигит чайналиб қолди:

– Шунчаки... ўзим...

Қиз кулиб юборди:

– Ҳа, тушунарли... Бу ер Америка, Нодир ака, Америка. Уйга қамалиб олиб яшаб бир нарсага эришиб бўлмайди. Хайр, яхши ётиб туринг. Узр, эрталаб вақтли уйғонишим керак.

Шу сўзлар билан Жамила ичкарига кирди-кетди. Нодир бўшашиб, унинг ортидан қараб қолаверди.

Одамлари тунда ҳам ухламайдиган шаҳарда эса жўшқин ҳаёт давом этарди.

Зарифа қўшиқ айтаётган тунги клубда ҳам дискотека бир зумга бўлсин тўхтамади. Иккинчи чиқишидан сўнг чарчаган, терга ботган Зарифа сахна ортига ўтди. Бу ерда мамнун Малик турарди.

– Малик ака... узр, Майкл, – деди қиз ҳансираб, – залга шунча қарадим, сиз айтган жюри аъзоларингиз кўринмаяпти-ку?

– Улар одамлар орасида, – заррача ҳам шубҳага ўрин қолдирмайдиган даражада ишонч билан таъкидлади йигит. – Бу ерда тартиб шунақа. Атай кўринмасдан туришади. Лекин, менимча, ёмон балл олмаяпсан. Талаф-фузинг ҳам жойида.

– Ахир махсус мактабда ўқиганман.

– Яхши, шундай давом эт.

– Лекин инглизча кўшиқларим тугади.

– Ҳечқиси йўқ, бошидан бошлаймиз. Унутма, сен бугун жюри аъзоларини мафтун этишинг керак. Ҳаммасини шу оқшом ҳал қилади: ё юлдузсан, ё ҳеч кимсан! Шон-шуҳрат осмондан тушмайди. Уни ишлаб топиш керак. Ҳеч нимадан уялма! Такдирингни ҳал қиладиган бир неча дақиқа ва сен ё миллионерсан, ё гадо! Қўлингдан келадигани шуми, жонингни жабборга бериб бўлса ҳам ашула айт! Чарчаб йиқилиб қоладиган бўлсанг ҳам айтавер! Ҳушдан кетадиган бўлсанг ҳам айтавер! Ҳатто ўлиб қоладиган бўлсанг ҳам айтавер! Ҳаёт талаби шу: ё сен уни, ё у сени... – Майкл чўнтагидан шишача чиқариб берди. – Энержи витамини ёрдам беради. Ма, ол. Мен бориб дискни бошидан қўйдириб келай.

Малик кетгач, Зарифа афтини буриштирганча аччиқ суюкликни ича бошлади.

* * *

Нихоят улкан шаҳарда тонг отди. Ҳар қалай, осмонўпар бинолар ортида куёш кўринмаса ҳам, борлиқ ёриша бошлаганидан буни тахмин қилса бўларди.

Тунни бир амаллаб аэропортда ўтказган – яхшиям Зухра чала-чулпа бўлса ҳам тил биларкан – Тоштемир ака оила аъзолари билан сахардан дилдираб яна майдончага чиқиб олишди. Уларнинг ёнига келиб тўхтаган такси машинасидан бу ердан Давронбекни олиб кетган Тошпўлат тушиб келди.

– Ҳалиям турибсизларми, а?

– И-я, – оғзи очилиб қолди Тоштемир аканинг. – Ўзбекмисиз?

– Ҳа, шундоқ. – Тошпўлат ачиниб бош чайқади: – Ўзи ким кутиб олиши керак эди сизларни?

Тоштемир ака жавоб берди:

– Бегона эмас...

– Оти Лобар, – шошиб орага қўшилди Бувсора. – Менинг синглим. Тўладан келган, сочи калта...

– Ётгандир тўшакда маза қилиб, – истехзо қилди Тошпўлат. – Хўп, майли. бирга излаймиз. Пул борми? Дўллар?

Тоштемир аканинг юзи аянчли буришди:

– Ўша сабилдан йўқ эди-да, ука.

– Пул йўқ бўлса одам ҳам йўқ, ако.

Бувсора кулоқларидаги тилла сирғасини ечиб, ҳайдовчига тутқазди:

– Асл тилла, болам.

Тошпўлат сирғаларни кафтида салмоқлаб кўрди.

– Ўхшаяпти... Бўпти, кетдик, ўша Лобар деган ваъдабоз, сирли аёлни излаб кўрамиз. Одамга савобам керак-ку, а, нима дедингизлар?

Жавоб беришга ҳам ҳоли қолмаган, совқотган йўловчилар бир амаллаб машинага чиқишди. Жомадонларни ҳайдовчининг ўзи юкхонага жойлади.

Энди шаҳарнинг ғарбий ҳудудига, асосан муҳожирлар истиқомат қиладиган харобароқ мавзегга ўтамиз.

Кичкинароқ хонада олтига каравот бир-бирига такаб қўйилган. Ўртадаги журнал столида қотган нон бўлаклари, бўшаган пиво шишалари, эскироқ ноутбук. Хонада тартибсизлик: каравотларда ғижим кийимлар, қўлбола арқонга осилган майка-пайпоқлар. Эшик ёнидаги омонат стулда бизга таниш Нажмиддин ранг-кути ўчиб, қунишиб ўтирибди.

Ташқарида ғала-ғовур эшитилди, хонага бирин-кетин олти йигит кирди.

– Ие, меҳмон борми? – деди улардан бири хайрон бўлиб.

Нажмиддин кўллари чўнтакларидан олмасдан ҳам ўрнидан турди. Йигитлардан бири хайрат билан:

– Нажим? – деб кичкириб юборди.

Нажмиддин хотиржамлик билан бу йигитга қаради:

– Салом, Маҳмудали... Нима, топиб келолмайди деб ўйлаганмидинг?

Маҳмудали довдираб қолди:

– Мен... тўғриси... хаёлимгаям келмаганди...

Келган оддий меҳмон эмаслигини, буларнинг орасида нимадир гап борлигини сезган бошқа йигитлар секин хонадан чиқишди.

– Туғилган кунингда Нью-Йоркда бўламан, кутиб ол деб ёзиб юборгандим. Нега чиқмадинг?

– Ўқидим, – деди шошиб Маҳмудали. – Лекин хўжайин сменага чиқариб юборди... Кейин... “Грин-карта” билан келсанг, ўзлари кутиб олишади деб ўйлаб.. ахир... асли шунақа... Ҳозир келиб почтамни кўрмоқчийдим...

– Тўғри, асли шунақа. Лекин мен ўзлари кутиб олишларини истамадим. Аввал сен билан кўришай дедим...

– Нажмиддин иркит ойна ёнига келди, ташқарига қараб, хароба уйларни кўрди. – Деразамдан “Озодлик” хайкали кўриниб туради, деб ёзгандинг.

Маҳмудали ўзини оқлашга уринди:

– Ҳа, энди, ўрток... Келганимдан бери хали бирон марта бориб, кўриб келолмадим у хайкални... Сенга юборган суратларим монтаж эди...

– Ўзингнинг ишингми?

– Ҳа... анавинда... – Маҳмудали столдаги ноутбукка ишора қилди.

– Демак, Канадада ҳам бўлмагансан, – ташқаридан кўз узмай гапида давом этди Нажмиддин. – Ниагара шаршарасида ҳам чўмилмагансан...

— Рости... рости шу ердан чиқолмайман, ўртоқ... Ахир ноқонунийман... Суткасига ўн олти-йигирма соатлаб ишлайман. Хужжатларим йўқ. Тиббий суғуртам йўқ. Шахсимни тасдиқлайдиган оддий хужжатим ҳам йўқ... Бирон рўйхатда ҳам турмайман. Умуман мен бу бу дунёда йўқман. Сояман.

Нажмиддин ўтирилди, бужмайиб турган ўртоғига қараб пичинг қилди:

— Уйига ойма-ой пул юбориб турадиган соя. Ёмон эмас.

— Уйнинг каттаси бўлсанг, ортингда тўртта уканг “ейман-ичаман, кияман” деб чирқиллаб турса, ҳаммасини уйли-жойли қилиш керак бўлса аҳволимни тушунардинг.

— Ҳа, укаларингнинг тўйлари ёмон бўлмапти. Ресторан, артистлар... Чунки уларнинг акаси Маҳмудалибой Америкада ишлайди! Жарақ-жарақ доллар топади! Зериккан пайтлари Канадага ўтиб туради, модел кизлар билан Ниагара шаршарасида чўмилади.

— Ҳеч бўлмаса сен ярамга туз сепма, ўртоқ... Лекин сен ўйланма, сени бундай қисмат кутмаяпти. Яшил қаранг сенга имкониятлар эшигини катта очади.

— Бас!.. Шу сўзни эшитсам кўнглим айнийдиган бўляпти... Бугун уйдаямисан?

— Олти соат. Кейин ишга боришим керак.

Нажмиддин сумкасида чопон, дўппи, белбоғ олди.

— Туғилган кунинг билан, жўра! — У дўстига чопон, дўппини кийгазиб, белини маҳкам боғлаб қўйди. — Белинг бакувват бўлиб юрсин!

Бунақа бўлишини кутмаганидан тамомила эсанкираб қолган Маҳмудали нукул:

— Раҳмат, жўра, раҳмат... — дерди.

— Энди битта ош қилиб берайин-а, — деб қолди Нажмиддин. — Ахир ҳар куни ўттиз учга киравермайсан-ку.

Маҳмудали баттар довдиради:

– Ма, манави китобни олиб шифохонага бор. Танийсан, Сора Алиевна ётибди у ерда. Бош шифокор Насима Жалиловнани ҳам ўзинг билан бирга олиб, опани кўриб, шуни унга бериб қўйинглар. Мен ўзим кечқурун хабар оламан.

Ёрдамчи чиқиб кетгач, вазир енгил тин олди. Кўнгли хуш тортди.

Хайрият-эй, қарз қиёматга қолмади.

Қарз қиёматга қолмади. Айниқса, дийдор қарзи қиёматга қолмаса... Неча-неча йиллардан бери орада тикланган изтироб, ўкинч девори қулаб тушиб, тақдир китобининг барҳақлиги, ер юмалоқ эканлиги аён бўлиб, бир-биридан олисда инсонларнинг тўқнашиши, бу тўқнашувнинг айнан бугунга тўғри келганига нима дейсиз?

Дийдор ҳам қиёматга қолмади...

Фарзанди атрофида минг айланиб, минг ўргилиб, гиргиттон бўлаётган Сора Алиевна бугун, айниқса, ёшлик завқ-шавқига тўлиб, чеҳраси гулгун яшнаб, бир гапириб, ўн кулар, гоҳида ёлғиз таянчи ва суянчи Ёдгорига ишга берилиб ҳориб-чарчаб, озиб-тўзиб қолмаслигини айтиб, кўз ёш ҳам тўкиб оларди. Ҳамхона Барно эса ўттиз ёшга етиб-етмаган, баодоб, вазмин ва босиқ ўғлонга боқиб кўнглининг алланечук жойига титроқ тушди. Уни қачонлардир қаердадир кўргандай бўларди. Сўнг оний ҳолат ўрнини қалбдаги меҳр ва ҳавас тўлқини мавжлантирди. Шундай ўғлонни отасиз тарбия қилган Сора опага ботинида ташаккур айтар эди.

Шу маҳал хона эшиги шахд билан очилиб, тасур-тусур қилиб, гурсо-гур қадам ташлаб Ботир ғурбат кириб келди. Барно атрофдагилардан ийманган кўйи қараб қўйди.

– Ана, бизнинг хўжайин ҳам келдилар, – деди оҳиста.

– Бунисини билмадим... Айтгандай, нима, ўртоқларинг ташкарида уймалашиб тураверишадими?

Махмудали чакирганидан кейин ҳориб-чарчаган йигитлар хонага киришди.

– Ассалому алайкум... Сарпо муборак, Махмудали ака... Тўнлар муборак...

– Раҳмат, раҳмат.

Нажмиддин:

– Ҳорманглар, – деб қўйди.

Йигитлардан бири кизиқиб сўради:

– Ака, янги келганларданмисиз?

Чопонини ечаётган Махмудали таништирди:

– Бу менинг ўртоғим. Нажмиддин исми. “Трин-карта” билан келган.

Йигитлар ҳавас-ҳайрат, ҳасад билан ҳуштак чалиб юборишди:

– Ўх-хў, зўр-ку... Қойил... Омадингиз кепти-да...

– Роса чарчадим, – деди Нажмиддин. – Бугун шу ерда қолиб, дам олсам, анави ташкилотга эртага борсам дегандим.

– Бемалол, ўртоқ. Мана менинг каравотим.

Чарчоқдан оёқда базўр турган йигитлар ўзларини каравотларига тап-тап ташладилару, шу заҳоти ухлаб қолдилар. Битта Махмудалининг ўрни бўш қолди.

– Ўзинг-чи? – деб сўради Нажмиддин.

– Мен ерда ётавераман. Ўрганиб қолганман.

Махмудали чопон-дўппини салафан халталардан бирига эҳтиёткорлик билан ўраб солиб, чеккага қўйгач, ерга тўшалган матрас устига ўзини ташлади ва, Нажмиддин тахмин килганидай, шу заҳоти уйкуга кетди.

Йўтал тутган Нажмиддин баъзилари безовталаниб, баъзилари хуррак отиб ухлаётган йигитларни бир пас кузатиб тургач, бориб деразани очиб қўйди.

Нодирга кенг-мўлгина алоҳида хона ажратишган экан. Кеч ётган бўлишига қарамасдан у эрта уйғонди,

кечаги кун воқеаларини эслаганча шифтга тикилиб ёта-
верди.

Ногоҳ эшик тақилламасдан очилди ва патнисда бир
финжон қаҳва кўтарган Жамила кириб келди. Қизариб
кетган Нодир дарров чойшабга ўраниб олди.

— Good morning.¹ Нодир ака, ҳали ётибсизми? Мен
ҳиёбонни икки марта айланиб чоғиб келдим. Қани, тез
манавини ичиб олинг-чи. Ўз қўлим билан тайёрладим.
Сутли.

Йигит нимадир дейишга уринди:

— А...

— Нима бўлди?

— Мен ҳали юзимни ювганим йўқ эди.

Қиз ҳайрон бўлди:

— Менам ювганим йўқ. Нима қипти? Ҳозир сизга
кофени бераману, сувга тушиб чиқаман. Ичкарида бас-
сейн бор, хохласангиз юринг, бирга чўмиламиз.

— Йўқ, сиз бемалол, — шошиб таклифни рад этди Но-
дир. — Фақат айтмоқчийдимки, юзимни ювмасдан бу-
рун...

Жамила ниманидир тушунгандай бўлди:

— Ҳа, сизам дадамнинг гапларини такрорламоқчисиз
шекилли? Фаришталар қочиб кетади... йўқ, ризқ улаша-
ди, шекилли... Шунақамиди? Қўйинг бунақа гапларни,
Нодир ака, биз ахир йигирма биринчи асрда яшайпмиз.
Яна қаерда? Америкада!

Йигит кўзларини олиб қочди:

— Барибир... аввал юзимни ювиб олсам дегандим.
Нокулай...

— Ўзингиз биласиз.

Жамила қаҳвани қолдириб, хонадан чиқди. Нодир
сочиғини елкасига ташлаганча шошиб ювиниш хона-
сига ўтди.

Йигит ювиниб-артиниб, ховлига чиққани маҳал ўзи
томон илдам келаётган Қодир акани кўрди.

¹ Хайрли тонг.

– Ассалому алайкум.

– Ваалайкум ассалом. Нодиржон, мен ишга ошикиб тургандим. Бемалол, ўз уйингда тургандай туравер. Нима керак бўлса Миленадан сўра. Тайинлаб қўйганман. Кечкурун кўришамиз. Роса мирикиб гаплашамиз, хўпми?

Нодир қўлини кўксига қўйди:

– Хўп бўлади.

Уй эгасини кузатиб қўйгач Нодир қайтиб хонасига кирди, деразадан ховлига қаради. Ичкаридан қўл телефонида гаплашиб чикқан хуш-хандон Жамила машинасига ўтирдию, бу дунёда Нодир исмли меҳмон йигит борлигини унутгандай хайр-хўшлашмасдан ҳам жўнаб кетди.

Елка қисиб қўйган Нодир кийина бошлади.

...Зарифа тонгга қадар тўрт марта саҳнага чикди, аммо ҳар гал шунча уринса ҳам гўштини еб рақс тушаётганлар орасида ўзининг истеъдодига баҳо бериши лозим бўлган, инчунун, баҳо ижобий бўлган тақдирда – шундай бўлишига продюсер Малик-Майкл шубҳасиз ишонарди, ҳатто кафолат ҳам бериб қўйган – қўшқўллаб катта саҳнага, юлдузлик сари йўллайдиган одил ҳакамларни кўрмади: нуқул бир хил, ҳатто ким қўшиқ айтаётганининг фарқи йўқ башаралар. Жонли ижро осон эмас: тонгга бориб қиз ўзиям бурнидан тортса йикилгудай аҳволга келди; бунинг устига нуқул кўнгли айниб, боши айланади, баъзан қаршисида рақс тушаётган ола-қуроқ оломон яхлит, жисмсиз шарпага айланадими-ей... Зарифа ҳолатини чарчокка йўйди. Шу боис, Майкл тинмай етказиб турган дармондорили шишачаларни пайдар-пай ичиб турди. Майкл бўлса ҳар сафар ишлар “беш” эканлигини, жюри аъзолари “Шарк гўзали”ни диққат ва қизиқиш билан кузатаётганлигини тақрорлаб чарчамасди.

...Юзига қуёш нурлари тушган Зарифа аста кўзларини очди. Карахт бошини чангаллаб, ўрнидан турмоқ-

чи бўлди, бироқ ногоҳ бўйнидаги илон расми солинган кўлни кўриб, эсанкиради, кўрка-писа ёнбошига ўтирилди. Ёнида Малик-Майкл пишиллаб ухларди.

Дахшатга тушган, кўзлари катта-катта очилиб кетган яланғоч Зарифа жон ҳолатда кўкрагини чойшаб билан ёпганча атрофга аланглади. Торгина хона. Икки кишилик ётоқ дивани. Стол устида бўшаган шишачалар.

Зарифа нима бўлганини эслашга уринди. Концерт охирига бориб оёқлари чалишиб кетаётгани... гандираклаб қолгани... Маликнинг унга яна шишачадаги суюқликдан ичиргани... шу хонага олиб киргани элас-элас, аралаш-куралаш тарзда кўз ўнгидан ўтди. Зарифа кафтларини юзига босганча ўкраб йиглаб юборди...

Йиғи овозига Малик уйғонди:

– Нима гап, жоним? Ёмон туш кўрдингми?

Жавоб ўрнига Зарифа чойшабга ишора қилди, сўнг дахшат ичида пичирлади:

– Нима килиб қўйдингиз?

Малик бепарво кўл силтади:

– Нега ваҳима қиласан? Қўрқинчли ҳеч нарса бўлгани йўқ. Ҳамма шу йўлни босиб ўтади. Бу ерда юлдуз бўлиш осон эмас. Ана, Мадоннаям аввал фоҳишалик қилган...

Зарифа унинг сўзини бўлди:

– Лекин мен фоҳиша бўлиш учун келганим йўқ бу ерга! Мен қўшиқчи бўламан деб келдим. Сиз ваъда бердингиз.

– Зетахон, – ётиғи билан тушунтиришга уринди Малик-Майкл, – эски танишлигимиз ҳурмати, очиқ айтман, бу ердаям дарахтни тепсангиз иккита узунёқ киз “қўшиқчидан” деб тушиб келади. Ўшаларнинг орасидан ажралиб чиқиш учун эса талантдан ташқари ҳусн, жожиба ва озроқ тўшак ҳам керак.

Зарифа анграйиб қолди:

– Нима? Сиз ҳали мени... Уйланаман дейишнинг ўрнига...

Йигит ажабланиб сўради:

– Нима деяпсан, Зета? Қанака уйланиш?

Қиз ток ургандай сесканиб кетди:

– Уйланмасангиз... унда... кўшмачилик қилмоқчимисиз?

– Қўй бунақанги архаик сўзларни! – жеркиб берди Малик. – Мен сени бировнинг тагига мажбурлаб ётқизмайман. Лекин ишим юришсин, тезроқ мақсадимга эришай десанг, баъзи бировларнинг кўнглини олишга тўғри келади...

Зарифа баъзи нарсаларни тушунгандай бўлди:

– Демак... кечаги жюри ҳақидаги гапларингиз ҳам ёлғон.

– Зарифа. Ҳатто кеча мактабни битирган қизча ҳам дискотекада жюри бўлмаслигини жуда яхши билади. Сен ҳам буни фаҳмлаб тургандинг, фақат тан олгинг келмади, холос, ўзингни гўлликка солдинг. Ундан кейин, сен ўзинг телефон қилдинг, дунёга чиқмоқчиман, юлдуз бўлмоқчиман, деддинг. Мен “Кел бўлмаса, бир уриниб кўрамиз”, дедим. Ўзинг келдинг. Мен сени мажбурлаб чақирганим йўқ. Шундай экан, бирон нимага эришмоқчимисан, энди бу ёғига чидаб бер. Энди мен сенга ёт десам ётасан, тур десам турасан, фалончининг кўнглини ол десам...

– Ифлос!

Зарифа шахт билан ўрнидан туриб кетди, шоша-пиша кийимларини кийди. Малик унга мазахомуз қараб ётаверди.

– Чиқиш эшиги чап қўлда, Зетахоним. Бу бош эгиб қайтаётганингда адашиб қолмаслигинг учун. Ҳа, айтгандай, яна бир гап: овозинг ўзинг мактанганингдай жа унақа зўр эмас, эчкининг маърашидан сал берирок. Бу овоз билан узоққа боролмайсан. – Майкл сигара тутди. – Агар...

Эшикнинг қарсиллаб ёпилгани эшитилди. Йигит истехзоли илжайиб қўйганча сигара тутунини шифтга пуфлади.

спортимни солиштириб компьютерни титкилайди. Бепарвогина нималарнидир ёза бошлайди.

– Менга пул жўнатишибди. Қалам ҳақи. Журналдан.

Қиз менга жилмайиб қараб қўяди ва яна компьютерга «кириб кетади».

– Ёзувчиман, – дейман андак оғриниб.

– Биламан, – дейди қиз экрандан кўз узмай.

– Э-э-ей, биласизми? – дейман ажабсиниб.

– Биламан... Олдинлари кам жўнатишарди. Бу галгиси яхши, – дейди қиз ҳамон икки кўзини қаршисидаги матоҳдан узмай.

Ҳафсалам пир бўлади. Дими-дирс қоламан.

– Манави қоғозни олиб, кассага беринг.

– А-а? Хўп.

Ойнадевор ортида ўтирган қизга рўбарў келаман. Туйнукдан қўлимдаги қоғозни узатаман. У қоғозга синчиклаб разм солади ва менга сирли қарашма билан боқиб жилмайиб қўяди-да, қоғозларга тарсиллатиб муҳр уради, тағин менга қайтаради.

– Имзо чекинг. Бир нусхаси ўзингизда қолсин.

Қиз дик этиб ўрнидан туради-да, қопоғон итни қамаб қўйса бўладиган каттакон пўлат сандиқни очади. Лаҳзада тахлам-тахлам долларга кўзим тушади. Юрагим бир увишгандай бўлади, шунча доллар-а... Шу қуриб кетгурларни кимларгадир берса керак-да...

Қиз пўлат сандиқдан қати бузилмаган, бир тахлам юзталиқни олади. Кўз ўнгимда унинг таҳини бузади-да, саноқ апаратыга қўяди: машина шиғиллатиб уни санаб ташлайди – юз дона юз долларлик. Қиз эринмай уни махсус резина ришта билан танғиб боғлайди. Тортмага ташлаб қўяди. Яна пўлат сандиқ сари юзланади. Тағин бир тахлам юз долларликни шиғиллоқ аппаратга қўйиб санайди, бунисиниям тортмага уради. Жаҳлим чиқади.

мушга чикиб, шаҳардан эллик мил узокликдаги мана шу маконга келиб қолган экан.

Тошпўлат аввал кўлидаги қоғозчага, сўнг уйга диққат билан қаради.

– Шу. Лекин агар полицияга тушгиларинг келмаса ташқаридан чакиринглар, ичкарига кирманглар, бу ерда хусусий мулк дахлсиз эканини унутманглар... – Таксичи дарвоза томон чошиб кетаётган Бувсорани тўхтатди: – Ҳой, хола, тўхтанг! Бу гараж эшиги. Бу ерда уйнинг ховлиси орқа томонда бўлади. Юринглар-ей, кўрсатаман.

Тошпўлат оила аъзоларини эшик ёнига бошлаб борди. Зухра дарвоза кўнғироғини босди. Сабри чидамаётган Бувсора бакириб юборди:

– Лобар! Ҳов Лобар! Шу ердამисан?

Унга Зухра жўр бўлди:

– Хола!

Ҳасан ҳам чидаб туролмади:

– Лобар хола!

Анча кутишди, ичкаридан бир сас эшитилмади.

– Ҳеч ким йўкка ўхшайди, – деди Бувсора бўшашиб.

Тоштемир ака иягини қашлади:

– Балки ишга кетгандир.

Юраги така-пука Бувсора аламини эридан олди:

– Биз шу ёқдан шу ёқка келиб ўтирибмиз-у, ишда пишириб кўйибдимиз унга?

Зухра холасининг ёнини олишга уринди:

– Бу ерда тартиблар сал бошқачароқ, ая. Ишга бир соат кечикса, ҳайдаб юборишлари мумкин.

Ҳафсаласи пир бўлган Бувсора қўл силтади:

– Э, шуям ҳаёт бўлдими?

Худди шу маҳал ичкаридан заиф чинқирик эшитилди. Ҳа, бу Лобарнинг овози эди:

– Опа-а! Зухра!..

Эшик ёнида турганлар бир лаҳза тек қотишди, сўнг Бувсора бакириб юборди:

Қиз қоғозга синчиклаб қарайди.

– Э-й-е-й, э-е-е-й, – унинг ботинидан ихроқли, синиқ бир сас отилади. Туйкус оппоқ чехраси чўғдай қизариб кетади.

Мен қўлимни куйдириб, юрагимни ўйнатиб турган уч боғ долларни қизга базўр қайтараман. Қиз шўрлик кафти билан юзларини тўсиб ўриндиққа мук тушади. Айни тоб негадир ўзимга ҳам, қизга ҳам ачиниб кетаман.

– Мана, олинг, уч юз доллар...

Туйнук ортида уч донагина титраб турган «қўки»га қўл узатаман.

Бир оздан сўнг гавжум кўчада ўзимни дадил ва бардам тутиб ишхонамга қайтаман. Чап кўксим чимиллаб-чимиллаб оғриб қўяди.

ҲАМЁН

– Чеховнинг «Ҳамён» ҳикоясини ўқиганмисиз?

– Ўқиганман, нимаиди? – дейди диванда ёнбошлаб олган Олим обзей.

– Шарқда айнан шунга ўхшаш ҳикоят бор.

– Чехов шундан олиб кўчириб қўя қолган демоқчимисиз?

Олим обзей қўлтиғи остидаги ёстиқни бошига олиб чалқанча ётиб шифтга тикилиб қолади.

– Йўқ. Ундай фикрдамасман.

– Баракалла. Чеховнинг кўплаб ҳикояларида инсон қалтис бир вазиятда қолганда ёки ҳаяжонли ҳолатда унинг ботинида бир тушуниксиз ҳаракат пайдо бўлади, буни ҳеч ким изоҳлай олмайди, на танқидчи, на ёзувчи. Чеховнинг зўрлиги шунда. Ўқиш жараёнида ана шу ички ҳаракатни сезиб қолсангиз, э-е-ей, менда ҳам шундай бўлувди, бу менман-ку, десангиз Чехов сизни ўзига яқинлаштиради. Унинг зўрлиги шунда. Буни унча-мунча ёзувчи

– Почча! Опа! Ҳасан! Зухра!..

Бувсора изиллаб бориб синглисининг қўлларини маҳкам ушлади:

– Сенга нима бўлди, Лобаржон?!

Лобар эса ҳамон йиғлар, сира ўзини босиб ололмас, кўз ёши аралаш:

– Опа! Опа!.. – дея оларди, холос.

– Сени бу аҳволла кўрганча опанг ўлса бўлмасмиди, Лобаржон...

Болалар ҳам “Холажон”лаб йиғлаб келиб панжара ортидаги Лобар билан кўришишга уринишганча унинг қўлларини маҳкам тутишди. Кичик ховлини йиғи-сиғи тутди...

Ахийри кўз ёшлари тинди. Тоштемир ака тажанг аҳволда бориб уйга кирадиган темир эшикнинг тутқи-чидан ушлаб, бир-икки силтаб тортиб кўрди, аммо бу бефойда эди.

Энтикиб-энтикиб қўяётган Лобар опасига нимадир деб шивирлади. Бувсора эри томон ўтирилди:

– Отаси, овора бўлманг, эшик бронланган деяпти.

Тоштемир ака ғазаб билан эшикни яна бир тепиб, беҳуда оёғини оғритганча нари кетаркан:

– Эҳ... Носнинг хумори тутди-да аммо-лекин, – деб тўнғиллади.

Онанинг ишораси билан болалар отанинг ёнига бориб туришди. Опа-сингил дардлашишга тушишди.

– ...Саёҳат визам муддати тугаганидан кейин шу ерда қолдим. Хоум-аттент бўлиб ишладим. Бир касал кампирга қарадим. Яхши қараганим учун кампир ўлимидан олдин менга ўттиз минг доллар мерос қолдирди. Хурсанд бўлиб кетдим. Ёш болаларга қарайдиган бебисистер бўлиб ишга кирдим. Ёмон топмаётгандим. Лекин бу ерда бутунлай қолиш учун америкаликка эрга тегишим керак экан. Бир воситачи шу Шаронни топиб берди. Элликдан ошган экан. Никоҳдан ўтдик, Миграция хизматидан менга “грин кард” беришди. Шаронга

Олим обзей қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Бош чайқади.

– Тўхтанг, азизим. Тўхтанг! – у яна икки қўлини қанот қилди. – Биринчидан, ўша асарнинг сюжетиға эътибор беринг. Унга ҳеч қанақа кечинма-ю изоҳнинг ҳожати йўқ. Кераксиз изоҳ бошга тушган калтак билан баробар. Иккинчидан, ёзувчи воқеалик хатти-ҳаракат билан янаям таъсирчан бўлишини ҳис қилган. Чунки у – Чехов! Чехов бир пайтда икки қайиқда – прозада ҳам, драмада ҳам суза билган ёзувчи. Учинчидан, пьеса бир кўринишли эмас.

Тарвузим қўлтиғимдан тарсиллаб тушади. Мен Олим обзейга ҳайрат билан қарайман. Қулоқидишдаги муздек маъданли сувни бир кўтаришда сипқораман.

– Унинг ўзи ёзиб қўйибди-ку, бир кўринишли деб! Обзей илжаяди. Тўшакда ёнбош чўзилади, ўнг қўлини бурчак қилиб, кафтига бошини қўяди.

– Ёзса ёзибди-да. Сизга бир савол бераман.

– Қани, эшитайлик-чи.

– Шу асарда тугун қаерда ташланган?

– Ҳалиги, товламачининг хонасига қўшни хонадаги аёлнинг кириб келиши-ю, муттаҳам ҳам ўзини унга дўхтирман деб таништиришидан.

– Тўғри. Тугун қаерда, қачон ечиляпти?

– Судда. Эртасига судда, – дейман.

– Бўлди. Гап тамом. Ўз-ўзидан аёнки, асар икки кўринишли экан. Чехов кутилмаган воқеа – суддаги ҳолатни томошабиннинг ўзига қолдирган. Буни англамаган режиссёр пьесани бир кўринишли қилиб саҳналаштиради. Бор гап шу... Энди ухлайлик, эртага гаплашамиз... Индинга бозорга борамиз. Любага шуба оламиз.

Зеҳни зўр заминни зувала қилади. Татар ҳамхонамга яна тан бераман. Йўқ, бу шунчаки ўқима-

панд бериб туради, баъзида ўзинг беихтиёр қовун тушириб қўясан; бундай ҳоларда баъзан дакки эшитасан, баъзан сукутли таҳқирга дуч келасан.

Бундан икки йил бурун, Лобар ҳайдовчилик гувоҳномасига имтиҳон топшираётганида бир маллавоёй ўриқчи унинг ёнида ўтирди. Белгиланган ўналиш бўйича ярим соатча юришди. Лобарнинг назарида, ҳаммаси талабларни тўғри адо этаётгандек эди. Бироқ ўзини Жош Желькович деб таништирган ўриқчи норози бўлиб, афтини буриштиргани-буриштирган, унга норози бўлиб қарагани-қараган, уф тортгани-тортган эди. Охири тоқати тоқ бўлган Лобар сўради:

– Жаноб Жош...

Ўриқчи шу заҳоти қўкрагидаги бейжикка ишора қилиб, унинг мурожаатини кескинроқ тарзда бўлди:

– Жаноб Желькович.

– О, узр. Жаноб Желькович. Бирон нимада хатоликка йўл қўйдимми?

Ўриқчи энсаси қотганини яшириб ҳам ўтирмасдан, бетинг-қўзинг демасдан ўз хулосасини шартта айтди-қўйди:

– Сиз машинани америкаликка ўхшаб бошқарма-япсиз.

Лобар анграйиб қолди:

– Қанақасига?

Ўриқчи пинагини бузмади:

– Шунақасига.

Жувон ўзини оқлашга уринди:

– Ахир мен асли...

Ўриқчи яна унинг гапини қўполлик билан бўлди:

– Бунинг менга қизиғи йўқ. Мен ҳам Польшада туғилиб ўсганман. Лекин энди америкаликман. Америкалик. Сиз ҳам шу номга муносиб бўлишни истасангиз, мисол учун, машинани ҳам америкача бошқаринг. Афсусдаман, хоним. Лекин бугун имтиҳондан ўтолмадингиз...

Ўша кеча Лобар тун бўйи йиғлаб чикди. Бу нима деган гап ахир... Шу мамлакатда яшаса-ю, ўзини юрт

– Осмоннинг қурсоғига қурт тушиб турибди-ку, айланай молайим, ёмғирда чўмилгингиз келдими?.. – обзей норози ғўнғиллади.

– Ҳечқиси йўқ, қани югурдик, обзей.

Қизғиш шағалқум тўшалган, кўкка бўйдош ел ва қарағайзорни тарс ёриб ўтган тикйўлак узра тепалик сари равона бўлди. Биз югургилаб кўтарилаямиз. Обзей ҳансирайди.

– Любага шуба оламиз. Эртага мен билан бозорга чиқасиз-а?

– Чиқамиз. Жим югуринг. Нафасингиз қайтади.

– Шуба қимматдир-а?

– ...

Обзей ортда қолади. Мен унга «жадалланг» маъносида бош ирғайман. Қаёқда... Обзейда ҳафсала йўқ. От йўрға қилиб жойимда депсинаман. Обзей таққа тўхтаб энкайиб олади, икки қўли билан тиззаларини ушлайди.

– Сиз югураверинг. Шу ерда кутиб тураман. Мен учун ҳам чиқиб қайтинг, – дейди у базўр.

Кисловодск табиати шунақа, мослашиб олсанг бас, бутун аъзойи баданинг нафас олади, ҳавонинг ўзи сени кўтариб кетади, чарчамайсан, тоғ тугул осмоннинг тоқига ҳам чиқиб бораверасан. Шу синоат измини олган одамларнинг эса обзейга ўхшаб ярим йўлда тили осилиб қолмайди: ана, қанча кишилар чиқяпти, тушяпти.

Баландликни «забт этдим». Бу ерда ҳамма ўз билганича машқ бажаряпти. Ер юзининг турли бурчига сочилиб кетган, турли-туман забонли қавмни айни шу ерда – тоғда тонгни тетик қаршилаш туйғуси бирлаштириб турганга ўхшайди. Ҳамма бир-бирига қавми-қадрдон, ҳамма бир-бирига табассум ҳадя этади, ҳамма бир-бирига хайрли тонг тилайди – тонгни очиқ юз билан қарши

куёв тўра корейслар юртидан тўлиб-тошиб қайтиб келганидан сўнг ўтказиладиган бўлди.

Лобар шуларни тўкиб-солсинми? Забон қани бунинг учун?..

Лобар жимиб қолди. Лобар жимиб қолди.

– Кейин нима бўлди?

– Кейин... кутилмаганда Шарон ишхонамга бостириб келди. “Мен сенинг қонуний эрингман, мен билан бирга яшашинг керак, мени бокишинг керак!” деб тўполон қилди. Кўнмагандим, Миграция хизматига ариза ёзиб бераман деб кўрқитди. Шунақа ариза ёзса тамом, хужжатимни бекор қилиб, мамлакатдан чиқариб юборишади. Ноилож Шарон билан бирга яшай бошладим. Маньяк у... Зўрлайди, уради... Мен шаҳарда бир куни қўшнимизнинг тинмай хураверган итига бир тош отгандим, полиция келиб ўн суткага қамаб қўйди. Бошқа бир куни устимга сув сепган болани бир шапалоқ ургандим, полиция қирқ кунга қамаб қўйди. Бу ерда бўлса эрим хоҳлаган пайти мени уради, хўрлайди... Лекин полицияга боролмайман.

Бувсора хайрон қолди:

– Нега боролмайсан? Битта ариза ёзиб берсанг бўлмайдими? Ўзинг бу ерда ҳаммаёк қонун дегандинг-ку.

– Борсам, эрим никоҳимиз сохта эканлигини айтиб қўяди. Кейин мени мамлакатдан чиқариб юборишади.

Бувсоранинг ёмон аччиғи келди:

– Чиқарса чиқарар! Нима, шу ерда яшамасанг ўлиб қоласанми?

Лобар бош эгди:

– Мен энди Америкага ўрганиб қолдим, опа.

– Уф-ф... Ўргилдим Американдан!

– Поччамнинг “Грин-карта” ютганини эшитгач, ялиниб-ёлвориб сизларнинг шу уйда яшаб туришларингизга Шаронни кўндиргандим. Ўзим чиқиб кутиб олишимгаям рози бўлганди. Кеча нима жин урган, бирдан фикридан қайтиб, айтиб қолди, “Улар бирга

яшасин десанг ҳозироқ менга ўн минг берасан” дейди. Топганимнинг ярмини олиб турса, ўнг мингни қаердан йиғаман? Кўнмагандим... аввал урди... – Лобар бўйнидаги, билагидаги кўкарган жойларни кўрсатди, – кейин устимдан кулфлаб овга кетди...

– Яшшамагур!

– У касал, опа, маньяк у.

– Ажраш унда!

Лобар кўрқиб кетди:

– Йўғ-э! Шунга азоблардан кейин-а? Яна бир ярим йил чидаб берсам бўлди, кейин ҳақиқий Америка фуқаросига айланаман-да, Шарон билан ажрашаман.

Бувсора ачиниб бош чайқади:

– Бу аҳволда, бир ярим йил ичида ўлиб қоласан-ку, аҳмоқ киз!

– Чидайман, опа, чидайман!

Бувсора синглисини уришиб берди:

– Чидамай ўл, сен, чидамай ўл!

Дарвоза ёнига усти очик “Тойота” машинаси келиб тўхтади. Ундан бўйи чамаси икки метрлар келадиған, бир кўлида ов милтиғи, бир кўлида ўқ теккан жойларидан қон томчилаб турган ҳайвонларни кўтарган бақувват қора танли эркак тушади-да, кўпорилган эшикни кўриб, дарров ўлжасини машинага ташлади, милтиғини отишга тайёрлаганча эҳтиёткорлик билан ҳовлига кириб келди.

Уни биринчи бўлиб кўрган Лобар шайтонлаб қолди:

– Кетинглар, кетинглар тез! У келди!

Бувсора уришмоқчидай хезланиб шу томонга қарадию, анқайиб қолди:

– Вой, топганинг хали негрмиди, яшшамагур?

Лобар баттар ваҳимага тушди:

– Опа, негр деманг, бу ҳақорат ҳисобланади!

– Негрни негр дейман-да.

– “Қора танли” денг.

Шарон милтиқ милини бир четда ўшшайиб турган
Тоштемир акага тўғрилади:

– Hands up!¹

Тоштемир ака ўзича мулозамат қилган бўлди:

– Ассалому алайкум.

Шарон бир кўзини юмганча Тоштемир акани мўл-
жалга олиб, секин яқинлашиб келаверди. Милтиқ ўз
номи билан милтиқ-да, Тоштемир ака безовталаниб
қолди:

– Бу тасқара ким бўлди тагин? Нега милтиқ ўкта-
ляпти? Нима деяпти?

Зухра ёрдамга келди:

– Кўлингизни кўтаринг деяпти?

– Ҳа, “хенди хох”ми?

Тоштемир ака шошиб қўлларини кўтарди. Шарон
милтиқ милини Ҳасан билан Зухрага тўғрилаганди,
улар ҳам ноилож шундай қилишди.

Бувсора ачитиб гапирди:

– Божангиз экан, отаси. Танишиб қўйинг.

– А? – Тоштемир ака ёқасига туфлади: – Ё тавба!
Божа эмиш! Кўмирдан фарқи йўқ-ку бунинг!

Шарон аста юриб бориб, хотини билан нималарни-
дир шивирлаб гаплашди.

– Почча, – деди номусдан юзи ловиллаб, нигоҳини
қаерга опқочишни билмаётган Лобар, – агар ҳозир кет-
саларингиз, полицияга арз қилмас экан.

Тоштемир ака бутунлай каловланиб қолди:

– Ие, энди етиб келдик-ку, қаёққа кетамиз? Божачи-
лик ҳам шунақа бўладими?

Ўзидан кўз узмай турган эрига қараб олган Лобар бу
сафар дадилроқ гапирди:

– Почча! Опа! Мени тинч яшасин десаларинг... хо-
зир... кетинглар. Биламан, сизларга ўхшаган картаси
борларни кутиб оладиган, жой берадиган, иш беради-
ган ташкилотлар бор, шунинг учун кийналмайсизлар.

¹ Кўтар кўлингни!

Кутилмаганда Зухра эътироз билдириб колди:

– Лекин биз сизнинг гапингизга ишониб унақанги ташкилотлар хизматидан воз кечгандик, хола. Қариндошимиз бор, бизни кутиб олади, ҳамма муаммоларни ўзи хал қилиб беради, дегандик.

Лобар зўр бериб ўзини оклашга тушди:

– Мен жон деб сизларга ёрдам берардим, Зухражон, лекин иложим йўқ. Ўзинг кўриб турибсан-ку. Бунака бўлишини қаёқдан билибман. Менгаям осон тутманглар. Охирги имкониятим шу... Опамгаям айтдим, бор-йўғи бир ярим йил вақт колди. Шуни тинчгина, “ЧП”ларсиз ўтказсам бўлди, кейин ҳақиқий фукарога айланаман. Ана ундан кейин бутунлай бирга бўламиз...

Тоштемир ака томоқ қириб кўйди:

– Божа божани кўрганда бир нарса бўлади, дейишди. Қайинсигилжон, таржима қил-чи. Қани, коравой, аввал бир кўришиб олайлик...

Тоштемир ака ачомлашмоқчидай қўлларини кенг ёзганча божаси томон бир қадам ташлаганди ҳамки, буни кўрган Шарон тепага ўқ узди. Тоштемир ака жойида лол қотиб колди.

– Қайтинг, отаси! – чинқириб юборди Бувсора. – Бутентак отиб ташлашданам тоймайди. Ўзи нервинний экан.

– Ҳм, шунақага ўхшайди, – тан олди Тоштемир ака.

Лобар ёлвориб-йиғлай бошлади:

– Илтимос, кетинглар, бир ярим йилгина мени тинч қўйинглар. Ахир ўз ҳаётимга ўзим хўжайинман-ку... Бир ярим йилгина. Кейин мени хомталаш қилиб есаларинг ҳам майли. Озгина чидаб туринглар. Ахир сизлар қонуний муҳожирларсиз-ку, менга ўхшаган эмас-сизлар-ку. Менга ўхшаб қийналмайсизлар... Ҳаммаси яхши бўлиб кетганидан кейин қаерда бўлсаларинг ҳам ўзим сизларни топиб оламан, яна ёрдам бераман, ўлай агар қараб турмайман... Ахир имконим борида сизларгаям ёрдам бериб турганман-ку.

Гарчанд миннат қилаётган бўлса ҳам, Лобар ҳақ эди. Вақтида океан ортидан окиб борган долларлар бу оиланинг кўп корига яраган... Еган оғиз уялади... Тоштемир ака бош эгганча эшик томон юрди, пик-пик йиғлаётган хотини, фарзандлари унга эргашишди.

Лобар панжара ортида бўзлаб колаверди.

Залга одам тўлиб кетди. Бир пайтлар Туркистондан Америкага келиб қолган ўзбекларнинг авлодлари, козоқлар, кирғизлар, тожиклар, озарбайжонлар, Бухоро яҳудийлари ва ҳаттоки малайзиялик мусулмонлар ҳам шу ерда. Адхам бобо билан Қодир ака биринчи қатордан жой олишган.

Ўзбекистоннинг “Туғён” миллий рақс дастаси дастурни ўлмас “Муножот”дан бошлади... Сел бўлиб тебраниб ўтирган Адхам бобоннинг кўзлари жикқа ёш эди.

Тўсатдан томошабинлар орасидан бир аёл ўрнидан турди ва Берта Давидованикига ўхшаш ширали овозда баралла куйлаб юборди:

Кеча келгумдур дебон ул сарви гулрў келмади...

Кучли овоз микрофонсиз ҳам зални титратиб юборди. Яна бир неча аёл ва эркак кўшиққа жўр бўлишди:

Кўзларима кеча тонг отқунча уйку келмади....

Томошабинлар беихтиёр оёққа қалқишди. Бир неча аёл турган жойида эшилиб рақсга тушарди... Бу мусиқа, кўшиқ, рақс уйғунлашган ғаройиб манзара эди. Баайни бутун зал, юзлаб ватандошлар, собиқ ватандошлар кўз ёш аралаш мангуликка дахлдор кўшиққа жўр бўлишмоқда эди:

Лаҳза-лаҳза чиктиму чекдим йўлида интизор...

Кўшиқ, рақс тугаганидан сўнг ҳамон тик турган томошабинлар узоқ қарсак чалишди; бунақанги қайноқ кутиб олишни кутишмаганиданми, ҳаяжондан ёноклари ял-ял ёнаётган даста ижодкорлари таъзим қилиб чарчашмасди..

Бу дунёда ҳар кимнинг ўз ташвиши, ҳаётни ўлчайдиган ўз қаричи бор. Худди шу маҳал шаҳар суди биниси ёнида ўзбекистонлик эр-хотин Низомиддиновлар қаршисида гердайиб турган Баҳром-Боб соатига қараб қўйгач яйраб, тантанали равишда эълон қилди:

– Ҳозир бизнинг қизил танли жонон келиб қолади.

Шамсиддин ҳеч чидаб тура олмади, хотинининг “Тушунмаган ишингизга бурнингизни сукманг” қабилдаги маъноли қарашлари, лаб қимтишларига эътибор бермасдан кўнглидаги мулоҳазасини айтиб қўя қолди:

– Баҳром, бу қандайдир ғалати эмасми, а? Сохта ниқоҳ, пул... Сиз ахир олий маълумотли, зиёли одамсиз, яхшигина илмий ишни бошлаб қўйгандингиз.

– Эътиборингиз учун, Шамсиддин ака, – ёш болага насихат ўқиётгандай оҳангда жавоб қайтарди Баҳром, – буни яхши яшаш учун кураш дейдилар. Мақсад эса воситани оклайди.

– Ўзимизда ёмон яшаётганмидингиз? – баттар хайрон бўлди Шамсиддин. – Уй-жойингиз бор эди, машинангиз, обрў-эътиборингиз...

Баҳром муғомбирона кулимсиради:

– У ерда шунчалик яхши яшаётган экансиз, ўзлари бу ерда нима қилиб юрибдилар, а?

Шамсиддин хотинини кўрсатди:

– Э, манави “Америка ундок! Америка бундок!..” деб миямни қоқиб қўлимга берди. Шунинг хархашаларидан кутулиш учун бир ўйнаб кўрай дегандим, буни қаранг, қутилмаганда ютиб турибман-да.

– Сизда хотин, бизда америкача орзу, яъни Американинг миллионер фуқаросига айланиш... – бу гал файласуфона маъруза ўқишга тушган Баҳром тўсатдан типирчилаб қолди: – Ие, ана, бўлғуси рафиқамнинг адвокати ташриф буюрди. Мен ҳозир...

Баҳром шу томонга келаётган катта галстукли, тимсоҳ тери дипломат тутган мексикаликка пешвоз

чиқишга шошди. Улар шундок йўл устида ўзаро нималарнидир кизгин гаплашишди. Шунда... ўзини кузатиб турган эр-хотиннинг кўз ўнгида туйқусдан Баҳром дами чиққан пуфакдай шалвираб, зинага ўтириб қолди. Адвокат кетгач, Низомиддиновлар Баҳромнинг ёнига боришди.

– Тинчликми, ука? – деб сўради хавотирга тушган Шамсиддин.

Довдираб-гарангсиган Баҳром галстугини бўшатиб, кафтида пешона терини артганча аранг гапира олди:

– Кетворибди, аблах... Пулни олибдию, Мексикасига сурворибди...

Нозима тушунмади:

– Ким кетибди?

– Ўша... мен билан никохдан ўтиши керак бўлган хотин...

– Энди нима бўлади?

Алам билан юзини чангаллаб олган Баҳром ногоҳ ваҳшиёна ўкириб юборди:

– Энди... мен синдим... Мен тамом бўлдим... Ишимдан айриламан!.. Бор йикқан-терганимни кўшқўллаб бергандим... Мен гадо бўлдим!.. Дод!

Суд биноси ёнидаги бунақанги ҳиссиётлар ифодасига ўрганиб қолишганми, ён-атрофдан ўтаётган одамлар Баҳромга эътибор ҳам беришмади. Эр-хотин хайрон бўлиб бир-бирига қарашди. Туйқусдан Баҳром қаҳр билан мрамр зинани муштлайверди, кафтлари қонга беланса ҳам муштлайверди-муқодир аканинг уйида дам олаётган Нодир ҳовлини айланди, шинам хоналарни бир-бир кўздан кечирди, кичкинагина кутубхонадан бир-икки китоб олиб ўкиди. Сўнг зерикиб, телевизор кўришга ўтирди. Аввалига биз юз саккизта каналнинг – булар текинлари экан, пуллилиари қанча! – қайси бирини томоша қилишни билмай, унисидан бунисига ўтаверди. Бир каналда шаҳардаги криминал ҳодисаларни тўғридан-тўғри репортажларда намоиш қилишмоқда

экан. Кимдир машина олиб қочибди, полиция уни ҳам ердан, ҳам осмондан таъкиб этаяпти. Уддабурон мухбир бевосита вертолётдан репортаж олиб бормоқда, оператор пастда, катта йўлда учиб кетаётган машинага камерасини тўғрилаб олган.

Детектив фильмни эслатадиган бу манзарани қизиқиб кўрса бўларкан, аммо кутилмаганда кўрсатув бошловчиси бошқа жой билан бевосита боғланаётганини айтиб қолди: қахвахона ёни, қонга беланиб ётган икки-та гавда, мажакланган бош...

Кўнгли айниб кетган Нодир бошқа каналга ўтмоқчи бўлиб турган маҳал тўсатдан бошловчи шоша-пиша айна лаҳзаларда хусусий коллежда отишма бўлаётганини, у ерга каналнинг махсус мухбирлари етиб келишганини эълон қилди, хабарнинг таъсир кучини ошириш учунми, кадр ортидан пала-партиш ўқ овозлари эшитилди.

Нодир тугмачани босаётган жойида тўхтаб қолди. Чопиб бораётгани сезилиб турган оператор узокдан коллеж биносини намойиш қилди. Ўқ овозлари шу тарафдан эшитилмоқда эди. Сиреналари чийиллаб полиция машиналари етиб келди. Воқеа жойидан репортаж олиб бораётган журналист камерага қараб бакира кетди:

— A schoolboy came to class with gun and began to shoot at his teacher and other children without any reason. Currently, victims are said seven. One teacher and six schoolboys have died. Also young murderer tried to commit suicide, but according to our information he has survived...¹

Тиниб-тинчимас оператор ошиғич эвакуация қилинаётган ўқувчилар ва ўқитувчиларни кўрсатди. Нодир бинодан чопиб чиқаётганлар орасида Жамилани кўриб қолгандай бўлди! Отилиб ўрнидан туриб кетган йигит жон алпозда ҳовлига чопди.

¹ Ўқувчилардан бири дарсга тўппонча кўтариб кирган ва сабабсиз ўқитувчига, ўқувчиларга қарата ота бошлаган. Ҳозирча қурбонлар сони еттита дейилаяпти. Бир ўқитувчи ва олтита ўқувчи. Қурол олиб келган ўқувчи ўзини ҳам отган, аммо айрим маълумотларга қараганда ўлмай қолган...

Асли серб миллатига мансуб уй хизматчиси Милена холанинг инглизчаси ҳаминқадар экан, то мақсадини тушунтиргунга қадар йигитнинг бўлари бўлди. Яхшиям холанинг ўзи оз-моз русча билишини айтиб қолди. Нодир Милена хола бергани ракамга кўнғирок қилди, аммо телефон ўчган эди. Дарди дунёи қоронғи бўлиб кетган Нодир нима қиларини билмай уйга кирди, кўчага чиқди, яна уйга кирди, яна кўчага чиқди. Қодир акага телефон қилай деса, экранда кўринган кизнинг аниқ Жамила эканлигига ишончи қомил эмас; телевизорга қараса, энди бутунлай бошқа ҳодисани кўрсатишяпти...

Вақт тўхтаб қолгандек эди... Хайрият, ахийри Жамиланинг ўзи келди машинасида. Ранги бўрдай оқарган, қўллари титраётган қизга бир кўз ташлашдаёқ Нодир хавотири бежиз эмаслигини англади. Ҳовлига киришгач, қиз воқеани гапириб берди.

– Юрагим ёрилиб кетай деди. Шундай қўшни аудиторияда бўлди... Неча марта отилганиниям аниқ эшитдим. Қий-чув... йиғи-сиғи... ваҳима... Чикаётиб қарасам, ўша аудитория эшиги тагидан қон сизиб оқаяпти. Аввалам бунақанги воқеалар ҳақида кўп эшитгандим. Лекин эшитган бошқа экан, кўрган бошқа...

Шу пайт Жамиланинг телефони жиринглаб қолди.

– Дада!.. Ҳаммаси жойида. Уйдаман. Нодир ака билан... Йўқ, йўқ, биз бутунлай бошқа бинода эдик... Хўп, кечгача.

Жамила хўрсиниб қўйди:

– Бугун дарс бўлмайди энди.

– Қатик-патик ичиб олинг. Милена холага айтайми?

– Шарт эмас. Холодильникда бор.

– Иложи бўлса озроқ қозон қуясидан ҳам...

Сал ўзини босиб олган қиз Нодирга ажабланиб қаради:

– Куя?

Йигит тушунтиришга уринди:

– Қаттик кўркқанда шунақа қилиш керак, дейишади.

Жамила ўйланиб қолди:

– Стрессни йўқотиш учунми? – Сўнг кулимсираб, бош чайқади: – Бошқа йўли топилиб қолар, Нодир ака.

Жамила ўз хонасига кириб кетди. Йигит уни бошқа безовта қилгиси келмади: биров дам олгани яхши.

Нодир кутганича, Қодир ака уйга дарҳол учиб етиб келмади... Ишдан қайтгач, қизининг хонасига бирров кириб чикдию, ўзига саволмуз қараб турган Нодирга:

– Ҳаммаси жойида, – деди. Сўнг, йигитнинг нимадир демокчи бўлаётганини, бироқ иккиланиб турганини кўргач, қўшиб қўйди: – Гулнинг тикани ҳам бўлади, укажон. Бунни айтаётганим сабаби, Америкадай буюк мамлакатда бунақанги телбалар учраб туриши аниқ. Ҳаёт қонуни бу.

Нодир миқ этолмай қолди.

Жамила кечки овқатга ҳам чиқмади. Бундан Нодирнинг кўнгли баттар ғаш бўлди, ўзича “шўрлик касал бўлиб қолган”, деган қарорга келди. Ахир осонми қиз болага шунча даҳшатни бошдан ўтказиш.

Овқатдан сўнг йигит Жамиланинг хонасига бир кириб чиқмокчи бўлди-ю, истиҳола қилди. Балки ухлаётгандир... ўзига келиб олсин...

Шу ўйлар билан Нодир ховлини бемақсад айланиб юрганди, усти ёпик бассейн томондан ғўнғир-ғўнғир овозлар эшитилди. Овозлардан бири Жамиланикига ўхшаб кетдию, Нодир шу томонга шошди.

Бассейнда чўмилиш кийимидаги Жамила тебранма оромкурсида ўтирар, унинг қаршисидаги шундай курсида эса йигирма беш ёшлардаги сап-сарик, калта сочли, билак мушаклари бўртиб турган бакувват йигит. Ўртадаги столчада пиво шишалари.

Бу манзарага кўзи тушган Нодир эшик ёнида анграйиб туриб қолди. Ўгирилиб, унга қараган Жамила хотиржам қўл силкиб қўйди:

– Hi, Nodir aka? Are you here? I can't calm down still. Eventually I decided to call Jim. Let's introduce. It's Jim.

Jim it's Nodir, my friend from Tashkent. He won Green Card.¹

Жим деганлари оғзининг таноби қочганча қўл сил-
киди:

– Wow, that's great.²

Жамила ундан сўради:

– Do you know where Uzbekistan is?³

Жим ўйланиб қолди, тиришган пешонасини кашлади:

– Uzbekistan... Pakistan? No? Afghanistan? No?⁴

Жамила унга қўмак беришга уринди:

– Amir Timur, Navoi...⁵

Бирок, афтидан, бу исмлар Жимга нотаниш эди.

– Timur... Was he American, Julia?⁶

Жамила-Жулия кулиб юборди:

– No, he was from Uzbekistan.⁷

Жим оппоқ тишларини намоиш этаётган Голли-
вуд актёридай чиройли табассум қилди ва тан олди:

– I don't know about them... Nice to meet you, Nodir.⁸

Жамила ҳамон гарангсиб турган Нодирга таънали
боқди:

– Нодир ака. Маданиятли одам нима дейиши керак?

Нодир қиз ўзидан нима сўраётганини англамади:

– А?

– “Мен ҳам танишганимдан хурсандман” дейиши
керак. Оддий одоб-ахлоқ талаблари шуни тақозо этади.
Ахир сиз инглизчани биласиз-ку.

Нодир Жимга қаради:

– Me too.⁹

¹ Ҳа, Нодир ака, келдингизми? Бугун кўркиб кетганимдан халигача ўзимга келолмаяпман. Охири Жимни қақирдим. Танишинг. Бу Жим... Жим, бу Тошкентдан, Ўзбекистондан келган танишим Нодир. У “Грин-карта” ютган.

² О, табриклайман.

³ Ўзбекистон қаерда эканини биласанми?

⁴ Ўзбекистон... Покистонми? Йўқми? Афғонистон? Яна йўқми?

⁵ Амир Темур, Навоий...

⁶ Темур... У америкалик бўлганми, Жулия?

⁷ Йўқ, у ўзбекистонлик бўлган.

⁸ О, эшитмаган эканман... Танишганимдан хурсандман, Нодир.

⁹ Мен ҳам танишганимдан хурсандман.

– Жим жуда яхши йигит, Нодир ака. Уни уйдагиларимиз ҳам яхши танишади. У менинг, нима десам экан, бойфрендим... Пиво ичасизми?

– Йўқ. Узр...

Нодир карахт аҳволда, оёқлари чалишиб бассейндан чиқиб кетаркан, ортидан Жамила билан Жимнинг ўзларини сувга ташлаганликлари эшитилди.

Ҳаммаси тамом бўлди. У бўлса... у бўлса не-не орзу-истаклар билан келган эди. Жамила энди... бошқача... У ҳўв Тошкентдаги... Нодирни кўрганида юзлари лоладай кизариб кетадиган, кўзларини яширадиган, қисилиб-кимтиниб турадиган, сўнг... ортидан термулиб қараб қоладиган, баъзан дарахтми-деворми панасида туриб олганча – ўзича Нодир буни сезмайди деб ўйлаган-да – йигитни кузатадиган содда қиз эмас. У энди бошқа. У энди Жулия... “Стресс”ни пиво, бассейн ва... “бойфренд”и билан йўқотадиган Жулия... Ўтган шунча вақт мобайнида йигит ҳузурида бирон марта мархума волидасини эсламаган, ҳеч қурса “Онамнинг кабрига қараб турибсизларми?” деб сўрамаган Жулия...

Дунё бирдан торайиб қолгандай бўлди...

Юраги сиқилиб кетаётган Нодир ҳовлида уёкка юрди, бу ёкка юрди, охири чидай олмасдан, кўчага чиқди. Энди ухлаб бўлмасди. У ўйлай-ўйлай бу атроф-худудда яшаётган ўзбекларнинг норасмий оқсоқоли ҳисобланадиган Адҳам бобоникига боришга қарор қилди. Яхшиям манзилини сўраб олган экан. Нодир такси тўхтатди.

Адҳам бобо Нодирни кучоқ очиб кутиб олди, алоҳида, ўзбекча безатилган хонага бошлаб кирди.

Икковлон бир пиёла чой устида гурунглашиб ўтиришди. Тўғрироғи, сира ичи ёришмаётган Нодир бобонинг саволларига жавоб берарди, холос.

Йигитнинг ҳардамхаёллигини сездими, Адҳам бобо ногоҳ гапдан тўхтаб, деворга осилган катта сиёсий ҳаритага ишора қилди. Унда Америка китъаси ўртада жойлашган, қолган китъалар унинг икки ёнида эди.

– Кўряписизми, ўғлим, Америка марказда. Бу ердаги кўпчилик нимагадир ҳаётда ҳам шундай бўлиши керак

деб хисоблашади. Яъни Америка ҳамиша ва ҳамиша марказда. Ваҳоланки, ҳаёт сахнасида ҳар юртнинг ўзига хос ва мос ўрни бор. Шундайми?

– Шундай.

– Мен сизнинг кайфият-руҳиятингизга разм солишга уриниб кўрдим. Камина Америкага келган юртдошларимизнинг қайси бирлари келажакда катта муваффақиятларга эришишларини айтиб беролмасман. Аммо камина ким келажакда Америка ҳаётига, турмуш тарзига сингиб кета олмаглигини аниқ башорат эта оламан. Сиз шундайлардансиз. Сиз ҳеч қачон Америкага сингишиб кетолмайсиз, ўзгача бўлиб қолаверасиз. Илло Америка – ватансизлар ватанидир. Эътироф этамиз, у буюк мамлакат. Америка бизни оғир кунларимизда едирди-ичирди, бошпана берди, бунинг учун тоабод ундан миннатдормиз, алқаб ўтамыз. Аммо у барибир ватансизлар ватани бўлиб қолаверади. Сизнинг эса, Яратганга минг қатла шукрки, жаннатмонанд Ватанингиз бор. Сиз у юртдан кўнгил узиб кетолмайсиз. Мабодо кетган тақдирингизда ҳам чин инсонга ўхшаб умргузаронлик қилолмайсиз, қалбингизда кемтик, доғ билан яшайсиз. Мен кексанинг шу мулоҳазаларини бир мушоҳада этиб кўринг, ўғлим.

– Албатта, бобо.

– Менга қолса... – ўпкаси тўлган Адҳам бобо қийинчилик билан гапирарди, – менга қолса Ватанга қайтинг, ўғлим, Ватанга. Чин Ватанга. Токи бир куни келиб биз каби ўзингизни ватангадо, юртнинг бир кафт тупрғига зор ҳис этманг. Дунёда ватангадоликдан оғирроқ азоб борми, дунёда ватангадоликдан оғирроқ изтироб борми, болам... Ватанга қайтинг, чин Ватанга!

Нодир юм-юм йиғлаётган Адҳам бобони маҳкам қучоқлаб олди.

* * *

Шаҳар марказидаги маъмурий бинолардан бирида “Глобал миграция: ижтимоий-иқтисодий ва демогра-

фик омиллар” мавзуида халқаро конференция ўз ишини бошлади. Юмалок стол атрофидан жой олган меҳмонлар сафида ўтирган ўзбекистонлик журналист Собир Ниёзовга тушдан кейин сўз навбати келди.

Собир мавзу юзасидан маърузасини тайёрлашда кўп қийинчиликларга, муаммоларга дуч келди. Тўғриси, аввалига бу жуда осон бўлиб туюлганди. Ахир, интернат тармоғи бор, шунга якин мавзуларни ёритадиган турли тиллардаги сайтлар бор, халқаро ташкилотларнинг ҳисоботлари ҳақида-ку, гапириб ўтирмаса ҳам бўлади. Ўшаларнинг ўзидан олган бир олам маълумотларни таҳлил этиш окрали ҳам кўламдор, факт ва рақамларга, жадвалларга бой мақола тайёрласа бўлади. Устига-устак, журналист ўз юртида ҳам таниш-билишлари, хеш-уруғлари хорижга ишлашга кетган одамлар билан учрашган, уларнинг фикр-мулоҳазаларини ўрганган.

Шубҳасиз, мутахассислар глобал микёсдаги миграциянинг ўзига хос томонларини яхши билишади, чуқур тушунишади ҳам. Аммо жойларда айрим маҳаллий маъмурлар билан суҳбатлашилганда ўз-ўзидан катор муаммолар, чигал вазиятлар келиб чиқади. Одатда, бунақа маҳаллари Собир ўз мақсад-муддаосини айтса бас, ҳамсуҳбати тумшайиб, тўнини тесқари қийиб оларди. Ва, ўз-ўзидан аёнки, энсаси котган ҳамсуҳбат пичингга тўла саволини беради:

– Нима, уларни биз бу ерга чақирибмизми? Сен келмасанг, Америка иқтисодиёти, маданияти, санъати таназзулга учрайди, деб ялиниб-ёлворибмизми?

Собир эътироз билдиришга уринади:

– О, йўқ, албатта. Лекин...

Лекин маъмур истиҳола қилиб ўтирмайди, юзинг-кўзинг демай шартта кўнглидаги гапни айтади-кўяди:

– Ҳар ким ўз тақдирига ўзи ҳўжайин. Уларнинг ўзлари шу йўлни билиб туриб, онгли равишда танлашган. Жавобни ҳам ўзлари беришсин. Америкада осмондан доллар ёғилмайди. Айниқса муҳожирлар учун. Ишлари юришмадими – ўзлари айбдор. Демак, астойдил меҳнат қилимшаган, ялпайиб ётишган. Камбағалми – демак яна ўзлари айбдор, ҳаммага тенг микёсда бериладиган имкониятдан вақтида ва унумли фойдаланишмаган. Касалми – бунгаям ўзлари айбдор: вақтида давола-нишмаган, спорт билан шуғулланишмаган, Америкага келиб қолдик деб ёғли овқатлар еб ётаверишган. Биз, ҳукумат вакиллари, қайтариб айтаман, ҳаммага, жумладан муҳожирларга ҳам тенг имкониятлар берамиз. Ким ундан фойдаланиб, юксак муваффақиятларни қўлга киритади, “америкача орзу”га эришади, бошқа биров эса “мени давлат боқиши керак, кийинтириш керак” деб лаллайиб ўтираверади. Охири қашшоқ гадога айланади. Яна буларнинг уялмай ҳукуматни танқид қилгани-чи... Айтиб қўяй, Америкага бундай одамлар керак эмас. Марҳамат қилиб, ватанларига қайтиб кетишсин. Биз бундан ҳеч нарса йўқотмаймиз, аксинча, хроник дангасалардан қутулиб, ютамиз. Шу гапимни такрор ва такрор айтиб қўйинг: бундайлар учун бизнинг ортиқча бир центимиз ҳам йўқ. Пул кўчада ётмайди. Уни ишлаб топиш керак, йўқ ҳаққини талаб қилиб эмас... Айтгандай, ноқонуний сукилиб кириб олганлари-ку, умуман овоз чиқаришга ҳақли эмас...

Хориждан келган одам учун Американинг мафтун этадиган, ҳайратга соладиган жиҳатлари бисёр: ялтир-юлтир рекламалар, тун-кун ишлайдиган емакхоналар, ўйин-кулги жойлари, сертабассум одамлар. Аммо муносиб ҳаёт тарзига эга бўлиш, ҳамма катори яшаш

учун ўзингни фидо қилиб ишлашинг, умумтомонидан қабул қилинган қонун-қоидаларга оғишмай амал қилишинг шарт. Акс ҳолда сени четга суриб ташлашади, биров аҳволингни сўрамайди, маъмурларнинг тили билан айтганда, бунга ўзинг ва фақат ўзинг айбдор бўлиб қолаверасан...

Шуларни ҳаёлидан ўтказиб ўтирган Собир микрофонни ўзига яқинроқ сурди.

— Раҳмат... Хонимлар ва жаноблар. Кўпчиликка маълумдир, бугунги кунга келиб ер юзидаги мигрантлар сони 214 миллиондан ошиб кетди. Суръат шу тарзда кетадиган бўлса, 2040 йилга бориб бу миқдор 400 миллионни ташкил этиши кутилмоқда.

Конференциямизда мазкур муаммонинг илдизлари, кўринишлари ҳақида таҳлилий маърузалар бўлди. Мен ўз навбатида меҳнат бозорида мигрантларга муносабат, жумладан, уларнинг очикдан-очик дискриминацияга учраётганликлари ҳақида тўхталиб ўтмоқчи эдим.

Шубҳасиз, дискриминациянинг энг катта кўриниши мигрантларни ишга қабул қилиш жараёнида намоён бўлади. Хусусан, олиб борилган тадқиқотлар натижаларига кўра, ишга қабул қилиниши юзасидан суҳбатдан ўтиш учун мигрантлар маҳаллий фуқароларга нисбатан икки баробар кўпроқ ариза билан мурожаат этишга мажбур бўлишмоқда. Фақат бугина эмас. Ҳатто ишга қабул қилинганларидан кейин ҳам мигрантлар маош ва хизмат пиллапоясидан юқори кўтарилиш масаласида кўплаб муаммоларга дуч келмоқдалар. Буларнинг ҳамаси жамиятда мигрантларга нисбатан салбий стереотипларнинг кучайиб бораётганлигидан шохидлик беради.

Шу сабабли бўлса керак, мисол учун, Висконсин штати профессорлари ҳамда халқаро иммиграция ташкилоти мутахассислари олиб борган тадқиқотлар жараёнида кейинги йиллар “грин-карта” билан Қўшма Штатларга келган фуқароларнинг учдан икки қисми ўз ҳаётларидан норози эканликлари аниқланган. Статистика эса “бахтли лотерея” эгаларининг ўн беш фоиз-

дан кўпроғи ишсизлик нафақаси билан кун кечиришга ёки ўз ватанларига қайтиб кетишга мажбур бўлишаётганини кўрсатган.

Афсуски, мигрантларга нисбатан амалдаги дискриминация рўйхатини узоқ давом эттириш мумкин...

Қаттиқ чарчаган эканми, Нодир коронғу тушганча қотиб ухлади. Ниҳоят у ўз йўталиб уйғониб кетиб, атрофга аланглади. Хона бўшаб қолган, фақат иккита йигит эшик ёнида унга диққат билан тикилиб туришарди.

Биринчи йигит изоҳ берди:

– Маҳмудали ака ишга кетди. Сизни уйғотиб ўтирмади. Лекин бугун дам олсин, борадиган жойига эртага боради, деб тайинлаб кетди.

Иккинчи йигит меҳрибонлик билан сўради:

– Мазангиз йўқми дейман, ака?

– Ҳа. Сал.

Иккинчи йигит фикрини давом эттриди:

– Бу ерга даволаниб, кейин келиш керак, ака. Суғурта полисингиз бўлмаса, бир дўхтирга кириб чиқишга камида беш юз кетади.

– Дориларингизни олмаганмидингиз? – деб сўради биринчи йигит.

– Аэропортда олиб қўйишди.

– Ҳа, рецепт бўлмаса шунақа қилишади.

– Ака, “яшил карта”нгиз бор экан, – деди иккинчи йигит, – тинчгина яхши жойларда ишлаб юравермайсизми? Бу харобада нима қиласиз?

– Мен жўрамни бу ердан олиб кетишим керак, – деди Нажмиддин. – У ёқда... отаси касал. Қандга чалинган. Ўғлини илҳақ кутаяпти. Мен ваъда бериб келганман.

Биринчи йигит ишонқирамай бош чайқади:

– Бир нарсани билиб қўйинг, ака, бу ерда кимга якинлашсангиз, сиздан пул умидвор бўлади. Талаб ҳам қилади. Маҳмудали акани силлиққина опчиқиб кетишга ям катта пул керак, катта пул!

– Мен ишлайман. Шунинг учун келдим. Беш-олти ой қаттиқ ишласам, жўрам иккаламизнинг қайтиб кетишимизга етадиган пул йиғилиб қолар.

Энди иккинчи йигит шубҳа билдирди:

— Ҳай билмадим-ов. Сизга бирдан катта пул тўланадиган иш беришмайди. Берган ишида топганингиз ўзингизга етиб турсаям катта гап. Мен аниқ биламан, қонуний ишлаганларда ҳафталик маошининг саксон фоизи солиққа кетади.

— Бир амаллайман.

— Юринг, биз дорихонага боряпмиз, сизга йўталга қарши доридан оерамиз.

Нажмиддин бир муддатлик иккиланишдан сўнг очиғига кўчди:

— Пулим йўқ.

— Ака, одамни уялтирманг, — кўл силтади биринчи йигит. — Юртдошмиз-а! Битта дори кимни ўлдирибди. Хўжайинларингиз олдига бу аҳволда борманг деймиз-да. Унақалар йўталганларни ёмон кўришади. Худди одам атай қилаётгандай. Бу ерда касаллларга раҳм қилиб ўтиришмайди, “Йўлдан қоч! Ўрнингга соғни оламан!” дейишади.

Нажмиддин ўрнидан туриб, ювиниб олганидан сўнг улар биргаликда кўчага чиқди. Ҳаммаёқ чароғон эди. Бирон беш дақиқаларда негадир чироқлари ёнмай турган кўчада жойлашган дорихона ёнига етиб боришди.

Биринчи йигит:

— Ака, — деди Нажмиддинга қараб, — сиз шу ерда туриб туринг, биз ҳозир керак нарсаларни опчиқамиз.

— Хўп.

Йигитлар ичкарига киришаркан, улардан бири эшикдаги “Open” ёзувини тескари ўгириб қўйганди, “Closed” ёзуви пайдо бўлди. Кўчага хомуш тикилиб турган Нажмиддин бунга эътибор бермади.

Эшик ёнидаёқ юзларига аёллар пайпоғини кийган йигитлар дорихоначи билан мижозларга тўппонча ўқталишди... Талончиликка дуч келавериб, тажрибаси ошиб қолган сотувчи дарҳол йигитлар талаб қилган дорини олиб берди, сўнг кассадаги нақд пулларни узатаётган маҳал сездирмасдан пештахта тагидаги қизил тугмачани босиб қўйди.

Аввал полиция машинасининг сиренаси эшитилди, сўнг машинанинг ўткир нурлари шиддат билан шу томонга яқинлашиб келаверди. Ичкаридан отилиб чиккан йигитлардан бири қўлидаги дорини Нажмиддинга отди. Нажмиддин беихтиёр дорини илиб олди.

– Қочинг, ака! – дея бақирди йигит.

Буларнинг юзларидаги ниқобни кўрган заҳоти додираб қолган Нажмиддин буткул эсанкираб:

– А? Нега? Нега? – дея олди, холос.

Вақт зик эди, йигитлар ўзларини коронғуликка уришди. Полиция машинасининг ўткир нурлари уларни ёритди. Нимадир ёмон иш бўлганини сезган Нажмиддин дорини маҳкам сиқимлаганча қарама-қарши томонга югурди.

Нажмиддин кейинги қайрилишдан чоғиб ўтаётган маҳал ён томондан келган полиция машинаси кескин қайрилиб, унинг йўлини тўсди. Машина чироқларининг ўткир нурлари йигитнинг кўзларини қамаштирди. Машинадан отилиб тушган полициячи бақириб буйруқ берди:

– Hands up!¹

Қўркиб кетган Нажмиддин тушунтиришга уринди:

– Мен “Грин-карта” ютиб келганман. “Green Card”! Мана ҳужжатларим...

Нажмиддин керакли қоғозларни олиш учун қўйин чўнтагига қўл юборганди, уни тўппончасини чиқармоқчи деган қарорга келган полициячи ўқ узди. Ўқ юрагига келиб теккан Нажмиддин бир қалқиб кетди, сўнг полициячига ҳайрон бўлиб қараган қўйи аста асфальтга кулади. Идишдаги йўтал дориси юмалаб кетди...

Алам-изтироб, пушаймонлик-ўқинчдан бир кечада оқариб кетган сочларини юлғудай аҳволга келган, телбавор қиёфага тушган Маҳмудали бир амаллаб жасадни полициядан олди, унинг нечукдир очик қолган кўзларини ўз қўли билан юмди. Майитни юртга юбориш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмасди: ахир, харажат осмон баробар. Маҳмудали “одамнинг ўлиги тириги-

¹ Кўтар қўлингни!

дан қиммат” бу мамлакатни бўралатиб-чангитиб сўкди, майитни морг музхонасига жойлагач, ўзича сармоядор юртдошларига ялиниб бориб, пул тўпламоқчи ҳам бўлди. Аммо бариси бефойда кетди – баённомага кўра, чўнтагидан ноқонуний сотиб олинган тўппончасини чиқариб, полициячини отиб ташламоқчи бўлган хавфли жиноятчига, гарчанд у марҳум бўлса ҳам, хайрия ёрдами кўрсатишга кимнинг кўзи учиб турибди! – ва ҳалок бўлганининг бешинчи куни Нажмиддинни шаҳар чеккасидаги ғарибгина қабристонда тупрокка топширишди...

Чарчаб кетдингизми? Келинг, энди шундоққина океан ёнида жойлашган баҳаво Сиэтл шаҳрига ўтамыз.

Шаҳардаги муҳожирларга инглиз тилини ўргатиш курсидан одатдагидай оғзи қулоғида Алижон билан одатдагидай қовоғидан қор ёғаётган Холмирза чикиб келишди.

– Холмирза ака, – деди Алижон. – Ўқитувчилар “Шеригингиз касалми?” деб сўрашяпти.

Бунақа гапни кутмаган шекилли, сесканиб кетган Холмирза хавотирланиб сўради:

– Нега энди?

Алижон тушунтирди:

– Ахир соғлом одам ўйнаб-кулиб юради, ҳаммага жилмайиб қарайди. Мени қаранг, ҳаммага кулиб қарайверганимдан жағларим оғриб кетди.

Холмирза сал ўзини босиб олди:

– Шуми?

– Дарсдаям бир нималарни ўйлаб ўтирасиз. Мана мен инглиз тилини биламан, лекин барибир катнаёпман-ку. Сиз ҳам жон-жаҳдингиз билан ҳаракат қилинг, бу жуда осон тил.

– Шуми? – яна қайтариб сўради Холмирза.

Алижон қўлларини кенг ёйиб, атрофни лаззатланиб қаради.

– Ахир биз Америкадамыз, Холмирза ака! Яйрасангиз-чи! Демократия кўзгуси ва ҳимоячиси бўлган мамлакатда, дунёга бир марта келадиган инсоннинг барча

хуқуқлари кафолатланган мамлакатда! – Алижон кенг кўчадан турли плакатлар кўтариб келаётган намоёнчи-чиларга ишора қилди: – Қаранг, Холмирза ака, мана га-пларимнинг исботи. Бу одамлар ўз хуқуқларини талаб қилиб чиқишган. Бемалол, маданий.

Холмирза кўчани тўлдириб келаётган беш юзтача, аксарияти ёш эркек-аёллардан иборат оломонга қаради, аммо барибир бир нарсани тушунмади:

– Ҳозиргина буларда ҳамма хуқуқ бор деддинг-ку. Яна нима сўраб чиқишибди унда?

– Хўш, ҳозир биламиз-да, – Алижон плакатларни овоз чиқармай ўқиди. – Тушундим, булар бир жинсли никоҳни қонунийлаштириш тарафдорлари экан.

– Бу нима деганинг?

– Гомосексуалистлар, лесбиянкалар...

– Шулар-а, – ажабланди Холмирза. – Башаралари ойдай-ку. Аёллари бир уйнинг келини бўладигандай...

– Энди, ака, Европанинг ўн икки мамлакатада бир жинсли никоҳга расман рухсат этилди. Шундай пайтда Америка бу масалада орқада қолиши мумкин ҳам эмас-да. Тўғри, кўп штатларида бундай қонун бор, лекин...

– Бас қил-э! Туфу!

Намоёнчилар ўтиб кетишди.

– Фикримни тугатиб олай, ака. Лекин бу штат гу-бернатори гомосексуализм СПИДни кўпайтириб юбо-ради, деган хавотирда ҳозирча рухсат бермаётган...

– Тўғри, булар жирканч нарсалар, ўйласанг одамнинг кўнглини айнитиб юборади. Лекин бу ҳақиқат-да. Улар бор. Бор нарсадан эса кўз юмиб бўлмайди... Мен ҳам авваллари бу ҳақда ўқишдан ҳам жирканардим. Буни аҳмоқларнинг, бузуқларнинг тўқликка шўхлиги деб юрардим. Ака, Америкада бу масалада турли қарашлар, бир-бирига мутлақо қарама-қарши қонунлар бор. Бир штатда бунга рухсат этилса, бошқасида қонун йўли билан таъқиб этилади. Бир штат бунақалар учун жаннат бўл-са, бошқаси дўзах. Шунинг учун булар кўпинча бунақа

ишлар конунан рухсат этилган штатга бориб, никохдан ўтиб келаверишади. Уларнинг қайси бири эр, қайси бири хотин – тушуниб бўлмайди. Лекин конун ҳимоя қилгани учун уларнинг тили узун. Умуман, ака, Америка – конунлар мамлакати. У тўғрими-нотўғрими, бўйсунишга мажбурсиз. Тўғри, “бу расво конун экан-ку” деб бемалол айтаверасиз, ёзаверасиз ҳам, аммо бу билан ҳеч нарса ўзгариб қолмайди. Чунки сиз расво деган конун бошқа фукаронинг эркинликларини ҳимоя қилади. Эркинлик эса бу мамлакатда мукаддас тушунча, бировнинг эркинлигига дохил қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ... Хуллас, биз яшаб турган бу штат губернатори бир жинсли никохга рухсат бермаётган экан, чунки гомосексуализм СПИД-Ни кўпайтириб юборади деган хавотирда...

Холмирзанинг кўзлари олайиб кетди:

– Нимани?

Алижон тушунмади:

– Ниманинг нимаси?

– Ҳозир нимани кўпайтириб юборади дединг?

– Ҳа, уми? СПИДни. ОИТСни айтяпман.

Баттар ковоғи уйилган Холмирза:

– Ҳм-м... – деб қўйди.

– Холмирза ака. Сиздан бир нарса сўрасам майлими?

– Сўра.

– Ростданам ГАИда ишлаганмисиз?

– Ҳа. Ўн йил.

– Унда... дўппингиз ерга тушиб кетса, пул бериб олдирадиган даражага етгандирсиз, а? – Алижон кулди:
– Ахир ДАН ходими бирдан панадан чиқиб келиб дўк уриб турганидан кейин бечора ҳайдовчидан любойи чўнтагидан минг сўмлик дастасидан ёки “кўк”идан...

– Гапни қисқа қил, нимайди?

– Шундай жойда ишлаган одам... бу ерда нима қилиб юрибсиз? Шу ёшингизда. Шундай соққали касбингизни ташлаб... Кўриб турибман, на тилга қизиқасиз, на Американинг ўзига...

– Юрибман-да. Нима, менга юриш мумкин эмасми?

– Бу нима деганингиз, ака. Мумкин, албатта мумкин.

Холмирза ўйланиб қолди, одатда бунақа маҳаллари у мум тишлаб оларди, кун бўйи “миқ” этмай юраверарди. Гурунгимиз шу ерда тугади-ёв, деган хаёлга борди Алижон. Бирок кутилмаганда Холмирза унга мурожаат қилиб қолди:

– Менга қара, ука. Сен тилни биласан. Американиям. Бирон шаршарасигами бориб келмаймизми?

Хурсанд бўлиб кетган Алижон бажонидил жавоб қайтарди:

– Ниагара бу ердан узоқда-да, Канада чегарасида.

– Унда халиги киноларида кўрсатади-ку... машиналарни кемада олиб ўтади. Шунақа жой борми?

– Юк паромларими? Бор, албатта. Шундай Сиэтлнинг бикинида.

– Мени ўшанақа жойга олиб борсанг. Ҳамма харажатлари мендан. Иложи бўлса ҳозир.

– Бўпти, ака, гап йўқ. Сиз сўрайсиз-у, мен йўқ дейманми? Фақат кечга яқин юради-да.

– Бўлаверади.

Икковлон овқатланишгач, бориб чипта олишди.

То кемага чиққунларича кун ҳам кеч бўлди. Дарҳақиқат, бу катта юк кемаси енгил машиналарни, йўловчиларни у қирғокдан бу қирғокка олиб ўтаркан.

Кема йўлга тушди. Алижон билан Холмирза иккинчи қаватда, кема четидаги тўсиққа суяниб, коп-қора сувни бироз томоша қилиб туришди. Кутилмаганда Холмирза чўнтагидан сурат олиб узатди. Унда сулувгина аёл ўн ёшлардаги ўғил ва олти яшарлар чамаси қизчани бағрига босиб, жилмайиб турарди.

– Янганг, болаларим, – деди Холмирза Алижоннинг саволмуз нигоҳига жавобан.

– Чиройли болаларингиз бор экан.

– Онаси чиройли-да... – Холмирза ўзига ажабланиб қараган Алижоннинг оғиз очишига имкон бермай, уни саволга тутди: – Ука, сен учун дунёда энг азиз инсон ким?

– Азиз инсон. Ота-онам-да, албатта.

Холмирза нимагадир аҳд қилгандай йигитчага каттиқ тикилди:

– Бўлмаса... бўлмаса ҳозирги айтадиган гапларим орамизда қолсин учун ўшаларни ўртага қўйиб қасам ич.

Алижон довдираб қолди:

– Ака...

– Қасам ич. Бўлмаса бир оғиз ҳам гапирмайман.

– Майли, қасам ичаман. Нима гап ўзи, Холмирза ака?

– Сен менга гувоҳ сифатида кераксан.

– Гувоҳ? – анграйиб сўради Алижон.

– Тўсатдан бошим айланиб, пастга кулаб тушганимни кўрган гувоҳ бўласан. Нима дейди ҳалиги... денгиз касаллигимиди...

Алижоннинг ранги оқариб кетди, сўнг кўкрагига туфлади:

– Одамни кўрkitиб... ҳазиллашманг-е, Холмирза ака.

– Бу ҳазил эмас, – атрофда ҳеч ким буларнинг гапини тушунмаса-да, Холмирза негадир шивирлашга ўтди. – Хуллас, эшит. Мен ўн йил ГАИчи бўлдим. Тўғри айтдинг, ўзиям битиб кетдим... Бир куни постда турсам, бир чиройли аёл рулда келаяпти. Тўхтатдим. Мен ўрганим колгандим ҳайдовчиларнинг ялинишларига, илтимос қилишларига. Бу аёл бўлса суякдан йўнилган хайкалдай миқ этмайди, мағрур ўтирибди. “Ёзаман” десам бардачоғидан бир даста минг сўмликни олиб олдимга отиб юборди. Худди итга суяк ташлагандай. Роса ўтиб кетди ўзиям. У дедим, бу дедим, ишқилиб, ўзимча камчилик топган бўлдим-да, рулга ўтирдим, “отделениега борамиз” деб алдаб, тўғри ўзим яширинча олиб қўйган бир хонали уйимга олиб келдим. Аёл индамай мен билан хонамга чиқди. Индамай ўтирди, индамай бир култумгина ичди, факат кўзимга каттиқ тикилади де. Худди бир нима демоқчидай. Кўз-пўзига караб ўтирмадим-да, шартга тўшакка босдим. Яна индамади. Факат ечинтираётганимда бир оғиз “Сумкамда презерватив

бор”, деди. Кўзим қонга тўлганди, бу гап қулоғимга кирмади... Хуллас, ювиниб-тараниб, хонадан чиқдик. Хайрлашаётган маҳалимиз аёл “Мен СПИДман” деб қолди. “Америкадан юктириб келганман. Буни айтма-самам бўларди, аммо хотинингизни ўйладим, унинг айби нима?” деди. Пешонамдан совуқ тер чикиб кетди. “Олти ойлардан кейин аломатлари сезила бошлайди, бу давоси йўқ формаси”, деди қулимсираб. Шу билан кетди-борди... Довдираб қолдим. Нима қилишимни билмайман де. Ахир шарманда бўламан-ку. Юзим қора бўлади-ку. Аёлимнинг, болаларимнинг олдида нима деган одам бўламан?.. Уят эса ўлимдан қаттиқ... Энди менга асосийси оддий ўлим топиш эди. Ўзимни ўлдирсам, ёриб кўришади, дарров аниқлашади. Машина тагига ташласам ҳам шу аҳвол. Ўзимни ёқсам-чи? Унда шубхалар, иғволар таркалади, сулув хотинимнинг боши эгилади... Шу аҳволда кетаётиб “Грин-карта” эълонини кўриб қолдим. Таваккал деб топширдим. Буни қараки, ўтиб кетибман... Ойлаб ишдан бери келмадим. Неки хизмат сафари бўлса, ўзим кетаверим... Ишқилиб, хотинимга яқинлашмадим... Мана энди, ука, менинг ўлимимдан кейинги номим пок сакланиши фақат сенга боғлиқ. Сув тагида гўштимни ейдиган улкан балиқлар учун менинг СПИДга чалинганимнинг аҳамияти йўқдир

– Холмирза ака!

– Жим! Бақирма... Уят ўлимдан қаттиқ деганлари рост, ука. Элимизда шундай ўлиб кетолмасдим. Ўзимнинг шаънимни, оиламни, яқинларимни ўйлардим. Бу ерда эса, сен айтгандай, эркинлик. Хоҳлаган пайтим у дунёга кетишим мумкин. Ўзи кўпчилик бу ерга ажалини излаб келади. Шундайми?

Алижон ялинди:

– Одамни қўрқитманг, Холмирза ака.

– Сендан бир илтимосим бор. Тўғрироғи васиятим.

– Холмирза ака!

Холмирза бўғиқ овозда шивирлади:

– Юртга бор. Оиламга учраш. Менинг... менинг уларни яхши кўришимни айт. Жонимдан ортиқ яхши кўришимни. Гарчанд уларнинг олдида юзим кора... Лекин бунисини айтма. Улар мени яхши ном билан эслашларини истайман. Шунда рухим шод бўлади. Бор-йўк истагим шу...

– Холмирза ака...

– Қара, бирпасда етай деб қопмиз.

Алижон Холмирза кўрсатга тарафга, узоқда чироқлари милтиллаб кўринаётган қирғокка қаради ва шу лахзада пастда нимадир “чўлп” этди. Алижон қайтиб ёнига ўтирилганида Холмирзанинг ўрни бўш эканлигини кўрди. Алижон жон алпозда, кўзларини йириб қоп-қора, бўтана сувга термуларкан, чўкаётган Холмирзанинг сўнгги бор қўл силкиганини кўргандай бўлди.

Алижон қўлида суратга бир муддат тикилиб қолди, сўнг қичқирди:

– Help, help! Man has gone down! Help, help!¹

Кема ходимлари, йўловчилар чопиб келишганида Алижон дод солиб, негадир ўзбекчалаб бақирарди:

– Ёрдам беринг... ёрдам...

* * *

Конференция доирасида, тасдиқланган дастурга асосан хориждан келган иштирокчиларнинг айрим ноқонуний муҳожирлар билан норасмий, “тет-а-тет” учрашувлари ҳам бор экан. Собир, табиийки, юртдошларини танлади.

У Нью-Йоркнинг асосан муҳожирлар истикомат қиладиган ғариброқ мавзесига келди. Ташкилотчилар қайтиб кетишгач, журналист рўйхатда кўрсатилган уйлардан бирига кирди.

Ночор ва ўта тор хона. Деворга икки қават кароват такаб қўйилган. Бу ерда Ўзбекистондан келган оила истикомат қиларкан. Ҳамма томонда фақирлик, муҳтожлик аломатлари. Пастки каравотда соқоллари ўсиб кетган, эти бориб суягига ёпишганиданми, мўмиёга ўхшаб

¹ Ёрдам беринг! Одам сувга тушиб кетди! Ёрдам беринг!..

колган эркак шифтга термулиб ётибди. Унинг хотини Саломат бир этак бола билан додини кимга айтишни билмай турган экан, Собирнинг биринчи саволиданок йиғлай-йиғлай бор дардини тўкиб солди.

– ...Не ниятларда келган эдик, ука. Акангиз, – у эрига ишора қилди, – ишга кирганига бир ой бўлар-бўлмас касал бўлиб қолди. Бу ерда тиббий суғуртангиз бўлмаса, дўхтирга кириб-чиқишингизга бир ойлигингиз етмас экан. Даволанишни-ку, гапириб ўтирмаса ҳам бўлади. “Умуртқаси қийшайган” дейишди. Оғир юк кўтарган-да. Тузалиб кетиши учун яхши еб-яхши ичиши керак экан. Ўзи егани нонимизни зўрға топиб тургандик... Гадо бўлдик, ука, гадо. Болаларим ахлат титишяпти... Ўзимам...

– Ташкилотлардан ёрдам сўрамадингизларми?

– Сўрадик. Ўзим неча эшикка бош уриб бордим. Бу ерда кимга яқинлашсанг, сендан пул умидвор бўларкан. Консуллимизга бораин десам, ноқонуний муҳожир бўлсак...

– Энди нима қилмоқчисизлар?

– Билмадим, ука, билмадим. Ваҳимадамиз. Акангиз тилданам қолди... – кутилмаганда Саломат тиз бүкди: – Бизни бу дўзахдан опкетинг, укажон, опкетинг! Ёлвораман, опкетинг! Океандан ўтказиб қўйсаларингиз бўлди, у ёғига пиёда бўлса ҳам кетамиз, эмаклаб бўлса ҳам кетамиз! Бир амаллаб юртимизга етиб оламиз! Етиб оламиз!..

Саломат жон-жаҳди билан Собирнинг тиззаларига ёпишар, фарёд уриб нолалар қиларди. Оналарини бу ахволда кўрган болалар изиллаб йиғлаб юборишди. Хонада бамисоли қиёмат-қойим кўпди. Шифтга тикилиб ётган эркакнинг кўзларидан икки томчи ёш сизиб чиқди.

– ...Жон, ука, кулингиз бўлайлик, хизматингизни қилайлик, бизни опкетинг! Биз бу ерда ўлиб қоламиз! Ҳаммамиз ўлиб қоламиз! Ўлигимизам кўчада қолади!.. Жон ука, болаларим ҳаққи-ҳурмати...

Бунчалар ошкор мусибат, бунчалар яланғоч бахт-сизликка дуч келмаган Собир чидаб туролмади – ўпкаси тўлиб базўр:

– Хўп, опа... – деёлди. – Мен бир уриниб кўрай... Факат ваъда беролмайман.

Чўкаётган чоғида хасга ҳам ёпишаётган шўрлик аёлга шу ожизона ваъданинг ўзи ҳам кифоя қилди: у миннатдорчилик учун оғиз жуфтлаётган махали хушдан кетиб йиқилди.

Бир амаллаб хушига келтирилганидан сўнг Саломат негадир Собирнинг камзули этагидан маҳкам чангаллаб олди, сира қўйиб юбормади. Афтидан, қисир ваъдалар эшитавериб, бўлари бўлган аёл сўнгги илинжига тиш-тирноғи билан, маҳкам ёпишиб олмоқдайди.

Собир кейинги манзилларга қириб ҳам ўтирмади: Саломат билан болаларини олиб Ўзбекистон консулликка жўнади.

Муассасадагилар журналистнинг гапларини диққат билан эшитишди, ҳозирнинг ўзида учрашамиз, ёрдам беришга ҳаракат қиламиз дейишди. Бу ерда “ҳаракат қиламиз” деган ваъда “бажарамиз”га тенг эканлигини англаб турган Собир консулликдан мамнун аҳволда чиқди-да, йўлнинг қарама-қарши тарафида, дарахтлар ортида болалари билан бикиниб турган Саломатнинг ёнига келди. Жувон унга кўрқа-писа, жовдираб қаради.

– Опа, ёрдам берамиз дейишди.

– Вой, ростдан-а! – жувоннинг юзи ёришди, бироқ ҳамон унчалик ишонкирамай, гумонсираётгани шундоқкина кўриниб турарди.

– Факат, опа, ҳаммасини уларга рўй-рост гапириб беринг.

– Қачон келсин дейишди?

– Ҳозирнинг ўзида, опа. – Собир консуллик биносига ишора қилди: – Боринг, сизларни кутиб туришибди.

Мана шундагина жувон ўзи, оиласи учун чинакам мўъжиза юз бераётганини англади. Бундай пайтлари одам ўз хис-туйғуларини изҳор этиш учун керакли сўзларни тополмай қолади.

– Минг раҳмат, укажон, минг раҳмат! – хадеб Собирнинг елкаларини тавоб қиларди Саломат. – Илойим бола-чакаларингизнинг роҳатини кўринг. Ўзбекистонга бориб олайлик, сизни алоҳида меҳмонга чакирамиз.

– Шундай кунлар насиб қилсин, опа. Сизларни кутишяпти.

– Мана, мана, боряпмиз!

Саломат болаларини етаклаганча чопиб йўлни кесиб ўтди. Собир то аёл болалари билан консуллик биносига кириб кетгунга қадар уларнинг ортидан қараб турди.

Биз имконимиз даражасида қаламга олган, қуруқ баёни, рангсиз кўчирмаси билан чекланган воқеалардан сўнг орадан бир ойга яқин вақт ўтди. Энди юртга қайтмоқ фурсати ҳам келди. Фақат, азиз ўқувчи, келинг, сафар олдидан Нью-Йоркка сўнгги бор разм солиш асносида айрим қаҳрамонлармиз билан ҳам хайрлашиб олайлик.

Шаҳар чеккасидаги асосан нолегал мексикаликлар чиқиб турадиган ўзига хос “мардикор бозори”. Улар орасида уч-тўртта осийлик ҳам кўринади. Мана, дарҳақиқат, меш қорни пучайиб қолган, юзи азоб-қийинчиликдан қорайиб кетган, оч Муродбек Қиличевич ҳам тўдада кўринди.

Бозорга бир юк машинаси келиб тўхтади. Ўтирганлар отилиб машинага ёпишишди. Улар орасида қолиб кетган Муродбек Қиличевич йиқилиб тушганди, иш, демак нон илинжидаги ваҳший оломон уни босиб-янчиб ўтиб кетди. Муродбек Қиличевич қорнини чангаллаганча бир амаллаб чеккароққа судралиб ўтди. Нима ҳам дердик, аллақачон паспортинию бор пулини ўғирлатган, ҳужжатсиз, на касбининг тайини бор, на тилни биладиган бу кимсанинг кейинги тақдири ўз-ўзидан аён...

Биз йўл-йўлакай шаҳардаги кўп сонли қаҳвахоналардан бирига, очиғига кўчганда, бундайроғига ҳам кириб ўтамиз. Ана, одмигина сахнада Зарифа-Зета куй-

ламокда. Энди у янада очик-сочик кийинган, шишадаги ромни эса кўшиқлар оралиғида бемалол ичиб олмокда. Факат продюсер ўрнида энди Малик-Майкл эмас, бошқа эркак...

Дарвоқе, ёкимсизрок бўлса ҳам, шаҳардаги рухий хасталар шифохонасига ҳам бош суқиб ўтишга тўғри келади. Бу ердан бизнинг эски танишимиз, жаноб Баҳром-Боб кўним топган. Айтишларича, олиб келинган маҳали ўнг қўли чандиб боғлаб ташланганига қарамасдан олдидан келганни тишлаётган, ортидан якинлашганни тепаётган янги мижоз – уколлар ўз таъсирини кўрсатган шекилли – ҳозир анча ювош бўлиб қолибди, ҳатто мексикалик ҳамшира кизга хушомад қилишни ҳам ўринлатаётган эмиш...

* * *

Good bye, America!¹

Таассуротлар етар, самолётга чиқайлик, кўкка, булутлар бағрига парвоз этайлик...

Ана, йўловчилар сафида хорижлик меҳмонлар билан бир қаторда бизга таниш “Туғён” ракс дастаси; Тоштемир ака оила аъзолари билан; устозининг хоки солинган махсус идишни маҳкам кучоқлаб олган Давронбек; жиддий тортиб қолган, ора-сира чўнтагидан Холмирзанинг аёли ва икки боласининг суратини олиб караб-караб кўяётган Алижон; эр-хотин Низомиддиновлар; журналист дўстимиз Собир; ўйчан Нодир; кўзлари чакнаётган, бахтиёрликдан лаб-лунжини йиғиштиролмай қолган Саломат, унинг соч-соколи олинган, шунгами, ёшариб кетгандай кўринаётган эри, болалари...

Қаерга борсаям мухбирлик одатини канда қилмайдиган Собир орқа қаторда ўтирган Тоштемир акани гапга тутди:

– Қайтиб қўйибсиз-ку.

Тоштемир ака айбдорона елка қисди:

– Ҳа. Шу... ўйлаб қарасак, ўзимизнинг юртдан қўймасин экан.

¹ Хайр, Америка!

– Қандайдир сир олиб кетаётгандингиз, ноу-хау, у-чи, у нима бўлди?

Тоштемир ака кулимсираб қўйди:

– Э, бунинг нимаси сир? Бир ёзувчи акамиз телевизорга чиқиб олиб “Америкага Қўшработнинг бир коп майизини олиб борган одам бир коп тилла олиб қайтади”, деганди. Шунга бизам бориб, Американинг ўзида Қўшработнинг майизини етиштирамиз деб орзу қилгандик-да.

– Бўлмадимми?

Қўшработлик тадбиркор пешонасига шапатилади:

– Каллам курсин. Ахир Қўшработнинг майизини етиштириш учун Америкага Қўшработнинг тупроғини, сувини, об-ҳавосини кўтариб кетолмайман-ку. Шуни тушунмапман-а!

Собир кулиб юборди.

Шу маҳал оппок юзли, хушбичим стюардесса Собирнинг ёнида ўтирган Алижоннинг ёнига келиб, унга жилмайиб қаради:

– I remember you. Haven't you stayed in America?¹

Алижон қўллари икки ёнга ёйди:

– I didn't want to become billionaire...²

Стюардесса йигитга ишонмагандай қаради, аммо буни сездирмаслик учун ширин жилмайиб қўйди ва нари кетди.

Салонда эълон янгради:

– Хурматли йўловчилар. Биз Ўзбекистон худудига кирдик...

Йўловчилар жонланиб қолишди, уларнинг ичида иллюминаторга ёпишганлари қанча бўлди.

Обид ғижжак таниш, жуда таниш мусикани чала бошлади. Йўловчилар аланглаётган маҳал оёкка қалққан раққоса Наргиза мусиқа оҳангига бир муддат тебраниб тургач, ширали овозда ашула айтиб юборди:

Мен нечун севаман,

Мен нечун севаман,

¹ Мен сизни эслаб қолгандим. Америкада қолмадингизми?

² Нимагадир миллионер бўлгим келмай қолди...

Мен нечун севаман...

Ногоҳ салонда ўтирган йўловчиларнинг деярли ҳаммаси кўшиқчига жўр бўлиб:

...Ўзбекистонни! – дея куйлаб юборса бўладими!

Худди шундай бўлди, бунга ўзим шохидман... Энди кичкина бир сирни очишимга тўғри келади: тан оламан, самолёт салоида мен ҳам бор эдим, мен ҳам кўпчиликка кўшилиб, хаяжондан энтикиб-тўликиб ашула айтганим чин:

Мен нечун севаман Ўзбекистонни,

Тупроғин кўзимга айлаб тўтиё...

... Мен нечун севаман Ўзбекистонни, Боғларин жаннат, деб кўз-кўз этаман. Нечун ардоқларкан тупроғини мен, Ўпаман, тупроғинг бебаҳо, Ватан!..

Ҳа, камина кўшиқ айтарди. На овози бор, на олдин ашула айтиб юрган бир банда титраб-энтикиб, буюк соғинч ва қувонч оғушида, шукроналарга чўмилганча, шундоқ жаннатмонанд заминда туғилмоқ, ўсмоқ, яшамок саодатидан сурурга тўлган кўйи кўшиқ айтарди...

Мен нечун севаман Ўзбекистонни? Сабабини айтгин, десалар менга. Шоирона, гўзал сўзлардан олдин, Мен таъзим қиламан она халқимга...

Ногоҳ иллюминаторга қарадим ва кучоғини очган заминимиз жигарбандини соғинган она мисоли биз томон шиддат билан яқинлашиб келаётганини кўрдим...

“Туғён” дастаси шўх “Ҳай ёри ёр, айланай”га ўтган, маҳали Тошкент аэропорти, хилпираб турган байроғимиз кўзга ташланди. Шу сонияда кўзларимдан тиркираб ёш чиқиб кетди; не тонгки, булар қувонч ёшлари эди...

(2013-2016 йиллар)

МУНДАРИЖА

Ҳикоялар

“Парим бўлса...”	3
Биз ўтган йўллар	41
Ўзбековул хангомалари	53
Етим сўз	72
Бозор	89
“Ҳалиям ёш... ҳалиям чиройли...”	118
Осмон оғуши	124
Гудбай, Америка...	189

Адабий-бадиий нашр

Абдукаюм Йўлдошев

ОСМОН ОҒУШИ

Қисса ва ҳикоялар

Мухаррир *Санжар Турсунов*

Бадий муҳаррир *Шухрат Мирфаёзов*

Техник муҳаррир *Хосият Хасанова*

Мусаххих *Доно Тўйчиева*

Компьютерда саҳифаловчи *Бобур Тухтаров*

Нашр. лиц. А1 № 290. 04.11.2016.

2018 йил 17 майда босишга рухсат этилди.

Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Times New Roman гарнитураси.

Офсет босма 32,0 шартли босма табок. 22,1 нашр табағи.

Адади 3000 нусха. 280 ракамли буюртма.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа

ижодий уйида чоп этилди.

100128. Тошкент. Лабзак кўчаси, 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

22

11

24.600-00

АБДУҚАЮМ ЙЎЛДОШЕВ
ОСМОН ОҒУШИ

ISBN 978-9943-5015-8-4

9 789943 501584